

ISSN 2664-0651 (Print)
ISSN 2709-8567 (Online)

2021 - №1 (50)

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

Маҷаллаи илмию сиёсии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Научно-политический журнал

Академии государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан

Илмҳои иқтисодӣ

Илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Илмҳои сиёсӣ

<https://journal.apa.tj>

*Шӯбаи таҳрир ва
таъбу нашр*

ISSN 2664-0651 (Print)
ISSN 2709-8567 (Online)

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ 2021 / №1(50)

Маҷаллаи илмию сиёсии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ 2021 / №1 (50)

Научно-политический журнал
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан

Шуъбаи таҳрир ва таъбу нашр
Душанбе – 2021

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

Маҷаллаи илмию сиёсии
Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Маҷалла соли 2005 таъсис ёфтааст.
Дар як сол 4 маротиба нашр мешавад.

Маҷаллаи илмӣ «Идоракунии давлатӣ» дар феҳристи маҷаллаҳои тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз
11.06.2019 ворид карда шудааст.

Маҷалла дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Россия (РИНЦ) ворид карда шудааст. Ба
таври доимӣ шумораҳои нашршудаи маҷалла дар китобхонаи илмӣ электронии e-
library.ru ворид карда мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
ҳамчун васоити ахбори омма ба қайд гирифта шудааст.
Шаҳодатномаи № 012/МҚ-97 аз 03.07.2017

Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зерини илмро барои чоп қабул менамояд:

Дар соҳаи илмҳои иқтисодӣ: 08.00.01, 08.00.05, 08.00.10, 08.00.14
Дар соҳаи илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01, 12.00.02, 12.00.03, 12.00.10, 12.00.14
Дар соҳаи илмҳои сиёсӣ: 23.00.02, 23.00.04, 23.00.06

Суроғи редакцияи маҷалла:

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе,
кӯчаи Саид Носир, 33.
Тел.: +992 (37) 224-17-86, 881-88-80-41
Факс: +992 (37) 224-17-86
E-mail: journal.apa.tj@gmail.com
Сомонаи маҷалла: <https://journal.apa.tj>

ISSN 2664-0651 (Print)

ISSN 2709-8567 (Online)

© Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯИ МАҶАЛЛА

САРМУҲАРРИР:

Ғафурзода Абдухалил Давлалалӣ – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР:

Комилбек Амид Ёрбек – номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

АЪЗОИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

08.00.00 – Илмҳои иқтисодӣ

Бобоев Олимҷон – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Низомова Тухфамо Давлатовна – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

Ҳамроев Фузайлӣ Маҳмадалиевич – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ;

Ашуров Ихтиёр Саидович – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон;

Ҷонмамадов Шермамад Бекмамадович – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Донишгоҳи давлатии молиявӣ ва иқтисодии Тоҷикистон;

Самандаров Искандар Ҳусейнович – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шотемур.

12.00.00 – Илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Раҳмон Озода Эмомалӣ – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Давлатов Ҷумъа Муҳаммадалиевич – директори Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муртазозода Ҷамшед Сайдалӣ – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Маҷидзода Зоир Ҷурахон – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

Диноршоев Азиз Диноршоевич – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

Азизов Убайдулло Абдуллоевич – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

Раззоқов Баҳодур Ҳаётович – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон;

Ибрагимов Солиҷон Ибрагимович – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

23.00.00 – Илмҳои сиёсӣ

Олимов Рашид Қутбиддинович – доктори илмҳои сиёсӣ, профессор, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Муҳаммадзода Парвиз Абдурахмон – доктори илмҳои сиёсӣ, дотсент, Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Искандаров Акбаршо Искандарович – доктори илмҳои сиёсӣ, профессор, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Хидирзода Махфират Умар – доктори илмҳои фалсафа, профессор, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

Ҷононов Саидамир – доктори илмҳои фалсафа, профессор, Донишқадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат;

Шоисматуллоев Шоназар – доктори илмҳои сотсиологӣ, профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Научно-политический журнал
Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан

Журнал издается с 2005 года.
Выходит, 4 раза в год.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов и изданий Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан с 11.06.2019 г.

Журнал включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ). Изданные выпуски журнала регулярно загружаются в Научную электронную библиотеку e-library.ru в открытом доступе.

Журнал зарегистрирован как средство массовой информации в Министерстве культуры Республики Таджикистан.
Свидетельство № 012/МЧ-97 от 03.07.2017 г.

Журнал принимает научные статьи

по следующим научным специальностям:

Экономические науки: 08.00.01, 08.00.05, 08.00.10, 08.00.14
Юридические науки: 12.00.01, 12.00.02, 12.00.03, 12.00.10, 12.00.14
Политические науки: 23.00.02, 23.00.04, 23.00.06

Адрес и контакты редакции журнала:

734003, Республика Таджикистан,
г. Душанбе, улица Саида Носира, 33.
Тел.: +992 (37) 224-17-86, 881-88-80-41
Факс: +992 (37) 224-17-86
E-mail: journal.apa.tj@gmail.com
Сайт издания: <https://journal.apa.tj>

ISSN 2664-0651 (Print)
ISSN 2709-8567 (Online)

© Академия государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Гафурзода Абдухалил Давлатали – доктор юридических наук, профессор, ректор Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Комилбек Амид Ёрбек – кандидат политических наук, доцент, проректор по науке и инновациям Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

08.00.00 – Экономические науки

Бобоев Олимджон – доктор экономических наук, профессор, Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан;

Низомова Тухфамо Давлатовна – доктор экономических наук, профессор, Таджикский национальный университет;

Хамроев Фузайли Махмадалиевич – доктор экономических наук, профессор, Таджикский технический университет имени академика М.С. Осими;

Ашуров Ихтиёр Саидович – доктор экономических наук, профессор, Российско-Таджикский (Славянский) университет;

Джонмамадов Шермамад Бекмамадович – доктор экономических наук, профессор, Таджикский государственный финансово-экономический университет;

Самандаров Искандар Хусейнович – доктор экономических наук, профессор, Таджикский аграрный университет имени Ш. Шотемур.

12.00.00 – Юридические науки

Рахмон Озода Эмомали – кандидат юридических наук, доцент, Председатель Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан;

Давлатов Джумъа Мухаммадалиевич – директор Агентства государственной службы при Президенте Республики Таджикистан.

Муртазозода Джамшед Сайдали – доктор юридических наук, профессор, депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан;

Маджидзода Зоир Джурахон – доктор юридических наук, профессор, Национальная академия наук Таджикистана;

Диноршоев Азиз Диноршоевич – доктор юридических наук, профессор, Таджикский национальный университет;

Азизов Убайдулло Абдуллоевич – доктор юридических наук, профессор, Таджикский национальный университет;

Раззоков Баходур Хаётович – доктор юридических наук, профессор, Таджикский государственного университета комерции;

Ибрагимов Солиджон Ибрагимович – доктор юридических наук, профессор, Национальная академия наук Таджикистана;

23.00.00 – Политические науки

Алимов Рашид Кутбиддинович – доктор политических наук, профессор, Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан;

Мухаммадзода Парвиз Абдурахмон – доктор политических наук, профессор, Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан;

Искандаров Акбаршо Искандарович – доктор политических наук, профессор, Национальная академия наук Таджикистана.

Джононов Саидамир – доктор философских наук, профессор, Институт туризма, предпринимательства и сервиса;

Хидирзода Махфират Умар – доктор философских наук, профессор, Институт философии, политологии и права имени А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана;

Шоисматуллоев Шоназар – доктор социологических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана;

МУНДАРИЧА

ИЛМҲОИ ИҚТИСОДИ

ҒОИБНАЗАРЗОДА С.М. ҶАҲОНИШАВӢ ВА ТАҲРИКУ ТАҲАВВУЛИ БОЗОРИ МЕҲНАТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	15
КИРИЛЛОВ Л.Г., ИШАНКУЛОВ А.А. МУШКИЛОТИ ҲОЗИРАИ МАЪМУРИЯТИ ДАВЛАТӢ ДАР РУШД ВА НИГОҲДОРИИ ШАБАКАИ РОҶ, ФАӢОЛИЯТИ РОҶ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИӢТИ РОҶ ДАР САТҲИ МИНТАҚАВӢ (ҶАНБАИ ИДОРАКУНӢ)	26
САИДОВА Ҳ.У. МУАММОҲОИ РУШДИ МЕҲНАТ ВА ТАЪМИНИ ШУҒЛИ АҲОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	33
НАВРӢЗ Н., НИЗОМОВА Ш.Ю., ТОШМАТОВ Д.А. МОҲИЯТИ ИННОВАТСИЯ ВА УНСУРҲОИ ТАРКИБИИ ФАӢОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КАС	40
ШАМСУЛЛОЗОДА Ш. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	50
ДОСТИЕВ Э.А. РУШДИ ИСТЕҲСОЛИ КОРКАРДИ МЕВАӢО САБЗАВОТ ДАР МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	62
МИРСАРВАРЗОДА Ф.М. САРМОЯГУЗОРӢ – ОМИЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИӢТИ КИШВАР	69
НАЗАРЗОДА Н.Н., АЗИЗОВ С.А., АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ БОЗОРИ МЕҲНАТ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИӢТИ МИЛЛӢ	79
РАҲИМЗОДА М.С. ТАЧДИДИ СИСТЕМАҲОИ ИДОРАКУНИИ КОРҲОНА ВА АЛГОРИТМИ ИҶРОИШИ ОН	88
ҲОҶАЕВ Д.Ш. ЗАМИНА БАРОИ ТАКМИЛИ ТАЪМИНОТИ ИТТИЛООТИИ ИҚТИСОДИӢТИ МИНТАҚА	98
ТОҶЕВ М.Н. ТАКМИЛИ СОҲТОРИ ТАШКИЛИИ МУАССИСАҲОИ АВТОМОБИЛӢ ДАР ҶАМЛУ НАҚЛИ КОНТЕЙНЕРҲОИ КАЛОНҲАҶМ	107
ҲУСЕЙНОВ У.С., ФАЙЗУЛЛОЕВ С.Ш. АЛОҚАМАНДИИ РУШДИ ФАӢОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ВА НИЗОМИ АНДОЗБАНДӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР	118

ИЛМҲОИ ҲУҚУҚШИНОСӢ

ҒАФУРЗОДА А.Д., МИРЗОЕВ П.И. ПРИНЦИПИ ДАСТРАС БУДАНИ ИТТИЛООТ ДАР МУНОСИБАТҲОИ ҲУҚУҚИИ САРМОЯГУЗОРӢ	125
САНГИНОВ Д.Ш., МИРЗОЗОДА Ш.М., НАЗАРОВ Д.Қ. БАЪЗЕ ПЕШНИҲОДҲО ОИД БА ТАКМИЛИ КОДЕКСИ МЕҲНАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	131

СОИБОВ З.М. БАЪЗЕ АНДЕШАҲО ОИД БА ШАКЛҲОИ ҲУҚУҚИИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ	143
СОҲИБЗОДА М.М., ҲАКИМОВ Я. Б. МАФҲУМ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ИҶОРАИ МОЛИЯВӢ (ЛИЗИНГ) ДАР ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ	148
АЛИЗОДА Б.П. ИСЛОҲОТИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	157
АМИНОВА Ф.М. ТАБДИЛДИҲИИ ФАҲМИШИ ҲУҚУҚИИ КАТЕГОРИЯҲОИ "ХЕШОВАНДӢ " ВА "ОИЛА" ДАР ШАРОИТИ НАВСОЗИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ТИББӢ	164
СИДИҚОВ Д.А. АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ ТАТБИҚИ МЕЪЁРҲОИ ШАРТНОМАҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ МОЛИКИЯТИ ЗЕҲНӢ ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	171
ИБРОҲИМЗОДА М.И. ПРОБЛЕМАҲОИ КРИМИНОЛОГИИ ПЕШГИРИИ ҶИНОЯТКОРӢ ВОБАСТА БА СИННУ СОЛ НИСБАТ БА НОБОЛИҶОН	177
ҚУРБОНОВА М.Н. МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИИ МАФҲУМИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	182
ОДИНАЕВ Ҷ. ВУРУД ВА ФАЪОЛИЯТИ ИСМОИЛИЁН ДАР МОВАРОУННАҲРУ ХУРОСОНИ АСРҲОИ X-XV	188
УМАРОВА М.С. ДАСТУРҲО ВА ЗАМИНАҲОИ НАВИ РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	197
МИРЗОЕВА М.У. МАСЪАЛАҲОИ МУҲОҶИРАТИ МЕҲНАТӢ ВА ИШТИРОКИ ЗАНҲО ДАР ИН РАВАНДИ АФЗОИШӢБАНДА	206
ИЛМҲОИ СИЁСӢ	
БОБОЗОДА Ф.Т., ТОҶИЕВ Э.И БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ СИЁСАТИ ХОРИҶӢ ВА ҲАРБИИ МУОСИРИ ҶУМҲУРИИ ИСЛОМИИ ЭРОН: МУҚАРРАРОТ ВА ВИЖАГИҲО	212
НУРИДДИН П. Р. СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ КАДРҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ	223
СОДИҚӢ Н.Н., УМАРАЛИЗОДА Ш. БАРАСИИ ТАШАККУЛИ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ХИДМАТИ ДИПЛОМАТӢ ДАР ЗАМИНАИ НАЗАРИЯИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ	232
ЭРГАШЕВА Ф.М., МУҲАМЕДОВА Д.Х. НАҚШИ ЗАНОН ДАР ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ	238
МУЗАФАРЗОДА Ф. ТАЪСИРИ СИЁСИИ НИЗОМИ НАВИ ҶАҲОНӢ БА МАНФИАТҲОИ МИЛЛИИ ДАВЛАТ	246

УМАРОВ М.А. ҚУДРАТИ МИЛЛӢ ДАР СИЁСАТИ БАЙНАЛХАЛҚӢ: ТАРҲИ МИЛЛӢ БАРОИ ФАРДО	257
ҚУРБОНОВ А.П. ЭТИМОЛОГИЯИ ФАРҲАНГИ СИЁСӢ ВА САҲМИ ОН ДАР ҲАМГИРОИ БО ҚОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ	268
ЗАКУРЛОЕВ А.Ҳ. ТАҒЙИРИ СИЁСАТИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР САМТИ ОБ	275
ГУЛЯМОВ Ч. Ф. РОҲҲОИ ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ҲАРБӢ – ВАТАНДӢСТӢ ДАР ДАР СОҲАИ ТАҲСИЛОТ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	284
ХИДИРОВ Н.Н. ҲАМКОРИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНИ АМНИЯТ ВА ӢАМКОРӢ ДАР АВРУПО ДАР ЗАМОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ .	291

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

ГОИБНАЗАРЗОДА С.М. ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ТЕНДЕНЦИИ МОБИЛЬНОСТИ РЫНКА ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	15
КИРИЛЛОВ Л.Г., ИШАНКУЛОВ А.А. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ВОПРОСАМИ РАЗВИТИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОХРАННОСТИ СЕТИ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ, ДОРОЖНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И РАЗВИТИЯ ДОРОЖНОГО ХОЗЯЙСТВА НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ (УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ)	26
САИДОВА Х.У. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА И ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	33
НАВРУЗ Н., НИЗОМОВА Ш.Ю., ТОШМАТОВ Д.А. СУЩНОСТЬ ИННОВАЦИЙ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЭЛЕМЕНТЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АПК	40
ШАМСУЛЛОЗОДА Ш. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	50
ДОСТИЕВ Э.А. РАЗВИТИЕ ПЕРЕРАБОТКИ ПРОИЗВОДСТВА ФРУКТОВ И ОВОЩЕЙ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	62
МИРСАРВАРЗОДА Ф.М. ИНВЕСТИЦИИ - ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ	69
НАЗАРЗОДА Н.Н., АЗИЗОВ С.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЫНКА ТРУДА И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	79
РАХИМЗОДА М.С. РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ И АЛГОРИТМ ЕГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ И АЛГОРИТМ ЕГО ВЫПОЛНЕНИЯ	88
ХОДЖАЕВ Д.Ш. ПРЕДПОСЫЛКИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ РЕГИОНА	98
ТОДЖЕВ М.Н. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ АВТОМОБИЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПЕРЕВОЗКЕ КРУПНОГАБАРИТНЫХ КОНТЕЙНЕРОВ	107
ХУСЕЙНОВ У.С., ФАЙЗУЛЛОЕВ С.Ш. СООТНОШЕНИЕ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА И НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ	118

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

ГАФУРЗОДА А.Д., МИРЗОЕВ П.И. ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТИ ИНФОРМАЦИИ В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ	125
---	------------

САНГИНОВ Д.Ш., МИРЗОЗОДА Ш.М., НАЗАРОВ Д.К. НЕКОТОРЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ТРУДОВОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	131
СОИБОВ З.М., НЕКОТОРЫЕ ВЫВОДЫ О ПРАВОВЫХ ФОРМАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА	143
СОХИБЗОДА М.М., ХАКИМОВ Я.Б. ПОНЯТИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА ФИНАНСОВОГО ЛИЗИНГА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ	148
АЛИЗОДА Б.П. РЕФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	157
АМИНОВА Ф.М. ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОПОНИМАНИЯ КАТЕГОРИЙ «РОДСТВО» И «СЕМЬЯ» В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ	164
СИДИКОВ Д.А. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ В ОБЛАСТИ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	171
ИБРОХИМЗОДА М.И. КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	177
КУРБАНОВА М.Н. ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ПОНЯТИЙ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	182
ОДИНАЕВ ДЖ. ПРОНИКНОВЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСМАИЛИТОВ В МАВЕРАННАХРЕ И ХОРАСАНЕ В X-XV ВВ	188
УМАРОВА М.С. НОВЫЕ ОРИЕНТИРЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН ..	197
МИРЗОЕВА М.У. ВОПРОСЫ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ И УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН В ЭТОМ УСИЛИВАЮЩИМСЯ ПРОЦЕССЕ	206

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

БОБОЗОДА Ф.Т., ТОЖИЕВ Э.И. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ВНЕШНЕЙ И ОБОРОННОЙ ПОЛИТИКИ ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ИРАН: ДЕТЕРМИНАНТЫ И ОСОБЕННОСТИ	212
НУРИДДИН П.Р. ГОСУДАРСТВЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ	223
СОДИКИ Н.Н., УМАРАЛИЗОДА Ш. РАССМОТРЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ	232

ЭРГАШЕВА Ф.М., МУХАМЕДОВА Д.Х. РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ	238
МУЗАФАРЗОДА Ф. ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА НА НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ ГОСУДАРСТВА	246
УМАРОВ М.А. НАЦИОНАЛЬНАЯ МОЩЬ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЛАН НА ЗАВТРА	257
КУРБОНОВ А.П. ЭТИМОЛОГИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ЕЁ ВКЛАД В ИНТЕГРАЦИЮ С ГРАЖДАНСКИМ ОБЩЕСТВОМ	268
ЗАКУРЛОЕВ А.Х. ИЗМЕНЕНИЯ ВОДНОЙ ПОЛИТИКИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	275
ГУЛЯМОВ ДЖ. Ф. СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	284
ХИДИРОВ Н.Н. О СОТРУДНИЧЕСТВЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С ОРГАНИЗАЦИЕЙ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ	291

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

GOIBNAZARZODA S.M. GLOBALIZATION AND MOBILITY TRENDS OF LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	15
KIRILLOV L.G., ISHANKULOV A.A. ACTUAL PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION ON ISSUES OF DEVELOPMENT AND ENSURING THE SAFETY OF THE ROAD NETWORK, ROAD ACTIVITIES AND ROAD INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT AT THE REGIONAL LEVEL (MANAGEMENT ASPECT)	26
SAIDOVA H.U. PROBLEMS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT AND ENSURING EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	33
NAVRUZ N., NIZOMOVA SH.Y., TOSHMATOV D.A. THE NATURE OF INNOVATION AND CONSTITUENT ELEMENTS OF INNOVATION ACTIVITIES IN AIC	40
SHAMSULLOZODA SH. FORMATION AND DEVELOPMENT OF MEDICAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	50
DOSTIEV E.A. DEVELOPMENT OF FRUIT AND VEGETABLE PRODUCTION IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTON	62
MIRSARVARZODA F.M. INVESTMENT AS A FACTOR OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY	69
NAZARZODA N.N., AZIZOV S.A. THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE LABOR MARKET AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	79
RAKHIMZODA M.S. RESTRUCTURING OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEMS AND THE ALGORITHM OF ITS IMPLEMENTATION	88
KHODZHAEV D.SH. PREREQUISITES FOR IMPROVEMENT OF INFORMATION MANAGEMENT OF REGIONAL ECONOMY	98
TOJEV M.N. IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL INSTITUTIONS AUTOMOTIVE TRANSPORTATION OF LARGE-VOLUME CONTAINERS	107
KHUSEYNOV U.S., FAYZULLOEV S.SH. THE RELATIONSHIP BETWEEN BUSINESS DEVELOPMENT AND THE TAX SYSTEM IN MARKET CONDITIONS	118

LEGAL SCIENCES

GAFURZODA A.D., MIRZOEV P.I. INFORMATION ACCESSIBILITY PRINCIPLE IN INVESTMENT LEGAL RELATIONS	125
---	------------

SANGINOV D.SH., MIRZOZODA SH.M., NAZAROV D. Q. SOME PROPOSALS FOR IMPROVING THE LABOR CODE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	131
SOIBOV Z.M. SOME POINTS ON THE LEGAL FORMS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF CUSTOMS ACTIVITIES	143
SOHIBZODA M.M., HAKIMOV Y.B THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF FINANCIAL LEASING IN CIVIL LAW	148
ALIZODA B.P. REFORM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	157
AMINOVA F.M. TRANSFORMATION OF THE LEGAL UNDERSTANDING OF THE CATEGORIES "KINSHIP" AND "FAMILY" IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF MEDICAL SERVICES	164
SIDIKOV D.A. LEGAL BASIS OF THE APPLICATION OF INTERNATIONAL TREATIES PROVISIONS IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW IN THE CIVIL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	171
IBROKHIMZODA M.I. CRIMINOLOGICAL PROBLEMS OF CRIME PREVENTION FOR JUVENILS	177
QURBONOVA M.N., LEGAL NATURE OF THE CONCEPT OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	182
ODINAEV J. THE ENTRY AND ACTIVITIES OF THE ISMAILIS IN MAVERANNAHR AND KHORASAN IN THE XI-XV CENTURIES	188
UMAROVA M.S. NEW GUIDELINES AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL LEGISLATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN	197
MIRZOEVA M.U. ISSUES OF LABOR MIGRATION AND WOMEN'S PARTICIPATION IN THIS DEVELOPING PROCESS	206

POLITICAL SCIENCES

BOBOZODA F.T. TOJIEV E.I. SOME ISSUES OF MODERN FOREIGN AND DEFENSE POLICY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: DETERMINANTS AND FEATURES	212
NURIDDIN P.R. STATE PERSONNEL POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF STATE INDEPENDENCE	223
SODIKI N.N., UMARALIZODA SH. CONSIDERATION OF THE FORMATION OF MODERN METHODS OF THE DIPLOMATIC SERVICE IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS	232

ERGASHEVA F.M., MUKHAMEDOVA D.KH. THE ROLE OF WOMEN IN GOVERNING THE STATE	238
MUZAFARZODA F. POLITICAL INFLUENCE OF THE NEW WORLD ORDER ON THE NATIONAL INTERESTS OF THE STATE	246
UMAROV M.A. NATIONAL POWER IN INTERNATIONAL POLITICS: NATIONAL MODEL FOR TOMORROW	257
QURBONOV A.P. ETHYMOLOGY OF POLITICAL CULTURE AND ITS CONTRIBUTION TO INTEGRATION WITH CIVIL SOCIETY	268
ZAKURLOEV A.H. CHANGES IN WATER POLICY IN CENTRAL ASIA	275
GULYAMOV J.F. WAYS FOR IMPLEMENTING THE MILITARY-PATRIOTIC POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN ...	284
KHIDIROV N.N. ON COOPERATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE ORGANIZATION FOR SECURITY AND COOPERATION IN EUROPE	291

УДК: 330.1

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ТЕНДЕНЦИИ МОБИЛЬНОСТИ РЫНКА ТРУДА В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

ГОИБНАЗАРЗОДА САИД МУХАММАДНАЗАР,

кандидат экономических наук, доцент,
директор Научно-исследовательского Института
государственного управления и государственной службы

Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан,
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носир, 33.
Тел.: (+992) 988-20-4545. E-mail: sssaid1985@mail.ru

В статье речь идет о исследованы процессы глобализации, которые размывая национальные границы, создают благоприятную предпосылку для формирования глобального рыночного пространства и мобильности современного рынка труда. В рамках таких обширных процессов глобализации современная миграция также стала сильно влиять на процессы рынка труда и содействует в развитии как национального, так и в развитии международного рынка труда. Среди всех новых процессов и механизмов регулирования трудовых отношений, миграционные процессы стали наиболее значимыми и ключевыми, и миграция стала касаться как непосредственно, так и опосредованно почти каждого жителя планеты.

Следует особо отметить, что миграция населения всего мира в современных условиях глобализации и новых мирохозяйственных связей занимает весьма значительное место в развитии общественной жизни в большинстве стран и в этой связи многие страны вовлекаются в процессы международной трудовой миграции. Наряду с этим в сегодняшних условиях миграция является социально-экономическим, и временами политическим явлением, которое по своей сущности и по содержанию стала резко отличаться и постепенно теряет свою прежнюю однозначность, так как формируются качественно новые миграционные модели и форматы, в этой связи происходят определенные процессы и образуются новые своеобразные миграционные потоки, появление которых обусловлено современной как экономической так и политической обстановкой во всем мире.

Таким образом, основной вывод, что миграция рабочей силы, прежде всего высококвалифицированных специалистов, в последние годы приобрела новое значение в контексте новых глобальных тенденций и трендов. Во-первых, в современном мире интеллектуальный труд выступает важнейшим и значимым фактором устойчивого и поступательного развития, и усиление мобильности высококвалифицированной рабочей силы, является объективной реальностью современной социальной жизни. Во-вторых, благодаря развитию процессов глобализации высокообразованные талантливые люди получили невиданные прежде возможности беспрепятственного передвижения по миру. Они реально стали частью новой глобальной экономики.

Ключевые слова: рынок труда, глобализация, миграция, рабочая сила, мировая экономика, политика.

Процесс глобализации и создаваемые условия данным процессом стали эффективно влиять как на структуру, так и на содержание и функционированию рынка труда, от чего и зависит основные атрибуты рынка и его оппонентов, в том числе и рабочей силы. Наряду с этим другая важная особенность рабочей силы под названием «высокая мобильность» становится наиболее важной особенностью, в связи с бурным развитием и изменчивостью рынка труда, а также реализацией во многих странах

открытой экономической политики и расширением интеграционных процессов с другими странами, в целях свободного передвижения товаров, услуг и капитала. Именно такие условия лучше стали способствовать созданию благоприятных возможностей для развития мобильности рабочей силы. С другой стороны, процесс глобализации, отражает природу человеческой цивилизации на текущем этапе развития мирового хозяйства и мировой экономики.

Общеизвестно, что глобализация как объективный и одновременно противоречивый процесс, размывая национальные границы, создала благоприятную предпосылку для формирования глобального рыночного пространства. В этой среде основным игроком, действующим лицом является именно международное движение трудовых ресурсов, называемая как международная миграция всех трудовых ресурсов и прежде всего рабочей силы.

Следует особо отметить, что миграция включает в себя две экономические категории: иммиграция и эмиграция. «Суть первой заключается в притоке населения в страну, а второе - в оттоке населения в другие страны. Оба процесса отражаются в развитии национального рынка труда и носят разнонаправленный характер. С другой стороны, они могут дать плюсовые или минусовые импульсы в аспекте развития национального рынка труда. Следует отметить, что миграционный процесс не является новым явлением, он возник несколько столетий назад. В истории человеческой цивилизации центры иммиграции, т.е. центры, где приток населения существенно вырос, много раз менялись» [11, с.53-54]. Взамен социалистической системе хозяйствования появились новые системы и механизмы, которые способствовали регулированию, а также расширению и изменению рынка труда. Среди всех новых процессов и механизмов регулирования трудовых отношений миграционные процессы стали наиболее значимыми и ключевыми, и миграция стала касаться как непосредственно, так и опосредованно почти каждого жителя планеты. О такой важной роли миграции в определенных научных источниках отмечают весьма интересные идеи, как в следующем содержании: «Более 215 млн. жителей планеты являются мигрантами, т.е. живут сейчас в чужих странах и их число постоянно растет, значительную часть из них составляют трудовые мигранты. Россия за последние годы стала одной из самых привлекательных стран мира для трудовых мигрантов. Подобно США, Германии, Франции и Великобритании, она привлекает на свой рынок труда миллионы людей. По данным доклада Всемирного Банка «Миграция и денежные переводы: статистический справочник», Россия по притоку трудовых мигрантов (12,5 млн. чел.), уступает только США (42 млн.) и опережает Германию (10,8 млн.). Россия оказалась на четвертом месте в мире по сумме отправленных из страны денежных переводов в на 18,6 млрд. долларов США по итогам 2009 г. При этом, по числу эмигрировавших наша страна оказалась в мире третьей – сразу за Мексикой и Индией. То есть от нас уехало на более или менее постоянное жительство за границу 11,1 млн. чел.»[13].

Общеизвестно, что миграция населения всего мира в современных условиях глобализации и новых мирохозяйственных связей занимает весьма значительное место в развитии общественной жизни в большинстве стран и в этой связи многие страны вовлекаются в процессы международной трудовой миграции. Именно поэтому общая численность мигрантов в мире увеличивается с каждым годом, что в итоге особенности и направления миграционных потоков по всему миру постепенно меняются и развиваются в наиболее новых моделях.

В сегодняшних условиях миграция является социально-экономическим, и временами политическим явлением, которое по своей сущности и по содержанию стало резко отличаться и постепенно теряет свою прежнюю однозначность, так как формируются качественно новые миграционные модели и форматы. В этой связи происходят определенные процессы и образуются новые своеобразные миграционные потоки, появление которых обусловлено современной, как экономической, так и политической обстановкой во всем мире. «В настоящее время можно сказать, что весь мир находится в активном движении, которое можно назвать миграцией с таким невиданным размахом и глобальным характером. В результате интенсификации миграционных потоков усиливается концентрация людей в развитых странах. Как показывают данные с 1960 по 2015 годы доля этих стран в общей мировой численности пришлых жителей возросла с 40 до 48%, а удельный вес мигрантов в их населении повысился с 3,4 до 10,3%. С ростом миграции гораздо более значимой стали её роль в жизнедеятельности принимающих социумов. Никогда прежде миграция не оказывала столь масштабного и интенсивного влияния на экономику, социальную и политическую жизнь стран – её доноров и реципиентов» [3, с. 8].

Исходя из этого, можно сделать вывод о том, что миграция стала важным и значимым потенциалом экономического развития и других социально важных преобразований и продвижений в принимающих странах, а также существенным и в большинстве случаев весьма выгодным компонентом социально-экономической жизни каждой страны и региона по всему миру. Сведения Департамента по социальным и экономическим вопросам Организации Объединенных Наций и данные Международной организации миграции свидетельствуют о том, что численность мигрантов, проживающих за пределами стран происхождения, выросла со 150 млн. чел. в 2000г. до 240 млн. – в 2015 г. [4] Наряду с этим можем утверждать, что общая численность международных мигрантов увеличивается ежегодно ускоренным темпом, а характер миграционных потоков в разных странах и регионах мира быстро меняется.

Поступательное развитие рынка рабочей силы на международном уровне вносит серьезные изменения в практику трудовых и экономических отношений. Следовательно, необходимо формировать новый тип работника для международного рынка труда, такого работника, который мог бы умеренно приспособиться к возросшим требованиям производственных отношений, а также мог бы быть достаточно гибким в социально-экономических отношениях с другими сторонами трудовых отношений. С начала XXI века внешняя трудовая миграция в условиях Республики Таджикистан стала существенным социально-экономическим явлением, которое оказывает существенное влияние на все аспекты жизни населения страны: экономической, социальной, политической, демографической.

Внешняя трудовая миграция поглощает огромное количество безработных и по данным различных источников охватывает около 40% экономически активной части населения нашей страны. Поступательный рост внешней трудовой миграции в Республике Таджикистан начинается с 1998 года. «Главными факторами, выталкивающими рабочую силу из страны на внешний рынок труда, являются: низкая заработная плата в стране - высокий уровень безработицы, особенно среди молодежи, бедность и развал прежней сферы занятости, а в результате структурных изменений экономики - культурная депривация и социальная стратификация, которые протекают в виде поляризации бедных и богатых. Трудовая миграция за границу стала фактором,

оказывающим решающее влияние на систему жизнеобеспечения практически подавляющего большинства семей в Таджикистане».[3, с. 8].

Сегодняшнюю социально-экономическую ситуацию страны невозможно описать без трудовой эмиграции, которая будучи самым крупным социальным явлением периода суверенитета Республики Таджикистан, оказывает решающее влияние на систему жизнеобеспечения подавляющего большинства населения нашей страны. За последние десятилетия процессы миграции все более приобретают глобальный характер, и большинство стран мира оказались включенными в глобальную экономическую миграцию. В большей мере этот процесс коснулся регионов с высокими темпами роста населения и, в частности, Республику Таджикистан. В этой связи формирование рынка труда в стране происходит под влиянием изменяющихся быстрым темпом социально-экономических и демографических факторов. Сохраняющийся высокий уровень прироста населения в Таджикистане является прямым фактором роста численности населения в трудоспособном возрасте. «По состоянию на 1 января 2015 года, численность трудовых ресурсов достигла 4983,0 тысяч человек (по сравнению с аналогичным периодом 2010 года увеличилась на 9,9%). При этом рост числа занятых (92 тыс. чел.) отстает от прироста трудовых ресурсов (453 тыс. чел.) почти в пять раз, что осложняет неблагоприятную ситуацию на рынке труда» [3, с.8]. Основной определяющей причиной такого резкого роста численности населения в Республике Таджикистан является высокий уровень рождаемости. Следует отметить, что рынок труда Таджикистана можно рассмотреть определенной несбалансированностью и напряженностью, которые обусловлены несколькими факторами, а именно, достаточно высоким уровнем рождаемости и естественного прироста населения, а также недостаточным количеством соответствующих рабочих мест в различных сферах рынка труда. Население Таджикистана на начало 2016 составило более 8,8 млн. человек. «В течение последних 20 лет численность населения Таджикистана выросла почти на 1/3 (31,1%), а трудовые ресурсы – более чем на 66,7%. При этом уровень занятости вырос всего на 9,1%, т.е. рост занятости отстает от роста трудовых ресурсов на 57,6%. По состоянию на 1 января 2015 года, численность трудовых ресурсов достигла 4866,0 тысяч человек (по сравнению с аналогичным периодом 2010 года увеличилась на 11%). Рост числа занятых отстает от прироста трудовых ресурсов почти в 2,4 раза, что осложняет неблагоприятную ситуацию на рынке труда» [3, с. 9]. Таким образом, внутренний рынок труда Таджикистана на данном этапе не в состоянии обеспечить все трудоспособное население работой.

Политика Правительства Республики Таджикистан по проблемам трудовой миграции направлена на значительное расширение деловых связей Таджикистана с различными странами и прежде всего с Российской Федерацией, как с основным регионом регулируемых миграционных потоков. Тем более что исторически сложившиеся производственно-экономические связи в прошлом, знание большинством населения в Таджикистане русского языка, являются значимой предпосылкой развития трудовой миграции. До недавнего времени на пространстве СНГ Россия оставалась практически единственной страной миграционного притяжения рабочей силы из Таджикистана. Сегодня стремительно растущая экономика Казахстана также активно привлекает трудовые ресурсы из Таджикистана и становится серьезным конкурентом в постсоветском пространстве за иностранную рабочую силу. Наряду с этим Республика Таджикистан рассматривает регулирование потока трудовых мигрантов в другие

страны ближнего и дальнего зарубежья. В основном трудовая миграция имеет сезонный и возвратный характер, так как в Таджикистане традиционно крепки семейные связи. Большинство трудовых мигрантов рассматривают труд за рубежом как временную меру решения финансовых проблем семьи. Однако в за последние 5-7 лет наблюдается увеличение продолжительности пребывания на заработках за границей и рост уровня дифференциации по профессиональному признаку.

В связи с этим Правительство Республики Таджикистан заинтересовано в умеренной регуляции данного процесса, ключевым фактором которого может стать содействие в возвращении трудовых мигрантов в страну и их реинтеграции. Рациональное решение вопросов возвратной миграции вполне содействует в успешном урегулировании дальнейшего потока трудовых мигрантов, защиты их прав и использование этой силы в качестве значимого человеческого потенциала в пользу страны и в пользу всего таджикского общества. Именно эти вопросы детально освещались в Послании Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона парламенту страны от 26.12.2019 года и одновременно были указаны директивы и пути решения существующих проблем, связанных с миграционными процессами в нашей стране: «Согласно статистическим данным, число наших граждан, осуществляющих трудовую деятельность за пределами страны, снизилось почти на 60 процентов, что является результатом развития экономики и создания рабочих мест внутри страны. Наибольшее количество внешних трудовых мигрантов из страны было в 2010 году – 1 миллион 100 тысяч человек. В этом году этот показатель составил 486 тысяч человек. Но этот показатель все еще является неудовлетворительным. Руководителям всех центральных, местных органов и структур, предприятий и учреждений, гражданскому обществу, государственным и неправительственным организациям и учреждениям, предпринимателям, бизнесменам, в общем, каждому патриотически настроенному человеку необходимо прилагать усилия для организации рабочих мест в стране. С этой целью мы до празднования 30-летия Государственной независимости должны улучшить свою деятельность и с использованием всех возможностей и ресурсов ежегодно создавать для жителей страны не менее 100 тысяч новых рабочих мест, и таким образом снизить напряжение трудовой миграции» [14].

В целом, в настоящее время в мировой экономике миграция постепенно становится неотъемлемым компонентом в образовании и поступательном развитии и трансформации рынка труда, расширение и углубление которой тесно связываются и зависят от определенной массы факторов, среди которых в большинстве случаев важными и главными становятся экономические факторы и закономерности. Наряду с этим, определенная масса ученых в области экономики не может сойтись в общей концепции, и многие исследователи представляют различные идеи содержания и количества, а также о структуры факторов, которые влияют на процессы миграции.

Весьма своевременным и уместным считаем привести интересную идею, которая больше всего соответствует нашей позиции: «Наряду с законами Э.Г. Равенштейна, к классическим миграционным теориям относится также эконометрическая модель Э. Ли (Push/Pull factors), разработанная в 1960-х годах. Согласно данной модели, на каждой территории действуют различные группы факторов миграции: удерживающие, притягивающие и выталкивающие, определяющие прибытие и выбытие, причем некоторые факторы действуют на большинство людей, а некоторые – только на отдельных индивидов. Э. Ли удалось

одному из первых указать на факторы, влияющие на миграционные процессы. К выталкивающим могут относиться, некоторые факторы экономического характера (безработица, низкий уровень дохода, высокие налоги); социальные и политические (бедность, дискриминация, ограничения на свободу совести и вероисповедания, войны); неблагоприятные природные и климатические условия. Притягивающими факторами могут быть высокий уровень экономического развития, более высокие доходы, безопасность, возможность получить доступ на рынок труда» [1].

Следует особо отметить, что миграция рабочей силы, прежде всего высококвалифицированных специалистов, в последние годы приобрела новое значение в контексте новых глобальных тенденций и трендов. Во-первых, в современном мире интеллектуальный труд выступает важнейшим и значимым фактором устойчивого и поступательного развития, и усиление мобильности высококвалифицированной рабочей силы, является объективной реальностью современной социальной жизни. Во-вторых, «благодаря процессам глобализации высокообразованные талантливые люди получили невиданные прежде возможности беспрепятственного передвижения по миру. Они реально стали частью новой глобальной экономики. Страны конкурируют между собой за таких мигрантов, для них разрабатываются специальные каналы иммиграции, предлагаются разного рода стимулы, от преференций в получении гражданства до налоговых льгот» [6, с. 10]. В связи с этим многие страны добиваются значимых успехов и прежде всего Япония, США и ряд Европейских стран, обладающие собственными чертами и представляющий интерес для изучения. Если привести пример такой страны как Япония, то эта страна, пользуясь глобализационными трендами в мировой экономике, широко применяет работу интеллектуальных мигрантов и для привлечения таких интеллектуальных мигрантов использует различные программы и специальные квоты, а также грантовые проекты. «В Японии функционируют специальные меры по стимулированию притока иностранных ученых и инженеров в сфере информационных технологий, которые прежде ограничивались лишь их привлечением в районы, охваченные структурной перестройкой, с 2006 г. стали применяться независимо от места работы этой категории мигрантов на территории страны» [18, с.56]. Примером других методов привлечения интеллектуальных мигрантов, заключается в том, что Япония предоставляет одаренным студентам стипендию и ссуду, а также стипендиями и грантами привлекает ученых со всех стран всего мира.

В таком же порядке в США для активизации изобретательской деятельности проводится разработка и имплементация специальных программ, которые предоставляются ученым за значимые достижения в области науки. Наряду с этим различные крупные компании и организации стимулируют наиболее талантливых ученых, инженеров с помощью материального и финансового вознаграждения, бесплатных сервисов, премий по знаменательным датам и праздникам, а также с помощью различных льгот, например льготное питание специалистов, поездки в научные мероприятия, публикации научных материалов. Все эти действия направлены на сохранение интеллектуальных работников в составе фирм с охватом значимой массы высококвалифицированных кадров.

Для некоторых других стран как Франция, Ирландия, Нидерланды Великобритания, США либеральными становятся наймы конкретных групп интеллектуальных и успешных специалистов в сфере информационной технологии, информационной безопасности, биотехнологии, медицины и нанотехнологии. «Опрос

европейских предпринимателей, работавших в обрабатывающей, химической отраслях промышленности, сферах информационных технологий, НИОКР и финансовых услуг в Германии, Франции, Великобритании и Нидерландах, который проводился в 2000г. институтом труда ФРГ, выявил чрезвычайно высокую зависимость от иностранных профессионалов инновационных предприятий континента, особенно сферы НИОКР» [17, с.46].

Наряду с этим, в некоторых других, а также в некоторых вышеназванных европейских странах, как Великобритания, Германия, Греция, Нидерланды, Ирландия, Испания и Норвегия эффективно действует ускоренная специальная процедура выдачи виз и разрешений на работу иностранным ученым и исследователям.

Анализ и интерпретация проблемы миграции в каждой отдельно взятой стране предусматривает рассмотрение его последствий в экономическом развитии каждой страны своеобразным и специфическим, так как при объективном подходе можно будет заверить, что трудовая миграция имеет определенные издержки, как потери, также и выгоды, как для принимающих сторон, так и для посылающих трудовых мигрантов стран. «В годы суверенитета Таджикистан больше всего выступает как страна - экспортёр рабочей силы, и здесь рассмотрим взаимосвязь между миграцией и состоянием национального рынка труда. За последние годы в республике миграционные процессы стали одними из главных факторов социально-экономического развития страны, и внося большой вклад в решение многих социально-бытовых проблем населения» [11, с. 56].

Об актуальных проблемах миграции и особенно трудовой миграции в современном таджикском обществе, как неразрывной части мирового сообщества, особенно в таджикской экономике за период государственной независимости написаны диссертации, монографии, статьи, научные сборники и другие научные изыскания, что и следует в будущем провести подробную историографическую и наукометрическую интерпретацию данной проблемы в современной таджикской науке. Поступательный рост как миграционных процессов в стране, так и их последствий и значимости за последние два десятилетия, более обстоятельно исследованы в работах отечественных ученых Х.У.Умарова Х.У., Т.Ульмасова Т., С.И.Исламова С.И., А.Азимова А., Т.Низомова Т, Ш.Мухитдиновой, Ш. М.Азимовой М., М.Махмадбекова, М. и У.Раимдодова У.. и многих других ученых и исследователей. Например, профессор Х. Умаров отмечает, что среди разнообразных причин социально-экономического характера низкий уровень заработной платы можно считать основной причиной массового выезда трудоспособного населения, и прежде всего интеллектуального ресурса Республики Таджикистан, на заработки в зарубежные страны. [15, с. 19].

Как видно по сведениям статистических данных и по итогам проведенных учеными исследований, для Таджикистана в первые два десятилетия периода государственной независимости, была характерна хроническая миграционная убыль и превышение оттока трудовых ресурсов, но в последние 4-5 лет, в связи с постепенным и умеренным улучшением социально-экономической ситуации, отток трудовых мигрантов сокращается и в связи с созданием новых рабочих мест, постепенно повышается приток трудовых ресурсов в Республику Таджикистан.

Литература:

1. Абдусаматов Г.С. Закономерности становления и развития рыночных отношений в Республике Таджикистан / Г.С. Абдусаматов. - Душанбе: Ирфон, 1995. – 175 с.
2. Абылкаликов С.И., Винник М.В. Экономические теории миграции: рабочая сила и рынок труда / С.И. Абылкаликов, М.В. Винник // Бизнес. Общество. Власть. – 2012.– № 12. – С.1-19.
3. Азимова М., Махмадбеков М., Раимодов У. и др. Трудовая миграция в структуре социально-трудовых отношений в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2016. – 163 с.
4. В 2015 году число мигрантов достигло 244 миллионов. Электронный источник. <https://www.un.org/development/desa/ru/news/population/international-migrants.html> (Дата обращения: 14.02.2021)..
5. Дмитриева Е.И. Инновационная экономика России: противоречия и перспективы развития [Электронный ресурс] / Е.И. Дмитриева // Политическое управление. – 2014. – № 2 (08). - Режим доступа: URL: <http://www.Политуправление,рф/arhiv/2014/02/Dmitrieva.htm>.
6. Ивахнюк И. Развитие миграционной теории в условиях глобализации / И.Ивахнюк // Интелрос. Век глобализации. – 2016.– №1-2.– С.10.
7. Каримова М.Т. ВТО и устойчивое развитие промышленности Таджикистана [Электронный ресурс] / М.Т. Каримова // Материалы экспертных исследований «Глобализация, ВТО и Таджикистан: расширение диалога для устойчивого развития». Режим доступа: <http://fsci.tj/index.php>.
8. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики / Дж.М. Кейнс.– М., 1993. – 339 с.
9. Ковалева Т. Ю. Статистическое исследование динамики и структурных изменений на рынке труда / Т. Ю. Ковалева // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 2 (38).– С.75-79.
10. Красильников О.Ю. Теоретико-методологические основы исследования структурных сдвигов в современной российской экономике: дисс...д-ра экон. наук: 08.00.01/ Красильников Олег Юрьевич – Саратов, 2001.– 312 с.
11. Мухитдинова, Ш.С. Формирование и развитие национального рынка труда в условиях глобализации (на материалах Республики Таджикистан). Дисс. Канд. Эконом. наук: 08.00.05– Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда)/ Шоирахон Саидюсуфовна Мухитдинова. – Худжанд, 2017. – 145 с.
12. Низамова Т.Д. Реструктуризация промышленных предприятий Таджикистана в условиях переходной экономики: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05/ Низамова Тухфа Давлатовна. – Душанбе, 2007. – 49 с.
13. Охлопкова Н.В., Борисов Е.А. Тенденции развития российской выездной трудовой миграции / Н.В. Охлопкова, Е.А. Борисов // Проблемы современной экономики. –№ 4 (44). – 2012.
14. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли от 26.12.2019 Электронный ресурс. www.president.tj (Дата обращения: 14.02.2021).
15. Умаров Х.У. Повышение уровня занятости как фактор ускорения динамики и эффективности национальной экономики / Х.У. Умаров // Проблемы

трудовых отношений и социального развития Таджикистана. Мат. Респ. науч.-практ. конференции. Душанбе: «То Рус», 2008. – С. 19.

16. Усманова, Т.Дж. Теоретические вопросы и особенности функционирования рынка труда в условиях переходной экономики: на примере Республики Таджикистан. дисс. док. эконом. наук: 08.00.01. Туфа Джумаевна Усманова. – Душанбе, 2006. – 318 с.

17. Цапенко П.И. Международная миграция ученых и студентов: возможности государственной политики / П.И. Цапенко // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2007. – № 2-3. – С.46.

18. Шарипова А.Г. Стимулирование притока интеллектуальных мигрантов (опыт развитых стран) / А.Г. Шарипова // Материалы республиканской научно-практической конференции «Социально-экономические проблемы совершенствования системы управления трудом в Республике Таджикистан». Душанбе: «То Рус», 2013. – С. 131. 56

19. Щербакова Е. С сельским хозяйством связано 40% экономически активного населения мира [Электронный ресурс] / Щербакова Е. // Демоскоп Института демографии Национального университета «Высшая школа экономики». – 2012. – № 507 – 508. - Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/rom02.php>.

20. Эмомали Рахмон. Выступление по случаю 25-й годовщины Государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе, 2016. - Режим доступа: URL: <http://www.president.tj/ru/node/12952>.

21. Юдина М.А. Структурные сдвиги и их влияние на развитие российской экономики / М.А. Юдина // Вопросы экономической теории. Макроэкономика. – 2014. – № 4. – С. 132 – 136.

22. Большая экономическая энциклопедия. М., 2007. - 816 с.

23. Вазъи бозори мехнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи таҳлилий аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқоти қувваҳои кории лоиҳаи «Стратегияи миллии рушди омили Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2017. – 212 с.

24. Государственная стратегия развития рынка труда Республики Таджикистан до 2020 года (в редакции постановления Правительства РТ от 27.04.2015г. №238), утверждена Постановлением Правительства РТ от 2 июня 2011 года, №277. - Режим доступа: www.adlia.tj

25. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. - Режим доступа: <http://mmk.tj/search/node>.

26. Рынок труда в Республике Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2012. – 223 с.

27. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2019. – 478 с.

28. Таджикистан: 25-лет государственной независимости. Статистический сборник. – Душанбе: АСПРТ, 2016. – 522 с.

ҶАҶОНИШАВӢ ВА ТАҲРИКУ ТАҶАВВУЛИ БОЗОРИ МЕҲНАТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҒОИБНАЗАРЗОДА САИД МУҲАММАДНАЗАР,

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент,

директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 30.
Тел: (+992) 988-20-45-45. Email: sssaid1985@mail.ru

Дар мақола равандҳои ҷаҳонишавӣ, ки марзи миллиро хира месозанд, барои ташаккули фазои бозори ҷаҳонӣ ва ҳаракатҳои бозори муосири меҳнат заминаи мусоид фароҳам меоранд. Дар доираи чунин равандҳои васеи ҷаҳонишавӣ, муҳоҷирати муосир низ ба равандҳои бозори ғайри меҳнат таъсири шадид расонида, ба рушди ҳам бозори миллӣ ва ҳам рушди бозори меҳнат мусоидат мекунад. Дар байни ҳама равандҳо ва механизмҳои нави танзими муносибатҳои меҳнатӣ равандҳои муҳоҷират ба равандҳои муҳимтарин ва калидӣ табдил ёфтаанд ва муҳоҷират мустақиман ва ғайримустақим, қариб ҳар як сокини сайёраамонро ба таъсири овардааст.

Бояд қайд кард, ки муҳоҷирати аҳолии тамоми ҷаҳон дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва муносибатҳои нави иқтисодии ҷаҳонӣ дар рушди ҳаёти ҷамъиятии аксари кишварҳо ҷойгоҳи хеле назаррасро ишғол мекунад ва дар ин росто, бисёр кишварҳо дар равандҳои муҳоҷирати меҳнатии байналмилалӣ. Ин аст, ки шумораи умумии муҳоҷирон дар ҷаҳон сол аз сол меафзояд, ки дар натиҷа хусусиятҳо ва самтҳои ҷараёни муҳоҷират дар саросари ҷаҳон тадриҷан тағир меёбанд ва ба навтарин моделҳо табдил меёбанд. Дар баробари ин, дар шароити имрӯза муҳоҷират як иҷтимоию иқтисодӣ ва баъзан падидаи сиёсӣ, ки аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷаи худ якбора фарқ карда, тадриҷан хосияти пешини худро гум мекунад, зеро моделҳо ва форматҳои сифатан нави муҳоҷират ташаккул меёбанд, дар робита ба ин, равандҳои муайян ба амал меоянд ва ҷараёнҳои хоси муҳоҷират ташаккул меёбанд, ки пайдоиши онҳо ба вазъи муосири иқтисодӣ ва сиёсии ҷаҳон вобаста аст.

Ҳамин тариқ, ҳуҷусои асосӣ ин аст, ки муҳоҷирати қувваи корӣ, пеш аз ҳама мутахассисони баландихтисос, дар солҳои охир дар заминаи тамоюлҳо ва тамоюлҳои нави ҷаҳонӣ аҳамияти нав пайдо кард. Яқум, дар ҷаҳони муосир, қори зеҳнӣ омилҳои муҳимтарин ва назарраси рушди устувор ва пешрафта мебошад ва афзоиши ҳаракатнокии меҳнати баландихтисос воқеияти объективии ҳаёти муосири иҷтимоӣ мебошад. Дувум, ба шарофати рушди равандҳои ҷаҳонишавӣ одамони боистеъдоди соҳибмаълумот барои ҳаракати бемамониат дар саросари ҷаҳон имкониятҳои бисофиқа ба даст оварданд ва онон воқеан як қисми иқтисоди нави ҷаҳонӣ шуданд.

***Калидвожаҳо:** бозори меҳнат, ҷаҳонишавӣ, муҳоҷират, қувваи корӣ, иқтисоди ҷаҳон, сиёсат.*

GLOBALIZATION AND MOBILITY TRENDS OF LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

GOIBNAZARZODA SAID MUHAMMADNAZAR,

Candidate in Economics, Associate Professor,

Director of the Research Institute of Public Administration and Civil Service of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,

734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

Phone: (+992) 988-20-45-45. E-mail: sssaid1985@mail.ru

The article deals with the processes of globalization, which blurring national borders, create a favorable precondition for the formation of a global market space and the mobility of the modern labor market. Within the framework of such extensive processes of globalization, modern migration has also begun to strongly influence to labor market processes and contributes to the development of both national and international labor market. Among all new processes and regulating mechanisms of

labor relations, migration processes have become the most significant and key ones, and migration has begun to concern both directly and indirectly, almost every inhabitant of the planet.

It should be especially noted that the migration of the population of the whole world in modern context of globalization and new world economic relations have had a very significant place in the development of public life in most countries. In this regard, many countries are involved in the processes of international labor migration. That is why the total number of migrants in the world is increasing every year. As a result, the features and directions of migration flows around the world are gradually changing and developing into the newest models. Along with this, in today's conditions, migration is a socio-economic, and at times a political phenomenon, which in its nature and content has become sharply different and gradually loses its previous uniqueness, as there are being formed qualitatively new migration models and formats. In this regard, there are taking place certain processes and formed new, original migration flows the appearance of which is due to the modern economic and political situation around the world.

Thus, the main conclusion is that the labor migration, primarily migration of highly qualified specialists, in recent years has acquired new meaning in the context of new global tendencies and trends. First, in the modern world, intellectual work is the most important and significant factor of sustainable and progressive development, and the increasing mobility of highly qualified labor is an objective reality of modern social life. Secondly, because of the development of globalization processes, highly educated talented people have received unprecedented opportunities for unhindered movement around the world. They have actually become part of the new global economy.

Key words: *labor market, globalization, migration, labor force, world economy, politics.*

УДК: 347.1

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ВОПРОСАМИ РАЗВИТИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОХРАННОСТИ СЕТИ
АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ, ДОРОЖНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И РАЗВИТИЯ
ДОРОЖНОГО ХОЗЯЙСТВА НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ
(УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

КИРИЛЛОВ ЛЕОНИД ГРИГОРЬЕВИЧ,

к.э.н., доцент кафедры регионального и муниципального управления
Уральского института управления – филиала
Российской академии народного хозяйства и государственной службы при
Президенте Российской Федерации,
624034, Россия, Свердловская обл.,
Нижний Тагил, ул. Октябрьской Революции, 44

ИШАНКУЛОВ АНВАР АБДУКАДЫРОВИЧ,

магистрант Уральского института управления – филиала
Российской академии народного хозяйства и государственной службы при
Президенте Российской Федерации,
624034, Россия, Свердловская обл.,
Нижний Тагил, ул. Октябрьской Революции, 44
Тел.: (+992) 907-91-30-03. E-mail: anvar.ishankulov.80@bk.ru

В статье отражены результаты самостоятельно проведенного её авторами исследования, посвященного актуальным проблемам государственного управления вопросами развития и обеспечения сохранности сети автомобильных дорог, дорожной деятельности и развития дорожного хозяйства на региональном уровне с точки зрения управленческого аспекта. Исследование проводилось кабинетным методом посредством анализа массива из нескольких десятков отраслевых документов стратегического планирования совершенно различных по географии и экономической структуре субъектов Российской Федерации. В заключении статьи дополнительно представлены общие и типовые – наиболее часто встречающиеся, практически для всех обследованных регионов, проблемы в рассматриваемой сфере.

Ключевые слова: государственное управление, региональное управление, стратегическое планирование, автомобильные дороги, дорожная деятельность, дорожное хозяйство.

Острота и степень актуальности вопросов развития и обеспечения сохранности сети автомобильных дорог, дорожной деятельности и развития дорожного хозяйства на территории Российской Федерации известны каждому – от рядового гражданина, до чиновника, ученого, эксперта.

Социальная, экономическая, инфраструктурная и управленческая значимость нормально развитой сети автомобильных дорог любого региона заключается в уникальной роли рассматриваемой отрасли.

Автомобильные дороги, дорожное хозяйство и дорожная деятельность субъекта Федерации, будучи оптимально – необходимо и достаточно – развитыми, позитивным образом имеют одновременное влияние на сразу множество макроэкономических показателей. Среди последних традиционно выделяются такие как:

- активизация экономической деятельности в регионе;
- расширение рынков сбыта продукции;

- повышение комфортности передвижения транспортных средств;
- снижение транспортной составляющей в цене товаров и услуг;
- снижение транспортных издержек по доставке грузов и пассажиров;
- усиление экономической активности населения за счет увеличения транспортной доступности территорий и населенных пунктов региона;
- общее ускорение товародвижения в экономике субъекта Федерации и множество иных положительных последствий.

Вместе с тем, ситуация хронической недостаточности и слабой степени развития дорожно-хозяйственного комплекса как в масштабах всей страны в целом, так и в отдельных регионах государства, является общеизвестной и, в сущности, не требует специальных доказательств.

С управленческой точки зрения самостоятельный научный интерес вызывает не общая неконструктивная характеристика печального положения дел отрасли, а конкретная структура комплекса проблем, составляющих причинно-следственное ядро фактически сложившейся сегодня ситуации.

При подготовке настоящей статьи её авторами не обнаружено хоть сколько-нибудь свежих комплексных исследований на названную тему. Поэтому и с целью собственно преодоления пробела авторами представленной статьи была предпринята самостоятельная попытка исследования, описания, группировки и обобщения сложившихся к сегодняшнему дню наиболее важных и сущностных проблем государственного управления вопросами развития и обеспечения сохранности сети автомобильных дорог, дорожной деятельности и развития дорожного хозяйства на региональном уровне.

Исследование осуществлялось кабинетным методом посредством анализа массива из нескольких десятков отраслевых документов стратегического планирования, принимаемых во исполнение Федерального закона от 28.06.2014 № 172-ФЗ «О стратегическом планировании в Российской Федерации» [1], совершенно различных по географии и экономической структуре субъектов Российской Федерации.

Результаты проведенного исследования позволили в итоге заключить, что наиболее актуальными проблемами государственного управления вопросами развития и обеспечения сохранности сети автомобильных дорог, дорожной деятельности и развития дорожного хозяйства на региональном уровне в управленческом аспекте являются:

1. Автомобильные дороги федерального, регионального или межмуниципального значения и мостовые сооружения на них требуют увеличения прочностных характеристик ввиду деградации дорожных конструкций и снижения сроков службы между ремонтами вследствие увеличения в составе транспортных потоков доли тяжелых автомобилей и автопоездов [2], [13].

2. Текущее состояние дорожной сети региона не соответствует растущим потребностям, а недостаточные темпы развития его транспортной инфраструктуры сдерживают реализацию его промышленного, ресурсного и транзитного потенциала, соответственно, привлечение новых жителей на его территорию [3], [12], [15].

3. Всё большую силу приобретают проблемы аварийности, связанной с автомобильным транспортом, в связи с несоответствием состояния дорожно-транспортной инфраструктуры потребностям общества и государства в безопасном дорожном движении, недостаточной эффективностью функционирования системы

обеспечения безопасности дорожного движения и низкой дисциплиной участников дорожного движения [4], [14].

4. Низкий технический уровень автомобильных дорог обуславливает высокий удельный вес дорожно-транспортных происшествий при сопутствующих неудовлетворительных дорожных условиях. При этом, доля таких происшествий может достигать 40-50 процентов [5], [9], [10].

5. В части организации дорожного движения на автомобильных дорогах регионов часто проявляется проблематика не устраненных узких мест концентрации дорожно-транспортных происшествий, факты регулярного появления заторов, не соответствия скоростных режимов особенностям улично-дорожной сети автодорог и интенсивности транспортных потоков, увеличения числа аварийно-опасных ситуаций, а также низкой степени взаимодействия различных видов транспорта, в том числе электротранспорта [3], [6], [13].

6. Так называемая «дорожная составляющая» приобретает немалую (всё большую) долю в общем количестве дорожно-транспортных происшествий и тяжести последствий дорожно-транспортных происшествий ввиду низкого состояния транспортно-эксплуатационного состояния дорог и низкого качества условий движения, в том числе на маршрутах движения общественного транспорта [7], [9], [12].

7. Сформировавшаяся к настоящему времени сеть автомобильных дорог регионов зачастую имеет незавершенный характер и не обеспечивает качественного автотранспортного сообщения между территориями субъектов Федерации. Наихудшие ситуации наблюдаются в тех регионах, где дорожная сеть имеет незамкнутую, древовидную конфигурацию, сильно вытянутую в меридиональном направлении, с большим количеством грунтовых разрывов и со слабыми поперечными связями [4], [8], [12].

8. Низкая плотность и неоптимальная конфигурация дорожной сети существенно ограничивают возможности пользователей по выбору маршрута поездки (перевозки), что приводит к вынужденному значительному перепробегу транспорта, а также повышает экономические и социальные риски на территории региона [3], [7], [9].

9. Нередко наблюдаются проблемы, выраженные в условиях разрозненности транспортной сети субъекта Федерации, отсутствия наземного сообщения между отдельными его частями, отсутствия (необходимости создания) единой наземной транспортной инфраструктуры и дальнейшего развития инфраструктуры водного и воздушного транспорта региона [5], [10].

10. Недостаточно развитые сети автомобильных дорог общего пользования регионов затрудняют использование их экономического потенциала (территориального, природно-сырьевого, топливно-энергетического и т.д.), что снижает инвестиционную привлекательность территорий субъектов Федерации [2], [11], [15].

Таким образом, состояние и уровень развития дорог во множестве субъектах Российской Федерации являются острой управленческой проблемой, требующей в самое ближайшее время неотложного решения.

Дополнительно следует отметить, что общими и типовыми – наиболее часто встречающимися, практически для всех обследованных регионов, проблемами являются следующие:

Во-первых, из-за отсутствия финансовых средств на выполнение работ по

капитальному ремонту, ремонту региональных (межмуниципальных) дорог не обеспечивается компенсация ежегодного износа, что увеличивает последующие расходы на восстановление дорожной сети. Систематическое несоблюдение межремонтных сроков покрытий дорог, построенных более 20 – 30 лет назад, неизбежно приводит к их необратимому разрушению.

Во-вторых, состояние дорожной сети регионов нередко в полной мере не соответствует текущим экономическим и социальным потребностям общества.

В-третьих, несвоевременность строительства и модернизации автомобильных дорог общего пользования практически всегда вслед за собой снижают эффективность развития иных отраслей регионального хозяйства (топливно-энергетического комплекса, лесопромышленного комплекса, горной промышленности, сельского хозяйства и социальной сферы).

В-четвертых, низкий уровень финансирования дорожной отрасли приводит к тому, что в на автодорогах области идет необратимый процесс старения и разрушения поверхности покрытия проезжей части, конструктивных слоев дорожной одежды и дорожных сооружений. Вследствие чего, подавляющее большинство автомобильных дорог региона перестают отвечать нормативным требованиям и потребительским свойствам, к ним предъявляемым.

В-пятых, несмотря на то, что у руководства регионов присутствует понимание системообразующей роли автомобильных дорог, существующая их сеть зачастую отстает от требований роста экономики и социальной сферы субъекта Федерации.

В-шестых, в регионах нередко наблюдается весьма неоднородная степень транспортной освоенности составляющих их территорий, связанная с их хозяйственной специализацией, при общей слабой развитости транспортной инфраструктуры субъекта Федерации. Максимальные экономические потери при этом возникают в ситуациях, когда с внешней стороны регион связан с другими субъектами Российской Федерации всеми имеющимися видами транспорта: железнодорожным, автомобильным, водным, воздушным и трубопроводным.

В заключение статьи её авторы считают важным и вполне закономерным формулировку вывода о высокой важности усиления деятельности органов исполнительной власти названных и всех иных субъектов Федерации, в части государственного управления вопросами развития и обеспечения сохранности сети автомобильных дорог, дорожной деятельности и развития дорожного хозяйства на региональном уровне. Ведь недостаточный уровень развития дорожной сети неотвратимо приводит к значительным потерям экономики, населения и является одним из наиболее существенных инфраструктурных ограничений темпов социально-экономического развития любого субъекта Российской Федерации.

Литература:

1. О стратегическом планировании в Российской Федерации: Федеральный закон от 28.06.2014 № 172-ФЗ (в ред. от 31.07.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

2. О государственной программе «Развитие дорожного хозяйства Астраханской области»: Постановление Правительства Астраханской области от 07.10.2014 № 427-П (в ред. от 31.01.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

3. Об утверждении государственной программы Республики Калмыкия «Развитие транспортного комплекса и дорожного хозяйства Республики Калмыкия на

2013 - 2022 годы»: Постановление Правительства Республики Калмыкия от 11.06.2013 № 289 (в ред. от 18.05.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

4. Об утверждении государственной программы Ярославской области «Развитие дорожного хозяйства и транспорта в Ярославской области» на 2014 - 2025 годы: Постановление Правительства ЯО от 28.05.2014 № 496-п (в ред. от 14.03.2019). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

5. Об утверждении государственной программы Калужской области «Развитие дорожного хозяйства Калужской области»: Постановление Правительства Калужской области от 04.12.2013 № 652 (в ред. от 24.04.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

6. О государственной программе Новгородской области «Совершенствование и содержание дорожного хозяйства Новгородской области (за исключением автомобильных дорог федерального значения) на 2014 - 2022 годы»: Постановление Правительства Новгородской области от 28.10.2013 № 323 (в ред. от 11.04.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

7. Об утверждении государственной программы Рязанской области «Дорожное хозяйство и транспорт на 2014 - 2022 годы»: Постановление Правительства Рязанской области от 30.10.2013 № 358 (в ред. от 20.06.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

8. О государственной программе «Развитие дорожного хозяйства Астраханской области»: Постановление Правительства Астраханской области от 07.10.2014 № 427-П (в ред. от 31.01.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

9. О Государственной программе Республики Бурятия «Развитие транспорта, энергетики и дорожного хозяйства»: Постановление Правительства РБ от 09.04.2013 № 179 (в ред. от 15.06.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

10. О государственной программе Челябинской области «Развитие дорожного хозяйства в Челябинской области на 2015 - 2022 годы» (вместе с «Государственной программой Челябинской области «Развитие дорожного хозяйства в Челябинской области на 2015 - 2022 годы»): Постановление Правительства Челябинской области от 28.11.2014 № 654-П (в ред. от 01.06.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

11. О государственной программе Тверской области «Развитие транспортного комплекса и дорожного хозяйства Тверской области» на 2016 - 2021 годы: Постановление Правительства Тверской области от 10.11.2015 № 525-пп (в ред. от 18.04.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

12. Об отдельных вопросах реализации подпрограммы «Дорожное хозяйство» государственной программы Российской Федерации «Развитие транспортной системы»: Распоряжение Правительства Омской области от 17.02.2016 № 26-рп (в ред. от 20.07.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

13. О Государственной программе Кабардино-Балкарской Республики «Развитие транспортной системы в Кабардино-Балкарской Республике»: Постановление Правительства КБР от 11.11.2013 № 296-ПП (в ред. от 03.08.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

14. О государственной Программе Курганской области «Развитие автомобильных дорог: Постановление Правительства Курганской области от 14.10.2013 № 473 (в ред. от 25.12.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

15. Об утверждении Государственной программы Сахалинской области «Развитие транспортной инфраструктуры и дорожного хозяйства Сахалинской области на 2014 - 2022 годы»: Постановление Правительства Сахалинской области от 06.08.2013 № 426 (в ред. от 28.12.2020). Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

**МУШКИЛОТИ ҲОЗИРАИ МАЪМУРИЯТИ ДАВЛАТӢ ДАР РУШД ВА
НИГОҲДОРИИ ШАБАКАИ РОҲ, ФАӢОЛИЯТИ РОҲ ВА РУШДИ
ИҚТИСОДИЁТИ РОҲ ДАР САТҲИ МИНТАҚАВӢ
(ЧАНБАИ ИДОРАКУНӢ)**

КИРИЛЛОВ ЛЕОНИД ГРИГОРИЕВИЧ,

н.и.и., дотсент кафедраи раёсати минтақавӣ ва коммуналии
Донишкадаи Менечменти Урал - филиал

Академияи хочагии халқи Русия
ва хизмати давлатӣ дар назди

Президенти Федератсияи Россия,
624034, Россия, вилояти Свердловск,

Нижний Тагил, ст. Инқилоби Октябр, 44

ИШАНКУЛОВ АНВАР АБДУКАДЫРОВИЧ,

магистранти Донишкадаи идоракунии Урал - филиал

Академияи хочагии халқи Русия
ва хизмати давлатӣ дар назди

Президенти Федератсияи Россия,
624034, Россия, вилояти Свердловск,

Нижний Тагил, ст. Инқилоби Октябр, 44

Тел. : (+992) 907-91-30-03. E-mail: anvar.ishankulov.80@bk.ru

Дар мақола натиҷаҳои таҳқиқоти мустақилонаи муаллифон, ки ба масъалаҳои мубрами идоракунии давлатии рушд ва нигоҳдории шабакаи роҳ, фаъолияти роҳ ва рушди иншооти роҳ дар сатҳи минтақавӣ аз нуқтаи назари чанбаи идоракунии барассӣ гардидааст. Тадқиқот бо усули мизи корӣ бо таҳлили як қатор ҳуҷҷатҳои соҳавии банақшагирии стратегӣ, ки дар ҷузрофия ва сохтори иқтисодии субъектҳои Федератсияи Русия ба қулӣ фарқ мекунад, гузаронида шудааст. Хулоса, мақола ба таври илова умумӣ ва маъмулӣ - маъмултарин, амалан барои ҷамаи минтақаҳои пурсидашуда, мушкилоти минтақаи баррасишавандаро пешниҳод мекунад.

***Калидвожаҳо:** маъмурияти давлатӣ, маъмурияти минтақавӣ, банақшагирии стратегӣ, шохроҳҳо, фаъолиятҳои роҳ, иншооти роҳ.*

**ACTUAL PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION ON ISSUES OF
DEVELOPMENT AND ENSURING THE SAFETY OF THE ROAD NETWORK,
ROAD ACTIVITIES AND ROAD INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT AT THE
REGIONAL LEVEL (MANAGEMENT ASPECT)**

KIRILLOV LEONID GRIGORIEVICH,

Candidate in Economics, Associate Professor of Department of Regional and Municipal
Management, Ural Institute of Management - branch

Russian Academy of National Economy
and Civil Service under

the President of the Russian Federation,

624034, Russia, Sverdlovsk region,
Nizhny Tagil, 44, October Revolution str.,
ISHANKULOV ANVAR ABDUKADYROVICH,
1st year student of Ural Institute of Management - branch
Russian Academy of National Economy
and Civil Service under
the President of the Russian Federation,
624034, Russia, Sverdlovsk region,
Nizhny Tagil, 44, October Revolution str.,
Phone: (+992) 907-91-30-03. E-mail: anvar.ishankulov.80@bk.ru

The article reflects the results of an independent study conducted by author, devoted to the current problems of public administration on issues of the development and preservation of the road network, road activities and road infrastructure development at the regional level from the point of view of the managerial aspect. The study was conducted by the desk method by analyzing a set of several dozen sectoral documents on strategic planning that are completely different in geography and economic structure of the subjects of the Russian Federation. In conclusion, the article additionally presents general and typical – the most common, for almost all the studied regions, problems in this area.

Key words: public administration, regional management, strategic planning, roadways, road activities, road infrastructure.

УДК: 378:338

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА
И ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

САИДОВА ХУМАЙРО УБАЙДУЛЛЕВНА,

к.э.н., доцент кафедры управления человеческими ресурсами
Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан,
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носир, 33.
Тел.: (+992) 938-84-60-05. E-mail: humayro.saidova@mail.ru

В статье рассматриваются теоретические основы обеспечения занятости населения. Автором определяется значимость обеспечения занятости населения республики. Проводится анализ законодательной части, в том числе, трудового кодекса и закона об обеспечении занятости населения Республики Таджикистан, а также, мнения отечественных и зарубежных ученых-экономистов относительно понятия занятости населения. Автор попытался провести научную полемику по определению понятия занятости населения. Автором предлагается собственная позиция относительно понятия занятости населения. Выявляется взаимосвязь занятости населения и рынка труда. Автором утверждается, что рынок труда республики является трехкомпонентным. В частности, занятые в формальной экономике, занятые в неформальной экономике, а также, рабочая сила, выехавшая за пределы республики и являющаяся внешними трудовыми мигрантами. Автором выявляются основные причины роста уровня безработицы в республике. В частности, по мнению автора, причинами являются демографический рост, недостаточное количество новых создаваемых рабочих мест, система подготовки специалистов практически на всех уровнях, в том числе, начальное профессиональное, средне-специальное и высшее образование не соответствуют современным требованиям международного рынка труда, уровень заработной платы, предлагаемый работодателями, в большинстве случаев не может удовлетворить потребности самих работников. Проводится анализ показателей динамики трудовых ресурсов, занятости населения, спроса и предложения на рынке труда. В завершении автором приведены предложения относительно обеспечению продуктивной занятости населения Республики Таджикистан.

Ключевые слова: труд, рынок труда, рабочая сила, занятость населения, экономически активное население, трудовые ресурсы, безработица, подготовка кадров, инфраструктура.

В современных условиях экономического, социального, культурного и политического развития Республики Таджикистан, важным направлением устойчивого развития является решение проблем труда и обеспечение продуктивной занятости населения. Следовательно, правительством страны уделяется особое внимание решению данного вопроса. В законодательной и научной литературе приводятся следующие определения понятия «занятость населения». В том числе, в Трудовом кодексе Республики Таджикистан [9, с. 5.] и Законе Республики Таджикистан «О содействии занятости населения» занятость характеризуется как [3, с. 12.] «любая, не противоречащая нормативным правовым актам Республики Таджикистан деятельность трудоспособных граждан, связанная с удовлетворением их личных и общественных потребностей, приносящая им доход или заработок». Следовательно, занятым можно считать население, достигшее трудоспособного возраста (в Республике Таджикистан

для мужчин 15-63 и для женщин 15-58 лет), имеющие определенную занятость и заработок. Таким образом, получаемый заработок позволяет трудящимся удовлетворять собственные потребности и потребности членов своей семьи.

В национальной Стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года отмечается следующее: «необходимость одновременного количественного роста устойчивой продуктивной занятости и производительности труда, обеспечение эффективной социальной защиты станет для Таджикистана основной целью развития в сфере труда в долгосрочном периоде» [4, с. 82.]. Действительно, стратегическим направлением достижения устойчивого социально-экономического развития республики, является обеспечение максимального количества экономически активного населения достойным трудом и продуктивной занятостью.

По мнению российского экономиста В.В. Адамчук: «занятость, это деятельность граждан, связанная с удовлетворением личных и семейных потребностей, приносящая заработок или трудовой доход» [1, 103.]. Мы согласны с вышеприведенным мнением, действительно, в первую очередь, занятость направлена на удовлетворение материальных и духовных потребностей человека. Также, другой российский экономист Ю.М. Остапенко отмечает: «занятость, это полезная деятельность людей, связанная с удовлетворением личных и общественных потребностей и приносящая, трудовой доход или заработок» [5, с. 52.]. По мнению А.И. Рофе, «занятость - состояние экономически активной части населения, которое характеризуется наличием у них работы, или легитимного, т.е. не противоречащего действующему законодательству, получение дохода» [6, с. 76.]. Занятость населения должна быть легитимной в рамках законодательства страны. Отечественные экономисты Л.Х. Саидмуродов и Р.М. Бабаджанов относительно понятия «занятость», приводят следующее: «занятость является - одной из сфер, где три компонента политики, направленные на человеческое развитие, человеческую безопасность и человеческие права - сводятся в одну основу» [7, с. 12.]. На наш взгляд, занятость включает в себя профессиональное развитие, обеспечивает восстановление трудоспособности, также учитывает соблюдение прав и обязанностей человека. Занятость населения является частью рынка труда, где происходят процессы, связанные с приемом на работу, выплату денежных вознаграждений за определенный труд и т.д.

В нынешних условиях рынок труда Республики Таджикистан находится в процессе формирования. Национальный рынок труда нуждается в разработке стратегических направлений инновационного развития и обеспечения населения не только традиционными формами занятости, также новыми видами занятости, которые более продуктивны с учетом роста уровня конкуренции на рынке труда. Рынок труда Таджикистана является трехкомпонентным. То есть, официальная занятость в формальной экономике, неформальная занятость, также внешняя трудовая миграция. Таким образом, занятость населения республики обеспечивается не только официальной занятостью в формальной экономике. При этом, в республике существует определенный уровень безработицы. Основными причинами роста уровня безработицы в республике являются следующие:

Первой причиной является демографический рост. Известно, что в Таджикистане, особенно последние пятнадцать лет, наблюдается высокий рост уровня рождаемости населения. Следовательно, большую часть населения составляет молодежь в возрасте до двадцати пяти лет.

Второй причиной является нехватка рабочих мест. Тот объем создаваемых рабочих мест не в состоянии обеспечивать всю рабочую силу достойным трудом.

Третья причина, это совершенствование системы подготовки специалистов, практически по всем направлениям, в том числе, инженеров для сферы промышленности, специалистов агропромышленного комплекса, специалистов в сфере туризма и услуг.

Исходя из вышеперечисленного, в республике существуют проблемы с обеспечением населения достойным трудом. Следовательно, в республике увеличивается социальная и экономическая дифференциация населения. В таблице 1, приводятся показатели динамики численности и состава трудовых ресурсов республики.

Таблица №1.

Динамика численности и состава трудовых ресурсов, тыс. чел.

Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 в % к 2013
Трудовые ресурсы	4859	4983	5111	5224	5326	5427	5521	113,6
в том числе: Рабочая сила	2362	2382	2437	2438	2460	2487	2514	106,4
из неё: Занятое население	2307	2325	2380	2384	2407	2426	2463	109,7
Официально признанные безработные	54	56	57	54	53	52	51	94
Недоиспользование рабочей силы в экономике	2497	2601	2674	2786	2866	2949	3007	120,4
в том числе: учащиеся	554	592	602	615	632	638	647	116,7

Расчитано по: [8, с.81]

Вышеприведенные показатели свидетельствуют об устойчивом росте численности трудовых ресурсов Республики Таджикистан в период с 2013 по 2019 гг. Численность трудовых ресурсов за анализируемый период увеличилась почти на 14 %. При этом, за анализируемый период, в процентном соотношении, уровень занятости, существенно отстает от уровня роста трудовых ресурсов. В результате, наблюдается безработица. Здесь важно отметить, что рынок труда республики является трехкомпонентным. То есть, рынок труда состоит не только из формальной экономики.

В том числе он состоит из неформальной экономики и внешних трудовых мигрантов. Следовательно, не нашедшие достойный труд в формальной экономике республики уходят в неформальный сектор экономики и выезжают за рубеж и становятся внешними трудовыми мигрантами.

Таблица №2.

Динамика численности занятого населения Республики Таджикистан по формам собственности, тыс. чел.

Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 в % к 2013
Всего занято в экономике	2307,3	2325,4	2379,7	2384,2	2407,0	2425,5	2463,4	107,6

в том числе по формам собственности: Государственная	433,0	444,6	441,5	456,1	470,3	484,5	491,6	113,5
Частная	1461,0	1486,6	1588,6	1577,8	1594,1	1728,9	1752,4	120,8
Коллективная	387,2	368,4	323,8	325,8	317,4	207,8	216,0	56,6
Смешанная с иностранным участием	20,6	20,6	18,5	18,4	19,0	4,3	4,3	21,7
Смешанная без иностранного участия	5,5	5,3	7,3	6,1	6,2	0,02	0,01	0,2

Рассчитано по: [8, с.82]

Из вышеприведенного, можно наблюдать некоторый рост численности занятого населения республики. При этом, данный темп не достаточный для обеспечения занятости населения всей рабочей силы республики. Как показывают цифры, большая часть занятых работают в частных организациях и предприятиях. При этом, занятость населения в таких формах как «коллективная», «смешанная с иностранным участием» и «смешанная без иностранного участия» сильно сокращается, что объясняется нарастанием кризисных ситуаций в республике.

Таблица № 3.

**Динамика спроса и предложения рабочей силы на рынке труда
(на конец года, тыс. человек)**

Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 в % к 2013
Лица, незанятые трудовой деятельностью, ищущие работу, состоящие на учете в службе занятости	71,1	72,4	75,2	77,3	79,6	92,6	106,5	150,6
из них: имеют статус безработного	53,8	55,5	51,1	53,0	49,6	47,5	48,9	91,7
Молодежь в возрасте от 15 до 29 лет	33,1	33,5	30,8	41,0	40,0	46,5	50,8	153,4
Заявленная предприятиями потребность в работниках	11,2	10,3	7,2	9,2	7,9	8,9	10,2	91,1
Нагрузка незанятого населения на одну заявленную вакансию	6,9	8,1	10,0	8,4	10,0	10,3	10,4	151,6

Рассчитано по: [8, с.92]

Важную роль в обеспечении занятости населения выполняет динамика спроса и предложения рабочей силы на рынке труда. Наблюдается возрастающая динамика лиц, незанятых трудовой деятельностью, ищущих работу и состоящих в учете местных служб занятости населения (50%) в 2019 году по сравнению с 2013 годом, которые функционируют практически во всех районах республики. В республике уменьшается

число лиц, имеющих статус безработного (-8,7%) в 2019 году по сравнению с 2013 годом.

Анализ показал, по показателю численности студентов по отраслевой специализации учреждений самый высокий показатель наблюдается в сфере образования (29,5%). После образования самый высокий спрос наблюдается по экономическим специальностям. К проблемам рынка труда относятся остающиеся диспропорции между структурой подготовки кадров и структурой спроса на рынке труда, повышение стоимости образовательных услуг и недостаточной нацеленностью вузов на подготовку специалистов к работе в условиях инновационно-креативной экономики, слишком медленная интеграция системы образования с бизнес-единицами, переход на интерактивную форму обучения и др.

Исходя из анализа существующих проблем и статистических показателей, мы предлагаем следующее:

1.Привлечение трудовых ресурсов и их трудоустройство в строительстве и развитию инфраструктуры сельской местности в том числе, строительство дорог, школ, больниц, развитие торговой системы и сферы услуг. С учетом того, что сельское население переезжает в города, в том числе по причине неразвитости инфраструктуры в сельской местности. Данное направление будет способствовать обеспечению занятости, также сдерживание хотя части сельского населения от переезда в города, где ситуация с созданием новых рабочих мест итак усложняется.

2.Горный рельеф, природа, реки, водопады, имеющиеся в республике, обеспечивают большой потенциал развития рекреационного туризма. Это направление, где можно развивать и создавать большое количество новых рабочих мест с достойной заработной платой для отечественной рабочей силы.

3.Республика Таджикистан обладает самым большим потенциалом развития гидроэнергетики. Следовательно, строительство и эксплуатация гидроэнергетических станций может обеспечить занятостью большое количество трудовых ресурсов.

Литература:

1.Адамчук В.В. Экономика и социология труда: учеб. для вузов. М.: ЮНИТИ, 2010. – С. 103.

2. Ганиева С.Б. Управление развитием рынка образовательных услуг в Республике Таджикистан//Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.э.н. - Душанбе, 2020. - 48 с.

3.Закон Республики Таджикистан «О занятости населения»; Концепция государственной кадровой политики Республики Таджикистан/ Утв. Указом Президента Республики Таджикистан от 17 мая 2018 г., №1526.

4.Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. Душанбе 2016. - С.82.

5.Остапенко Ю.М. Экономика труда/Ю.М. Остапенко. -М.: Инфра-М. (Высшее образование), 2014. - 272 с.

6.Рофе А.И. Экономика труда/А.И. Рофе. - 3-е издание, перераб. и доп.. - М.: Кнорус, 2015. - 376 с.

7.Саидмуродов Л.Х., Бабаджанов Р.М. Консультанты ПРООН. Таджикистан-занятость в контексте человеческого развития. «Азия плюс». Душанбе 11.04.2016. – С.12.

8. Статистический ежегодник Республики Таджикистан// Статистический сборник. - Душанбе, АПСРТ, 2020. - С. 81. Статистический ежегодник Республики Таджикистан//Статистический сборник. - Душанбе, АПСРТ, 2020. - 495 с.

9. Трудовой кодекс Республики Таджикистан, от 23 июля 2016 года, № 1329.

МУАММОҶОИ РУШДИ МЕҲНАТ ВА ТАЪМИНИ ШУҒЛИ АҶОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

САИДОВА ҲУМАЙРО УБАЙДУЛЛЕВНА,

н.и.и., дотсенти кафедраи идоракунии захираҳои инсонӣ

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.

Тел. : (+992) 938-84-60-05. E-mail: humayro.saidova@mail.ru

Дар мақола асосҳои назариявии таъмини шугли аҳолии дида баромада шудаанд. Муҳимияти таъмини шугли аҳолии асоснок карда шудаанд. Нуқтаи назари олимони ватанӣ ва хориҷа доир ба мафҳуми шугли аҳолии омӯхта шудаанд. Баҳси илмӣ оид ба муайян намудани мафҳуми шугли аҳолии гузаронида шудааст. Нуқтаи назари муаллиф оид ба мафҳуми шугли аҳолии пешниҳод шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки бозори меҳнати ҷумҳурӣ ба се қисм тақсим карда шудааст. Аз он ҷумла, шугли аҳолии дар қисми расмӣ иқтисодиёт, шугли аҳолии дар иқтисодиёти ғайрирасмӣ ва муҳочирати меҳнати ибери на. Аз як тараф сабабҳои асосии боло рафтани сатҳи бекорӣ асоснок карда шудаанд. Аз он ҷумла, рушди демографӣ, кофӣ набудани ҷойҳои нави корӣ, ки дар ҷумҳурӣ ташиқ карда мешаванд, омода кардани кадрҳо ба талаботи бозори меҳнати дохила ва хориҷа ҷавобгӯ нест, сатҳи музди меҳнат наметавонад талаботҳои қувваи кориро қонеъ гардонад. Нишондиҳандаҳои тағйирёбии сатҳи захираҳои меҳнатӣ, шугли аҳолии, талабот ва таклифот дар бозори меҳнат таҳлил карда шудаанд. Дар охир як қатор пешниҳодҳо оид ба таъмини шугли маҳсулноки аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: меҳнат, бозори меҳнат, қувваи корӣ, шугли аҳолии, аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол, захираҳои меҳнатӣ, бекорӣ, омода кардани кадрҳо, инфрасохтор.

PROBLEMS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT AND ENSURING EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SAIDOVA HUMAYRO UBAIDULLEVNA,

Candidate in Economics, Associate Professor of the Department of Human Resource Management of the Academy of Public Administration

under the President of the Republic of Tajikistan,

734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Said 33, Nosir str.,

Phone: (+992) 938-84-60-05. E-mail: humayro.saidova@mail.ru

The article discusses the theoretical foundations of ensuring the employment of the population. The author revealed importance and significance of providing employment for the population of the republic. The analysis of the legislative part, including the labor code and the law on ensuring employment of the population of the Republic of Tajikistan, is carried out, as well as the opinions of domestic and foreign scientists-economists regarding the concept of employment. The author tried to conduct a scientific polemic on the definition of the concept of employment. The author proposed his own position on the concept of population employment. There is revealed relationship between the employment of the population and the labor market. The author approves

that the republic's labor market is three-component. In particular, those who employed in the formal economy, employed in the informal economy, as well as the labor force that has left the republic and is external labor migrants. The author identifies the main reasons for the growth of the unemployment rate in the republic. In particular, according to the author, the reasons are demographic growth, insufficient number of created new jobs, the system of training specialists at almost all levels, including primary vocational, secondary specialized and higher education does not meet modern requirements of the international labor market, the level of wages offered by employers in most cases cannot meet the needs of the workers themselves. There analyzed the indicators of the dynamics of labor resources, employment of the population, supply and demand in the labor market. In the conclusion, proposals are given regarding the provision of productive employment of the population of the Republic of Tajikistan.

Key words: *labor, labor market, labor force, employment of the population, economically active population, labor resources, unemployment, personnel training, infrastructure.*

УДК: 332.13

**МОҲИЯТИ ИННОВАТСИЯ ВА УНСУРҲОИ ТАРКИБИИ
ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КАС**

НАВРӮЗ НОСИРӢ,

номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в., дотсенти кафедраи иқтисодиёти
Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар ш. Кӯлоб
735140, ш.Кӯлоб, маҳаллаи Борбад.

Тел.: (+992) 918-29-39-55. E-mail: nosiri.1990@mail.ru

НИЗОМОВА ШАҲЛОИ ЮСУФ,

саромӯзгори кафедраи иқтисодиёти
Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар ш. Кӯлоб
735140, ш.Кӯлоб, маҳаллаи Борбад.

Тел.: (+992) 989-06-0720. E-mail: shahloi_yusuf_dtmik@mail.ru

ТОШМАТОВ ДИЛШОД АБДУНАБИЕВИЧ,

муаллими калони кафедраи иқтисодиёти
Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар ш. Кӯлоб
735140, ш.Кӯлоб, маҳаллаи Борбад.

Тел.: (+992) 989-00-80-88. E-mail: toshmatov-2016@mail.ru

Дар мақола ҷанбаҳои назариявии моҳияти инноватсия ва унсурҳои таркибии фаъолияти инноватсионӣ дар КАС таҳлил карда шудааст. Таҷрибаи давлатҳои тараққиқарда дар соҳаи рушди фаъолияти инноватсионӣ нишон медиҳад, ки инноватсияҳо дар рушди КАС-и ҳар як давлат нақши калидиро иҷро менамояд. Муаллифон қайд менамоянд, ки ҷоннок намудани фаъолияти инноватсионӣ дар КАС на танҳо аз ҷиҳати назариявӣ, балки аз ҷиҳати амалӣ барои Тоҷикистон муҳим аст, чунки дар ин маврид нақши якуминдараҷа ва асоситарини инноватсияҳо дар раванди рушди соҳаи аграрӣ ва саноатӣ дар роҳи коркард ва қабули стратегияҳои нав ба мақсади рақобатпазир гардондани давлат пайдо мегардад. Муаллифон ақида бар он доранд, ки яке аз омилҳои асосие, ки барои суръатбахии рушди инноватсионии КАС-и Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонад, ин рушди интенсивии истеҳсолоти аграрӣ мебошад. Рушд ёфтани фаъолияти инноватсионии корхонаҳои комплекси агросаноатӣ барои таъмини амнияти озуқаворӣ мамлакат аҳамияти муҳим дорад. Гузариш ба рушди интенсивии рушд аз бисёр ҷиҳат барои Тоҷикистон манфиатовар аст, аз ҷумла, барои суръатбахии рушди КАС, баландбардории ҳосилнокии меҳнат, афзоиши рақобатнокӣ ва дар умум рушди иқтисоди миллӣ ба амал меояд. Муаллифон чунин ақида доранд, ки истифодаи инноватсияҳо аз лиҳози иқтисодӣ дар КАС самаранок буда, дар замони муосир гузариш ба иқтисодиёти инноватсионӣ барои Тоҷикистон ногузир аст.

Калидвожаҳо: *инноватсия, рушди инноватсионӣ, рақобатпазирӣ, комплекси агросаноатӣ, фаъолияти инноватсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, прогресси илмӣ-техникӣ, ҷараёни инноватсионӣ, инқилоби илмӣ-техникӣ*

Истифодаи мафҳуми инноватсия дар истеҳсолот ва адабиёти иқтисодии ватанӣ баъди гузариш ба иқтисоди бозорӣ ривочу равнақ гирифт. То ин замон дар иқтисодиёти собиқ ҷумҳуриҳои давлати Шӯравӣ таи якҷанд даҳсола масоили ба инноватсия алоқаманд дар доираи таҳқиқотҳои иқтисодии ба самаранокии прогресси илмию техникӣ алоқаманд мавриди омӯзишу коркарду қарор мегирифтанд. Дар адабиётҳои иқтисодӣ мафҳуми инноватсия аз ҷониби олимону мутахассисон ва коршиносони соҳавӣ (аз ҷумла олимони хоричӣ ба монанди Й. Шумпетер, Н.Мончев, В.Д.Хартман, Э.Менсфилд, Р.Фостер, Б.Твис, Э.Роджерс ва диг.) ба тарзҳои гуногун шарҳ дода шудааст. Шарҳи классикии мафҳуми инноватсияро яке аз аввалинҳо шуда

олими машхури амрикоӣ Й. Шумпетер додааст, ки тибқи он инноватсия ҳамчун чараёни амалигардонии комбинатсияҳои нав дар фаъолияти соҳибкорӣ арзёбӣ гардидааст [1, С.169-170]. Ба фикри олими мазкур инноватсия бо панҷ хусусияти тағйирпазирҳои рушди иқтисодиёт тавсиф мегардад: -истифодаи техникаи нав, чараёнҳои нави технологӣ ё хариду фурӯш; -истеҳсоли маҳсулоти нав, ки дорои хусусиятҳои сифатӣ таркибии нав мебошад ва дар истеҳсоли он навҳои нави ашёи хом ба кор бурда шудааст; -кашфи бозори нав, ки ҳамин соҳаи иқтисодиёт то ин дам дар ин бозор мавқеъ надошт ё худ амал намекард; - чорӣ намудани сохтори нави ташкили истеҳсолот дар ин ва ё он соҳаи иқтисодиёт.

Ҳамин тариқ, ҳанӯз дар солҳои 30-уми асри хх Й. Шумпетер мафҳуми инноватсияро истифода бурдааст ва дар зери он дилхоҳ тағйиротро ворид намудааст, ки ба истифодаи масоили техника, технология, таъмини фурӯш ва ташкили истеҳсолоти нав ва ё такмилдиҳии онҳо алоқамандӣ дошанд. Умуман, олимони иқтисодчиён мафҳуми инноватсияро вобаста аз объект ва субъекти тадқиқоти илмиашон шарҳу тавсиф доданд. Масалан, Б.Твисс инноватсияро ҳамчун чараёни азнавсозӣ тавсиф намудааст, ки зимни он кашфиёт ё ғоя шакл ё худ мундариҷаи иқтисодӣ мегирад [2, С.271-274]. Қобили зикр аст, ки олими мазкур дар ин шарҳи худ ишора намудааст, ки мафҳуми инноватсия (навоарӣ) ҳамзамон аз мафҳуми кашфиёт ва ғоя (идея) фарқ мекунад. Олими дигар бо номи Ф. Никсон инноватсияро ҳамчун маҷмӯи чораҳои техникӣ, истеҳсоли ва тичоратӣ шарҳ додаст, ки ба зухури чараёнҳо ва таҷҳизоти саноатии нав ё беҳтаркардашуда дар бозор мусоидат мекунад [3, С.231-234]. Қайд кардан зарур аст, ки шарҳи дар боло овардашудаи олими номбурда хеле ҳам муҳим ва арзишнок аст, аммо дар он доираи фаҳмиши мафҳуми инноватсия каме маҳдуд гардидааст, яъне ин шарҳ инноватсия (навоарӣ)-ро, ки дар дигар соҳаҳои иқтисодиёт фарогир намебошад. Масалан, дар соҳаҳои кишоварзӣ, моҳидорӣ, чангал ва ғ. навоарӣ ба вуқӯъ мепайванданд, ки аз хусусиятҳои хоси ҳамин соҳаҳо бармеоянд. Олими дигар, Б.Санто инноватсияро ҳамчун чараёни техникӣ - иқтисодӣ чамъияти тавсиф мекунад, ки дар он ба воситаи дар амал татбиқ гардидани ғоя ё кашфиёт маснуот ё технологияи аз нигоҳи таркиб ва сифат беҳтар (дар нисбати маснуот ё технологияи мавҷуда) пайдо мешавад. Ҳамчунин, ин олим қайд мекунад, ки агар ин чараён ба самарайи иқтисодӣ нигаронида шуда бошад, дар натиҷаи амалишавии он фоида афзун мегардад. Ва агар он ба бозор нигаронида шуда бошад, пас ин чараён ба гирифтани даромади иловагӣ мусоидат менамояд [4,С.296-298]. Дигар олими машхур Дж.Брайт қайд мекунад, ки ягона чараёне, ки илму техника, иқтисодиёту соҳибкорӣ ва идоракуниро бо ҳам мепайвандад, ин навоарӣ мебошад, яъне ин чараёнро ҳамчун дигаргунсозӣ табдили дониши илмӣ ба воқеияти ҷисмонӣ тавсиф мекунад, ки ҷомеаро ба ҷониби мусбӣ тағйир медиҳад [5,С.271-275]. Ба ақидаи мо, чунин шарҳи мафҳуми инноватсия аз тарафи олими номбурда яке аз беҳтарин таърифҳо ба ин мафҳум ҳисобидан мумкин аст, зеро дар он мафҳуми инноватсия хеле соддаю фаҳмо ва мухтасар баён гардидааст. Шарҳи мафҳуми инноватсия аз ҷониби П.Ф. Друкер низ хело ҳам ҷолиби диққат мебошад. Мувофиқи ақидаи ин олим инноватсия ин асбоби маҳсули соҳибкорон мебошад, ки онҳо онро ҳамчун воситаи бартарии худ дар намудҳои гуногуни бизнес ё хизматрасонӣ истифода менамоянд [6,С.349-352]. Албатта, ин таърифи инноватсия дар нисбати фаъолияти соҳибкорӣ дуруст аст, аммо он дар маҷмӯъ мафҳуми инноватсияро фаро гирифта наметавонад, чунки инноватсия метавонад дар доираи идоракунии давлатӣ, дар фаъолияти артиши миллӣ ва ҳамчунин, дар дигар фаъолиятҳои ғайритичоратӣ низ ҷой дошта бошад.

Дар адабиёти иқтисодӣ шарҳи мафҳуми инноватсия аз ҷониби олимони русиягӣ низ хеле зиёд оварда шудаанд. Масалан, Бляхман Л.С. қайд кардааст, ки навоарӣ ин натиҷаи прогресси илмию техникӣ ё илмию истехсолӣ мебошад. Нуктаи ниҳоят муҳими ин шарҳ дар он асос меёбад, ки ин олими машҳури рус мафҳуми навоарӣ (навоведение и инновация) ва инноватсияро ҳаммаъно донистааст. Аз ин ҷо ҷунин хулоса кардан мумкин аст, барои иқтисодиёти ИДМ инноватсия як чизи билкул нав набуда, балки бо номи дигар дар иқтисодиёти ин давлатҳо таи даҳсолаҳо арзи вучуд дошт. Шарҳи нисбатан васеъ паҳншудаи мафҳуми номбурда, ки аз ҷониби аксари олимони қобили қабул шуморида шудааст, ҷунин аст. Прогресси илмӣ-техникӣ (ПИТ)-ин ҷараёни бетанаффуси ҷорӣ намудани техника ва технологияи нав, ташкили истехсолот ва меҳнат дар асоси комёбиҳо ва амалигардонии донишҳои илмӣ мебошад. [7,С.272-273]. Дар адабиётҳои иқтисодӣ мафҳумҳои ПИТ ва ИИТ (инқилоби илмӣ-техникӣ) вомехӯранд. Мафҳуми ПИТ нисбати мафҳуми ИИТ васеъ мебошад. ИИТ қисми таркибии ПИТ ба шумор меравад. ИИТ дараҷаи баланди (зинаи баландтарини) ПИТ буда, тағйиротҳои қатъиро дар тараққиёти илму техника ифода мекунад, ки ба истехсолоти ҷамъиятӣ таъсири назаррас мерасонанд. Дар амалияи ин бахш 2 намуди инқилоби илмӣ-техникиро ҷудо мекунанд: макроинқилоб ва микроинқилоб. [8,С.230-238].

Макроинқилоби илмӣ-техникӣ-ин ҷунин инқилобест, ки натиҷаҳои он ба таври қатъӣ кулли истехсолоти ҷамъиятӣ ё аксари соҳаҳои онро зери таъсири худ қарор медиҳад. Масалан, электрофикация, радиофикация, ҷорикунии ЭВМ (МЭХ) ва ғ.

Микроинқилоби илмӣ-техникӣ ин ҷунин инқилоби илмӣ-техникӣ мебошад, ки натиҷаҳои он ба соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ ё саноат таъсир мерасонанд. Дар шароити имрӯза самтҳои бартариятноки ПИТ инҳоянд: 1) биотехнология; 2) истехсолоти автоматикунонидашудаи чандир (ГАП, ИАЧ); 3) роботҳо, низоми робототехника. [9, С.11-24].

Дар нисбати мафҳуми инноватсия тақрибан ҳамин нуктаи назар (яъне назари Л.С. Бляхман)-ро олими дигар бо номи В.Р. Атоян низ иброз медорад. Ин олим инноватсияро ҳамчун натиҷаи фаъолияти илмию таҳқиқотӣ ва илмию техникӣ, ки объекти моликияти зеҳнӣ маҳсуб меёбад, шарҳ додааст [10,С.127-132]. Дар ин таъриф, ки олим ба мафҳуми инноватсия додааст, объекти моликияти зеҳнӣ будани навоарӣ ё худ инноватсияро таъкид кардааст, ки дар дигар таърифҳо начандон ба назар мерасад. Шарҳи В.И Громеко ба мафҳуми инноватсия низ мавриди тавачҷӯҳи таҳқиқотчиёни ин мавзӯ буда метавонад. Олими мавсуф навовариро ҳамчун ҷараёне тавсиф медиҳад, ки дар раванди он ғояи илмӣ ё кашфиёти техникӣ дар амалия мавриди истифода қарор гирифта, самарайи иқтисодӣ ба бор меоварад [11,С.245-248]. Нуктаи диққатҷалбкунандаи шарҳи олими номбурда дар он ифода ёфтааст, ки ӯ инноватсияро ҳамчун ҷараён тавсиф намудааст. Нуктаи назари ба ҳамин наздик аз тарафи дигар олим - иқтисодчӣ Д.И. Гвишиани иброз ёфтааст. Мавсуф инноватсияро ҳамчун ҷараёни комплекси бунёд, паҳншавӣ ва истифодаи навгонӣ барои таъмини талаботҳои нави ҷомеа (ё беҳтаргардонии таъмини талаботҳои мавҷудаи он) таъриф додааст [12,С.4-8]. Дар ин шарҳ, ки олим номбурда ба мафҳуми инноватсия додааст, дар баробари тавсифи мафҳум таъкид кардааст, ки ин ҳама барои таъмини талаботҳои нави ҷомеа ё беҳтаргардонии таъмини талаботҳои мавҷудаи он нигаронида шудааст. Дигар шарҳи ҷолиби диққат ба мафҳуми навоарӣ ё инноватсия ин таърифи А.И.Пригожин дар ин мавзӯ мебошад. Олими мавсуф навовариро ҳамчун тағйироти бисёрҷониба ё бисёрҷабҳае шарҳ додаст, ки ба муҳити ҷоришудааш (ташкilot, корхона, аҳоли,

чома) унсурҳои нав ва нисбатан мусоидро ворид месозад [13,С.271-280]. Нуктаи ҷолиби ақидаи олими номбурда ҳамин аст, ки ӯ навоарино ҳамчун шакли идоракунии таракқиёт муаррифӣ менамояд. Олими дигар, ки ақидааш оид ба мафҳуми инноватсия ҷолиби диққат аст ин Мединский В.Г. мебошад. Номбурда мафҳуми инноватсияро ҳамчунин ҷараёни воқеияти объективи доштае, ки ба мукамалгардонии истеҳсолоти ҷамъиятӣ нигаронида шудааст, муаррифӣ намудааст. Дар ин радиф Мединский В.Г. меафзояд, ки инноватсия ин навкунии капитали асосӣ ё маҳсулоти истеҳсолшаванда дар асоси ҷорикунӣ комёбиҳои илмӣ, техникаӣ ва технологӣ мебошад [14,С.27-31].

Олимон - иқтисодчиён Ф. Бездудний, Г.А.Смирнова, О.Д.Нечаева инноватсияро ҳамчун чизи нава муаррифӣ мекунад, ки нисбати чизи ба он монанди то ин дам вучуддошта бехтару самараноктар буда, танҳо натиҷаи мусбӣ дорад [15,С.27-31]. Албатта, чунин таъриф инноватсияро дар маънои васеи он шарҳ медиҳад. Агар аз нигоҳи мантиқи ба он баҳо диҳем, онро воқеан дуруст дар меёбем. Зеро яке аз қонуниятҳои диалектикӣ изҳор медорад, ки ҳодисаи нави зухуркарда ҳамон вақт нав ҳисобида мешавад, ки агар он ҳодисаи кӯҳнаи ба он моҳиятан монанди то ин дам вучуддоштаро инкор карда тавонад. Одатан бештари вақт аксари мутахассисон дар зери мафҳуми инноватсия навоариноеро дар назар доранд, ки дар техникаю технологияи дар истеҳсолот истифодашаванда ба вуқӯъ пайвастанд. Маҳз барои бартараф намудани чунин маҳудият дар фаҳмиши мафҳуми инноватсия шарҳи олимони-иқтисодчиён В. Вишневский ва В. Дементьев қобили қайд аст. Олимони номбурда қайд карданд, ки дар зери мафҳуми инноватсия одатан навоариноро дар соҳаи техника, технология, ташкили меҳнат ва идоракунии фаҳмидан мумкин аст, ки ба истифодаи комёбиҳои илм ва таҷрибаи пешқадам асос ёфтаанд, яъне инноватсия метавонад дар ташкили меҳнат ва идоракунии низ арзи вучуд намояд [16,С.41-63]. Оид ба мафҳуми инноватсия олимони ватанӣ низ фикру ақидаҳои худро дар асарҳои илмию таҳқиқотиашон изҳор доштанд. Масалан, профессор Комилов С.Ҷ., ки солҳои тӯлонӣ дар ин мавзӯ таҳқиқотҳои илмӣ бурдаанд, инноватсияро ҳамчун маҷмӯи донишҳои нави амалишуда ва натиҷаи ниҳии фаъолияти инноватсионӣ, ки дар шакли маҳсулоти нав ё мукамалгардида зухур намуда, ҳамчун маҳаки асосии ташаккули иқтисодии инноватсионӣ хизмат мекунад, шарҳ додаанд [17,С.7-10]. Назари олими номбурда ба мафҳуми инноватсия аз дигар олимони бо он фарқ мекунад, ки Комилов С.Ҷ. инноватсияро сараввал, ҳамчун маҷмӯи донишҳои нави амалишуда эътироф намуда, баъдан онро натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ хондааст. Дигар олими дар ин бахш таҳқиқотҳои илмӣ дошта - Файзуллоев М.Қ. мебошад, ки мафҳуми номбурдаро ҳамчун ҷараёни бунёд, азхудкунии ва паҳнкунии маҳсулот, хизматрасониҳо, технология, ашёи хом, маснуоти нав ё такмилёфта ва усулҳои нави ташкили истеҳсолот ва идоракунии шарҳ додааст [18,С.9-11]. Назари олими номбурда аз он ҷиҳат фарқкунанда аст, ки дар он инноватсия ҳамчун ҷараён тавсиф дода шудааст ва таъриф қариб тамоми паҳлӯҳои инноватсияро фарогир мебошад, магар ин ки инноватсияҳои соҳаи иҷтимоиро. Олимаи соҳаи иқтисод Алиева Г.Ш., ки дар бахши инноватсия мақолаву асарҳои арзишманд доранд, дар навбати худ мафҳуми инноватсия (навоарӣ)-ро ҳамчун натиҷаи ниҳии фаъолияти инноватсионӣ, ки дар шакли маҳсулоти нав ё такмилёфтаи дар бозор фурӯхташаванда ва ё ҷараёни технологияи нав ва такмилшудаи дар фаъолияти корхона истифодашаванда, шарҳ додааст [19,С.9-12]. Дар ин таъриф нуктаи ҷолиби диққат он аст, муллифи он инноватсияро ҳам натиҷаи ниҳии фаъолияти инноватсионӣ ва ҳам ҳамчун ҷараён шарҳ додааст, ки чунин хулосабарорӣ дар дигар таърифҳо хеле кам ба назар мерасад. Олими ҷавон Раҳмонов Ҷ.Р., ки дар бахши фаъолияти инноватсионии

корхонаҳои саноатӣ ва идоракунии ин ҷараён таҳқиқоти муҳими илмӣ анҷом додааст, мафҳуми инноватсияро ҳамчун натиҷаи ниҳоии ҷараёни инноватсионӣ шарҳ додаст, ки дар шакли маҳсулоту технологияи нав ё такмилёфта зухур намуда, дар амалия дар самти беҳтаргардонии таъмини талаботҳои анъанавӣ ва нав истифода мешаванд [20,С.70-73]. Нуктаи баҳсталаби ин таъриф дар он зухур мекунад, ки олими ҷавони номбурда инноватсияро ҳамчун натиҷаи ниҳоии ҷараёни инноватсионӣ тавсиф намудааст, ки каме ҳам бошад, баҳсталаб маҳсуб меёбад. Зеро чӣ гунае, ки дар боло шохид будем, баъзе дигар олимони ин мафҳумро ҳамчун натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ низ шарҳ додаанд. Ба фикри мо, баҳс дар он аст, ки яке аз ин мафҳумҳо «ҷараёни инноватсионӣ» мафҳуми макроиктисодӣ ва дигаре (фаъолияти инноватсионӣ) мафҳуми микроиктисодӣ маҳсуб меёбад. Яъне савол ба миён меояд, ки инноватсия натиҷаи ниҳоии кадоме аз онҳо ба ҳисоб меравад.

Дар қонунгузориҳои ҷумҳурӣ мафҳуми инноватсия чунин таъриф дода шудааст: «инноватсия - навоарӣ дар соҳаи техника, технология, қор, хизматрасонӣ ё идоракунии буда, ба истифодаи комёбиҳои илм ва технологияи пешқадаме асос ёфтааст, ки самаранокии баланди истехсолӣ ва ҷамъиятӣ дорад» [21,С.1-6]. Нуктаи ҷолибтарини ин таъриф дар он зухур мекунад, ки дар он инноватсия ҳамчун навоарӣ шарҳ дода шудааст. Аммо қайд кардан бамаврид аст, ки дар қисматҳои баъдинаи таъриф мафҳуми инноватсия каме маҳдуд гардидааст. Масалан, дар мафҳум истилоҳоти маҳсулоти (моли) нав ё такмилёфта зикр нагардидааст. Қисмати ҷамъбасти таъриф низ каме номукамал аст, зеро инноватсия метавонад самарайи хуби экологӣ низ дошта бошад.

Шарҳи мафҳуми инноватсияро, ки олимони гуногуни хориҷию ватанӣ дар асарҳои илмӣ чопнамудашон анҷом доданд, мавриди баррасӣ қарор додем ва ба хулосае омадем, ки дар аксари ин таърифҳо инноватсия ҳамчун ҷараёни инноватсионӣ, ҳамчун натиҷаи ниҳой, ҳамчун фаъолияти инноватсионӣ ва ҳамчун тағйирот шарҳ дода шудааст. Мо низ ба ин баҳс ҳамроҳшуда бо назардошти омӯзиши ақидаҳои дар адабиётҳои иқтисодии ватанӣ ва хориҷӣ дарҷкардаи олимони – иқтисодчиён мафҳуми «инноватсия»-ро бо тарҷумаи таҳтуллафзии он навоарӣ баробар медонем. Аз ин рӯ, аз нигоҳи мо инноватсия (навоарӣ) – ин натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди маҳсулоти нав ё маҳсулоти такмилёфтаи ба бозор баровардашуда дар амал татбиқгардии худро ифода мекунад. Ҳамчунин, гуфтан мумкин аст, ки инноватсия (навоарӣ)–ин натиҷаи ниҳоии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди ҷараёни технологияи нав ё ҷараёни технологияи мукамалгардидаи мавриди истифода қароргирифта, баромад мекунад.

Назария ва таҷрибаи хоҷагидорӣ корхонаҳои номбурда нишон медиҳад, ки мафҳуми инноватсия, пеш аз ҳама, бо мафҳумҳои инноватика, сиёсати инноватсионии давлат, ҷараёни инноватсионӣ, нерӯ ва захираҳои инноватсионӣ, фаъолияти инноватсионӣ, сфераи инноватсионӣ ва навоарӣ, кашфиёт (ихтироот) алоқамандии зич дорад. Бинобар ин, муҳимтарини онҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Дар бораи мафҳуми инноватика қариб ҳама таҳқиқотчиёни ин мавзӯ ба таърифи зерин ҳамфикру ҳамақидаанд. Инноватика-соҳаи илм мебошад, ки назарияҳои гуногунро оид ба навоариҳо (ташаккулёбии навоарӣ, ҷорикунӣ ва паҳнкунии навоарӣ, омилҳои ба навоариҳо таъсирбахш, навоариҳо ва муносибату мутобиқшавии инсонҳо ба онҳо, ташкилотҳои инноватсионӣ, коркарди қарорҳои инноватсионӣ ва ғ.) меомӯзад [22,С.38-39].

Дар қонунгузориҳои ҷумҳурӣ сиёсати инноватсионии давлат чунин шарҳ дода шудааст: «Сиёсати давлатии инноватсионӣ-фаъолияти мақомоти давлатӣ, ки ба рушд,

танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ, таҳияи механизм ва татбиқи он равона карда шудааст» [23,С.1-8]. Ба фикри мо, таърифи мафҳуми дар боло шарҳдодашуда каме костагӣ дар ҷумлабандӣ дорад, аммо дар маҷмӯъ ин мафҳум барои мутахассисон ва коршиносони ин бахш фаҳмо мебошад. Қобили қайд аст, ки дар шароити рақобати ниҳоят шиддатнок дар иқтисодиёти ҷаҳони муосир сиёсати инноватсионии корхона, аз ҷумла, корхонаҳои агросаноатӣ, пеш аз ҳама, бояд ба самти афзоиши истеҳсоли намудҳои нави маҳсулот ва технология, васеъкунии фурӯши молҳои ватанӣ равона карда шавад. Амалигардии чунин сиёсати ташаккул ва равнақи соҳибқорӣ инноватсиониро дар ҷумҳурии мо дар тамоми барномаҳои давлатии рушди доираҳои комплекси агросаноатӣ дарҷ гардидааст, [25.С.151-157]. Дар алоқамандӣ бо навоариҳо ду модели соҳибқориро ҷудо мекунанд: модели соҳибқорӣ классикӣ ва модели соҳибқорӣ инноватсионӣ. Имрӯзҳо дар иқтисодиёти агросаноатии ҷумҳурии мо модели аввала бартарӣ дорад. Ҳиссаи корхонаҳои агросаноатӣ, ки модели соҳибқорӣ инноватсиониро пеш гирифтаанд дар комплекси номбурда ангуштшумуранд. Дар давлатҳои тараққикарда ба инноватсия ва рушди фаъолияти инноватсионӣ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Дар шароити имрӯза аксари мутахассисони соҳаи инноватсия танзими давлатии фаъолияти инноватсиониро зарур мешуморанд ва чунин навъҳои маъмултарини моделҳои танзими давлатии фаъолияти инноватсиониро ҷудо мекунанд: - модели танзими давлатии фаъолияти инноватсионӣ аз ҳисоби молиягузориҳои давлатӣ; -модели саноатии танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели муштараки танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели донишгоҳии танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели либералии танзими фаъолияти инноватсионӣ; -модели ҳамқорӣ танзими фаъолияти инноватсионӣ [24,С.273-285].

Дар омӯзиши ҷанбаҳои назариявии мафҳуми инноватсия мафҳумҳои ҷараёни инноватсионӣ ва фаъолияти инноватсионӣ нақши муҳим доранд ва ин муҳимият дар он асос меёбад, ки ин мафҳумҳо аз якдигар фарқ мекунанд. Ин фарқият дар бисёр ҳолатҳо аз ҷониби муҳаққиқони ҷавон ба инобат гирифта намешавад. Ба фикри мо, ҷараёни инноватсионӣ ин мафҳуми макроиқтисодӣ (мезоиқтисодӣ) маҳсуб меёбад ва он ташаккул равнақи инноватсияро дар маҷмӯъ дар иқтисодиёти мамлакат, комплексҳо ва соҳаҳои алоҳидаи он муаррифию арзёбӣ менамояд. Дар тафриқа аз он фаъолияти инноватсионӣ–ин ҷараёнест, ки ба самти дар амал татбиқгардонии натиҷаҳои татқиқотҳои коркардҳои илмӣ ба итмомрасида равона гардида, татбиқи комёбиҳои илмӣ – техникаро дар маҳсулоти нав, такмилдиҳии маҳсулоти мавҷуда, мукамалгардонии ҷараёнҳои технологияи истеҳсоли маҳсулотҳо ва дигар тадқиқотҳои коркардҳои илмӣ иловагии ба он алоқамандро дар доираи корхонаҳо (муассисаҳо, ташкилотҳо) фаро мегирад. Мафҳуми фаъолияти инноватсионӣ дар моддаи 5, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012, №822. хело ҳам ботавсил тавсиф гардидааст. Аммо ба фикри мо, дар ин тавсиф унсурҳои ҷараёни инноватсионӣ ва фаъолияти инноватсионӣ бо ҳам омезиш ёфтаанд. Дар ин ҷода мо тарафдори ҳамон гурӯҳи олимони ҳастем, ки ҷараёни инноватсиониро ҳамчун асоси ташкилии фаъолияти инноватсионӣ шарҳ додаанд. Аз ин нуқтаи назар ҷараёни инноватсионӣ аз 2-давра иборат мебошад: а) давраи якум, бунёд (истеҳсол, ихтироъ, сохтани)-и навоарӣ номгузори шудааст, ки чун қоида, аз марҳилаҳои пайдарпайи тадқиқотҳои илмӣ, корҳои озмоишӣ-конструкторӣ, ташкили истеҳсолот (ва фурӯш)-и озмоишӣ, ташкили истеҳсолоти тичоратӣ таркиб ёфтааст; б) давраи дуввум, паҳнкунии навоарӣ номгузори шудааст, ки дар ин давр азнавтақсимкунии самараи муфиди ҷамъиятӣ миёни истеҳсолкунандагони гуногуни навоарӣ ва истеъмолкунандагони он

сурат мегирад. Дар баъзе адабиётҳо чараёни инноватсиониро аз чунин марҳилаҳо иборат медонанд: бунёди инноватсия, ҷорикунони инноватсия, истифодаи инноватсия, тичоратикунони инноватсия [25,С.10-15].

Мафҳуми дигари ба инноватсия ва фаъолияти инноватсионӣ алоқаманд ин сфераи (доираи) инноватсионӣ маҳсуб меёбад. Коршиносони мавзӯи таҳқиқотӣ онро ҳамчун соҳаи фаъолияти истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагони маҳсулот (кор ва хизматҳо)-и инноватсионӣ медонанд, ки бунёд (ихтироот) ва паҳнкунии навоариҳо (инноватсия)-ро низ фаро мегирад [26,С.92-95]. Ҳамчунин, мафҳуми дигаре, ки бо фаъолияти инноватсионӣ алоқамандии зич дорад, мафҳуми нерӯи инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Дар моддаи 1, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» мафҳуми номбурда ҳамчун иқтидори инноватсионӣ – маҷмӯи шаклҳои гуногуни захираҳои зеҳнӣ, молиявӣ, истеҳсолию технологӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра, ки барои татбиқи фаъолияти инноватсионӣ заруранд, шарҳ дода шудааст. Ба фикри мо, хуб мешуд, ки ба ҷойи калимаи «иқтидор» калимаи «нерӯи» истифода мешуд. Зеро калимаи «иқтидор» бештар ба истилоҳи «мощность» мувофиқат мекунад.

Ҳамин тариқ, моҳияти инноватсия ва унсурҳои таркибии фаъолияти инноватсиониро мавриди муҳокима қарор дода чунин натиҷагирӣ намудем: 1) шарҳи мафҳуми инноватсияро, ки олимони гуногуни хориҷию ватанӣ дар асарҳои илмӣ чопнамудашон анҷом доданд, мавриди баррасӣ қарор додем ва ба ҳулосае омадем, ки инноватсия (навоарӣ) – ин натиҷаи ниҳонии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди маҳсулоти нав ё маҳсулоти такмилёфтаи ба бозор баровардашуда дар амал татбиқгардии худро ифода мекунад. Ҳамчунин, гуфтан мумкин аст, ки инноватсия (навоарӣ)–ин натиҷаи ниҳонии фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди чараёни технологияи нав ё чараёни технологияи мукамалгардидаи мавриди истифода қароргирифта, баромад мекунад; 2)дар асоси таҳлили чор ҷанбаҳои моҳиятии инноватсияҳо ва фаъолияти инноватсионӣ муайян шудаанд; 3)дар адабиётҳои иқтисодӣ кишоварзӣ инноватсияҳои характери иқтисодию иҷтимоӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти ташкилӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти техникаию технологӣ ва истеҳсолӣ дошта, инноватсияҳои хусусияти селексионую генетикӣ доштараҷо чудо мекунанд.

4)натиҷаҳои ниҳонии истифодаи инноватсия (навоарӣ)-ро дар пастшавии хароҷоти корхонаҳо, афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти онҳо, ба даст овардани бозорҳои нави фурӯши молу маҳсулот, зиёдшавии ғайри, мусоидат намудан ба баландбардории самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ (аз ҷумла соҳибкориҳои аграрӣ) ва рушди иқтисоди миллӣ арзёбӣ намудан мумкин аст.

Адабиёт:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития-М.: Прогресс. 1982. -С.169-170.
2. Твисс Б.Управление научно- техническими нововведениями. -М.: Экономика, 1989. -С.271.
3. Никсон Ф. Роль руководства предприятия в обеспечении качества и надежности. - М., 1990. -С.231
4. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. -М.: Прогресс,1990- С.296.
5. Твисс Б.Управление научно- техническими нововведениями. -М.: Экономика, 1989. -С.271.
6. Друкер П.Ф. Рынок: как выйти в лидеры, практика и принципы. -М.,1992. -С349.

7. Менсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса. -М.: Прогресс, 1970. - С.230-238;
8. Каримова М.Т. Проблемы влияния НТП на структуру промышленного производства / М.Т. Каримова. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С.11-24 (236с); Менсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса. -М.: Прогресс,1970. - С.238-41; Алиев В.Г. НТП и подготовка производства. -М.: Экономика, 1987. -С.6-31; Инновационные процессы в малом предпринимательстве / под ред. Т. Алимовой М., 1999. - С.7-11(158с.).
9. Атоян. В.Р. Инновация и инновационная деятельность/межвузов.науч.сб.-Саратов.: СГТУ, 1997. -С.127-132.
- 10.Громеко В.И.США: научно- технический потенциал. М.: Мысль, 1977. -С.245.
- 11.Гвишиани Д.И. Теоретические аспекты исследований инновационного процесса и формирование инновационной политики/сборник трудов ВНИИСИ-М., 1990., вып. 3-С.4
- 12.Пригожин А.И. Нововведения: Стимулы и препятствия. -М.: Политиздат, 1989. - С.271.
- 13.Медынский В.Г. Инновационное предпринимательство. -М.: ИНФРА-М, 1997. - С.27-31(240с.)
- 14.Бездудный Ф., Г.А.Смирнова, О.Д.Нечаева Сущность понятия инновация и его классификация// Инновации. -1988- №2-3. -С.12-15.
- 15.Вишневский В. Инновации, институты и эволюция //Вопросы экономики. -2010. - №9-С.41-63.
- 16.Комилов С.Дж.Инновационное развитие и совершенствование антикризисного управления предприятиями. -Душанбе, 2011. – С.7(148 с.).
- 17.Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий. - Душанбе.: «Ирфон», 2004. -С.9.
- 18.Комилов С.Ч., Алиева Г.Ш. Менечменти инноватсионӣ. -Душанбе, 2016. -С.9 (400сах).
- 19.Рахмонов Дж.Р. Инновация – как составная часть понятийного аппарата инновационного процесса // Матер. респ. научно-практ. конф. «Проблемы инвестиционного обеспечения инновационного развития предпринимательской деятельности в РТ, (18-19 февраля 2014г.)»; – Душанбе, ТНУ, 2014 – С. 70-73.
- 20.Инновационный менеджмент / В.А. Швандар, В.Я. Горфинкель. - М., 2004. –С.38-39 (382 с).
- 21.Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» аз 16.04.2012, №822. -С.1
- 22.Рахмонов Дж.Р. Управление инновационными процессами на промышленных предприятиях в условиях переходной экономики/ автореф. диссерт., к. э.н.-Москва, 2016. -С.10.
- 23.Экономика фирмы /Под ред. Проф.О.И. Волков, В.К. Складенко. -М.: ИНФРА-М, 2000- С.92-95.
- 24.Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ», соли 2012, №822. -С.1
- 25.Тагоев Дж. Аграрный сектор РТ: приоритеты, инвестирование и ожидаемые результаты в рамках госпрограмм// Вестник нац. ун-та – Душанбе: « Сино», 2016.- №2/10(219). -С.151-157.

**СУЩНОСТЬ ИННОВАЦИЙ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЭЛЕМЕНТЫ
ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АПК**

НАВРУЗ НОСИРИ,

кандидат экономических наук, и.о., доцента кафедры экономики
Института технологий и инновационного менеджмента в г.Куляб,
735140, г. Куляб, улица Борбад.

Тел.: (+992) 918-29-39-55. E-mail: nosiri.1990@mail.ru

НИЗОМОВА ШАХЛО ЮСУФ,

старший преподаватель кафедры экономики
Института технологий и инновационного менеджмента в г.Куляб,
735140, г. Куляб, улица Борбад.

Тел.: (+992) 989-06-07-20. E-mail: shahloi_yusuf_dtmik@mail.ru

ТОШМАТОВ ДИЛШОД АБДУНАБИЕВИЧ,

старший преподаватель кафедры экономики
Института технологий и инновационного менеджмента в г.Куляб,
735140, г. Куляб, улица Борбад.

Тел.: (+992) 989-00-80-88. E-mail: toshmatov-2016@mail.ru

В статье анализируются теоретические аспекты сущности инновации и составляющие элементы инновационной деятельности в АПК. Опыт развитых стран в развитии инноваций показывает, что инновации играют ключевую роль в развитии АПК в каждой стране. Авторы подчеркивают, что интенсификация инновационной деятельности в АПК важна не только в теории, но и на практике для Таджикистана, так как в данном случае первостепенная и важнейшая роль инноваций в развитии сельского хозяйства и промышленности, в развитии и внедрение новых стратегий, является, целью - сделать государство более конкурентоспособным. По мнению авторов, одним из основных факторов, влияющих на ускоренное развитие АПК Республики Таджикистан, является интенсивное развитие сельскохозяйственного производства. Развитие инновационной деятельности предприятий агропромышленного комплекса важно для обеспечения продовольственной безопасности страны. Переход к интенсивному развитию выгоден для Таджикистана во многих отношениях, включая ускорение развития АПК, повышение производительности труда, повышение конкурентоспособности и развитие национальной экономики в целом. По мнению авторов, использование инноваций в АПК является экономически эффективным, и в настоящее время переход к инновационной экономике для Таджикистана неизбежен.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, конкурентоспособность, агропромышленный комплекс, инновационная деятельность, продовольственная безопасность, научно-технический прогресс, инновационный процесс, научно-техническая революция.

**THE NATURE OF INNOVATION AND CONSTITUENT ELEMENTS OF
INNOVATION ACTIVITIES IN AIC**

NAVRUZ NOSIRI,

Candidate in Economy, Acting Associate Professor of the
Economics Department of
Institute of Technology and Innovation Management in Kulyab,
735140, Kulyab, Borbad str.,

Phone: (+992) 918-29-39-55; E-mail: nosiri.1990@mail.ru

NIZOMOVA SHAKHLO YUSUF,

Senior Lecturer of the Economics Department of
Institute of Technology and Innovation Management in Kulyab,
735140, Kulyab, Borbad str.,

Phone: (+992) 989-06-07-20; E-mail: shahloi_yusuf_dtmik@mail.ru

TOSHMATOV DILSHOD ABDUNABIEVICH,

Senior Lecturer of the Economics Department of
Institute of Technology and Innovation Management in Kulyab,
735140, Kulyab, Borbad street.

Phone: (+992) 989-00-80-88; E-mail: toshmatov-2016@mail.ru

The article analyzes the theoretical aspects of the nature of innovation and the constituent elements of innovation in the agro-industrial complex. The experience of developed countries in the development of innovations shows that innovations play a key role in the development of the agro-industrial complex in each country. The authors emphasize that the intensification of innovation in the agro-industrial complex is important not only in theory, but also in practice for Tajikistan, as in this case the primary and most important role of innovation in the development of agriculture and industry in the development and implementation of new strategies is, the goal is to make the state more competitive. According to the authors, one of the main factors affecting the accelerated development of the agro-industrial complex of the Republic of Tajikistan is the intensive development of agricultural production. The development of enterprises' innovative activities of the agro-industrial complex is important for ensuring the food security of the country. The transition to intensive development is beneficial for Tajikistan in many ways, including accelerating the development of the agro-industrial complex, increasing labor productivity, increasing competitiveness and developing the national economy as a whole. According to the authors, the use of innovations in the agro-industrial complex is cost-effective, and at present, the transition to an innovative economy is inevitable for Tajikistan.

Key words: innovation, innovative development, competitiveness, agro-industrial complex, innovative activity, food security, scientific and technological progress, innovation process, scientific and technological revolution.

УДК: 330.101.8

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

ШАМСУЛЛОЗОДА ШУКРУЛЛО,

кандидат экономических наук,

Академии государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан,

734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носира 33

Тел.: (+992) 934-52-66-66. E-mail: shamsullozoda81@mail.ru

В статье рассматривается, что страхование как система защиты и продвижения интересов граждан в области безопасности жизни, особенно страхования здоровья, является ключевым социально-экономическим элементом общества. Одной из причин неразвитости обязательного и добровольного медицинского страхования в Республике Таджикистан является отсутствие конкуренции на страховом рынке, недостаточная обеспеченность страховых компаний специалистами в данной сфере, а также недостаточный анализ нормативных правовых актов в сфере здравоохранения страхового рынка стран СНГ. В целом, для дальнейшего развития медицинского страхования в стране необходимо создание специального фонда обязательного медицинского страхования. Следует отметить, что пропагандистская деятельность через СМИ, а также организация семинаров, консультаций и других информационно-пропагандистских мероприятий, и на этой основе повышение надежности и престижа добровольного и обязательного медицинского страхования в стране входят в число инициатив, которые предстоит реализовать.

Ключевые слова: медицинское страхование, страховой портфель, страховые тарифы, страховые выплаты, фонд страхования, страховые резервы, страховая сумма, медицинские услуги.

Система медицинского страхования, как одна из видов социальной защиты граждан, была создана во второй половине XIX века в Германии, которая формировалась, совершенствовалась и за более чем столетний период стала наиболее эффективной системой в мире. После, указанная система стала функционировать во многих странах мира.

В Советском государстве, в том числе и в Республике Таджикистан здравоохранение было бесплатным и не было необходимости оказывать медицинские услуги населению посредством технологии медицинского страхования.

Одним из признаков благополучия общества считается способность государства обеспечить охрану здоровья своих граждан. После распада СССР Государственное здравоохранение предполагает одинаковые, но не всегда достаточные медицинские услуги для всех социальных групп. Альтернативой государственной медицине являются добровольное и платная медицина.

В настоящее время в страховых рынках мира существуют, дополняя друг друга, следующие формы организации медицинской помощи:

- государственная система здравоохранения;
- платная (частная) медицина;
- добровольное медицинское страхование;
- обязательное медицинское страхование.

В 2008 году в нашей республике впервые была попытка введения медицинского страхования, например, Законом «О медицинском страховании в

Республике Таджикистан» от 18 июля 2008 года, действие которого было отложено до 2017 года [5].

Проведенный анализ Закона «О медицинском страховании в Республике Таджикистан» показал, что при его составлении, базовым документом, по всей вероятности, послужил Закон «О медицинском страховании граждан в Республике Кыргызстан » от 21 апреля 2003 года № 85 [4], с последующими изменениями и дополнениями, внесенными в 2006г., а для составителей Закона Республики Кыргызстан базовым документом послужил Закон РСФСР «О медицинском страховании граждан в РСФСР» от 28 июня 1991 года №1499-Г [9, 12], который впоследствии неоднократно был дополнен, изменен, а после просто отменен по причине того, что во многом *«не соответствовал современным условиям»*TM, и это послужило основанием для принятия Закона «Об обязательном медицинском страховании в Российской Федерации» от 29.09.2010 №326 - ФЗ в новой редакции.

Как мы видим из названия Закона «О медицинском страховании в Республике Таджикистан», в нем присутствуют два основных термина, т.е. две отрасли - медицина и страхование. Это значит, что медицинская часть должна обеспечить предоставление населению качественной медико-санитарной помощи и качественные лекарства. Такую работу могут обеспечить квалифицированные медработники, т.е. хирурги, терапевты, кардиологи, фармацевты и т.п. А вот то, что касается страховой части закона, то его должны составлять квалифицированные экономисты, юристы, финансисты, актуарии (специалисты по актуарной математике) и т.п., а для определения стоимости медицинских услуг, размера страховой суммы, в пределах которой будет оказана медицинская помощь, а также некоторых других вопросов, эти две отрасли, то есть медицина и страхование, должны работать совместно, притом с участием специалистов тех структур, которые должны защищать права потребителей.

Кроме всего прочего в законе должны были четко определены правовой статус нуждающихся в медицинской помощи категории граждан страны и источники их финансирования, а именно:

- работающих на предприятиях граждан, независимо от формы собственности, финансируются за счет работодателя;
- неработающих граждан по уважительным причинам (инвалиды, пенсионеры, домохозяйки, занятые воспитанием детей до достижения ими определенного возраста и т.п.), финансируются за счет госбюджета;
- трудоспособные, но не работающие граждане, приобретают за свой счет медицинский страховой полис на страховом рынке;
- граждане, занятые частной предпринимательской деятельностью без создания юридического лица. То есть, работают на рынке, занимаются частным извозом, а также свободных профессий (художники, скульптуры, дизайнеры, фотографы, артисты, дикторы, музыканты, дирижеры и т.п.), приобретают за свой счет страховой полис на страховом рынке.

Всего этого в законе нет. Хотя, как показал анализ, при составлении вышеназванного закона принимали участие исключительно чиновники от медицины, а участие специалистов от страхования, а также структур защищающих права потребителей там вообще не предусматривалось. Кроме того, из информации Минздрава РТ стало известно, что *«В 2013 году по запросу Министерства здравоохранения данный вопрос был изучен международными экспертами, они дали положительную оценку содержанию и концепции закона»* [13]. Видимо

законотворческий процесс в области страхования в республике нуждается в серьезном совершенствовании и при составлении законопроектов необходимо приглашать национальных специалистов. А если их нет в отрасли, то необходимо использовать механизмы аутсорсинга [2], то есть использовать услуги профессионалов, сторонних организаций, имеющих в своем распоряжении высококвалифицированных специалистов и экспертов, как от медицины, так и от страхования.

Если бы специалисты составили этот законопроект, разве они могли бы допустить, что в преамбуле закона, а также отдельной главой, были предусмотрены условия добровольного страхования, то есть, условия добровольного страхования включить в закон и превратить добровольное страхование в принудительное? Это ведь противоречит действующему законодательству о страховании. Например, в соответствии с Законом РТ «О страховании» от 1994 года [7], когда принимался Закон РТ «О медицинском страховании в Республике Таджикистан», а также в действующем Законе РТ «О страховой деятельности» от 23 июля 2016 года, № 1349 [8], в п.3, указано, что *«Добровольное страхование осуществляется на основании договора страхования и правил страхования, определяющих общие условия и порядок его осуществления. Правила страхования содержат положения о субъектах и объектах страхования, страховых случаях, страховых рисках, порядке определения страховой суммы, страховом тарифе, страховых взносах, порядке заключения, исполнения и прекращения договоров страхования, правах и обязанностях сторон, определение размера-убытков или ущерба, порядке определения суммы страховой выплаты, выплаты страхового возмещения, случаях отказа в страховой выплате (страховом возмещении) и иные положения. Правила страхования разрабатываются страховой (перестраховочной) организацией или объединениями страховых (перестраховочных) организаций самостоятельно в соответствии с Гражданским кодексом Республики Таджикистан и настоящим Законом и согласовываются с уполномоченным государственным органом страхового надзора».*

Кроме того, в Законе РТ «О медицинском страховании в Республике Таджикистан» также указано следующее: *«Возврат средств, не использованных гражданами при добровольном медицинском страховании, определяется по соглашению сторон».* Это показывает противоречивость требований закона. Ведь цель любой страховой организации, которая на основе лицензии функционирует на страховом рынке и проводит добровольное страхование, является извлечение прибыли. Поэтому возникает закономерный вопрос, может ли страховщик достичь этой цели, когда он должен вернуть средства, то есть страховые взносы «не использованные гражданами» по рисковому видам страхования, а также создать необходимый страховой фонд для оказания качественной медицинской помощи застрахованному жителю? Конечно, нет! Ведь добровольное медицинское страхование относится именно к рисковому видам страхования. Видимо, разработчики данного законопроекта, спутали рисковое страхование с накопительными, то есть с сберегательными видами страхования. Это абсолютно разные виды страхования.

Если уж страховщик с целью вовлечения клиентов пожелает предоставляет им какие - либо льготы, как это предусмотрено во всех видах страхования, в том числе и рисковом, то это выглядит примерно таким образом. Страхователю, заключившему договор добровольного рисковом страхования, в том числе медицинского, сроком от 3 до 5 лет, с начисленного страхового взноса, предоставляется скидка в различных размерах, например, от 5 до 20%. Кроме того, страхователь заключивший договор

страхования в течение трех и более календарных лет подряд, после окончания срока действия последнего договора, предоставляется месячный льготный срок, то есть он остается застрахованным в течение одного месяца по условиям предыдущего договора, без заключения нового договора. Льготы по рисковому видам страхования могут быть также предоставлены страховщиками по другим вариантам, только вот за исключением возврата страховых взносов.

Льготы в правилах страхования являются одним из основных компонентов, а также становятся для страховщиков хорошей рекламой и механизмом конкуренции для вовлечения большого количества лиц для заключения договоров страхования. Здесь самое главное заключается еще в том, что без вышеуказанных льгот в правилах страхования, государственный страховой надзор может отказать страховщику в выдаче лицензии на осуществление страховой деятельности.

Анализируя действующую систему медицинского страхования во многих странах, в том числе развитых, можно сказать, что для нашей республики ни одна из этих систем не приемлема. Возьмем, к примеру, Германию. Когда ввели в этой стране обязательное социальное страхование, то для финансирования пенсии или оказания медицинской помощи одному нуждающемуся участвовало более 8 тружеников работодателя. В настоящее время в той же Германии, где нация стареет, на порядок меньше количества тружеников, работодателя обеспечивают финансированием социальных программ одного нуждающегося. То есть, в настоящее время даже в Германии возникли серьезные проблемы с финансированием социального страхования, в том числе обязательного медицинского страхования.

Если возьмем, к примеру, пенсионное страхование, то вышеуказанные проблемы вынуждают многие страны перейти с распределительной на накопительную пенсию. Например, в РФ, где накопительная пенсия распространяется на граждан, родившиеся с 1967 года. Или, многие страны пересматривают свои законы об ОМС. Поэтому, мы должны учитывать проблема в медицинском страховании и пути их решения в сложившихся страховых системах мира, и адаптировать их для использования в нашей республике. То есть, мы не должны использовать базовым документом законы стран, у которых их законы еще не показали эффективные результаты и которые находятся все еще на стадии проб и экспериментов.

Думается, что в настоящее время количество работающего населения не способно качественно обеспечить финансирование ОМС. Имеется в виду, что при действующих сегодня размерах социального налога, направляемого работодателем на здравоохранение в Фонд социальной защиты населения (ФСЗН). Тем более, что многие граждане работают на рынке, занимаются частным извозом или выезжают на заработки в другие страны, то есть, огромное количество населения нашей республики не участвует (посредством работодателя) в финансирование государственных социальных программах, а сами граждане, редко становятся участниками ФСЗН в добровольном порядке.

Причину невосприимчивости ОМС, да и ДМС в странах СНГ, в том числе и в нашей республике нужно искать в теории страхования, где действует закономерность, что для достижения цели в страховании необходимо наличие закона «больших чисел». То есть число участников страхования (страхового фонда) должно быть огромно. Только в этом случае достигается основное условие страхования, - «ущерб меньшинства компенсируется средствами большинства». Кроме того, это значит, что чем больше участников страхования, тем дешевле стоимость страхования. Это

является самым основным требованием (компонентом) в технологии страхования по всем видам страхования.

В Российской Федерации обязательное медицинское страхование прижилось, потому что население этой страны составляет более 150 млн. чел., и там, как указали выше, принят новый закон об ОМС. Это свидетельствует, что там для функционирования ОМС действует закон «больших чисел». Однако, необходимо отметить, что в настоящее время, даже в РФ появилось высказывание, что «Россиянам предложат доплатить за бесплатные медицинские услуги». То есть, в данное время, даже в РФ уже по новому закону об ОМС, при таком большом количестве населения, возникли проблемы с финансированием.

В нашей республике, где численность населения более 9 млн. чел., а численность вовлеченных в ФСЗН на порядок меньше, можно принимать десятки законов об ОМС, а далее внести огромное количество изменений и дополнений к ним, бесконечно откладывать действие этих законов, у нас ничего не получится.

В нашей республике, на наш взгляд, проблемы медицинского страхования нужно решить абсолютно по-другому, то есть, следующим образом:

а) - отменить Закон Республики Таджикистан «О медицинском страховании в Республике Таджикистан» от 18 июня 2008 года №408;

- подготовить проект Закона об обязательном медицинском страховании в новой редакции, где предусмотреть, т.е. вменить в обязанности работодателя страховать своих тружеников в страховых организациях (независимо от формы собственности) на страховом рынке, выбирая для своих тружеников соответствующие программы медицинской услуги. При этом уменьшить для работодателя часть социальных платежей (от фонда оплаты труда), направляемые им на здравоохранение в ФСЗН РТ, освободив эти платежи от всех видов налогов.

Кроме того, обязать работодателя страховать свою гражданско-правовую ответственность на страховом рынке за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей. Это означает, что если при выполнении трудовых обязанностей труженик получает травму, то все последствия, в том числе назначенную пенсию, будет выплачивать страховая компания (пожизненно), не отвлекая для этого средства госбюджета.

Кроме всего прочего, предлагаемый вариант делает подконтрольными уплачиваемые работодателем страховые взносы в страховую компанию, так как здесь работодатель и страховщик на основе заключенного договора заинтересованы в целевом использовании страховых взносов и приобретают права взаимоконтроля. Например, здесь, исключается использование страховых взносов работодателя для оказания медицинской помощи неработающей части населения, уплата больничных листов по фиктивным документам и т.п.

Для подтверждения вышесказанного можно привести пример, что в настоящее время страховые организации (независимо от формы собственности), с целью извлечения прибыли проводят добровольное медицинское страхование и притом очень «успешно», то есть, достигают этой цели путем установления необоснованно повышенных страховых тарифов. Конечно, здесь количество желающих заключать договора страхования значительно меньше, нежели это будет, как указали выше, когда все работодатели на основании закона в обязательном порядке будут заключать договора добровольного коллективного медицинского страхования для своих тружеников на страховом рынке.

Необходимо отметить, что в вышеназванном п. «а» варианте, на порядок повышается объем уплачиваемых налогов, который страховые организации перечислят в госбюджет от своих доходов. Эти налоги в тройне могут покрыть те налоги, которые работодатели не уплатили за страховые платежи на здравоохранение, направляемые в ФСЗН РТ.

Для успешного функционирования предлагаемой технологии медицинского страхования остается всего лишь одна, возможно самая большая и серьезная проблема. Это укомплектование органа управления страхового надзора компетентными специалистами, так как проверка обоснованности страховых тарифов (размер страховых взносов) целиком зависит от этого органа. Если указанный орган будет укомплектован квалифицированными специалистами, способными профессионально контролировать обоснованность страховых тарифов, страховые взносы, уплачиваемые работодателем в страховую организацию, будут более чем достаточными для оказания качественной медицинской помощи, а также финансирования других расходов медучреждения, хотя бы для работающих граждан.

В этой ситуации даже та часть населения, которая трудятся, но не вовлечена в программы медицинского страхования (о которых указали выше), в том числе иностранные граждане, лица без гражданства, а также граждане, выезжающие за границу, могут приобретать по доступным ценам полисы медицинского страхования на страховом рынке.

Необходимо отметить, что в настоящее время из-за отсутствия страховых актуариев, которые должны рассчитать на основе актуарных расчетов обоснованные страховые тарифы по добровольному медицинскому страхованию (да и по другим видам страхования), страховщики устанавливают их самостоятельно, и, в фантастических размерах. Такая ситуация делает приобретение страхового полиса для большинства населения республики практически невозможным.

Однако отметим, что главное, практически осуществить оказание медицинской помощи лицам, которые имеют полис ОМС или ДМС? Можно сказать, что этот механизм очень хорошо апробирован во многих странах со сложившейся медицинской и страховой системой. Здесь существует два варианта оказания медицинской помощи посредством медицинского страхования, то есть:

1. Страховая организация оплачивает (компенсирует) страхователю те расходы, которые он потратил в медучреждении за полученную медицинскую помощь. В настоящее время почти все страховые организации в РТ работают именно по этой схеме, то есть реализуют полисы ДМС населению. Необходимо отметить, что в этом варианте всегда будет присутствовать страховое мошенничество, а именно: необоснованное увеличение стоимости оказываемых медиками медицинской помощи, выдачи «пациенту» фиктивных справок и квитанций, о якобы представленной ему медицинской помощи и т.п.

2. ОМС и ДМС проводят специализированные медицинские страховые организации, которые реализуют страховые полисы и одновременно оказывают владельцу полиса медицинскую помощь. Здесь, страховая организация и медучреждение, являются одним и тем же юридическим лицом. Называется это «Страховая медицинская организация» (СМО).

Поэтому, договор коллективного медицинского страхования работодатель обязан будет заключать именно с СМО. Это должно быть закреплено законодательно, конечно, предварительно создавая СМО, так как в республике в настоящее время

функционирует всего лишь одна такая организация, что является недостаточной в условиях рынка и конкуренции. Если вышеназванные механизмы заработают у нас в республике, то есть, будут апробированы, в обозримом будущем, это может избавить государство от решений социальных проблем, конечно, кроме осуществления функции надзора в страховой деятельности.

То есть, общество должно понимать, что основные функции государства — это защита территориальной целостности страны, защита прав и свобод своих граждан, охрана общественного порядка, обеспечение обороноспособности страны и т.д. Это значит, что каждый работоспособный человек должен адаптироваться к условиям рынка, и искоренить из своего сознания то, что было при административно-командной системе, - «за все оплачено» или «все включено». В условиях рынка роль государства в оказании медицинской помощи населению должна ограничиться исключительно обеспечением медицинской помощи нетрудоспособной части населения, а также функциями надзора над страховыми медицинскими организациями.

Вышеизложенное означает, что социальные проблемы не должны отвлекать государство от решения его стратегических задач. В условиях рынка единственным механизмом защиты социальных интересов населения, да и имущественных интересов экономических субъектов (независимо от формы собственности), должен стать страховой рынок. Разумеется, если этот рынок, еще раз повторим, будет находиться под постоянным и профессиональным надзором со стороны государства.

За последние 20 лет в западных странах сложившиеся там модели финансирования здравоохранения (бюджетная модель или модель ОМС) ни разу не менялись. Попытки смены модели отмечались только в трех постсоветских странах - Казахстане, Польше и Латвии. Но и в этих странах процесс смены модели шел очень непоследовательно и далеко не всегда завершался достижением планируемого результата.

В Казахстане в 1996 г. была создана система ОМС во главе с Фондом ОМС, но уже в 1999 г. страна вернулась к бюджетной модели. Это было связано, прежде всего, с нерешенной проблемой обеспечения устойчивых страховых отчислений регионов в систему ОМС. Определенную роль сыграли выявленные случаи финансовых злоупотреблений со стороны руководства Фонда ОМС. В последующие десятилетия действовала бюджетная модель, но при этом использовались многие элементы прежней модели. Во-первых, в рамках Министерства здравоохранения был создан Комитет оплаты медицинских услуг, который продолжил работу по изменению способов финансирования медицинских учреждений, начатую в предшествующие годы. Во-вторых, вместо ожидаемого возвращения к сметному финансированию получили развитие современные способы оплаты медицинской помощи - подушевое финансирование ПМСП с элементами фонд держания и оплата стационарной помощи по КСГ (переход к этим методам начался в Казахстане раньше, чем в России). Сложилась по существу смешанная модель: бюджетный источник финансирования сосуществует с порядком оплаты за объемы медицинской помощи.

В 2016 г. было принято решение о возвращении к модели ОМС. Ее необходимость определена планом институциональных реформ «100 конкретных шагов дальнейшего государственного строительства» и посланием президента Республики Казахстан «Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее». Главное ожидание перехода к модели ОМС - обеспечить устойчивый приток средств в сферу здравоохранения, изменить в его пользу сложившиеся

бюджетные приоритеты. С этой целью объявлено о введении страховых взносов как работодателей, так и самих работников, установлена шкала ставок взносов, которая будет повышаться вплоть до 2022 г. (до 3% ФОТ для работодателей и 2% - для работников). Установлены ставки взносов регионов на ОМС неработающего населения. Принятый в 2016 г. закон «Об обязательном медицинском страховании в Республике Казахстан» предусматривает создание Фонда ОМС. Многие его положения повторяют российские нормы.

Таким образом, в последние два десятилетия бюджетная модель финансирования здравоохранения была реставрирована только в Казахстане, и то не в полном объеме: сохранился принцип разделения системы на заказчика и исполнителя, покупателя и поставщика услуг. То есть возвращения к классическому варианту бюджетной модели со сметным принципом финансирования не произошло. При этом Казахстан планирует возвращение к модели ОМС.

Понятие «рисковая модель ОМС» обозначает систему страхового финансирования здравоохранения, в которой реализованы следующие принципы:

1. передача страховым компаниям финансовой ответственности за сверхнормативные расходы на оказание медицинской помощи с правом на получение возможной экономии переданных им средств;
2. разделение рисков покрытия сверхплановых расходов между фондами ОМС, страховыми компаниями, медицинскими организациями;
3. страховые компании выступают в роли реальных покупателей медицинской помощи у медицинских организаций;
4. предоставление страховщикам права дополнять обязательства государства в отношении набора предоставляемых услуг.

Предлагается поэтапный переход к рискованной модели. Ключевое направление первого этапа - повышение устойчивости основных финансовых параметров деятельности: тарифов на медицинские услуги, дифференцированных подушевых нормативов финансирования СМО, размера субсидий, - а также снижение доли ретроспективного субсидирования СМО. Одновременно нужно увеличить долю экономии средств на оплату медицинской помощи, которая может оставаться в страховой компании.

На втором этапе потребуются внесение изменений в действующую систему ОМС. Предлагается разделить подушевой норматив финансирования СМО на рискованную и нерискованную составляющие. СМО получает от ТФОМС: а) субсидии, рассчитанные по дифференцированному подушевому нормативу (основная часть средств); б) субсидии в виде страховой премии. Последний источник покрывает риски сверхнормативных расходов. Чем выше размер страховой премии, тем больше СМО платит за отклонения фактических расходов от плановых (тем выше доля финансовой ответственности СМО за эти отклонения).

Система разделения финансовых рисков возможна только при участии СМО в планировании объемов медицинской помощи, а также при повышении точности планирования. Важно обеспечить более высокую степень предсказуемости объемов медицинской помощи.

На основе анализа гарантированного качества медицинских услуг в большинстве стран мира, включая страны СНГ, можно сформулировать выводы о том, что рынок медицинских услуг - это не просто рынок здравоохранения, он тесно связан с другими рынками, в том числе с рынком страховых услуг, потому что в защиту здоровья

человека выступает страховой продукт. В связи с этой, альтернативой государственной медицине является обязательное государственное медицинское страхование, а также формирование добровольного медицинского страхования.

Таким образом, автором установлено, что в Республике Таджикистан медицинское обслуживание населения в основном обеспечивается системой здравоохранения, которая была основана во времена Советского Союза, и основным источником ее финансирования по-прежнему является государственный бюджет. С этой целью финансирование сектора здравоохранения из государственного бюджета на период 2000-2019 гг. неуклонно растет, от 1585,3 млн. сомони в 2000 году до 1,740 млн. сомони в 2019 году, за этот период увеличился до 1,55 млн. сомони.

Если сравнивать тенденцию развития с уровнем доходов госбюджета, в этой сфере бюджетные ассигнования увеличились в 2011 г. на 6,3%, в 2014г. на 6,7%, в 2017г на 6,2% и в 2019г. на 7,3%, что согласно анализу Всемирной организации здравоохранения должно быть не менее 9-10 % ВВП. Темпы его роста за исследуемые годы составляют всего 1,1 процентного пункта.

Если в 2000 году финансирование сектора здравоохранения составляло 0,6% ВВП и 2,9 сомони на душу населения, то в 2019 году эти показатели будут равны на 0,22% ВВП и 186 сомони на душу населения (рисунок 1).

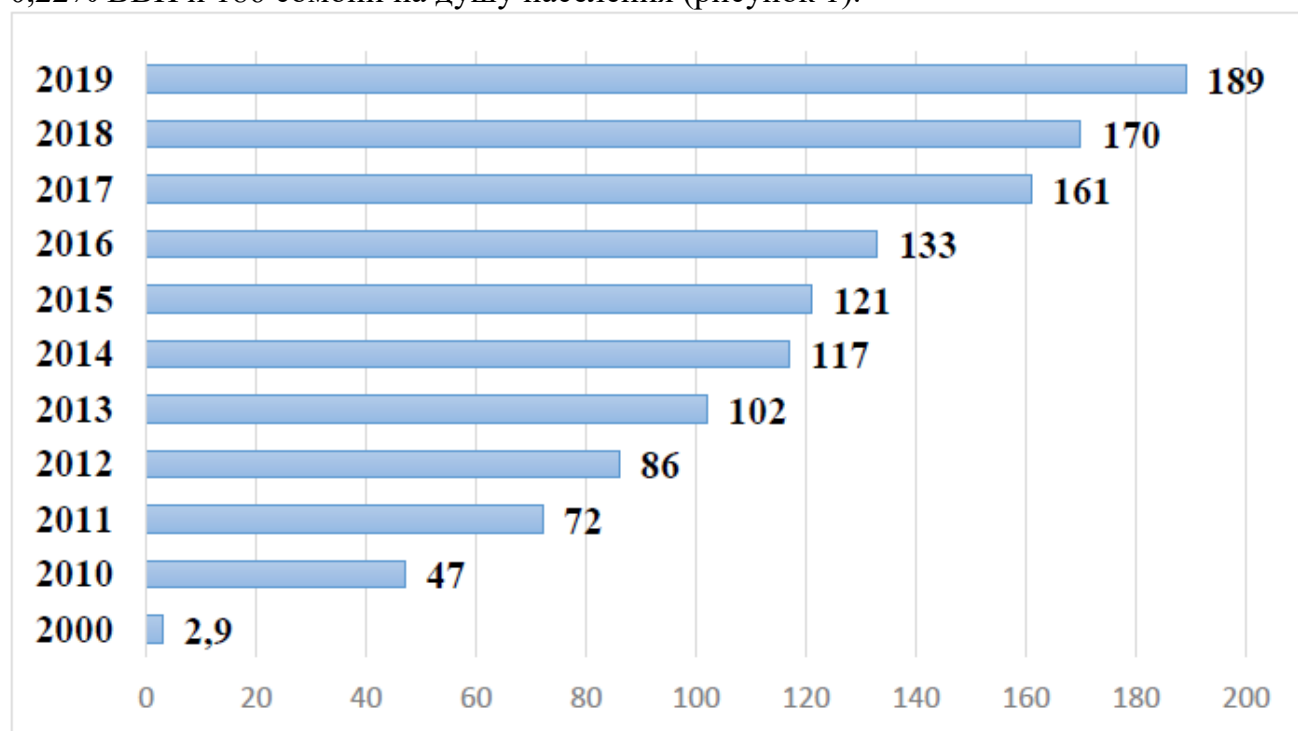

Рисунок 1 - Финансирование здравоохранения из государственного бюджета на душу населения за 2000 - 2019 годы (сомони)

В статье на основе анализа современного состояния развития рынка страховых услуг, автором выявлено, что государство не в состоянии обеспечить устойчивое финансирование экономики, в том числе здравоохранения, и в этой связи необходимо найти альтернативу финансирования для устойчивого развития данного сектора экономики.

Поэтому, стабильная и конкурентоспособная система страховых услуг в сфере здравоохранения может спасти страну от дефицита финансирования сектора здравоохранения, систематизировать перераспределение медицинских расходов по

разным слоям населения, повысить уровень производительности труда, а главное - обеспечить здоровье нации как ключевого фактора развития и благополучия страны.

Поэтому на основе изучения опыта других стран (особенно Республики Казахстан, Российской Федерации и Германии), процесс финансирования обязательного медицинского страхования в Республике Таджикистан можно представить следующим образом (таблица 1).

**Механизм финансирования обязательного медицинского страхования (ОМС) в
Республике Таджикистан**

Таблица 1.

Источники финансирования ОМС	Предмет ОМС	Размер страхового взноса в ОМС
Государственный бюджет	социально уязвимые слои населения	1% от средней зарплаты
Юридическое лицо (резиденты); Предприниматели	работники на основании трудовых договоров	1-2 % от фонд заработной платы

Формирование регулирующего и руководящего органа Государственного фонда обязательного медицинского страхования в качестве отдельного органа при Правительстве Республики Таджикистан для централизации средств, приобретения имущества и других целей может обеспечить финансовую стабильность и эффективность в этой сфере.

Главным условием внедрения рискованной модели ОМС является готовность государства к такому серьезному преобразованию системы финансирования здравоохранения. Имеет значение и возможность обеспечить сбалансированность доходов и расходов в системе ОМС.

С учетом сложности необходимых преобразований предлагается провести первый и второй этапы формирования рискованной модели в рамках пилотного проекта в 2-3 регионах страны, а затем принять решение о целесообразности масштабирования рискованной модели. Каким бы ни было это решение, реализация мер, предусмотренных для первого этапа, укрепит действующую систему ОМС.

Литература:

1. Алиев Р. «Международная практика организации страхового надзора»// Финансы, 2000. №12-С.55-58.
2. Аутсорсинг - использование страховой компанией услугами профессионалов, сторонних организаций, имеющих в своем распоряжении высококвалифицированных специалистов и экспертов, которых нет в страховой компании или профессиональный уровень которых недостаточно высок.
3. Ашуров Г.Д. Формирование и развитие взаимного страхования в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета, №3 С.18-27.
4. Закон «О медицинском страховании граждан в Республике Кыргызстан» от 21.04.2003г., №85
5. Закон о РТ «О медицинском страховании в Республике Таджикистан» от 18.07.2008.
6. Закон Республики Таджикистан «О взаимном страховании» // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2009, №7-8.-495С.

7. Закон Республики Таджикистан «О страховании» от 20.07.1994, №982
8. Закон Республики Таджикистан «О страховой деятельности» от 23.07.2016, №1349;
9. Закон РСФСР «О медицинском страховании граждан в РСФСР» от 28.06.1991 г., №1499-1.
10. Закон РТ «О страховой деятельности» от 23.07.2016, №1349
11. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О плане мероприятий по улучшению инвестиционного и предпринимательского климата в сфере страхования в Республике Таджикистан» от 31.12.2014., №788.
12. Россиянам предложат доплатить за бесплатные медицинские услуги [электронный ресурс]. URL: <http://www.asks.ru/news/3442/> (дата обращения: 2.11.2020 г.)
13. Шаропов Н. «Медстрахование неизлечимо?»//Asia Plus. 3.01.2014.

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ СУГУРТАИ ТИББӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

ШАМСУЛЛОЗОДА ШУКРУЛЛО,

номзади илмҳои иқтисодӣ,

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33.

Тел.: (+992) 934526666. E-mail: shamsullozoda81@mail.ru

Дар мақолаи мазкур бомаврид қайд гардидааст, ки сугурта ҳамчун низоми ҳимоя ва дастгирии манфиатҳои шахсони воқеӣ дар самти таъмини бехатарии ҳаёт, хусусан сугуртаи тиббӣ унсури асосии иҷтимоию иқтисодии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Яке аз сабабҳои рушд накардани сугуртаи ҳатмӣ ва ихтиёрии тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин набудани рақобат дар бозори сугурта, ба дараҷаи лозимӣ таъмин набудани ташиқлотҳои сугуртавӣ бо мутахассисони соҳа, инчунин ба таври кофӣ таҳлил накардани санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар самти сугуртаи ихтиёрий ва ҳатмии тиббӣ дар бозори сугуртаи давлатҳои ИДМ мебошад. Дар маҷмӯъ, чиҳати рушди минбаъдаи сугуртаи тиббӣ дар кишвар бояд таъсиси фонди махсуси сугуртаи ҳатмии тиббӣ роҳандозӣ карда шавад. Бояд тазаккур дод, ки чорабиниҳои таблиғотӣ тавассути ВАО, инчунин ташиқили семинар маишаратҳо ва дигар корҳои фаҳмондадиҳӣ ва дар ин замина баланд бардоштани эътимоднокии ва нуфузи сугуртаи ихтиёрии ва ҳатмии тиббӣ дар ҷумҳурӣ, аз ҷумлаи ташиқбусти ҳастанд, ки нисбати амалӣ гаштани онҳо тадбирҳои мушаххас андешида шаванд.

Калидвожаҳо: сугуртаи тиббӣ, портфели сугуртавӣ, тарифи сугуртавӣ, пардохти сугуртавӣ, фонди сугуртавӣ, захираҳои сугуртавӣ, маблағи сугуртавӣ, хизматрасониҳои тиббӣ.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF MEDICAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SHAMSULLOZODA SHUKRULLO,

Candidate of Economic Sciences,

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan,

734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Said Nosir street 33.

The article emphasizes that insurance as a system of protecting and promoting the interests of citizens in the field of life safety, especially health insurance, is a key socio-economic element of society. One of the reasons for the underdevelopment of compulsory and voluntary health insurance in the Republic of Tajikistan is the lack of competition in the insurance market, insufficient provision of insurance companies with specialists in this area, as well as insufficient analysis of regulatory legal acts in the health sector of the insurance market of the CIS countries. In general, for the further development of health insurance in the country, it is necessary to create a special compulsory health insurance fund. It should be noted that advocacy through the media, as well as the organization of seminars, consultations and other outreach activities, and on this basis, increasing the reliability and prestige of voluntary and compulsory health insurance in the country are among the initiatives to be implemented.

Key words: *medical insurance, insurance portfolio, insurance rates, insurance payments, insurance fund, insurance reserves, insurance amount, medical services.*

УДК: 634.8

**РУШИ ИСТЕҲСОЛИ КОРКАРДИ МЕВАЮ САБЗАВОТ ДАР
МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН**

ДОСТИЕВ ЭРКИН АБДУЛМАЧИДОВИЧ,

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи таҳлили иқтисод ва омор

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.

Тел.: (+992) 985-94-00-16. E-mail: erkin.dostiev@mail.ru

Дар мақолаи мазкур рушди истеҳсоли коркарди меваю сабзавот дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Вазъи муосири рушди корхонаҳои коркарди истеҳсоли меваю сабзавот дар минтақаҳои ҷумҳурӣ таҳлил карда шудааст. Дар вилояти Суғд 44% шумораи корхонаҳои коркарди маҳсулоти меваю сабзавот ҷумҳурӣ фаъолият мекунад, муайян гардидааст.

Ҳалли масоили коркарди маҳсулоти соҳаи боғу сабзавотко, ҳамчун омилҳои муҳими баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳа арзёбӣ мегардад ва иҷрои ин вазифа таҳлилҳои дақиқ ва ҳамаҷаҳафа омӯхта шудааст. Ҳамчунин дар шароити имрӯза, ки таъмини амнияти озуқаворӣ яке аз ҳадафҳои стратегии ҷумҳурӣ ба шумор меравад, масъалаи коркарди маҳсулоти соҳаи боғу сабзавотко, ҳамчун маҳсулоти содиротӣ ва воридотивазкунанда, арзёбӣ гардидааст.

Роҳҳои асосии рушди корхонаҳои истеҳсоли меваю сабзавот ва хушкмеваҳо барои оянда тавсия дода шудааст. Барои зиёд намудани шумораи корхонаҳои коркарди истеҳсоли меваю сабзавот ва хушкмеваҳо ба таъмини амнияти озуқаворӣ и шугли аҳолии минтақаҳои ҷумҳурӣ мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: *коркард, соҳа, меваҷот, сабзавот, иқтисодиёти бозор, минтақа, истеҳсолот, маҳсулот, талабот, пешниҳод, хушмеваҳо.*

Тоҷикистон бо дарназардошти мураккабии релеф ва гуногунии иқлимаш аз самти ҷануб то шимол ва аз самти ғарб то шарқ метавонад мардуми ҷумҳуриро аз аввали баҳор то охири тирамоҳ бо меваҳои тару тоза таъмин намоянд. Зеро гуногунии иқлим ва хоки ҷумҳурӣ имкон медиҳад, ки навъҳои гуногуни меваҷот яъне, аз меваҳои сармобардор то субтропикӣ ва аз меваҳои намидӯст то ба хушкӣ тобовар парвариш карда шавад. Инчунин Тоҷикистон аз ҷиҳати иқлиму хоки худ барои парвариши дарахтони мевадиханда яке аз минтақаҳои беҳтарини дунё ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, олимони соҳаи боғдорӣ дар натиҷаи тадқиқоти худ Тоҷикистонро ҳамчун яке аз мамалкатҳои ояндадори соҳаи боғдорӣ муаррифӣ намудаанд.

Қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза соҳаи боғу сабзавоткорӣ ба дараҷаи чашмрас рушд ёфта, майдони умумии он ҳамасола васеъ мегардад. Аммо дар сурате, ки шумораи аҳоли ва талаботи истеъмолии мардуми кишвар ҳамасола афзоиш меёбад, норасоии маҳсулоти соҳаи боғу сабзавоткорӣ ва баланд шудани нархи он дар бозорҳои кишвар шиддат гирифта истодааст [1].

Ба андешаи мо барои тамоми давраҳои сол таъмин будани аҳоли бо маҳсулоти меваю сабзавот, ташкили корхонаҳои коркарди ба талаботи муосир мувофиқ ва зиёд намудани шумораи корхонаҳои мазкур, инчунин афзун намудани иқтидори истеҳсолии онҳо зарур мебошад.

Маҳз Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ аз 22 декабри соли

2019 нисбати вазъи имрӯзаи соҳаи боғу тоқпарварию сабзавоткорӣ андешаронӣ намуда, зикр кард, ки бо ҷалби сармояи дохилву хориҷӣ - бунёд намудани корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, марказҳои логистикӣ ва сардхонаҳо, инчунин, беҳтар намудани корҳои бозорёбӣ (маркетинг) низ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим мебошад [2].

Дар алоқамандӣ бо ин, имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаҳои афзалиятнок ва қарорхоро дар бораи ташаккул ва рушди соҳаи боғу сабзавоткорӣ, инчунин коркарди маҳсулоти соҳа дастгирӣ карда, бо ин роҳ ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии коркарди маҳсулоти боғу сабзавотко, афзун намудани маҳсулоти коркардшудаи воридотивазкунанда ва дар маҷмуъ ба рушди босуботи соҳаи аграрӣ замина мегузорад.

Бояд қайд намуд, ки рушди босуботи соҳаи аграрӣ, омили муҳими таъмини амнияти озуқаворӣ ва дар умум амнияти миллӣ ба шумор меравад, ки ин яке аз масоили муҳими стратегияи ҷумҳурӣ мебошад. Бинобар ин, дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ як қатор ислоҳоти муҳим амалӣ карда шудаанд, ки мақсади асосии онҳо таҷдиди соҳа, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти кишоварзӣ, коркарди маҳсулот, ба содирот нигаронидани он ва дар заминаи ин таъмини амнияти озуқаворӣ мамлакат маҳсуб меёбад [3].

Таҳқиқотҳо нишон медиҳад, ки яке аз самтҳои асосии рушди босуботи минтақаҳои ҷумҳурӣ ин таъмини шуғли аҳолии деҳот мебошад. Иқтидори табиӣ худудии минтақаҳои ҷумҳурӣ имкон медиҳанд, ки масъалаҳои васеъ намудани сарчашмаҳои даромади буҷаи маҳаллӣ, рушди инфрасохтор, ҳавасмандии иқтисодӣ бо механизмҳои нави маблағгузорӣ, диверсификатсияи кишоварзӣ, ки барои беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳолии кӯҳистон таъсир мерасонад, амалӣ карда шаванд.

Ба ақидаи профессор Ҳ. Умаров бошад, даромади соф аз 1 гектар боғи ситрусӣ нисбат ба 1 гектар пахтаи миёнаҳои 70-89 маротиба, боғҳои интесивӣ 15-16 маротиба, ангур 12 маротиба, боғҳои анъанавии донақдор ва тухмдорон 4 маротиба зиёд аст. Аз ин бар меояд, ки даромаднокии 1 гектар боғи ситрусӣ нисбат ба дигар соҳаҳои растанипарварӣ самаранокии бештар дорад [4].

Дар шароити ҷумҳурӣ боғу тоқпарварӣ яке аз соҳаҳои сердаромади кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Ташаккули зерсохтори боғу тоқпарварию ҷумҳурӣ дар шароити нави хоҷагидорӣ аҳамияти муҳим дошта, маънои куллан иваз шудани нақшу мақоми соҳаи кишоварзӣ дар ҳалли масоили амнияти озуқаворӣ мамлакат мебошад. Шароити иқлимӣ иқтисодии минтақаҳои ҷумҳурӣ барои бунёд ва рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ мувофиқ мебошад. Аз ин рӯ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои афзалиятнок ва қарорхоро оид ба ташаккул ва рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дастгирӣ намуда, соҳаи мазкурро ба низоми муайян дароварда истодааст.

Қобили зикр аст, ки мевачот яке аз маҳсулотҳои алоҳидаи ғизои инсон буда, он нисбат ба дигар навъҳои ғизо ба организми инсон фоидаи бештар дорад. Мувофиқи сарчашмаҳои илмӣ, мевачот манбаи витаминҳо, моддаҳои маъданию органикӣ аз қабилҳои сафедаҳо, рағван ва дигар моддаҳо мебошад. Илова бар ин таркиби мевачот дорои моддаҳои маъданӣ, ки зиёда аз 60 унсури кимиёвиро дар бар мегиранд, аз ҷумла калий, натрий, калсий, магний, оҳан, алюминий, манган, сулфур, хлор, мис, бор, йод ва ғайра мебошад. Инчунин таркиби мевачот аз қандҳо хеле бой аст, ки асоси онҳоро сахароза, фруктоза ва глюкоза ташкил медиҳанд. Аз ин ру мевачот хусусияти муолиҷавӣ дошта, хусусан барои табобати бемориҳои хун, касалии ҷигар, меъдаю рӯда, захми меъда, фарбеҳшавӣ, асаб, фаромушхотирӣ ва ғайра фоидабахш аст [5].

Аҳамияти мевачот дар таркиби ғизо ва организми инсон дар нигоҳи аввал назаррас нест, аммо ҳангоми истеъмол организми инсон тамоми минералу витаминҳои фойданоки таркиби мевачотро, ки хусусияти табобатӣ доранд, ҷудо карда мегирад. Илова бар ин аҳамияти асосии мевачот дар ғизо ва организми инсон аз танзими тамоми равандҳои ҳозима иборат аст. Аҳамияти дигари мевачот дар он аст, ки гуруснагиро зуд дафъ намуда, фруктозаи таркиби хунро зиёд мекунад.

Бояд зикр кард, ки одамон қанд ва маҳсулоти қаннодиро зиёд истеъмол мекунад, аммо ин дер ва ё зуд ба организми инсон таъсири манфии худро мерасонад. Агар онҳоро бо меваҳои тару тоза иваз мекарданд ба организм ва саломатии инсон манфиати бештар меод. Илова бар ин дар ҳолати набудани меваҳои тару тоза мо бояд хушкмеваҳои зардолу, ангур, себ, шафтолу ва ғайраро пайваста истеъмол кунем, инчунин моро зарур аст, ки шарбати онҳоро бо обҳои газноккардашуда иваз намоем. Зеро таркиби обҳои газноккардашуда ҳеҷ гуна моддаи маъдани ҳақиқӣ надошта, истеъмоли онҳо ба саломатии инсон зарари ҷиддӣ дорад.

Яке аз мақсадҳои асосие, ки ҳалли он ба таъмини амнияти озуқаворӣ аҳамияти муҳим дорад, ин самаранокии иқтисодии коркарди маҳсулоти соҳаи боғу сабзавоткорӣ мебошад [6].

Ҳалли масоили коркарди маҳсулоти соҳаи боғу сабзавотко, ҳамчун омилҳои муҳими баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳа арзёбӣ мегардад ва иҷрои ин вазифа таҳлилҳои дақиқ ва ҳаматарафа омӯхташударо талаб менамояд. Ҳамчунин дар шароити мураккаби имрӯза, ки таъмини амнияти озуқаворӣ яке аз ҳадафҳои стратегии ҷумҳурӣ ба шумор меравад, масъалаи коркарди маҳсулоти соҳаи боғу сабзавотко, ҳамчун маҳсулоти содиротӣ ва воридотивазкунанда, муҳим мебошад.

Бояд зикр намуд, ки имрӯзҳо дар самти коркарди маҳсулоти соҳа шумораи корхонаҳо кам нестанд. Аммо тамоюли рушди соҳаи коркард аз тамоюти афзиши аҳолии ҷумҳурӣ якҷанд маротиба паст аст.

Ҳамчунин, дар самти коркарди маҳсулот дар ҷумҳурӣ шумораи корхонаҳои консерваторӣ дар соли 2018 – 50 адад ва ҳаҷми умумии истеҳсоли консервҳои меваю сабзавот 13073,6 ҳазор қуттии шартиро ташкил додааст, инчунин, дар асоси ворид намудани техника ва технологияҳои муосир, коркарди меваи хушк дар ҷумҳурӣ ҳамасола рӯ ба инкишоф ниҳодааст. Маҳсусан, соли 2018 дар ҷумҳурӣ 1932,9 тонна хушкмева коркард шудааст. Нишондиҳандаҳои истеҳсоли консервҳои меваю сабзавот вобаста ба минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1

Нишондиҳандаҳои истеҳсоли консервҳои меваю сабзавот вобаста ба минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [7]

ҳаз. қуттии шартӣ

Р/Т	Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	Шумораи Корхонаҳо	Истеҳсоли воқеӣ		2018 нисбат ба соли 2017 ба ҳисоби фоиз
			моҳҳои январ – декабри соли 2018	моҳҳои январ – декабри соли 2017	
1	в. Суғд	22	11296,9	14200,7	79,5
2	в. Хатлон	13	312,6	400,8	77,9
3	НТМ	8	769,3	1530,5	50,2

4	ВМКБ	1	17,6	7,0	251,4
5	ш. Душанбе	6	677,2	929,9	72,8
Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ:		50	13073,6	17069,9	76,5

Сарчашма: Ҷадвали мазкур дар асоси маълумоти расмӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гаштааст.

Таҳлили маълумоти ҷадвали 1 нишон медиҳад, ки тибқи маълумоти расмӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷумҳурӣ шумораи корхонаҳои консервабарорӣ дар соли 2018 – 50 ададро ташкил додааст. Аз шумораи умумии корхонаҳои консервабарорӣ 22 (44%) адад ба вилояти Суғд, 13 (26%) адад ба вилояти Хатлон, 8 (16%) адад ба ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, 6 (12%) адад ба шаҳри Душанбе ва 1 (2%) адад ба Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) рост меояд.

Ҳамчунин дар соли 2018 ҳаҷми умумии истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавот 13073,6 ҳазор қуттии шартиро ташкил додааст, ки 86,4 фоизи он дар вилояти Суғд истеҳсол шудааст. Дар Вилояти Хатлон бошад, танҳо 2,3 фоизи истеҳсоли умумии консерваҳои меваю сабзавот истеҳсол гардидааст.

Хароҷоти ашё барои истеҳсол намудани 1 тонна меваи хушк аз навъи мева ва дараҷаи таёршавии он вобастааст. Ҳиссаи хушкмева дар таркиби ашё ва хароҷоти ашё барои 1 тонна маҳсулот дар ҷадвали зерин оварда шудааст.

Ҷадвали 2

Меъёри хароҷоти ашё барои истеҳсоли хушкмева

Ашё	Ҳиссаи хушкмева дар ашё, %	Хароҷоти ашё барои 1 тонна маҳсулоти тайёр, тн.
Зардолу:		
<i>бе донак</i> -----	20	7,0
<i>бо донак</i> -----	18	5,0
Гелос бо донак -----	19	4,5
Нок:		
<i>тоза ношуда</i> -----	24	5,2
<i>тоза карда шуда</i> -----	24	7 – 8
Шафтолу бе донак -----	17	6 – 8
Олу бо донак -----	25	4,5
Себ:		
<i>тоза ношуда</i> -----	20	7,0
<i>тоза кардашуда</i> -----	20	8 - 10

Сарчашма: Пешниҳоди муаллиф.

Бо дарназардошти ҳамаи ин, сатҳи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ҳоло ҳам қаноатмандкунанда нест, зеро масъалаҳои мавҷуданд, ки ба рушди коркарди маҳсулот таъсири манфӣ мегузоранд.

Бояд қайд кард, ки ҳосили боғот аз сабаби беаҳамиятии аҳолии қисман талаф меёбат, бинобар ин, гузаронидани корҳои фаҳмондадиҳӣ бо мақсади самаранок истифода намудани ҳосили дарахтон, дар шаклҳои гуногуни хоҷагидорӣ зарур мебошад. Ин аз як тараф ба таъмини корхонаҳои консервабарорӣ бо ашёи хоми арзони

маҳалӣ ва аз тарафи дигар ба ворид гаштани даромади иловагӣ ба бучаи хонаводаҳо, мусоидат менамояд [8].

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар вилояти Суғд шумораи корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ зиёд бошад ҳам, аммо дар вилояти Хатлон шумори чунин корхонаҳо ниҳоят кам аст. Чӣхати бунёди корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ маҳсусан дар вилояти Хатлон, қайд намудан зарур аст, ки дар шароити имрӯза сатҳи даромаднокии аҳоли нисбатан паст мебошад, аз ин рӯ, корхонаҳои коркарди меваю сабзавот бо саҳми якчанд асотсиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ё бо ҷалби сармояи хориҷӣ ташкил ва бунёд мегардид, бе манфиат намебуд.

Ҳамчунин, бо мақсади тамоми сол таъмин будани корхонаҳои коркард бо ашёи хом ва дарёфти бозори фурӯши маҳсулот, роҳандозӣ намудани ҳамгирии хоҷагиҳои деҳқонии боғпарвар, корхонаҳои коркард ва корхонаҳои фурӯши маҳсулоти соҳа яке аз воситаҳои муҳими рушди самаранокии иқтисодии коркарди маҳсулоти боғу сабзавоткорӣ мебошад [9].

Вобаста ба ҳалли масоили мазкур, чӣхати боз ҳам зиёд намудани шумораи корхонаҳои коркард, вусъат бахшидани корхонаҳои амалкунанда ва бо технологияи муосир мучаҳҳаз гардонидани онҳо, инчунин, дар заминаи ин, беҳтар намудани вазъи коркарди меваю сабзавот, ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ дар деҳот, коҳиш додани сатҳи бекорӣ, кам кардани шумораи муҳочирони меҳнатӣ ва аз ҳама муҳим беҳтар сохтани сатҳи зиндагии аҳолии деҳот, тадбирҳои мушаххас андешида мешаванд.

Хулоса. Ҳамчунин дар шароити мураккаби имрӯза, ки таъмини амнияти озуқаворӣ яке аз ҳадафҳои стратегии ҷумҳурӣ маҳсуб меёбад, масъалаи коркарди маҳсулоти соҳаи боғу тоқпарвари, ҳамчун маҳсулоти содиротӣ ва воридотивазкунанда, рӯзмара мебошад. Инчунин бо мақсади таъмини доимии аҳоли бо кансерваҳои меваю сабзавот ва хушкмеваҳои хушсифати ватанӣ моро зарур аст, ки шумора ва иқтидори истеҳсолии корхонаҳои консервабарорӣ, инчунин истеҳсолкунандаи меваи хушкро дар ҷумҳурӣ зиёд намоем.

Адабиёт:

1. Гулов С.М., Пирзода Т., Ҷурунов Ҷ., Силвандер В.Г. Боғпарварӣ – Душанбе “Андалеб Р” 2015. С. 7,11.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси намояндагон (26.12.2019)
3. Емельянова Ф.К., Кириллов Н.Н. Организация переработки сельскохозяйственной продукции. Москва. Экмос. 2000. -384.
4. Файзуллаева К.Н. Вазъи кунунии коркарди меваю сабзавот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Маводҳои семинари илмӣ – амалии дар мавзӯи “Истифодаи технологияҳои муосир – омили асосии баланд бардоштани самаранокии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ” - Душанбе “Ирфон”, 2018, сах.35-41.
5. Аҳмедов Д.Х. Механизми рушди боғу тоқпарварӣ //Вестник педагогического университета имени С.Айни-Душанбе.2015.№- 5-2(66)- С-110-114 (в соавторстве).
6. Мадаминов А.А. Производство конкурентоспособной продукции – основа устойчивого развития АПК. – Душанбе, Кишоварз, 2003, №2. –С.54–60.
7. Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2018.
8. Маҳмудова Ш.Х., Формирование и развитие рынка садоводческой продукции Республики Таджикистан – Душанбе: “Ирфон” 2013. – 86-89, 108-109 стр.

9. Амиров Н.И., Одинаев Ш.Т. Развитие агропродовольственного хозяйства основа продовольственной безопасности. Гузориши АИКТ 2016 (2) 7с.

РАЗВИТИЕ ПЕРЕРАБОТКИ ПРОИЗВОДСТВА ФРУКТОВ И ОВОЩЕЙ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТОН

ДОСТИЕВ ЭРКИН АБДУЛМАДЖИДОВИЧ,

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономических анализ и статистики
Академия государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан.
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носира, 33.
Тел.: (+992) 985-94-00-16. E-mail: erkin.dostiev@mail.ru

В данной статье рассматривается развитие переработки производства фруктов и овощей в регионах Республики Таджикистан. Анализированы современное состояние развитие перерабатывающих предприятий по производству фруктов, сухофруктов и овощей регионов республики. Выявлены, что из функционирующих консервных предприятий республики 44% занимает Согдийская область.

Изучены всесторонне развития реализация переработки плодоовощной продукции и рассмотрены как важный фактор повышения экономической эффективности отрасли. В современных условиях, когда обеспечение продовольственной безопасности является одной из стратегических целей задачи страны и оценены вопрос переработки плодоовощной продукции в качестве экспортно-ориентированных.

Предложены основные пути для дальнейшего развития число перерабатывающих предприятий по производству фруктов, сухофруктов и овощей. С целью обеспечения продовольственной безопасности и занятости населения в регионах республики имеется потенциальные возможности увеличение число перерабатывающих предприятий по производству фруктов и овощей.

Ключевые слова: переработка, отрасли, фрукты, овощи, рыночная экономика, регион, производства, продукция, спрос, предложение, сухофрукты.

DEVELOPMENT OF FRUIT AND VEGETABLE PRODUCTION IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTON

DOSTIEV ERKIN ABDULMAJIDOVICH,

Candidate of economical sciences, Associate Professor Department of Economic Analysis and Statistics, Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan
734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Said Nosir street, 33.
Phone: (+992) 985-94-00-16. E-mail: erkin.dostiev@mail.ru

This article considers the development of processing of fruit and vegetables production in the regions of the Republic of Tajikistan. The current state of development of processing enterprises for production of fruits, dried fruits and vegetables of the regions of the republic is analyzed. It was revealed that of the functioning canning enterprises of the republic, 44% is occupied by the Sogidi region.

The solution to the problems of fruit and vegetable processing is considered as an important factor in improving the economic efficiency of the industry, and the implementation of this task has been studied in detail and comprehensively. Also in today's conditions, when food security is one of

the country's strategic goals, the issue of processing fruit and vegetable products as export-import substitutes is assessed.

The main ways for further development of the number of processing enterprises for the production of fruits, dried fruits and vegetables In order to ensure food security and employment in the regions of the Republic, there are potential opportunities to increase the number of processing enterprises for the production of fruits and vegetables.

Key words: *processing, industries, fruits, vegetables, market economy, region, production, products, demand, supply, dried fruits.*

УДК:336.7+338(100-87) (575.3)

САРМОЯГУЗОРӢ – ОМИЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ КИШВАР

МИРСАРВАРЗОДА ФИРДАВС МИРӢАЙДАР,
ассистенти кафедраи идоракунии молияи давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.
Тел.:(+992) 988-67-73-73. E-mail: mirsarvarzoda01@mail.ru

Ҳадаф аз навиштани мақолаи мазкур пешниҳод, назария ва ақидаҳои муҳаққиқон дар рушди иқтисодиёти кишвар тавассути сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ. Ба роҳ мондани сармояи хориҷиву ватанӣ бо мақсади амалигардонии бозсозии сохторӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллӣ. Дар баробари захираҳои иловагии моддию молиявӣ, инчунин техникаю технологияҳои пешқадами хориҷӣ, таҷҳизот, таҷрибаи роҳбарӣ ва ғайра ҷалб гардида, ба роҳ мондани ҷойҳои нави корӣ нигаронида шудааст. Истифодаи сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ ба рушди иқтисодии содиротии мамлакат, тавсияи истеҳсолоти ивазкунандаи воридот, баланд бардоштани сатҳи техникаю технологияи истеҳсолот, сифат ва рақобатпазирии маҳсулот мулоҳизарони шудааст.

***Калидвожаҳо:** сармоягузорӣ, омил, сармояи мустақими хориҷӣ, омил, технологияи нав, ҷойҳои нави корӣ, рушди содирот.*

Беҳтар гардонидани фазои сармоягузориву соҳибкорӣ ва ҷалби сармояи мустақим барои таъмин намудани рушди устувори иқтисоди миллӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии мо ба ҳисоб меравад[1]

Бинобар ин, роҳбарони Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, дигар вазорату идораҳо, раисони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадоранд, ки фаъолияти худро оид ба ҷалби сармояи мустақим, боз ҳам беҳтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва рушди соҳибкорӣ, баҳусус, ҷиҳати ҷорӣ кардани расмиёти электронии баррасӣ ва пешниҳоди иҷозатномаҳо, ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ва сертификатҳо барои фаъолияти соҳибкорӣ ва дар ин раванд бартараф намудани омилҳои субъективӣ густариш диҳанд.[1]

Мақсади сиёсати давлатии иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳар кишвар - ин мусоидат намудан оид ба баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳоли дар асоси рушди иқтисодӣ ва таъмин намудани ҳифзи иҷтимоии аҳоли мебошад. Вале, ҷӣ тавр ва бо кадом роҳ ба ин ноил шудан мумкин аст? Мисол, барои зиёд намудани даромади аҳоли бояд ҷойҳои нави корӣ ташкил карда шаванд. Барои паст кардани нарх, баланд намудани сифати молҳои хизматрасонӣ, рақобати озод таъмин намуда, бештар корхонаҳои истеҳсолӣ бунёд кардан лозим аст. Барои таъмин намудани ҳифзи иҷтимоӣ, тандурустӣ, маориф, варзиш, фарҳанг, сохтмон, бунёди корхонаҳои истеҳсолӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, паст кардани сатҳи камбизоатӣ, баланд бардоштани буҷети давлатӣ ҷалби сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ зарур аст.

Вазъи воқеии имкониятҳои сармоягузорӣ ба сектори воқеӣ солҳои тӯлонӣ ғайриқаноатбахш боқӣ мондааст. Тибқи натиҷаҳои пурсишҳои соҳибкорон, нишондиҳандаи асосии норозигии соҳибкорон набудани маблағҳои сармоягузорӣ мебошад. Тибқи ақидаи муҳаққиқон маблағгузорӣ ба фондҳои асосӣ дар Русия 13% дар ИМА бошад 20% - ро ташкил медиҳад. [9]

Кишварҳои, ки аз рӯи ММД ба сари аҳоли дар радабандии умумичаҳонӣ, ки аз тарафи Созмони Милали Муттаҳид пешниҳод шуда аст, аз ҷумла Швейтсария, ки дар

чои 10-ум, Сингапур дар чои 4-ум, Люксембург дар чои 3-юм қарор дошта, сахми чалби сармоя дар ин кишварҳо нақши муҳиме дорад.

Швейцария – сирри бонкиро барои сармоягузори хориҷӣ кафолат медиҳад ва дар бехатарии пулҳои худ эътимод дорад. Дуруст аст, бинобар ин, иқтисоди кишвар беш аз пеш ба сармоягузориҳои хориҷӣ вобастагӣ дорад.

Сингапур давлатест дар Осиёи Чанубу Шарқӣ, ки яке аз марказҳои иқтисодии ҷаҳон ба шумор меравад. Бо шарофати инфрасохтори хуб, технология ва сатҳи инноватсия, онро шаҳри оянда меноманд. Сингапур 5,7 миллион нафар аҳоли дошта, иқтисоди ин кишвар пурқудрат аст, ки аз рӯи ММД ба ҳар сари аҳоли дар мақоми 4-ум қарор дорад ва дар ин кишвар фазои муътадили сармоягузорӣ арзи вучуд дорад.

Люксембург аз ҷиҳати ҳудуд дар ҷаҳон 167-ум ва аз рӯи аҳоли (119 ҳазор) - ин яке аз сарватмандтарин кишварҳои Аврупо ва ҷаҳон мебошад. Ин ба минтақаи офшорӣ вобаста аст. Муҳити соҳибкорӣ беш аз 1000 фонди сармоягузори хориҷӣ ва 200 бонкро ба кишвар чалб кардааст.

Дар муқоиса бо кишварҳои пешрафтаи Русия, механизмҳои бозори молиявӣ, ки чалби маблағҳои хусусиро тавассути хариди вомбаргҳо ва сахмияҳо амалан таъмин намекунад, ин 0,9 фоизи боқимондаи сармоягузорӣ мебошад. Тавре ки таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ба ғайр аз он, ки сахмияҳо ва вомбаргҳо чалби маблағҳоро таъмин мекунад, ҳуди маъмурияти корхона, кормандонро ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ҳавасманд мекунад. Дар Русия ҳаҷми вомбаргҳо 7% аз ММД, дар Аврупо - 80%, дар ИМА - 46% -ро ташкил медиҳад. [9]

Мушкилот аз ҳама бештар дар маҳалҳо ва дар минтақаҳо эҳсос мешаванд. Чуноне ки Соколов В.А. қайд менамояд: «Дар шароити муосир, рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодии хоҷагии халқи минтақаҳо омилҳои асосии таъмини амнияти иқтисодии миллӣ мебошад. Идоракунии раванди ноил шудан ба рушди устувор, арзёбии самаранокии захираҳои истифодашуда ва ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда баланд бардоштани сатҳи ҳамкории нишондиҳандаҳои иқтисодиро дар низоми идоракунии истеҳсолоти иқтисодӣ ва минтақавӣ тақозо мекунад.» [15]

Таҳлилҳои, ки намоёндагони Русия анҷом доданд, нишон медиҳанд, ки «мушкилоти асосие, ки ба чалби сармоягузори бахши иқтисодии минтақа халал мерасонад, набудани майдонҳои муҳандисии омодашуда мебошад, ки барои дар муддати кӯтоҳтарин ташкил ва ба роҳ мондани истеҳсолот имкон диҳад. Мавҷудияти минтақаҳои саноатӣ ва паркҳои технологӣ, ки бо инфрасохтори муосири муҳандисӣ таъмин карда шудаанд, имрӯз муҳимтарин омилест, ки ҳангоми интиҳоби як минтақаи муайяни Русия аҳамияти халқунанда дорад. Зарур аст, ки ниҳодҳои минтақавӣ, ки вазифаҳои асосии онҳо рушди инфрасохтори минтақаҳо ва корхонаҳои саноатӣ мебошанд, чалби сокинон ба онҳо ва дастгирии инфиродии лоиҳаҳои сармоягузориҳоро ба роҳ монанд.» [14]

Барои бахши воқеии иқтисодиёт омилҳои субъективии ғайрирасмӣ равандҳои сармоягузорӣ таваччуқи бештар доранд. Омилҳои дохилӣ, ки дар давраи миёнамуҳлат метавонанд таъсир расонанд, инанд, ки "аксарияти лоиҳаҳои сармоягузори ба баррасии докталабон пешниҳодшуда сатҳи бениҳоят паст доранд" [19].

Мушкилот шадидтар оиди вазъи сармоягузорӣ, дар минтақаҳо эҳсос мешавад. «Дар шароити муосир, рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодии хоҷагии халқи минтақаҳо омилҳои асосии таъмини амнияти иқтисодии миллӣ мебошад. Идоракунии раванди ноил шудан ба рушди устувор, арзёбии самаранокии захираҳои истифодашуда ва ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда баланд бардоштани сатҳи ҳамкории

нишондихандаҳои иқтисодиро дар низоми идоракунии истеҳсолоти иқтисодӣ ва минтақавӣ тақозо мекунад. " [15]

Ҳамин тарик, сарфи назар аз ноустувории фазои сармоягузорӣ, давлат бо таъя ба сармоягузори хусусӣ тадбирҳои гуногун андешида истодааст, ки ин барои амалӣ гардидани барномаи рушди иқтисоди рақамӣ имконияти мусоид фароҳам меорад ва эҳтимолан дар иқтисодиёти кишвар дигаргуниҳои назарраси мусбӣ ба амал оварда шавад. " [3]

Минтақаҳо инчунин, пешниҳодҳои худро оид ба баланд бардоштани фаъолияти сармоягузорӣ таҳия мекунанд.

Барои ташаккули инфрасохтор оид ба татбиқи барномаҳои калони минтақавӣ, ки қузъҳои он лоиҳаҳои сармоягузори корхонаҳои алоҳида мебошанд, фаъл ва таҳия намудани механизмҳои ҳамоҳангсозии манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни равандҳои сармоягузорӣ дар асоси методологияи идоракунии ҷонибҳои манфиатдори лоиҳа зарур аст. [12]

Сармоягузорӣ метавонад дар асоси ташкили Корхонаҳои муштарак ва субъектҳои хоҷагидоре, ки пурра ба сармоягузoron тааллуқ доранд, ҷойҳои нави кориро таъмин карда, бозори молу хизматрасонӣ ва даромади бучетро ғанӣ намояд. Афзоиши даромади бучети давлатӣ, дар навбати худ, ба зиёдшавии ҳаҷми савдои хориҷӣ мусоидат менамояд. Зиёдшавии ҳаҷми содирот – ҳамчун ҷанбаи савдо – воридоти асборро зиёд намуда, ба тавозуни пардохти кишвар таъсири мусбат мерасонад.

Аз ин лиҳоз, давлат бояд кӯшишҳои ҳадалимконро барои ҷалби фаъоли сармоя ба иқтисодиёт ба харҷ диҳад.

Сармояи хориҷӣ бо мақсади амалигардонии бозсозии сохторӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллий ҷалб карда мешаванд. Дар ин маврид дар баробари захираҳои иловагии моддию молиявӣ, инчунин, техникаю технологияҳои пешқадами хориҷӣ, таҷҳизот, таҷрибаи роҳбарӣ ва ғ. ҷалб гардида, ҷойҳои нави корӣ ташкил карда мешаванд. Истифодаи сармояи хориҷӣ ба рушди иқтисодии содиротии мамлакат, тавсияи истеҳсолоти ивазкунандаи воридот, баланд бардоштани сатҳи техникаю технологияи истеҳсолот, сифат ва рақобатпазирии маҳсулот нигаронида шудааст.

Коршинос сармояро ҳамчун маблағгузориҳои дарозмуҳлат ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, инфрасохтор, бахши аграрӣ, барномаҳои иҷтимоӣ, ҳифзи табиат ва ғ. ҳам дар дохили мамлакат ва ҳам берун аз он бо мақсади рушди истеҳсолот, соҳаҳои иҷтимоӣ, соҳибкорӣ ва афзун намудани даромадноки баррасӣ менамоянд.

Дар моддаи 1-и Қонуни ҶТ «Дар бораи сармоягузорӣ» мафҳуми «сармоягузорӣ»-ро чунин шарҳ дода шудааст: «сармоягузорӣ – ҳама гуна шаклҳои ҳуқуқи молу мулкӣ (ба истисноии молу мулке, ки ба истифодабарии шахсӣ ва ё бо фаъолияти фуруши мол бе коркарди он алоқаманд аст) бо шумули маблағ, коғазҳои қиматнок, таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва натиҷаи фаъолияти зеҳнӣ, ки ба сармоягузор аз рӯи ҳуқуқи моликият мансубанд ва аз тарафи ӯ ба объектҳои фаъолияти сармоягузорӣ бо мақсади гирифтани фоида ва ё расидан ба натиҷаи дигари назарраси фойданок гузошта шудаанд».

Сармояи хориҷӣ метавонад, ки дар шакли сармояи соҳибкорӣ ба корхонаҳои истеҳсолии кишвари қабулкунанда ва дар шакли сармояи қарзӣ аз суратҳисоби ҷорӣи банкҳои хориҷӣ пешниҳод гардад ва ҳамзамон ҷалби сармояи соҳибкорӣ метавонад дар шакли сармояи мустақим ва портфелӣ сурат гирад.

Дар сатҳи *макроиқтисод* сармои хориҷӣ барои татбиқи сиёсати тақрористехсоли васеъ, суръатбахшии прогресси илмию техникӣ, беҳтар намудани сифат ва таъмини рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ, бозсозии сохтори иқтисодиёт ва рушди мутавозуни ҳама соҳаҳои он, ташкили заминаи ашъии саноат, рушди соҳаи иҷтимоӣ, ҳалли масъалаҳои қобилияти мудофиавӣ ва амнияти мамлакат, мушкилоти бекорӣ, ҳифзи муҳити зист ва ғ. ҳамчун асос баромад мекунад.

Сармои хориҷӣ дар сатҳи *микроиқтисод* низ мавқеи назаррас доранд. Он барои таъмини фаъолияти муътадили корхона ҳолати устувори молиявӣ ва ҳаддалимкон зиёд намудани фоидаи субъектҳои хоҷагидор заруранд. Бе сармоягузорӣ таъмини рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолшаванда ва хизматрасониҳои пешниҳодшаванда, бартарафсозии оқибатҳои фарсудаҳои ҷисмониву маънавии воситаҳои асосӣ, хариди коғазҳои қиматнок ва ҷалби воситаҳо ба дороиҳои корхонаҳои дигар, татбиқи тадбирҳои ҳифзи табиат ва ғайра имконнопазир аст.

Барои татбиқи фаъолияти сармоягузорӣ, ҳам дар сатҳи макро ва ҳам микроиқтисод моро зарур аст, ки навъу намудҳои сармоиро бо тамоми ҷузъиёташ нишон диҳем. Сармои аз рӯи аломатҳои гуногун чунин таснифот кардан мумкин аст: шаклҳои амалкунӣ, объектҳои амалкунӣ, субъектҳои амалкунӣ (сармоягузор) ва ғайра.

Рушди соҳаи саноати бештари кишварҳо ва ҳамгирии онҳо ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ то андозае ба туфайли сармои хориҷӣ метавонад ба кишвари қабулкунанда барои ҳамгирии он ба иқтисодиёти ҷаҳон мусоидат намояд. Ҷалби фаъоли сармои хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвари қабулкунанда имкониятҳои зеринро фароҳам меоварад:

- **воридшавии технологияҳои нав.** Сармоягузори калонтарини хориҷӣ, ба қатори ширкатҳои нисбатан рақобатнок дохил шуда, дастовардҳои фаъолияти худро дар ҳамаи марҳилаҳои истеҳсолот, то ташкилнамоии бозорҳои фурӯш ва ҷойгиркунии воситаҳои истеҳсолии худ, дар кишварҳои гуногун истифода мебаранд. Кишварҳое, ки сармои хориҷӣ фаъолона ҷалб карда тавонистанд, таъсири бебаҳои онро ба рушди базаи индустриалии худ ҳис мекунад. Ширкатҳои ватание, ки бо сармоягузори хориҷӣ робита пайдо карданд «ноу-хау»-ро аз худ намуда, дар шароити рақобати шадид амалнамоиро меомӯзанд. Ҳамин гуна донишхоро ҳаёти идорӣ ва кормандони сармоягузори хориҷӣ, ки аз ҳисоби аҳолии маҳаллӣ киро карда шудаанд, меомӯзанд;

- **ташкили ҷойҳои нави корӣ.** Дар кишварҳое, ки иқтисоди миллии онҳо дар ҳолати гузариш қарор дорад, масъалаи асосӣ шуғли нопурра ё худ бекорӣ доимоафзоишбанда мебошад. Кӯшишҳои коҳиш додани бекорӣ бо истифодаи чораҳои ба монанди ташкили ҷойҳои корӣ дар сектори давлатӣ, на ҳама вақт ба натиҷаҳои дилхоҳ оварда мерасонад. Сармои мустақими хориҷӣ бошад ҷойҳои нави кориро бо хароҷоти камтарин ва бо истифодаи технологияҳои ҳозиразамон ташкил карда метавонад. Ба замми ин тақмили ихтисоси мутахассисони маҳаллӣ дар базаи ин технология ба иқтисодиёти маҳаллӣ таъсири мусбӣ мерасонад;

- **рушди содирот.** Сармоягузори фаъоли хориҷӣ боиси афзоиши содирот аз кишварҳои қабулкунанда ба кишварҳои ҳамсоя, инчунин ба бозорҳои мамлакатҳои сармоягузор мешавад, воридоти асъори озод мубодилашавандаро таъмин мекунад, ки барои рушди устувори иқтисодиёт ҳаётан муҳим аст. Асъори озод ивазшаванда барои пардохти қарзи беруна, хариди молҳои хориҷӣ, инчунин барои сармоягузори дохилӣ лозим аст. Хоҳиши истифодаи асъори хориҷии аз ҳисоби содирот ба даст овардашуда, кишварҳоро барои паст кардани маҳдудиятҳои тиҷоратӣ водор ва ҳамгирии онҳо ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ мусоидат менамояд. Сармои хориҷӣ ба кишварҳо барои васеъ

намудани номгӯи молии содироти худ ёрӣ медиҳад. Афзоиши сифатии маҳсулоти нави содиротӣ махсусан барои кишварҳои нави соҳибхитӣ, ки таърихан асосан ашё содир менамуданд, муҳим аст.

Вақте ки сухан дар бораи сармояи мустақими хориҷӣ меравад, пеш аз ҳама сармоягузорию дар назар дошта мешавад, ки ба корхонаҳои хориҷӣ гузошта шуда, ба сармоягузoron идоранамоиро аз болои онҳо таъмин менамояд. Ба сармояи мустақими хориҷӣ бештар он сармояе дохил мешавад, ки ҳаҷми онҳо ба сармоягузор идора намудани на камтар аз 20%-и сармояи оинномавии корхонаро таъмин менамояд. Ин таносуб дар ҳар кишвар гуногун аст, мисол, дар ИМА ҳиссаи сармояи хориҷӣ набояд аз 10% сармояи оинномавии корхона зиёд бошад.

Ҳукумати Тоҷикистон ба сармоягузорию соҳаҳои иқтисодиёт ҳамчун воситаи асосии саноатикунонию босуръат тавачҷуҳи хосса зоҳир намуда, дар самти бештар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва ҷалби ҳарчи бештари сармояи мустақим тадбирҳои мушаххасро амалӣ карда истодааст.

Тибқи маълумотҳои Агенсии омили Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон воридоти умумии сармоягузорию хориҷӣ дар соли 2019-ум, 607,1 млн доллари ИМА-ро ташкил додааст, ки аз он 345,9 млн.доллари ИМА сармоягузорию мустақим ва 261,2 млн. доллари ИМА қарзҳои аз ҷониби корхонаву ташкилотҳо ҷалбгардида мебошад.[2]

Дар соли 2020 – ум ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллию дар ҳаҷми умумии беш аз 5,4 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ, аз ҷумла 1,3 миллиард сомонӣ сармояи мустақими хориҷӣ ҷалб карда шуд.[1]

К.В. Балдин гуруҳбандии омилҳои мусоид ва номусоиди фазои сармоягузорию пешниҳод менамояд. [6] Муаллиф чунин мешуморад, ки аксари омилҳо вобаста аз вазъияти мушаххас таъсири дугона доранд, яъне як ҳуди ҳамон омил метавонад ҳам таъсири судманд ва ҳам номусоид дошта бошад, яъне ин гуруҳбандӣ ба таҳияи иловагӣ ниёз дорад.

Таҳлили равандҳои глобалию сармоягузорӣ дар ҷаҳон нишон медиҳад, ки баланд бардоштани фаъолнокию сармоя тарикӣ ҷалби сармояи хориҷӣ барои кишварҳои қабулқунанда ҳам оқибатҳои мусбӣ ва ҳам манфӣ оварда метавонад. Нисбати ҚТ баргариҳои ҷалби сармояи хориҷӣ инҳо буда метавонанд:

1) заминагузорӣ намудан барои ҳамгирии иқтисоди миллию Тоҷикистон ба низомии хоҷагидорию ҷаҳонӣ, ки барои рушди содирот тавассути баровардани маҳсулоти ватанӣ ва муштарақ (бо ширкатҳои хориҷӣ) ба бозорҳои берунӣ шароит фароҳам меоварад. Афзоиши содирот имкон медиҳад, ки воридшавии ашёи хориҷӣ зиёд карда шавад, ки дар навбати худ метавонад тавозуни пардохт таъмин карда шавад, захираҳои тиллоӣ-асбӯрӣ зиёд карда шаванд, молҳо ва воситаҳои меҳнат, ки дар ҚТ истехсол намешаванд ё истехсоли онҳо бо ин ё он сабаб (иқтисодӣ, экологӣ, технологӣ ва ғ.) мақсаднок нест ё номумкин аст харида шаванд;

2) иваз намудани воридоти ғайри мақсаднок;

3) тавбамкунии (сочетание) воридоти техникаву технологияҳои хориҷии пурсамар ва аз ҷиҳати экологӣ беҳатар, таҷрибаи идоракунӣ ва кор дар асоси шартнома якҷоя бо мубодилаи ба ҳар ду тараф манфиатбахши «ноу-хау», ки дар Тоҷикистон эҷод шудаанд;

4) фаъол гардонидани рақобат байни корхонаҳои миллию ва хориҷӣ (то лаҳзаи ноил шудан ба сатҳи самаранокию дуомили);

5) тезонидани суръати барқароркунии иқтидори соҳаҳои асосӣ, аз қабилҳои гидроэнергетика, нақлиёт, алоқа ва ғ., ки рушди иқтисодиёти Тоҷикистонро дар ояндаи наздик муайян месозанд;

6) пурратар истифода бурдани иқтидори истеҳсолӣ ва зеҳнӣ;

7) азхудкунии захираҳои табиӣ қаблан истифоданашуда ва ба қадри кофӣ истифоданашаванда (ҳангоми риояи меъёрҳои экологӣ);

8) васеъ гардонидани базаи андозбандӣ, ки эҳтимол воридоти маблағҳои иловагиро ба қисми даромади ҷӣ буҷаи ҷумҳуриявӣ ва ҷӣ маҳаллӣ таъмин месозад ва дар навбати худ барои устувории иҷтимоии ҷомеа заминагузорӣ менамояд;

9) баланд бардоштани дараҷаи ба кортаъминкунӣ, даромади аҳоли ва ба ҳамин васила беҳдошти некуаҳволии халқ;

10) озод кардани қисми маблағҳои буҷетӣ аз хароҷоти вобаста ба таҷдиди корхонаҳо ва ғ. анҷомдошаванда ва ба ин васила равона намудани маблағҳои сарфашуда барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ:

Оқибатҳои манфии баланд бардоштани ҷаҳоннокии сармоя дар асоси воридоти сармояи мустақими хориҷӣ ба ҶТ инҳо метавонанд бошанд:

1) вобастагии номатлуби иқтисодӣ ва сиёсӣ аз сармоягузoron;

2) ҳавфи зиёд оид ба бад шудани вазъи ҷорӣ муҳити атроф;

3) бароҳмонии муносибат нисбат ба сарчашмаҳои дохилии сармояҳо;

4) Одатан сармояи хориҷӣ нисбат ба истеҳсолот, тичорат ва бахши хизматрасониро меписандад;

5) сармоягузорҳо диққати худро бештар ба лоиҳаҳои кӯтоҳмуҳлат ва сардаромад равона менамоянд, назар ба он ки ба лоиҳаҳои дарозмуҳлату бо самаранокии муътадил;

6) имконияти воридоти воситаҳои меҳнат ва технологияҳои кӯҳна;

7) сармоягузорони хориҷӣ метавонанд дар асоси принсипи 50 ба 50 ба моликияти саҳомӣ дохил шаванд ва баъдан соҳиби бастаи назоратии саҳмияҳо гарданд;

8) сармоягузoron кӯшиш менамоянд, ки менечерҳои хешро бар зарари қормандони маҳаллии идорақунанда, ки умуман аз рӯи сатҳи донишу малака аз сармоягузoron кам нестанд, истифода баранд;

9) сармоягузорони хориҷӣ метавонанд бар манфиатҳои худ, ки на ҳама вақт ба манфиатҳои миллӣ мувофиқанд, бо истифода аз имкониятҳои молиявишон ба сиёсатмадорони маҳаллӣ таъсир расонанд.

Ҳамин тариқа, ба мақомоти иҷроияи марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатии қабулқунандаи қарор дар бораи роҳ додани сармоягузорони хориҷӣ ба ҶТ зарур аст, ки дар ҳама ҳолат масъаларо ҳамон тариқ матраҳ намоянд, ки афзалиятҳоро аз ҷалби сармояи хориҷӣ ҳаддалимқон бештар ва зарарро аз ин ҷараён ба дараҷаи имқонпазир камтар намоянд.

Ҷалб ва истифодаи оқилонаи сармояи хориҷӣ яке аз самтҳои ҳамкорӣҳои мутақобилан судманди ҶТ бо кишварҳои хориҷӣ мебошад. Сармояи хориҷӣ ба рафти диғаргунсозӣҳои иқтисодии ҷумҳурӣ таъсири назаррас мерасонанд. Бинобар ин муҳим аст, ки оқибатҳои имқонпазири мусбату манфии ҷалби сармоягузориҳо воқеъбинона баҳогузорӣ шуда, сиёсати сармоягузории ба манфиатҳои ҶТ ва мардуми он ҷавобгӯӣ ва таъминқунандаи мақсадҳои ояндадори рушди миллӣ таҳия карда шаванд.

Истифодаи самараноки захираҳои рушди иқтисодӣ бо ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ алоқамандии зич дорад.

Дар ин замина Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд намуданд, ки барои аз байн бурдани ҳолатҳои санҷиши ғайриқонунӣ ё даҳолат ба фаъолияти сармоягузорону соҳибкорон Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатиро зарур аст, ки якҷо бо вазорату идораҳои марбута дар муҳлати қӯтоҳтарин лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқии дахлдорро таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод созад.[1]

Нақши сармоягузорӣ дар истифодаи самараноки захираҳои рушди иқтисодӣ

Захираҳои асосии рушди иқтисодӣ	Нақши сармоягузорӣ	Нишондиҳандаи истифодаи самаранок ва нақши сармоягузориҳо
Захираҳои табиӣ	Сармоягузорӣ ба коркард ва истифодаи технологияҳои ҳозиразамон, Тадқиқотҳо ва кам кардани партовҳо	Беҳтаркунӣ маводғунҷоишӣ ба воситаи коркарди нисбатан амиқ ва маҷмӯи ашёи хом, ҳимоя аз вайроншавии табиат
Захираҳои меҳнатӣ	Сармоягузорӣ ба рушди инсонӣ ва инфрасохтори иҷтимоӣ	Баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат тавассути тақмили таҳсилот, тандурустӣ ва беҳдошти ташкили меҳнат
Қобилияти соҳибкорӣ	Ноу-хау, ҳавасмандсозии меҳнат, омӯзиш ва бозомӯзии кадрҳо	Тақмили доимии идора тавассути ҷорӣ намудани усулҳои муосир ва пешқадам
Иқтидорҳои истеҳсолӣ	Ҷорӣ намудани техника ва технологияҳои нав	Зиёд намудани боздеҳи фондҳо ва беҳдошти сифати маҳсулот ба воситаи тақмили технология ва ташкили истеҳсолот
Пешрафти илмӣ, техникую-технологӣ ва истифодаи дастовардҳои он	Сармоягузорӣ ба корҳои илмию тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ	Ҳаддалимкон зиёд намудани ғоида, молу хизматрасониҳои нав ва беҳтар намудани ҳифзи муҳити зист

Тибқи маълумотҳои дар боло қайд гардида дар бораи сармоягузорӣ бисёр аз мутафаккирон назарияҳои худро рӯи қор овардаанд. Махсусан Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва ҷалби сармояи мустақимро барои таъмин намудани рушди устувори иқтисоди миллӣ яке аз самтҳои афзалиятноки

сиёсати иқтисодии кишвар муайян карда аст. Моҳияти сармоягузорӣ дар он амалӣ карда мешавад, ки онҳо ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои истеҳсоли амал мекунанд, ки раванди такрористеҳсолиро дар бар мегиранд. Дар раванди сармоягузорӣ, пул ба дигар ашёи сармоягузорӣ иваз карда мешавад.

Фаъолияти сармоягузорӣ ин бо мақсади ба даст овардани фоида ё ба даст овардани самараи дигари фоидабахш мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми умумии сармоягузорӣ сол аз сол боло рафта истодааст, ки ҳаҷми умумии он дар соли 2020 беш аз 5,4 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ, аз ҷумла 1,3 миллиард сомонӣ сармояи мустақими хориҷиро дар бар гирифтааст[1]

Барои ҳалли масъалаҳои ба эътидол овардани вазъи иқтисодӣ нақши асосӣ дар сармоягузори давлатӣ боқӣ мондааст. Пас, дар як қатор соҳаҳои муҳим, давлат маҷбур аст, ки ҳамчун ташаббускори раванди сармоягузорӣ баромад кунад:

- дастгирии самтҳои самарабахши рушди оянда дар соҳаи саноат, дастгирии маҷмӯи агросаноатӣ, маблағгузорӣ барои таъмини амнияти фаъолияти системаҳои техникӣ;

- дастгирӣ ва рушди соҳаи иҷтимоӣ, таъмини иҷрои қарорҳои қабулшуда дар бораи ҷойгиронии хизматчиёни ҳарбӣ, рафъи оқибатҳои офатҳои экологӣ ва дигар соҳаҳои рушди иҷтимоӣ;

- ба итмом расонидани сохтмони объектҳои, ки аз сабаби номукамалӣ фурӯхта ё хусусигардонӣ карда намешуданд.

Хулоса, фаъолияти сармоягузорӣ яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодиёти кишвар маҳсуб ёфта, бо мақсади амалигардонии бозсозии сохторӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллӣ чалб карда мешавад.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” 26.01.2021. 12:15, ш. Душанбе
2. Омори сармоягузори хориҷӣ » Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (investcom.tj)
3. Акимов, С.С. Взаимосвязь развития цифровой экономики и инвестиционной деятельности [Электронный ресурс] / С.С. Акимов. — Электрон. журн. — 2018. — № 12 — Режим доступа: <http://uecs.ru/uecs-118-122018/item/5252-2018-12-12-10-10-40>
4. Асаул, А.Н., Пасяда, Н.И. (2008). Инвестиционная привлекательность региона. СПб.: Изд-во СПбГАСУ. [Электронный ресурс]. URL: // <http://xn--80aa7awl.xn-p1ai/upload/iblock/599/59950b288d5753bdbfa2b325629316d.pdf> (дата обращения 13.12.2019)
5. Аскинадзи В. М., Максимова В. Ф. Инвестиции: учебник для бакалавров. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 422 с. — (Бакалавр. Академический курс). — ISBN 978-5-9916-3431-1. — Текст : электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/425849> (дата обращения: 13.12.2019).
6. Балдин К.В. Инвестиции: системный анализ и управление. — М. : Дашков и К, 2013. — 288 с. — ISBN 978-5-394-01870-1 — Текст : электронный // ЭБС «Консультант студента» : [сайт]. — URL :

- <http://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785394018701.html> (дата обращения: 13.12.2019).
7. Всемирный банк опять понизил прогноз по экономике России. Теперь он ожидает роста лишь на 1% в 2019 году РБК [Электронный ресурс] / Анна Гальчева. — Электрон. текстовые дан.—РБК,2019. <https://www.rbc.ru/economics/09/10/2019/5d9c872e9a7947b6a483278f> (дата обращения 20.10.2019)
 8. Евдокимова Т.В. Трансформация роли финансового сектора в экономике США в начале XXI века: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14. — Всероссийская академия внешней торговли, Москва, 2016 — 178 с.
 9. Инвестиции в промышленность. Как повысить привлекательность, доходность и эффективность? // bm24.ru: сетевой ресурс URL: https://bm24.ru/ekonomika/investitsii_v_promyshlennost (дата обращения: 28.10.2019).
 10. Инвестиции в промышленность. Как повысить привлекательность, доходность и эффективность? Совет ТПП РФ [Электронный ресурс]. URL: // <http://me-forum.ru/media/soviet/19-aprelya-2018-goda-v-torgovo-promyshlennoy-palate-rf-sostoyalos-obsuzhdenie-proekta-doklada-ob-izm/> (дата обращения 01.10.2019)
 11. Медведев поручил подготовить закон об инвестиционных программах госкомпаний. Информационное агентство ТАСС [Электронный ресурс]. URL: // <https://tass.ru/ekonomika/7061301> (дата обращения: 02.11.2019)
 12. Моргунова Р.В., Моргунова Н.В. Исследование практики и методические подходы к формированию механизма управления региональными проектами на основе управления стейкхолдерами // Современные технологии управления. — 2012. — № 11 (23). — С. 11-16.
 13. Патрикеева В.Е. Привлечение инвестиций в условиях санкций // Научно-исследовательские публикации. — 2015. — № 1 (21). — С. 55-68.
 14. Постановление Администрации Владимирской области от 24.12.2018 № N 950 (ред. От 05.06.2019) «Об утверждении государственной программы Владимирской области на 2019 — 2023 годы» [Электронный источник] / <http://docs.cntd.ru/document/550307485/> (дата обращения 12.10.2019)
 15. Соколов В. А. Рост инвестиций в основной капитал региона – основной фактор влияния на повышение валового регионального продукта // Инновационная экономика: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2015 г.). — Казань: Бук, 2015. — С. 7-8. — URL <https://moluch.ru/conf/econ/archive/170/8794/> (дата обращения: 21.10.2019)
 16. Тезисы об экономике. 2018 год. Итоги [Электронный источник] // Центр макроэкономического анализа и краткосрочного прогнозирования URL: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Mon_13/2019/132018.pdf (дата обращения: 28.10.2019).
 17. Тринадцать тезисов об экономике: июль 2019 [Электронный источник] // Центр макроэкономического анализа и краткосрочного прогнозирования URL: http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Mon_13/2019/072019.pdf (Дата обращения 15.10.2019)
 18. Указ Губернатора Владимирской области от 25.11.2014 № N 69 (ред. 12.11.2015) «Об утверждении инвестиционной стратегии Владимирской области до 2020 года» [Электронный источник] / <http://docs.cntd.ru/document/412304443/> (дата обращения 10.10.2019)

19. Чаусский А. Проблемы и противоречия в инвестиционном процессе // Как привлечь зарубежные инвестиции. – М.: Альпина Паблишер, 2010. [Электронный ресурс]. URL: // <https://www.cfin.ru/investor/invrel/delusion.shtml>.
20. ЗАКЛЮЧЕНИЕ - Инвестиционная деятельность предприятия (studbooks.net)

ИНВЕСТИЦИИ - ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

МИРСАРВАРЗОДА ФИРДАВС МИРХАЙДАР,
ассистент кафедры управления государственными финансами Академия
государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира, 33,
Тел: (+992) 988-67-73-73. E-mail: mirsarvarzoda01@mail.ru

Цель написания статьи - представить теории и идеи исследователей в области развития экономики страны за счет внутренних и зарубежных инвестиций. Создание иностранного и отечественного капитала для осуществления структурной перестройки и обеспечения устойчивого развития национальной экономики. Наряду с дополнительными материальными и финансовыми ресурсами, а также передовым зарубежным оборудованием и технологиями задействованы оборудование, управленческий опыт и др., Направленные на создание новых рабочих мест. Рассматривается использование внутренних и иностранных инвестиций в развитие экспортного потенциала страны, расширение импортозамещающего производства, повышение технического и технологического уровня производства, качества продукции и конкурентоспособности.

Ключевые слова: инвестиции, фактор, прямые иностранные инвестиции, фактор, новые технологии, новые рабочие места, рост экспорта.

INVESTMENT AS A FACTOR OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

MIRSARVARZODA FIRDAVS MIRHAYDAR,
Asistent of State Finance Management Department of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 988-67-73-73. E-mail: mirsarvarzoda01@mail.ru

The purpose of this article is to present the theories and ideas of researchers in the field of economic development of the country through domestic and foreign investments. Creation of foreign and domestic capital for the implementation of structural adjustment and ensuring sustainable development of the national economy. Along with additional material and financial resources, as well as advanced foreign equipment and technologies, there are involved equipment, management experience, etc, which are used to create new jobs. There considers the use of domestic and foreign investments in the development of the country's export potential, the expansion of import-substituting production, increase in the technical and technological level of production, product quality and competitiveness.

Key words: investment, factor, direct foreign investment, new technologies, new jobs, export growth.

УДК 331.5 (575.3)

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЫНКА ТРУДА И ЕГО РОЛЬ
В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

НАЗАРЗОДА НАВРУЗДЖОН НАЗАР,

соискатель Института экономики и демографии НАНТ,
Республика Таджикистан, 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 44,
Тел.: (+992) 930-22-04-92. E-mail: Navruz-1992-93@mail.ru

АЗИЗОВ САФАРДЖОН АХМЕДШОЕВИЧ,

старший преподаватель кафедры экономического анализа и статистики
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе ул. Саид Носир, 33
Тел.: (+992) 900-56-36-35. E-mail: Safariaziz@mail.ru

Рынок труда, как и рынки товаров, финансов, ценных бумаг и т.д. является составной частью рыночной экономики, так как, в нем работодатель и работник обоюдно заключают договор и ведут переговоры, коллективные или индивидуальные, при котором определяется размер оплаты за выполненный труд. В теории говоря про развитие данного рынка, следует понять важный момент, в котором определяется трудовой потенциал и его реализация, другими словами кадровый потенциал. Поэтому в зависимости от спроса на труд и путей развития экономического потенциала, необходимо подготавливать кадры в соответствии с экономической политикой государства. Например, в Республике Таджикистан разработана Стратегия национального развития Республики Таджикистан до 2030 года, где указаны основные цели национального развития, Таким образом, для достижения государственных целей необходимо подготовить высококвалифицированные кадры. Сегодня изучение рынка труда является актуальным, так как этот рынок определяет пути справедливого использования человеческого потенциала. Стоит отметить, что одним из важных моментов при изучении данного рынка является определение уровня занятости, безработицы и методы подготовки и стимулирования кадров. В статье рассмотрены теоретические этапы развития рынка труда, где определена важность изучения рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, регулирование рынка труда, политика развития рынка труда, безработица, занятость, спрос и предложение на рынке труда, стимулирование, подготовка кадров и рабочей силы.

Рынок труда имеет свою особенность, выражается это тем, что на рынке объектами купли-продажи выступает рабочая сила, у которой имеется талант, знания, квалификация и способности к трудовому процессу и заказчик имеющий право на подбор необходимого персонала.

Как утверждал К. Маркс «рабочая сила как совокупность физических и духовных способностей, которыми обладает человек, является товаром, а производственные отношения базируются на свободной купле-продаже рабочей силы, где ее цена колеблется вокруг ее стоимости» [1. 8с.], которую можно назвать «заработной платой».

Рынок, является системой социальных, экономических и юридических отношений в обществе, предназначенный для обеспечения непрерывного процесса воспроизводства рабочей силы и эффективного использования человеческого потенциала и труда.

Рынок труда определил себя как системой общественных отношений, выражающий уровень роста и баланс интересов между участниками на рынке: ремесленников, специалистов, предпринимателей и государства.

Все отношения на рынке труда (занятость и безработица) начали регулироваться государством, т.е. ее институтами – появились такие понятия как политика трудоустройства, профессиональные союзы (ассоциации), законодательство и др. Другими словами, появились механизмы регулирования рынка труда: свод законодательных, нормативных актов и коллективные союзы (профсоюзы), которыми руководствуются руководители при реализации политики занятости в стране.

Механизмы регулирования рынка труда, в широком контексте охватывает весь спектр социально-экономических и юридических факторов, которые определяют функционирование данного рынка. Обеспечение занятости населения осуществляется через систему трудоустройства, бюро по занятости, бирже труда, базы данных о занятых и свободных рабочих местах, государственных программ поддержки для обеспечения рабочими местами, помощь незанятому населению и политики подготовки кадров. Каждая страна определяет свою политику развития рынка труда в зависимости от социально-экономических условий развития производства, которое необходимо для страны, к примеру: в 2018 году, Лидер нации, основатель мира и единства, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем послании, объявил, «ускоренную индустриализацию четвертой национальной целью» [9].

Особенность рынка труда, имеет специфические черты в той или иной стране и можно рассматривать его в разных контекстах: например, каждая страна определяет политику развития рынка труда в зависимости от государственных интересов.

Политику развития рынка труда можно определить понятиями внутреннего и внешнего рынка труда:

- Внутренний рынок нацелен на подготовку кадров по профессиям, которые имеют специфический характер для той или иной фирмы (на микроуровне).

- На внутреннем рынке труда, регулирование направлено на гарантированное обеспечение занятости и стимулирования сотрудников для длительного стажа работы. Структура работы определена в соответствии с взаимосвязью рабочих мест, спроса на рабочее место и стимулирования и повышения квалификации сотрудников. В данном случае развитие той или иной фирмы зависит от профессионального профиля сотрудника, поэтому кадровая подготовка имеет свою необходимость.

Стоит отметить, что на рынок труда сильное влияние оказывают не только ценовые факторы, но и рабочий климат «условия», гарантия безопасности, повышение квалификации и карьерного роста. Всё это определяет качество производства в работе, от того какими будут условия работы, положительными или отрицательными, при положительном результате будет успех, а при отрицательном наоборот.

На рынке действует два основных принципа рынка: спрос и предложение. По факту на рынке труда всегда есть спрос и предложение, но успех трудоустройства зависит от квалификации, опыта, образования и ответственности со стороны того, кто предлагает свой труд на рынке, даже если работодатель предложит положительные условия, это не значит, что успех будет гарантирован.

Внешний рынок труда еще сложнее понять, так как в нем имеются квалификационные требования и по принципам найма, работодатель требует труд, на котором кривая предложения низкая или отсутствует в его стране.

Регулирование внешнего рынка базируется на жесткой классификации работ, четких границах требуемого профиля, для того чтобы сохранить профессиональную мобильность сотрудника. Профессиональный кадр и его качественная работа является залогом успеха фирмы, в особенности тех фирм, которое предоставляет услуги другим организациям.

Таким образом, в экономической теории имеется своеобразное точка зрения ученых, которое формировало учение о развития рынка труда и этапы его развития.

В экономической теории, ученые изучают рынок труда, но посвящают свой труд неблагоприятным явлениям в экономике, в том числе безработице. Безработицу они рассматривают как одну из основных характеристик рынка. Безработица, как факт присутствует на во всех странах мира в различных формах, объемах и продолжительности.

Т. Мультиусон был первым, кто смог объяснить понятие безработицы. Он отметил, что «безработицу вызывают демографические причины», т.е. в результате демографический рост превышает рост производства. В данном случае спрос на рабочие места увеличится и предложения снизятся. Данная теория имеет свое место и значение, но является несостоятельной, так как в современных развитых странах важную роль играет спрос на труд, квалификация и опыт работы, даже в некоторых странах с низкой рождаемостью также имеется безработица.

В формировании современных представлений о рынке труда существенный вклад внесли сторонники классической школы, изучившие политическую экономию. Англия и Франция (XVII в.) - страны с наивысшим уровнем развития капитала - приступают к систематическому изучению товарных отношений.

В трудах П. Уильяма и Б. Пьера можно увидеть формирование теории стоимости, эти ученые попытались определить «закон товарного обмена». П. Уильям и Б. Пьер были первыми, кто обосновал смысл «меновой пропорции» и утверждали, что «обмен товаров регулируется затратами труда» на производство различных потребительских товаров для потребителей.

Сложность закона «стоимости» проходит красной линией через сторонников и исследователей классической школы. Значительный вклад в развитие трудовой теории «стоимости» внесли Адам Смит и Давид Рикардо, изучавшие товарные отношения в канун промышленной революции. Они считали, что основным товаром на рынке труда является именно труд, который «имеет естественную и рыночную цену» [2, 38с.]. В зависимости от спроса на товар определяется его цена, другими словами уровень предложения определяет цену на определенный труд.

Со временем, рынок труда начало развиваться и появились новые проблемы перед экономической теорией. В промышленном секторе произошла революция на замену господствующего ручного производства пришли техника и технология, которые определяли стоимость человеческого труда на рынке, именно революция поставило вопрос в экономической теории «как определяется стоимость труда?».

Д. Рикардо в своих трудах объясняет, что средства труда (техника и технология, машины, оборудование для производства и т. п.) «не создают новой стоимости, а лишь переносят свою, ранее созданную трудом, стоимость на производимые с их помощью товары». Возникшие противоречия в объяснениях стоимости в классической политической экономии, попытки создать единую теорию, которые объясняли бы правильность механизма стоимости с помощью трудовой теории, вызвал кризис в 1870-ом году (Джон Стюарт Милль, Джон Элиот Кэрнс).

В XIX в. немецкий экономист К. Маркс довольно убедительно показал в работе «Капитал», что действительным товаром является не труд, а рабочая сила - способность к труду [3, 197с.]. Исходя из этого, одни экономисты начали использовать термин рынок труда, а другие рынок рабочей силы. Например, в советской экономической литературе чаще всего использовали термин «рынок рабочей силы» и этот термин был общепризнанным.

Исследовав данный рынок в учениях К.Маркса, д.э.н., профессор И.Р. Иброхимов приходит к мнению, что «отсутствие поддержки низкооплачиваемых и слабозащищённых слоев населения ведет к снижению благосостояния отдельных групп людей» [4, 126с.].

В марксистской теории или же в трудах К. Маркса «проблемы рынка труда» также занимают весьма важное место. Согласно его учениям, наемный работник на рынке продает свой труд, он понимал, что «способность к труду» определит его стоимость на рынке труда [3, 857 с.].

Марксистская теория рассматривает безработицу как исторически изменяющееся явление, которое свойственно обществу населению, основанное на собственности и средств производства на рынке. Он утверждал, что безработица связана с «циклическими процессами накопления капитала и воспроизводства». Требование населения не абсолютно касательно потребности к денежным средствам и капиталам. К. Маркс и его последователи сделали попытку развить экономическую теорию «трудовой стоимости» и в своё время им это удалось.

Стоит отметить, что сторонники классической экономической школы А. Смита и Д. Рикардо считали, что «рынку труда свойственно стремление к равновесию через достижение полной занятости» [5, 10с.].

Что касается марксистской точки зрения, то оно основано на определении и утверждении того, что развитие рынка труда и обеспечение рабочих мест, происходит впоследствии купли-продажи рабочего труда (согласно принципам спроса и предложения), которое определяет и обеспечивает уровень производства потребительского продукта. Согласно учениям марксистской теории «стоимость которого больше стоимости рабочей силы», данное учение утверждает, что на рынке труда, рабочая сила стоит меньше, чем производство продукции и именно этот характер определяет стоимость труда на рынке. В данной теории учитываются внедрение различных технических и технологических усовершенствований. Таким образом, с развитием технического и технологического прогрессов происходит изменение стоимости труда и требования к новым рабочим классам, которое имело совместимость с новыми технологиями и техникой.

Дж. Кейнс, в своем труде «общей теории занятости, процента и денег (1936г.)» доказал, что «современное рыночное хозяйство не имеет механизма саморегулирования, т.е. автоматического восстановления равновесия в экономике, следовательно, государственное регулирование является необходимым» [6, 254с.].

В экономической теории имеет существенное значение механизм государственного регулирования, которое основано на увеличении социальных выплат, пенсий, пособий по безработице, субсидирования, создания новых рабочих мест, а также на изменения фискальной политики (налогово-бюджетной). Согласно одного из принципов государственного регулирования это стимулирование развития производства в стране, за счет снижения налогов. В результате данной политики, государство обеспечивает рост количества рабочих мест. В современном мире,

своевременное регулирование рынка труда со стороны государства приводит к сокращению рисков и ухудшения качества трудовых ресурсов и уменьшения уровня безработицы в стране.

Основные идеи кейнсианской школы можно свести к следующему:

- Привлечение инвестиций и обеспечение денежной заработной платы - экономическая система страны может находиться в состоянии устойчивого равновесия в краткосрочном периоде;

- Занятость населения - можно обеспечить, если обеспечить спрос на рынке труда - обеспечение хорошей заработной платы, с помощью которого население могло бы удовлетворить свои основные потребности;

- Все механизмы обеспечения занятости населения зависят от психологических явлений: склонность к удовлетворению потребностей, склонность к сбережению; побуждение к инвестициям; предпочтение ликвидности;

- Решающим фактором формирования занятости, является привлечение внутренних и внешних инвестиций. На этом этапе хороши все средства, особенно высокая заработная плата, при которой у населения будет возможность к сбережениям и трансформации своих сбережений в инвестиции. В данном случае, государственная политика должна быть гибкой, так как увеличение денежного оборота в стране приводит к инфляции, и а высокая доля инфляции может стать причиной снижения экономического роста в стране.

Неоклассическая школа представлена трудами Д.Гилдера, А. Лаффера, М.Фелдстайна, Р. Холда и др. основы этой школы взяты из положения классической экономической теории А.Смита. Согласно концепциям неоклассической экономической теории «безработица невозможна, если на рынке труда существует равновесие», а плата или же цена рабочей силы на рынке труда гибко реагирует на потребности, так как на рынке действуют основные характеристики, которые вызваны спросом и предложением, т.е. цена за труд зависит от его востребованности и конкуренции. Представители данной экономической школы признают, что безработица, является естественным признаком рынка труда, и безработица является частью кругооборота занятости трудоспособного населения.

Институциональный подход в учениях Т. Веблен, Дж. Гэлбрейт и других сторонников данной школы показывает, что при анализе занятости и безработицы рассматриваются различные аспекты этих явлений, складывающиеся под влиянием социальных, профессиональных и отраслевых различий в структуре рабочей силы и уровнях оплаты труда. Также они считали, что решение проблем с обеспечением занятости осуществимо, путем институциональных реформ со стороны государственных уполномоченных органов, направленных на регулирование и управление указанных факторов, с целью приведения рынка труда в равновесное состояние для обеспечения занятости населения. Стоит отметить, что важнейшим институциональным фактором является государство, деятельность которого оказывает существенное влияние, используя основные механизмы регулирования на экономическую жизнь населения.

Другое направление, или же представители монетарской школы изучив взаимосвязь безработицы с динамикой реальной заработной платы и инфляции. Эту точку зрения можно объяснить, тем, что заработная плата может, удовлетворить потребность общества, лишь только тогда, когда наряду с ростом инфляции будет расти заработная плата.

Институциональная школа предложила своё видение для решения проблемы безработицы со стороны социальных служб, т.е. создания служб занятости и других социальных институтов для обеспечения занятости населения.

В последние годы наиболее популярны концепции «естественного», «нормального», «социально допустимого» уровня безработицы, исследующие взаимосвязь безработицы и инфляции, денежного обращения, равновесной цены труда, соотношения спроса и предложения на труд.

Стоит отметить, что разработка стратегии, программы и тактики государственного регулирования занятости населения, поддержка безработных со стороны государства ведётся с применением методов экономико-математического моделирования, оценки и графического анализа, например, кресты Маршалла, кривые Филлипса, кривая Бевериджа и др.

В целом можно сделать вывод, что рынок труда - является важнейшей частью экономической системы в стране, так как его социально-экономический рост в значительной степени определяется темпами уровня занятости населения. В то же время рынок труда является ключевым элементом социально-экономической политики, проводимой органами государственной власти. Таким образом, рынок труда испытывает на себе одновременно влияние социальной и экономической политики государства.

Что касается рынка труда необходимо отметить, что на рынке встречаются собственник средств производства (работодатель) и собственник рабочей силы (человек с определенными возможностями, рабочая сила), между которыми идёт заключение соглашений, относительно купли не самого владельца рабочей силы, а конкретного вида труда, а также условий и продолжительности использования труда работника, для достижения определенной цели. Другими словами, человек предлагает свои услуги, а работодатель платит деньги за его труд.

На рынке труда характерной чертой является постоянное превышение роста предложения труда над спросом. На данном рынке рост предложений рабочей силы является природным явлением, так как рост населения определяет потребность общества к в новых местах работы, таким образом, государство заинтересовано в повышении занятости, путем повышения уровня производства в стране.

Спрос общества на рабочую силу в условиях свободной конкуренции формируется под влиянием двух основных показателей: реальной заработной платы и стоимости предельного продукта труда (продукта труда, произведённого нанятым работником). Предложение труда прямо зависит от уровня оплаты труда: чем выше зарплата, тем выше уровень предложения рабочей силы.

В настоящее время мобильность трудовых ресурсов - один из важнейших параметров, при которых возможен экономический рост в экономике вообще. Мобильность трудовых ресурсов (наличие транспортных средств) характеризуется реальными возможностями работников и их семей переехать в другие местности для выбора места проживания, где они могут иметь более выгодные предложения по найму. Таким образом, мобильность трудовых ресурсов способствует более высокой эффективности и производительности в экономике.

Таким образом, во многих странах решение проблемы безработицы зависят от привлечения иностранных инвестиций, а также поддержки реального сектора экономики и развития производственных отраслей. Другими словами, развивая экономику можно обеспечить население рабочими местами и повысить уровень

занятости общества. Развитие экономики страны зависит от уровня занятости и наоборот, обеспечение рабочих мест способствует развитию производства в стране.

Для повышения эффективности функционирования рынка труда деятельность его институтов должна проходить в следующих направлениях:

- Посредническая и консультационная деятельность за счет распространения информации обеспечивающей сокращение времени поиска вакансий безработным и работникам;

- Поддержка организаций, создающих программы по содействию безработным, включающие в себя набор бесплатных услуг, которыми могут воспользоваться безработные, пожелавшие организовать собственный бизнес;

- Привлечение безработных граждан к временным общественным работам с гарантией того, что после окончания, эта работа будет постоянной.

Соответственно, важнейшими направлениями сохранения занятости является формирование благоприятного инвестиционного климата, стимулирующего капиталовложения в основной капитал крупных предприятий и развитие малого и среднего предпринимательства.

При переходе к рыночной экономике важное значение, приобретают практические действия по выработке политики государственной поддержки и финансирования образования, здравоохранения и культуры. В стране приняты и успешно реализуются программы по реформированию этих отраслей. Развитие социально-культурной сферы не может полностью ориентироваться на рыночные критерии, хотя некоторые медицинские услуги по законодательству являются платным, как и учеба в учебных заведениях.

Успех реализации программ экономического развития в стране невозможен без создания действенной системы социальной защиты населения. Формирование и развитие рыночной экономики должно обязательно сопровождаться созданием институтов социальной защиты.

Чрезмерная безработица в республике означает, что общество несет потери, которые выражаются в отставании реальных объемов фактического ВВП от потенциального (закон Оукена). Внешняя трудовая миграция обусловлена многими причинами, связанными с социально-экономическими условиями, существующими в той или иной стране. Среди них важное место занимает демографическая ситуация в стране, уровень жизни населения, высокая доля безработицы среди трудоспособного населения, в том числе связанная с отсутствием рабочих мест соответствующих профессий и квалификаций [7, 104-105с.].

Стоит отметить, что в республике существуют сложности (низкая заработная плата, слабо развитый трудовой рынок и др.) для развития рынка труда и большая часть населения иммигрируют, в Россию.

Экспорт национальной рабочей силы из Таджикистана в Россию оказывает положительное влияние на экономическое развитие нашей республики, так как способствует ослаблению напряженности на внутреннем рынке труда, сокращению дефицита платежного баланса, реструктуризации производства.

По мнению Ф.О.Джураевой «следует усилить меры государства по подготовке кадров по востребованным специальностям» [8, 102-113с.].

И.Р. Иброхимов считает, что «государство должно доплачивать работодателю за то, чтобы он трудоустроил выпускника вуза или колледжа. Уже сегодня хорошо

образованная, продвинутая молодежь - самая конкурентоспособная категория на рынке труда» [4, 148с.].

В действительности, государство играет важную роль в обеспечении занятости населения, и может содействовать уровню занятости при реализации следующих мер:

- Создание благоприятных условий для развития частных и корпоративных форм деятельности в сфере социально-бытового обслуживания;
- Организация специального обучения желающих заняться предпринимательской деятельностью и самой занятостью;
- Распространение всех форм и методов государственной поддержки малого бизнеса для развития ремесленных производств и народных промыслов;
- Внедрение дистанционных форм обучения безработных граждан и незанятого населения.

Литература:

1. Никифрова А.А. «Рынок труда: занятость и безработица» М-1991г. С.180.
2. Рекардо Д. «Начало политической экономии и податного обложения»/ Пер. с англ.: Монография/ Д. Рикардо., под. ред. И.Удальцов - М.: Соцэкгиз, 1953 - 336 с.
3. Маркс К. «Капитал»: Монография / К.Маркс и Ф. Энгельс. - Соч. Т. 25. Ч.1. - М1961.
4. Иброхимов И.Р. «Теоретические основы государственного регулирования рынков малой экономики (например, Таджикистан)»-Душанбе: Ирфон, 2019.-312 с.
5. Смит А. «Исследование о природе и причинах богатства народов»: Монография / А. Смит. -М.:1982. -688 с. - С. 18. Рикардо Д. «Начала политической экономии и налогового обложения: Монография / Д. Рикардо - М.: 2007. - 953с.
6. Кейнс Дж. М. «Общая теория занятости, процента и денег» Монография / Дж.М. Кейнс. -М. 1993. -347 с.
7. Курбонов Т.Х. «Проблемы трудовой миграции на примере Российской Федерации и Республики Таджикистан»/Т.Х. Курбанов, Г.В. Игнатов //Экономика Таджикистана: стратегия развития, 2003. -№1. С. 104-105.
8. Джураев А.О. «Теоретические основы повышения качества высшего образования в Республике Таджикистан» / А.О. Джураев, Л.Ф. Шайбакова // Известия УрГЭУ. - 2009. №3 (25). - С. 102-113.
9. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли от 26.12.2018г.

АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ БОЗОРИ МЕҲНАТ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

НАЗАРЗОДА НАВРУЗДЖОН НАЗАР,

унвонҷӯи Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ,
734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Айнӣ, 44,
Тел.: (+992) 930-22-04-92. E-mail: Navruz-1992-93@mail.ru

АЗИЗОВ САФАРДЖОН АХМЕДШОЕВИЧ,

муаллими калони кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва омили
Академияи давлатии идоракунии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Саид Носир, 33,
Тел: (+992) 900-56-36-35. E-mail: Safariaziz@mail.ru

Бозори меҳнат, ҳамчун бозорҳои мол, молия, когазҳои қимматнок ва ғайра, яке аз ҷузъҳои ҷудонашавандаи иқтисоди бозорӣ мебошад, зеро дар он корфармо ва корманд мутақобилан шартнома баста, дар он гуфтушунидӣ ҳаҷми музди кори иҷрошуда муайян карда мешавад. Ҳангоми суҳанрони намудан дар бораи рушди бозори меҳнат, як нуқтаи муҳимро бояд дарк намуд, ки дар он потенциали меҳнат ва таъбиқи он, ба ибораи дигар, нерӯи инсонӣ муайян карда мешавад. Аз ин рӯ, вобаста ба талабот ба меҳнат ва роҳҳои рушди нерӯи иқтисодиро, зарур аст, ки кадрҳои мутабиқи сиёсати иқтисодии давлат омода намояд. Масалан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 баррасӣ шудааст, ки дар он ҳадафҳои асосии рушди миллии нишон додашудаанд, бинобар ин барои ноил шудан ба ҳадафҳои давлатӣ зарур аст, ки кадрҳои баландихтисосро тайёр намоем. Имрӯзҳо омӯзиши бозори меҳнат муҳим буда дар он роҳҳои истифодаи одилонаи нерӯи инсонӣ муайян карда мешавад. Бояд қайд намуд, ки яке аз ҳолатҳои муҳими омӯзиши бозор ин муайян кардани сатҳи шугл, бекорӣ, усулҳои таълим ва ҳавасмандгардонии кадрҳо мебошад.

Дар мақолаи мазкур марҳилаҳои назариявии рушди бозори меҳнат оварда шудааст, ки дар он аҳамияти омӯзиши бозори меҳнат муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: бозори меҳнат, танзими бозори меҳнат, сиёсати рушди бозори меҳнат, бекорӣ, шугл, талабот ва пешниҳод дар бозори меҳнат, ҳавасмандгардонӣ, таълим ва қувваи корӣ.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE LABOR MARKET AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

NAZARZODA NAVRUZJON NAZAR,

Aspirant of the Institute of Economics and Demography of NAST

Phone: (+992) 930-22-04-92. E-mail: Navruz-1992-93@mail.ru

AZIZOV SAFARJON AKHMEDSHOYEVICH,

Senior Lecturer of the Department of Economic Analysis and Statistics of the

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan

Phone: (+992) 900-56-36-35. E-mail: SafariAziz@mail.ru

The labor market, like commodity, finance, securities markets etc. is an integral part of the market economy, as in it the employer and the employee mutually conclude and negotiate collective or individual agreement, in which the amount of payment for the work performed is determined. In theory, speaking about the development of this market, there should be understood an important point, in which labor potential and its implementation, in other words, human potential, are determined. Therefore, depending on the demand for labor and ways of economic potential development, it is necessary to train personnel in accordance with the economic policy of the state. For example, there has been developed National Development Strategy of the Republic of Tajikistan until 2030 in the Republic of Tajikistan, which indicates the main goals of national development, thus it is necessary to train highly qualified personnel to achieve state goals. Today, the study of the labor market is relevant, as this market determines the ways of equitable use of human potential. It should be noted that one of the important points in the study of this market is to determine the level of employment, unemployment and methods of training and stimulating personnel. This article examines the theoretical stages of the labor market development, where determined the importance of studying the labor market.

Key words: labor market, labor market regulation, labor market development policy, unemployment, employment, supply and demand in the labor market, stimulation, personnel training and labor force.

УДК: 338.24:65

**РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ
И АЛГОРИТМ ЕГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ
РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ
И АЛГОРИТМ ЕГО ВЫПОЛНЕНИЯ**

РАХИМЗОДА МАХИНА САЙФУДИН,

докторант (PhD) Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, улица Саида Носира, 33.
Тел.: (+992) 985-00-01-22. E-mail: rahimzoda.95@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы реструктуризации предприятий, которые являются постоянным объективным процессом, базирующиеся на ряде предпосылок, прежде всего, на бурном развитии науки и техники, укреплении инновационного потенциала страны и его регионов и т.д., вызываемые качественными изменениями во всех сферах деятельности предприятий. Обоснованно, что быстро изменяющиеся условия внешней среды, все более актуальным становится проблема гибкости, адаптивности, развития предприятий, что обуславливает повышение значений и ответственности управленческой власти, основанных на знаниях, навыках и компетенции управляющего руководителя предприятий. Классифицированная форма реструктуризации предприятия, происходящая в зависимости от объекта и характера проводимой реформы предприятия, а также организационная структура управления как основа существования определённой системы управления и формы, где протекают изменения, создаются предпосылки для перехода системы в новое качество с целью сохранения устойчивости системы. Обосновано, что последовательность проведения реструктуризации может существенно различаться в зависимости от состояния предприятия, его экономического потенциала, позиций на рынке, поведения конкурентов, типов и качества производимых им товаров и услуг и т.д., предложены алгоритмы осуществления реструктуризации предприятий.

Ключевые слова: *предприятия, реформы, реструктуризация предприятий, реорганизация, организационные изменения, организационные структуры управления, реструктуризация производства и активов предприятия, финансовая реструктуризация, алгоритмы осуществления реструктуризации предприятий.*

В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период на до 2030 года, предусмотрено, что «индустриальный сценарий развития республики предполагает успешное проведение структурных реформ в реальном секторе экономики и системе государственного управления, создание условий для добросовестной конкуренции, устранение излишних барьеров для развития частного сектора и привлечения инвестиций, усиление законодательства в области полноценной защиты прав собственности, повышение качества системы профессионального образования» [6]. В Послании Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона в Маджлиси Оли отмечено, что «ускоренную индустриализацию мы приняли четвертой стратегической целью страны, ибо развитие промышленности создаёт основу для обеспечения устойчивости экономики, созданию новых рабочих мест, увеличению экспортного потенциала страны и ее конкурентоспособности» [7]. Реализация курса ускоренной индустриализации страны, в рамках индустриального сценария развития экономики республики, во многом зависит от уровня адаптации предприятий, экономики, прежде всего реального сектора

к требованиям новых условий развития страны и быстроизменяющихся условий внешней среды. Адаптационный процесс или приспособление предприятий к условиям окружающей среды с целью поддержания устойчивого развития, требует осуществления научно-обоснованной реструктуризации предприятий.

Реструктуризация предприятий является постоянным объективным процессом, который базируется на ряде предпосылок. Прежде всего, бурное развитие науки и техники, укрепление инновационного потенциала страны и его регионов (комплексная автоматизация, кибернетизация, компьютеризация, создание новых технологий и т. п.), которые произошли в последние годы, вызвало переворот в материальных условиях развития общества, обусловлены качественными изменениями во всех сферах социально-экономической системы общества [4]. Реструктуризация систем управления организаций базируется на теории организации, прежде всего на теории эволюции или изменений организации. Поэтому, сначала остановимся на этих теоретических вопросах организации.

Существующие ныне информационные и кибернетические подходы в системе управления организаций, которые доминируют, не дали ожидаемых результатов. Потому что, управление организаций, опиралось только на технические средства и рационализацию технологических сторон производственных процессов. Отсутствие полного учёта, роли и места человеческих ресурсов предприятий, т.е. институциональные стороны процесса производства не принимались во внимание [5, с. 32-41]. В настоящее время в системе управления и совершенствования организационных структур предприятий все более возрастает личный фактор производства, то есть человеческий капитал.

В настоящее время, когда наблюдаются быстроизменяющиеся условия внешней среды, все более актуальными становятся проблемы гибкости, адаптивности, развития организации. В этих условиях возрастает значение управленческой власти, которая основана не только на делегированных полномочиях, но и на знаниях, навыках и компетенции управляющего, менеджера. Руководители организаций осознают, что в современных условиях важнейшая задача состоит в том, чтобы научиться осуществлять перевод системы управления в новое адекватное состояние соответствующим или адаптирующим, прежде всего к внешним изменившимся, условиям.

В связи с этим все более возрастают вопросы управления организационными изменениями и это послужило основанием для выделения деятельности по управлению и организационному развитию, как отдельному направлению науки об управлении организациями. Построение модели изменения организаций можно сказать впервые предлагал К. Левин. [1, с. 45]. Он разработал модель организационных изменений, которые состоят из следующих этапов:

Первый этап – разблокирование, принятие мер по ослаблению тех сил, которые стремятся сдерживать организацию в существующем состоянии.

Второй этап - переход или изменения, которые предполагают обеспечение развития новых ценностей, позиций и поведения.

Третий этап – поддержание, которое предполагает формирование и укрепление таких механизмов, которые поддерживают успешность деятельности организаций.

В конце прошлого века начала интенсивно развиваться теория изменений, появились новые теоретические модели подходов, которые доказывали свою эффективность на практике большинства компаний.

Конкретные формы проявления организационных изменений является реструктуризация компаний, которые представляют собой реализацию комплекса организационно-хозяйственных, финансово-экономических, правовых, производственно-технических мероприятий, которые направлены на совершенствование структуры предприятий, изменение формы собственности, системы управления, с целью финансового оздоровления предприятий, расширение объёма производства продукции и услуг, повышения хозяйственно-экономической деятельности и удовлетворения потребности потребителей.

Как видно из этого определения, понятие «реструктуризация компании» близко к понятию «реорганизации компаний», но они не совпадают с ним по содержанию. Потому что «реорганизация» является одним из элементов или подсистемой «реструктуризации», значит, последнее является более широким, чем первое. В зависимости от объекта и характера проводимых реформ предприятия, можно различать следующие формы реструктуризации:

- 1) реструктуризация производства;
- 2) реструктуризация активов предприятия;
- 3) финансовая реструктуризация;
- 4) изменение организационной структуры предприятия или реорганизация.

Каждая из этих форм реструктуризации требует разработки и проведения целого комплекса мер, которые направлены на совершенствование и рационализацию соответствующих сфер деятельности предприятия. Реорганизация предприятия является основной и наиболее сложной формой реструктуризации, которые предусматривают совершенствование организационно-хозяйственной и управленческой структуры организации. На практике можно встретить следующие виды реструктуризации предприятий:

- 1) слияние, присоединение, поглощение - реструктуризации, направленная на укрупнение предприятия;
- 2) разделение, выделение - реструктуризация, направленная на дробление предприятия;
- 3) преобразование - без изменения размеров предприятия.

В результате слияния двух и более предприятий в одно происходит переход имущества, прав и обязанностей каждого из них к вновь созданной организации. В данном случае выделяют горизонтальное слияние, предполагающие объединение предприятий, производящих одинаковый тип товаров и услуг, а также *вертикальное слияние*, происходящее объединение предприятия с поставщиком, сырья или потребителем его продукции.

В результате присоединения одного предприятия к другому происходит переход к последнему имущества, прав и обязанностей первого предприятия, но в этом случае не возникает новое предприятие. Что касается *поглощения*, то это представляет собой приобретение всех корпоративных прав одного предприятия другим предприятием. При этом поглощённые предприятия могут сохранить свой статус юридического лица и превратить их к в дочерние предприятия, либо могут стать структурным подразделением, потеряв при этом свой юридический статус.

Разделение предприятия, как одна из форм реструктуризации представляет собой создание на базе одного действующего предприятия новых предприятий, имеющих самостоятельный юридический характер или статус. В данном случае ликвидируется исходное предприятие. Другая форма реструктуризации - *выделение*

представляет собой процесс выделения из действующего предприятия новых структурных подразделений и на базе их имущества формируются новые предприятия. В данном случае каждому новому предприятию переходят соответствующие части активов (имущественные права и обязанности) реорганизованного предприятия, юридического лица. *Преобразование* предприятия направлено на изменение существующих форм собственности или организационно-правовой формы предприятия на другие формы, но не прекращается его хозяйственная деятельность. В случае преобразования предприятия, ко вновь возникшему предприятию переходят все права и обязанности ранее существовавшего предприятия (правопреемник).

Необходимо заметить, что при осуществлении всех вышеперечисленных способов трансформации предприятий наблюдается правопреемство, т. е. права и обязанности первых переходят к новым. Таким образом, на наш взгляд, реструктуризация представляет собой процесс (или изменение), направленное на комплексную оптимизацию структуры и функционирование предприятия адекватному требованию внешней экономической среды и выработанной новой стратегии его развития.

В системе реструктуризации предприятия изменение организационной структуры управления предприятий занимает центральное место. Организационная структура управления представляет собой не только основу существования определённой системы управления, но и формой, где протекают изменения, создаются предпосылки для перехода системы в новое качество с целью сохранения устойчивости системы. В экономической литературе дается следующая классификация организационных структур управления:

неформальные организации – группы людей, которые формируются спонтанно и взаимодействуют между собой регулярно. Наличие единой цели, осуществление чёткого взаимодействия внутри группы являются основными отличиями данного вида организации;

формальные организации – официально сформированная структура полномочий и функций, устанавливаемые на основе планируемого заранее взаимодействия между подразделениями, компонентами организации;

механистические организационные структуры (называемые также иерархическими, бюрократическими, классическими, традиционными), которые характеризуются установленной иерархией власти в предприятиях, официальная спецификация правил и процедур, выполнения обязанности централизованным принятием управленческих решений; .

органические организационные структуры (называемые также адаптивными, гибкими), которые имеют свойства размытости иерархии управления, малым числом уровней, гибкостью структуры власти, умеренным использованием формальных правил и процедур, децентрализацией принятия управленческих решений, широкими полномочиями и ответственностью в деятельности.

Выбор вышеотмеченных видов организационных структур зависит от условий функционирования предприятия и установленными ими целями.

В свою очередь механистические организационные структуры состоят из следующих форм, которые приведены в таблице 1.

Таблица 1.

Основные виды механистических организационных структур управления

№п п	Виды механической организации	Краткое содержание
1.	Линейная организационная структура	<i>Основывается по принципу единства распределения поручений и прав, принятие управленческих решений имеет только вышестоящая инстанция, тем самым обеспечивается единство системы управления. Данный тип организационной структуры формируется в результате построения аппарата управления создающихся из взаимоподчинённых органов имеющих иерархические лестницы. Такую структуру часто называют однолинейной</i>
2.	Функциональная организационная структура	<i>Основана на создании звеньев или подразделений для выполнения конкретных функций в системе управления предприятий. К таким функциям можно отнести исследования, производство, сбыт, маркетинг и т. д. В данной структуре с помощью директивного руководства могут быть соединены иерархические нижние звенья управления с различными более высокими звеньями управления.</i>
3.	Дивизиональная структура	<i>Это структуры, базируются на выделении автономных производственно-хозяйственных подразделений (отделений, цех,) и соответствующих им уровней управления. Предоставляется им оперативно-производственные самостоятельности, с перенесением на этот уровень ответственности за получение прибыли.</i>

Составлено автором Блинов А.О. Управление изменениями – М.: - 2017, 342 С

Каждые перечисленные виды механической организационной структуры управления имеют свои преимущества и недостатки, которые приведены в таблице 2.

Таблица 2 –

**Преимущества и недостатки отдельных видов
организационных структур управления**

Вид организационной структуры управления	Преимущества	Недостатки
Линейная структура управления	Чёткая система взаимных связей функций и подразделений. Система единоначалия - один руководитель сосредотачивает в своих руках руководство всей совокупностью процессов, имеющих общую цель. Ясно выраженная	Отсутствие звеньев, занимающихся вопросами стратегического планирования. Малая гибкость и приспособляемость к изменению ситуации. Критерии эффективности и качества работы подразделений и

	<p>ответственность. Быстрая реакция исполнительных подразделений на прямые указания вышестоящих</p>	<p>организаций в целом разные. Перегрузка управленцев верхнего уровня. Повышенная зависимость результатов работы организации от квалификации, личных и деловых качеств высших управленцев</p>
<p>Функциональная структура управления</p>	<p>Сокращение звеньев согласования. Уменьшение дублирования работ. Укрепление вертикальных связей и усиление контроля за деятельностью нижестоящих уровней. Высокая компетентность специалистов, отвечающих за выполнение конкретных функций</p>	<p>Неоднозначное распределение ответственности. Затрудненная коммуникация. Длительная процедура принятия решений. Возникновение конфликтов из-за несогласия с директивами, так как каждый функциональный руководитель ставит свои вопросы на первое место</p>
<p>Дивизиональная структура управления</p>	<p>Обеспечение управление многопрофильными предприятиями с общей численностью сотрудников порядка сотен тысяч и территориально удаленными подразделениями. Гибкость и быстрая реакция на изменения в окружении предприятия по сравнению с линейной и линейно-штабной структурами. При расширении границ самостоятельности отделений они становятся «центрами получения прибыли», активно работая на повышение эффективности и качества производства. Тесная связь производства с потребителями</p>	<p>Большое количество «этажей» управленческой вертикали. Разобщенность штабных структур отделений от штабов компании. Основные связи - вертикальные, поэтому остаются общие для иерархических структур недостатки - волокита, перегруженность управленцев, плохое взаимодействие при решении вопросов, смежных для подразделений и т. д. Дублирование функций на разных «этажах» и, как следствие, очень высокие затраты на содержание управленческой структуры. В отделениях, как правило, сохраняется линейная или</p>

		линейно-штабная структура со всеми их недостатками
--	--	--

Составлено по: Блинов А. О., Захаров В. Я., Захаров И. В. Реструктуризация предприятия: как она воспринимается работниками // Человек и труд. - 2010. - № 2. - С. 46-49.

В современных условиях по мере нарастания неопределённости в изменениях внешней среды все более возрастает значение органические (адаптивные) структуры управления. Повышение способности предприятия к изменению своей формы в соответствии с изменяющимися условиями является важнейшим свойством управленческих структур органического типа. Основными разновидностями структур этого типа приведены в таблице 2.

В условиях расширения и диверсификации производства успех достигается децентрализацией управления, и это стало главной тенденцией развития организационных форм предприятий. Процессы децентрализации и разукрупнения неразрывно связаны с поэтапным переходом от линейно-функциональных к дивизиональным и матричным структурам управления и от них - к сетевым организациям.

Таблица 1.

Основные виды органических организационных структур управления

№ пп	Виды органических структур управления	Краткое содержание
1	Сетевые организации.	<i>Суть сетевой организации состоит в организации кооперационных соглашений, объединяющие, как правило, малые и средние предприятия. Сети представляют собой достаточно гибкую структуру, позволяющую входящим в нее предприятиям конкурировать между собой, привлекать новых партнёров и одновременно организовывать и координировать деятельность участников кооперационных соглашений.</i>
2.	Виртуальные организации	<i>Представляют собой сеть делового сотрудничества, которые включают основной бизнес данных предприятий, ее внешнее окружение (поставщиков, потребителей и т. д.), функционирование которых координируется с помощью современных информационных технологий и средств телекоммуникаций.</i>
3.	Матричная структура	<i>Представляет собой решетчатую организацию, которая построена на принципе двойного подчинения подученных: с одной стороны, непосредственному руководителю функциональной службы и с другой - руководителю проекта (целевой программы), наделённому необходимыми полномочиями для</i>

		<i>осуществления процесса управления в рамках с запланированными сроками, ресурсами проекта.</i>
4.	Проектные структуры	<i>Это структуры управления комплексными видами деятельности, которые из-за их решающего значения для организации требуют обеспечения непрерывного координирующего и интегрирующего воздействия при жёстких ограничениях по затратам, срокам и качеству</i>

Составлено автором по.: Гуияр Ф. Ж., Келли Д. Н. Преобразование организации: пер. с англ. - М.: Дело, 2000. 201 с

В результате анализа различных типов организационных структур мы пришли к выводу, что крайне важно, чтобы организационные структуры соответствовали стратегии предприятия компаний. Роль и значение организационной структуры в жизнедеятельности любого предприятия позволяет рассматривать реструктуризацию как один из важнейших методов выхода предприятий из состояния неустойчивости и кризиса, а также приспособления к быстроизменяющимся внешним условиям. Последовательность проведения реструктуризации может существенно различаться в зависимости от состояния предприятий, ее экономического потенциала, позиций на рынке, поведения конкурентов, типа и качества производимых им товаров и услуг и т.д.. Процесс реструктуризации охватывает следующие алгоритмы, которые состоят из нескольких этапов:

Первый этап – определение целей реструктуризации. Руководители должны определить цели и задачи проведения структурных изменений, которые определяют судьбу реструктуризационной программы.

Второй этап – диагностика предприятий, в результате которой выявляются проблемы компании, слабые и сильные его стороны, предвидеть перспективы развития и рентабельность дальнейшего инвестирования

Третьей этап – разработка стратегии и программы реструктуризации. На этом этапе на основе результата диагностики составляется ряд альтернативных вариантов развития предприятий, для каждого варианта определяются методы реструктуризации, рассчитываются прогнозные показатели, риски, объёмы ресурсов и т.д. и выбираются самые лучшие программы.

Четвёртый этап – осуществление реструктуризации в соответствии с разработанной программой. Создаётся команда специалистов, прорабатываются и последовательно реализуются все этапы реализации программы, ещё раз уточняются целевые показатели, осуществляется корректировка программы.

Пятый этап – оценки результатов реструктуризации. На этом этапе команда, ответственная за реализацию программы реструктуризации контролирует исполнением целевых показателей, оценивают полученные результаты и подготавливают итоговый отчёт о результатах.

Литература:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. - М.: Экономика, 1989. С 45
2. Булычева Г.В. Новое направление деятельности оценщиков – реструктуризация российских предприятий. http://www.mrsa.lv1.ru/ocenshik/s_109704.Htm;
3. Крыжановский В.Г. Реструктуризация предприятия. М.: «Издательство ПРИОР», ИВАКО Аналитик, 1998. - 48с. с 12

4. Мирсаидов А.Б. Инновационный потенциал региональных промышленных систем// Управление экономическими системами: электронный научный журнал РФ 2016. № 5.

5. Мирсаидов А.Б. Социально-культурные факторы экономического роста// Вестник ТГУПБП № 1-2- 2008 г. с 32-41

6. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период на до 2030 г., с 20

7. Послание Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли// www.president.tj/ru/node/21977

8. Тамбовцев В. Реструктуризация предприятий в переходной экономике: точка зрения экономиста. http://www.ptpu.ru/Issues/6_98/ru6_22.htm

ТАҶДИДИ СИСТЕМАҲОИ ИДОРАКУНИИ КОРХОНА ВА АЛГОРИТМИ ИҶРОИШИ ОН

РАҲИМЗОДА МАҲИНАИ САЙФУДИН,

докторант (PhD)-и Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.

Тел.: (+992) 985-00-01-22. E-mail: rahimzoda.95@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои таҷдиди корхона, ки раванди доими объективӣ дар асоси як қатор шартҳои асосӣ, пеш аз ҳама ба рушди босуръати илм ва техника, таҳкими иқтисодии инноватсионии кишвар ва минтақаҳои он ва ғайра баррасӣ мешавад, ки бо тағйироти сифатӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти корхона ба амал омадаанд. Воқеан, дар муҳити босуръат тағйирёбандаи берунӣ, мутобиқшавӣ ва рушди корхонаҳо рӯз аз рӯз шадидтар мегардад ва ин боиси афзоиши аҳамият ва масъулияти қудрати идоракунии дар асоси дониш, маҳорат ва салоҳияти мутахассисону роҳбарони корхонаҳо мегардад. Шаклҳои таҷдиди корхона, ки вобаста ба объект ва хусусияти ислоҳоти корхона ба амал меоянд, инчунин сохтори ташикилии идоракунии, ҳамчун асоси мавҷудияти низоми муайяни идоракунии ва шакле, ки тағйирот ба амал меоянд, шартӣ зарурӣ мебошанд барои гузариши система ба сифати нав бо мақсади нигоҳ доштани устувории система сохта шудаанд.

Асоснок аст, ки пайдарпайии таҷдиди сохтор вобаста ба вазъи корхонаҳо, иқтисодии иқтисодии он мавқеъҳо дар бозор, рафтори рақибон, намудҳо ва сифати молҳо ва хидматҳои истеҳсолкардаи онҳо ва ғайра метавонад хеле фарқ кунад, ва вобаста ба он, алгоритмҳои амалисозии таҷдиди корхона пешниҳод карда мешаванд.

Калидвожаҳо: корхонаҳо, ислоҳот, таҷдиди сохтори корхона, азнавташикилдихӣ, тағйиротҳои ташикилӣ, сохторҳои ташикилӣ, идоракунии, таҷдиди сохтори дороиҳо ва корхонаҳо, таҷдиди молиявӣ, алгоритмҳои амалисозии таҷдиди корхона.

RESTRUCTURING OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEMS AND THE ALGORITHM OF ITS IMPLEMENTATION

RAKHIMZODA MAKHINA SAIFUDIN,

PhD Doctoral student of Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan,

734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

Phone: (+992) 985-00-01-22; E-mail: rahimzoda.95@mail.ru

The article discusses the issues of enterprise restructuring, which is a constant objective process based on a number of prerequisites, primarily on the rapid development of science and technology, strengthening the innovative potential of the country and its regions, etc. caused by qualitative changes in all areas of enterprise activity. It is justified that in a rapidly changing environment, the problem of flexibility, adaptability, development of enterprises becomes more and more urgent, which leads to an increase in the importance and responsibility of managerial power based on the knowledge, skill and competence of the manager, the head of enterprises. Classified forms of enterprise restructuring, taking place depending on the object and nature of the enterprise reform, as well as the organizational structure of management as the basis for the existence of a certain management system and the forms where changes take place, prerequisites are created for the transition of the system to a new quality in order to maintain the stability of the system. It has been substantiated that the sequence of restructuring can differ significantly depending on the state of enterprises, its economic potential, market positions, competitors' behavior, types and quality of goods and services produced by them, etc., algorithms for enterprise restructuring have been proposed.

Key words: *enterprises, reforms, enterprise restructuring, reorganization, organizational changes, organizational structures, management, restructuring of production and enterprise assets, financial restructuring, algorithms for the implementation of enterprise restructuring.*

УДК: 338(575.3)

**ПРЕДПОСЫЛКИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ РЕГИОНА**

ХОДЖАЕВ ДОРОБХУДЖА ШОХУДЖАЕВИЧ,

докторант (PhD) Академии государственного управления

при Президенте Республики Таджикистан,

734003, город Душанбе, улица Саида Носира, 33.

Тел.: (+992) 981-00-9595; E-mail: dorobkhojaev55@gmail.com

В статье рассматриваются предпосылки совершенствования информационного обеспечения управления экономикой региона, прежде всего исходящий из закономерности развития информационного общества, которое опирается на такие базовые компоненты; цифровую экономику и электронный бизнес, составляющие его экономическую базу; научно-ориентированные технологии, которые являются его интеллектуальной базой; наличие высококвалифицированных специалистов; развитие системы образования, а также технологию электронного правительства, которая составляет базу для разработки и реализации региональной экономической политики и т.д. Проанализирована тенденция развития и повсеместное внедрение ИКТ для сбора, хранения, обработки и передачи данных, которое привело к радикальным изменениям в сфере экономики региона. Обоснованно, роль ИКТ как одного из ключевых факторов, обеспечивающих устойчивый экономический рост, благоприятный инновационный климат и, в конечном счете, повышение жизненного уровня населения региона. Предложены методические подходы к анализу процессов, происходящих в информационной сфере региона, выявлены новые, ранее не изученные явления и проблемы и их пути решения.

Ключевые слова: субъекты и объекты управления экономикой региона, информационное общество, информация, информационная и коммуникационная технологии, региональная информационно-аналитическая система, цифровая экономика, электронное правительство.

В современных условиях социально-экономической жизни, эффективное использование информационных технологий, обеспечение доступа к информации являются важнейшими факторами устойчивого экономического и социального развития. В последней четверти XX века информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) стали ключевым элементом сбора, концентрации и обработки информации и, естественно, стали восприниматься как неотъемлемые компоненты организационной структуры и объектом совершенствования управленческой деятельности.

Практически между совершенствованием ИКТ и повышением эффективности управления любого объекта был поставлен знак равенства. Поэтому в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. подчеркивается, что одним из основных действий для достижения поставленных стратегических целей выступает «формирование политики недорогого и надежного доступа к сети интернет и телекоммуникационным услугам, которые играют важную роль в процессе оказания общественных услуг и эффективного управления, увеличения зоны покрытия услугами связи, создание благоприятной среды для развития внутрирегиональных и трансграничных волоконно-оптических линий связи (ВОЛС), а также создание благоприятных условий для развития сетей инфо-коммуникационных технологических парков» [5, с. 12].

Эти предусмотренные меры исходят из закономерности развития современного мирового общества. Последним достижением конца XX века и начала XXI века, является концепция информационного общества, основные положения, которой были сформулированы Бжезинским, Д. Беллом, Э. Тоффлером [10]. Рассматривая общественное развитие как «смену стадий», сторонники теории информационного общества связывают его становление с доминированием «четвертого», информационного сектора экономики, следующего за сельским хозяйством, промышленностью и экономическими услугами, прежде всего информационными услугами [6, с. 9]

Сторонники концепции информационного общества исходят из того, что новые технологии приведут к изменению роли, значения и характера самого труда. Как отмечал Д. Белл, в доиндустриальном обществе жизнь представляла собой своего рода игру между человеком и природой, игру, в которой люди взаимодействовали с естественной средой.

В индустриальном обществе труд - это игра между человеком и искусственно созданной им средой, где преобладающая роль принадлежит машинам, вставшими между человеком и природой. В информационном обществе труд превращается в игру между человеком и человеком (между учеником и учителем, управляющим и управляемым, менеджером и работником, продавцом и покупателем информации, и т.д.) [9].

Переход Республики Таджикистан на новый этап развития, в качественно новую стадию, опирается на объективные процессы развития наукоемких, энерго- и трудосберегающих отраслей экономики, процессы, компьютеризации и информатизации важнейших сфер общественной жизни. В настоящее время от новейших инновационных компонентов зависит решение таких важных вопросов, как экономический рост, занятость, повышение жизненного уровня и др. Развитое информационное общество должно опираться на определенные базовые компоненты:

- цифровую экономику и электронный бизнес, составляющие его экономическую базу;
- научно-ориентированные технологии, которые являются его интеллектуальной базой;
- наличие высококвалифицированных специалистов;
- развитие системы образования;
- технологию электронного правительства, которую составляет база для разработки и реализации экономической политики и т.д.

Сегодня во всем мире признано, что информация является важнейшим средством организации и регулирования частной и общественной жизнедеятельности, одной из форм закрепления и распространения, имеющих и приобретаемых знаний, действенным инструментом управления. Поэтому получение, хранение, поиск информации, адекватное понимание и актуальное ее использование становятся государственной задачей, требующей времени и средств для создания специальных систем с применением новейших техники и технологий.

Работа с информацией превращается в обширное и массовое занятие людей, а сама информация выступает основным источником интенсификации социально-экономического развития. В связи с этим в Послании Лидера нации, Президента Республики Таджикистан отмечено, что «С учётом современных процессов, мы

должны усилить работу по реализации цифровой экономики и внедрению цифровых технологий в социально-экономические сферы» [7].

В современных условиях перед хозяйствующими субъектами региональной экономики стоит проблема овладения информацией, организации каналов движения, способов осмысления и оценки механизмов эффективного ее использования на практике.

Как отмечает Г. В. Атаманчук, если данные процессы не будут упорядочены, в национальная экономика и общество в целом может «утонуть» в информации, ее обилие создает информационные иллюзии и лишает людей достоверной информации [1, с. 162].

Особое значение с точки зрения перспективы системы управления социально-экономических процессов, имеют новые тенденции в развитии и внедрении в важнейшие сферы социально-экономической жизни новейших технологий, прежде всего информационных и коммуникационных. ИКТ обеспечивают органы власти и управления в регионе, предприятия и организации, отдельные хозяйствующие индивиды и их сообщества поддержание необходимого конкурентного уровня, способствуя их проникновению на новые рынки, созданию новых продуктов и услуг, увеличению скорости принятия решений и улучшению их качества, территориальному расширению зон влияния.

Информационные технологии служат соединению традиционно разделенных и удаленных друг от друга источников ресурсов, рынков продуктов и услуг, благодаря чему современная экономика вступает в эпоху предпринимательства, не зависящей от времени и расстояния, расширяют возможности для самореализации человеческого капитала, изменяют материальное производство, образование, формы общения и образ жизни.

В результате проведенного нами выборочного социологического опроса руководителей фермерских хозяйств Вахшского района Хатлонской области по вопросу: «Насколько важны, на Ваш взгляд, с точки зрения развития информационных технологий, следующие действия: повышение качества связи; увеличение компьютерной грамотности; снижение стоимости связи; использование органами власти информационных технологий при общении с населением; доступ в Интернет в школах, библиотеках и т.д.; повышение информатизации органов власти?» В опросе участвовали руководители 200 хозяйств руководителей (респондентов) (таблица 1.).

Таблица 1.

Результат опроса респондентов об о состоянии работы и использования информационных технологий

№п/п	Вопросы	Численности положительных ответов при опросе, чел.	Положительная оценка в %
1.	Повышение качества связи	174,3	87,3
2.	Увеличение компьютерной грамотности	134,2	67,3
3	Снижение стоимости связи	152,4	76,2
4.	Использование местных органов государственной власти	104,6	52,3

	информационных технологий при общении с населением		
5.	Повышение информатизации органов власти	108,6	54,3
6.	Доступ в Сайт - интернет органов государственной власти и органов управления АПК	90,8	45,4

Расчет автора

В результате опроса было выявлено, что руководители хозяйств положительно оценивают развитие информационных технологий и считают, что эти действия улучшат управленческие процессы, снижают издержки приобретения информации о поставщиках и покупателей и т.д. Высокий уровень оценки наблюдается относительно повышения качества связи, поскольку в республике и в его регионах функционируют несколько сотовых компаний, обеспечивающие оперативную информацию, уровень положительных ответов составил 87,3% . Необходимость увеличения компьютерной грамотности изъявили 67,3% опрошенных, относительно снижения стоимости связи изъявили 76,2 процент % опрошенных. На вопросы использования местными органами государственной власти информационных технологий при общении с населением, необходимость повышения информатизации органов власти ответила половина опрошенных. Доступ в на сайт - интернет органов государственной власти и органов управления АПК почти 55% опрошенных ответили отрицательно. Следовательно, можно утверждать, что темпы роста отношений, использование хозяйствующими субъектами, населением по использованию технологий и средств связи опережают темпы роста их применения в органах государственной власти управления, что является отрицательной тенденцией. Инновационные способности институтов государственной власти в регионах находятся на низком уровне.

Информационная система управления региона подразумевает не столько техническую сторону (компьютеры, средства связи) информационного обеспечения управления, сколько построение качественно новой системы управления. Автоматизация, компьютеризация управленческой деятельности улучшают, конечно, обработку информации, но не влияют или слабо влияют на актуальность и действенность управленческих решений и организационно-управленческих мероприятий. В настоящее время субъекты управления, особенно их руководящие звенья, благодаря информационной технологии, комплексами информационных средств имеют непосредственный «доступ» к огромному массиву информации. Однако система управления всех звеньев экономики, особенно в регионах не овладела в достаточной степени подлежащими его ведению социально-экономическими процессами, не придало им должного характера, чтобы гарантировать их устойчивость и надежность в просматриваемой перспективе. До сих пор в мышлении, в том числе и в области государственного управления региона, сказывается механистически-количественный подход, при котором основой всего считается количество и мощность механизмов, агрегатов, машин, технических средств и технологий. По этому стереотипу и всё, что принесла и несет информационная революция, тоже рассматривается как новая мощная система обслуживания сложившихся социально-экономических институтов, идеалов, ценностей и целей [8].

Подтверждением сложившегося стереотипа служат статистические данные. Например, число хозяйствующих субъектов, в государственном управлении,

использующих персональные компьютеры, составляло в 2018 г. в Хатлонской области - 67,2%. Структура затрат на ИКТ в последние годы примерно одинакова, половина средств идут на приобретение вычислительной техники, а на оплату обучения сотрудников только составляет мизерную сумму. от общей суммы затрат.

Обобщённо цели и задачи функционирования ИКТ в системе управления региона можно определить как предоставление субъектам управления и управления информационных продуктов и услуг, создание и развитие систем передачи информации, развитие ИКТ. Цели и задачи субъектов управления, на которые возложены функции информационного обеспечения управления, можно определить как:

- формирование, размещение, поддержка, актуализация информации, содержащейся в базах данных;
- создание и развитие системы сбора, обработки, передачи и защиты информации.

Следует отметить, что решение задач использования ИКТ субъектами управления региона невозможно без реализации последовательной политики, направленной на формирование информационной среды в этой сфере. Информационная сфера охватывает сферы, где происходят процессы создания и распространения информации, формирования информационных ресурсов и подготовка информационных продуктов/услуг [3, с. 173-178]. В регионах Республики Таджикистан, в том числе и в Хатлонской области, информационная сфера развивается на основе применения современных информационных технологий. Система отношений, складывающаяся в информационной сфере, состоит из отношений по поводу права интеллектуальной собственности на результаты творчества; права собственности на документированную информацию на носителе; права собственности на информационные технологии и средства их обеспечения; права на создание и применение автоматизированных информационных систем и банков данных для обработки информации; защита информации в автоматизированных информационных системах, банках данных, их сетях и др. [3, с. 176]. В статье 9 Закона Республики Таджикистан «Об информации» определены «гарантии права на информацию созданием механизма осуществления права на информацию, осуществлением государственного контроля за соблюдением законодательства об информации, а также установлением ответственности за нарушение законодательства об информации» [2].

В рамках реализации данного закона в деятельности всех субъектов управления региона, местных органов государственной власти, основной целью является повышение эффективности механизмов управления на основе создания общей информационно-технологической инфраструктуры, включающей национальные и региональные информационные системы и ресурсы, а также средства, обеспечивающие их функционирование, взаимодействие между собой, взаимодействие между населением и организациями.

В настоящее время в республике особое внимание уделяется на реализации государственной политики в сфере региональной информатизации, в соответствии с задачами модернизации государственного управления и социально-экономического развития регионов страны.

Одной из главных целей региональной информатизации является повышение эффективности управления социально-экономическим развитием хозяйствующими субъектами региональной экономики, приоритетами названы также обеспечение

доступа населения и субъектов экономики к информации о деятельности местных органов государственной власти; создание условий для развития современной информационно-телекоммуникационной инфраструктуры, обеспечивающей потребности сообщества региона, всех участников хозяйственно-экономических отношений и местных органов государственной власти в информации и информационном взаимодействии, обеспечение информационной безопасности региональных информационных систем.

За последнее десятилетие интенсивное развитие и повсеместное внедрение ИКТ для сбора, хранения, обработки и передачи данных привело к радикальным изменениям в сфере экономики. Роль ИКТ, как одного из ключевых факторов, обеспечивающих устойчивый экономический рост, благоприятный инновационный климат и, в конечном счете, повышение жизненного уровня населения региона, обуславливает необходимость всестороннего анализа процессов, происходящих в этой сфере, исследования новых, ранее не изученных явлений и проблем, и выработки адекватной региональной экономической политики по их решению.

Создание полноценного информационного обеспечения для поддержки принятия решений и формирования государственной политики является актуальной проблемой, решение которой обеспечит эффективное управление социально-экономическим развитием региона.

Успешному функционированию системы информационного обеспечения процессов управления в экономике регионе способствует реализация комплекса мероприятий организационно-технического, экономического и правового характера. Важное место при этом занимает выработка управленческих решений. Условием их совершенствования является максимально полный учет факторов, влияющих на эффективность управления в регионе в результате использования ИКТ.

В связи с этим считаем целесообразным систематизировать две группы факторов влияющих на эффективность управления социально-экономическими процессами, происходящими в регионе в результате использования ИКТ. Первое - коммуникационные технологии, охватывающие процессы:

- достижения максимального уровня распространения ИКТ;
- создания технической инфраструктуры;
- создания правовых основ развития и использования ИКТ;
- осуществления региональных, национальных и международных сопоставлений по уровню развития ИКТ и т.д.

- Вторая группа - информационных технологий, которая включает в себя;
- рациональное использование информационных ресурсов;
 - достижение высокого уровня информатизации процессов управления;
 - обеспечение информационной и экономической безопасности;
 - восприятие статистической информации;
 - осуществление межведомственного информационного взаимодействия;
 - создание научно-обоснованных методов информационного обслуживания органов власти, хозяйствующих субъектов;
 - актуализация статистической информации;
 - улучшение качества и повышение оперативности получения органами власти аналитической информации;
 - формирование системы мониторинга социально-экономического положения региона;

- создание и внедрение региональной информационно-аналитической системы (РИАС) в целях эффективного управления в регионе.

Различные методологические подходы, используемые классификаторы, исторически сложившиеся системы статистических показателей и правила учета, применяющиеся в каждом из ведомств, не позволяют свести получаемые данные в целостную характеристику процессов формирования информационного общества.

В настоящее время, как показывает практика, единственным надежным источником является база имеющихся данных государственной статистики, на основании которой можно составить полное представление об уровне распространения ИКТ (в регионах и в целом по республике).

Уровень распространения ИКТ в регионе (L_{Rict}) рассчитывается органами государственной статистике по следующей формуле:

$$L_{Rict} = M_c / N_o : 100,$$

где M_c - число персональных компьютеров в хозяйствующих субъектах, организации (единиц);

N_o - численность сотрудников организации (человек).

Увеличение количества персональных компьютеров в организациях по всем видам экономической деятельности незначительно. Ежегодно рост их количества составляет от 10% до 20%. Число персональных компьютеров составляло на 100 человек, работающих во всех организациях республики 14-18 ед.

В настоящее время в республике и его регионах формируются потенциальные возможности широкого распространения ИКТ— создается техническая инфраструктура, развиваются рынки товаров и услуг, связанных с ИКТ, закладываются правовые основы для развития и использования информационных и коммуникационных технологий. Наблюдается интенсивное проникновение ИКТ во все отрасли экономики, социальную сферу, частную жизнь. Параметры информатизации достигли некоторых критических значений, что можно говорить о существенном влиянии ИКТ на формирование экономики знаний, эффективность экономики и ее структурные преобразования, появление новых источников благосостояния, возможность оценивать роль информации и новых технологий в развитии демократии и гражданского общества, уменьшение социального неравенства [4, с. 34-41]. Можно утверждать, что в республике и его регионах сформирована нормативная правовая база, в местных органах государственной власти, управления отраслями экономики региона созданы структурные подразделения по управлению процессами информатизации. Приняты и реализуется региональные программы информатизации и для этих целей, выделяются бюджетные средства. Ведется работа по интеграции информационных систем различных органов власти, сформировались общие информационные ресурсы, созданы и функционируют специализированные институты и организации по обслуживанию средств информатизации и оказанию услуг участникам социально-экономических отношений региона.

Информация, содержащаяся в информационных ресурсах органов статистики, становится в последнее время стратегическим фактором развития страны и ее регионов, экономического и социального благосостояния которые напрямую определяются уровнем применения ИКТ. Следовательно, возникает необходимость разработки научно-обоснованных концепций построения РИАС, исходящего из общих требований создания электронного правительства региона, суть которого состоит в использовании виртуального пространства для совершенствования моделей оказания

услуг и повышения эффективности государственного управления экономикой региона и его отраслей. Переход от традиционного информационного взаимодействия органов исполнительной власти и хозяйствующих субъектов к информационному взаимодействию через создание РИАС, требует совершенствования механизмов и системы стимулов, способствующие расширению численности участников виртуального пространства и их взаимодействие, организации постоянного присутствия в Интернете Web-сайта, институтов государственной власти, местных органов государственной власти, любой отрасли и субъектов экономики и т.д.

Литература:

1. Атаманчук, Г. В. Государственное управление : (организационно-функциональные вопросы) / Г. В. Атаманчук. - М.: Экономика, 2000. - С. 182.
2. Закон Республики Таджикистан «Об информации» //Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2002 г., №4, ч. 2, ст. 320; 2012 г., №7, ст. 698;
3. Мирсаидов А. Б.. Бурхонов И. Б. Информационная сфера системы государственного управления регионом//Научный альманах , 2017, №2-1(28). С. 173-178
4. Мирсаидов А.Б. Роль государства в формирование новой инновационной системе// Вестник ТГУПБП (Научно-теоретический журнал) - 2010, № 4. С. 34-41
5. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. с. 12
6. Паршукова, Г. Б. Методика поиска профессиональной информации / Г. Б., Паршукова. - СПб.: Профессия, 2006. - С. 9.
7. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан 26.12.2018 //http://president.tj/node/10585
8. Тельнов, Ю. Ф. Интеллектуальные информационные системы в экономике : учеб. пособие / Ю. Ф. Тельнов. - 2-е изд., доп. - М.: СИНТЕГ, 1999. - 215 с. - (Информатизация России на пороге XXI века).
9. Bell, D. The Social framework of information society ID. Bell II Computer age: A Twenty year view I ed. by Detouzos M. L., Moses A. J; Cambridge (Mass). - L., 1981. - P. 166.
10. Brzezinski, Z. Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era. -New York : The Viking Press, 1970. - 334 p.; Bell, D. The Social framework of information society I D. Bell II Computer age : A Twenty year view I ed. by Detouzos M. L., Moses A. J; Cambridge (Mass). - L., 1981. - 510 p.; Тоффлер, Э. Третья волна: Пер. с англ. ИЭ. Тоффлер. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. - 781 с.

ЗАМИНА БАРОИ ТАКМИЛИ ТАЪМИНОТИ ИТТИЛООТИИ ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚА

ХОҶАЕВ ДОРОБХУҶА ШОХУҶАЕВИЧ,

докторант (PhD)-и Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.
Тел.: (+992) 981-00-95-95. E-mail: dorobkhojaev55@gmail.com

Дар мақола заминаҳои такмили таъминоти иттилоотии идоракунии иқтисоди минтақа, пеш аз ҳама дар асоси қонунҳои рушди ҷомеаи иттилоотӣ, ки ба чунин ҷузъҳои

асосӣ бунёд ёфтааст, баррасӣ карда мешавад; иқтисоди рақамӣ ва тичорати электронӣ, ки заминаи иқтисодии онро ташиқ медиҳанд; технологияҳои ба илм нигаронидашуда, ки заминаи зеҳнии он мебошанд; мавҷудияти мутахассисони баландихтисос; рушди системаи маориф, инчунин технологияи ҳукумати электронӣ, ки заминаи таҳия ва татбиқи сиёсати иқтисодии минтақавиро ташиқ медиҳад ва ғайра. Тамоюлҳои рушд ва татбиқи васеи ТИК барои ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард ва интиқоли маълумот, ки боиси тағироти кулӣ дар иқтисодиёти минтақа шуданд, таҳлил карда мешаванд. Воқеан, нақши ТИК ҳамчун яке аз омилҳои асосии рушди устувори иқтисодӣ, фазои мусоиди инноватсионӣ ва дар ниҳояти кор, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии минтақа мебошад. Равишҳои методӣ оид ба таҳлили равандҳои, ки дар соҳаи иттилоотии минтақа рух медиҳанд, пешниҳод карда мешаванд, падидаҳо ва мушкилоти нави қаблан таҳқиқнашуда ва ҳалли онҳо муайян карда мешаванд.

Калидвожаҳо: субъектҳо ва объектҳои идоракунии минтақавии иқтисодӣ, ҷомеаи иттилоотӣ, иттилоот, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, системаҳои минтақавии иттилоотӣ ва таҳлилӣ, иқтисоди рақамӣ, ҳукумати электронӣ.

PREREQUISITES FOR IMPROVEMENT OF INFORMATION MANAGEMENT OF REGIONAL ECONOMY

KHODZHAEV DOROBKHUZHA SHOKHUZHAEVICH,
PhD Doctoral student of the Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 981-00-9595. E-mail: dorobkhojaev55@gmail.com

The article examines the prerequisites for improving information support for the management of the regional economy, primarily coming from the pattern of development of the information society, which relies on such basic components: digital economy and e-business that make up its economic base; science-oriented technologies, which are its intellectual base; availability of highly qualified specialists; development of the education system, as well as e-government technology, which forms the basis for the development and implementation of regional economic policy, etc. There are analyzed the trends of the development and widespread introduction of ICT for collecting, storing, processing and transmitting data, which led to radical changes in the region's economy field. It is justified the role of ICT as one of the key factors ensuring sustainable economic growth, a favorable innovation climate and, ultimately, increasing living standards of the region's population. Methodological approaches to the analysis of processes occurring in the information sphere of the region are proposed, and identified new, previously unexplored phenomena and problems and their solutions.

Keywords: subjects and objects of regional economic management, information society, information, information and communication technology, regional information and analytical systems, digital economy, electronic government.

УДК: 338.24.656.

ТАКМИЛИ СОХТОРИ ТАШКИЛИИ МУАССИСАҲОИ АВТОМОБИЛӢ ДАР ҲАМЛУ НАҚЛИ КОНТЕЙНЕРҲОИ КАЛОНҲАЧМ

ТОҶЕВ МАНУЧЕҲР НАҶМИДДИНОВИЧ,
унвонҷӯи Институти иқтисодиёт ва демографияи
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33,
Тел.: 918-49-72-39. Email: tojev-1985@mail.ru.

Дар мақола такмили сохтори ташкили муассисаҳои автомобилӣ дар ҳамлу нақли контейнерҳои калонҳаҷм аз нигоҳи илми таҳлил карда мешавад. Муаллиф дар асоси маводҳои зиёди илмӣ нишон медиҳад, ки сатҳи рушди низомӣ нақлиёти ҳар як давлат яке аз муҳимтарин нишонаҳои пешрафти технологӣ ва соҳибтамаддунӣ он мебошад. Талабот ба як низоми хеле тараққикардаи нақлиёти ҳангоми ҳамгиروي бо иқтисоди ҷаҳонӣ боз ҳам афзоиш меёбад, низоми нақлиёти таҳкурсии асосии бо муваффақият ворид шудани Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мегардад ва дар он ҷойгоҳеро ишғол менамояд, ки ба сатҳи давлате, ки хеле тарақӣ кардааст мувофиқат мекунад.

Яку аз низомҳои муаянқунандаи интиқоли бор ва мусофирон дар қаламрави ҷумҳурӣ низоми нақлиёти мебошад, ки дар иқтисодиёти бозорӣ ба сифат, мунтазамӣ ва эътимоднокии алоқаҳои нақлиётӣ бехатарии молҳо ва бехатарии ҳамлу нақлӣ мусофирон, мӯҳлат ва арзиши интиқол талаботҳои зиёд ба миён мегузорад.

Мутобиқи ин талаботҳо, - хулосабарорӣ менамояд муаллифи мақола – ҳолати алоқаи нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба талаботи стандарти байналмиллалӣ ҷавобгу мебошад.

Калидвожаҳо: нақлиёт, контейнер, сохтор, ташкилӣ, муассисаҳо, автомобилӣ, ҳамлу нақл, калонҳаҷм, стандарт, байналмилалӣ, стратегияи, милли, транзитӣ, Европа, инфрасохтор, принцип, иқтисодиёт, роҳи оҳан, Осие, Шарқи наздик, ИДМ.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 тадбирҳои асосӣ барои ноилшавӣ ба ҳадафҳои стратегияи гузошташуда «дар самти аз бунбасти коммуникатсионӣ баромада ба кишвари транзитӣ табдил ёфтани, дар бахши нақлиёт бунёди долонҳои транзитии нақлиётӣ, инкишофи таъминоти нақлиётии минтақаҳои саноатии рушди иқтисодӣ, пеш аз ҳама, дар доираи лоиҳаҳои сармоягузори аҳамияти давлатӣ дошта ва таъмини самаранокии кори нақлиёт ва инфрасохтори он, ки ба рушди иҷтимоию иқтисодии манотиқи кишвар мусоидат мекунад» [1, С. 11] равона шудааст». Дар амалигардонии ин ҳадафҳои стратегӣ, пеш аз ҳама дар таъмини инкишофи таъминоти нақлиётии минтақаҳои саноатии рушди иқтисодии мамлакат такмили сохтори муассисаҳои автомобилӣ дар ҳамлу нақли контейнерҳои калонҳаҷм аҳамияти бузург дорад.

Зеро, дар Тоҷикистон беш аз 90% боркашонӣ тавассути нақлиёти автомобилӣ сурат мегирад. Аз рӯи маълумотҳои омории агентии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон кашонидани молҳо дар ҷумҳурӣ ба воситаи тамоми намудҳои нақлиёт дар тӯли солҳои 2010 - 2019 беш аз 43,9% афзудааст. Ҷуноне, ки аз ҷадвали 1 маълум мегардад дар соли 2019 бо тамоми намудҳои воситаҳои нақлиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 85394,6 ҳазор тонна бор кашонида шудааст, ки нисбат ба соли 2010 26 ҳазор тонна зиёд шудааст. Аз ҷумла, ба воситаи нақлиёти автомобилӣ 79594,7 тонна бор кашонида шудааст, ки дар муқоиса нисбат ба соли 2010 62,8 % зиёд шудааст. Ҷуноне, ки аён аст дар мамлакат

боркашони асосан бо нақлиёти автомобилӣ сурат мегирад. Дар солҳои 2010 – 2019 вазни қиёсии боркашонии автомобилӣ дар ҳаҷми умумии боркашонӣ аз 82,3 то 93,2% зиёд шудааст, яъне дар ин давра ҳиссаи боркашонии автомобилӣ беш аз 10,9 фоиз афзудааст.

Ҷадвали 1. Кашондани борҳо аз рӯи намудҳои нақлиёт дар солҳои 2010-2019

Ҷадвали 2.

солҳо	Кашонидани борҳо, ҳамагӣ	аз он ҷумла					
		Бо нақлиёти автомобилӣ, ҳазор тонна	Дар фоиз	Бо нақлиёти роҳи оҳан, ҳазор тонна	Дар фоиз	Бо нақлиёти ҳавой, ҳазор тонна	Дар фоиз
2010	59327,4	48879,6	82,3	10445,6	17,7	2,2	0,03
2011	61656,9	52397,3	85,0	9257,0	15,0	2,6	0,004
2012	68399,3	59991,8	87,7	8405,0	12,3	2,5	0,0
2013	72248,3	65510,7	90,6	6735,3	9,3	2,3	0,003
2014	74411,2	67600,9	90,9	6807,7	9,1	2,6	0,0
2015	74431,8	68304,1	91,8	6125,6	8,2	2,1	0,003
2016	84066,6	78610,5	93,6	5454,2	6,4	1,9	0,002
2017	84130,8	79482,5	94,4	4646,5	- 5,6	1,8	0,002
2018	89607,2	84257,6	94,0	5348,1	-5,9	1,5	- 0,001
2019	85394,6	79594,7	93,2	5798,9	6,7	1,1	- 0,001
с 2019-бо фоиз ба с 2010	143,9%	162,8	10,9 пп	55,5	-11 пп	50,0	- 0,029 пп

Ҳисоб карда шудааст: дар асоси Оморӣ солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2010 ва 2019 – С. 334-335.

Боркашони бо дигар намудҳои нақлиёт хеле кам шудааст. Масалан, ба воситаи нақлиёти роҳи оҳан соли 2019 5798,9 тонна борҳо кашонида шудаанд, ки дар муқоиса ба соли 2010 45,5 фоиз кам шудааст. Ба воситаи нақлиёти ҳавой бошад 1,1 ҳазор тонна бор кашонида шудааст, ки дар муқоиса нисбат ба соли 2010 50% кам шудааст. Таҳлили кашонидани борҳо ба воситаи нақлиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки аз ҳама нақлиёти ғайриавтомобилӣ ва самарабахш барои кашонидани борҳо ба кишвари мо нақлиёти автомобилӣ мувофиқ аст.

Аз ин рӯ, «солҳои охир соҳаи роҳу нақлиёт низ бомаром рушд намуда, дар натиҷа мо ба яке аз ҳадафҳои стратегии худ – раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ноил гардидем. Бо ин мақсад, дар солҳои соҳибистиклолӣ дар соҳаи нақлиёти кишвар 53 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи 20,3 миллиард сомонӣ амалӣ гардида, беш аз 2200 километр роҳҳои дорои аҳаммияти байналмилалӣ бунёд ва ба истифода дода шуданд. Корҳои дар соҳаи анҷомдодашуда имконият фароҳам оварданд, ки мавқеи Тоҷикистон дар раёдабандии ҷаҳонии сифати роҳҳо, ки ҳамасола аз ҷониби таҳқиқоти байналмилалӣ “Ҳисоботи ҷаҳонии рақобатпазирӣ” гузаронида мешавад, дар зарфи ду соли охир 20 зина беҳтар

гардида, тибқи арзёбии Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ дар байни 141 давлати ба таҳқиқот фарогирифташуда зинаи 50–умро ишғол намуд» [2].

Ҳаҷми ҳамлу нақли бор ва хароҷоти онҳо дар савдо аз ҳаҷм ва соҳти истеҳсол ва истеъмоли молҳо, ҷойгиршавии муассисаҳои истеҳсолкунанда, анборҳои яклухтфурушӣ, мағозаҳо дар ҷумҳурӣ, таносуб ва сатҳи рушди намудҳои гуногуни нақлиёт, сатҳи таҷҳизоти техникаи онҳо, механиконидаи корҳои борфарорӣ, ҳолати ҳайати сайёр ва роҳҳо вобаста аст. Аз тарафи дигар, сатҳи рушди низоми нақлиёти давлат яке аз муҳимтарин нишонаҳои пешрафти технологӣ ва соҳибтамаддунии он мебошад. Талабот ба як низоми хеле тараққикардаи нақлиётӣ ҳангоми ҳамгироӣ бо иқтисоди ҷаҳонӣ боз ҳам афзоиш меёбад, низоми нақлиётӣ таҳкурсии асосии бомуваффақият ворид шудани Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мегардад ва дар он ҷойгоҳеро ишғол менамояд, ки ба сатҳи давлате, ки хеле тараққӣ кардааст мувофиқат мекунад.

Яке аз низомҳои муайянкунандаи интиқоли бор ва мусофирон дар қаламрави ҷумҳурӣ низоми нақлиётӣ мебошад, ки дар иқтисодиёти бозорӣ ба сифат, мунтазамӣ ва эътимоднокии алоқаҳои нақлиётӣ, беҳатарии молҳо ва беҳатарии ҳамлу нақли мусофирон, мӯҳлат ва арзиши интиқол талаботҳои зиёд ба миён мегузорад. Мутобиқи ин талаботҳо ҳолати алоқаи нақлиётӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба талаботи стандарти байналмилалӣ ҷавобгӯ бошад. Муҳимтарин нишондиҳандаи ҳамгироии низоми нақлиётӣ ҷумҳурӣ истифодаи оқилонаи шабакаҳои нақлиётӣ мавҷуда, дарк намудани бартариҳои мавқеи ҷуғрофӣ ва иқтидори коммуникатсионии онҳо мебошад, ки роҳи кӯтоҳтаринро ба кишварҳои Ғарбу Шарқ таъмин менамояд. Аммо барои он, ки низоми нақлиётӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарчи зудтар ба низоми нақлиётӣ дараҷаи ҷаҳонӣ ва иқтисоди кишвар ба транзит табдил ёбанд, навсозии ҳамаҷонибаи тамоми соҳаи нақлиёт зарур аст [3, 2015.- № 1.- С.15-26].

Дар шароити бозор, талаботи муҳими истеъмолкунандаи хидматрасонии нақлиётӣ сари вақт ва хушсифат расонидани мол мебошад. Ин вазифаҳоро дар сурати истифодаи логистика, яъне алгоритми идоракунии бо муваффақият ба анҷом расонидан мумкин аст. Истифодаи усулҳои гуногуни иқтисодӣ ва математикӣ имкон медиҳад, ки амалиёти унсурҳои алоҳидаи раванди нақлиёт мувофиқ гардонидани шавад ва ин унсурҳо ба як низом муттаҳид карда шаванд. Тараққиёти нокифояи низоми пешқадами нақлиётӣ технологияи ҳамлу нақл дар ҷумҳурӣ боиси афзоиши хароҷоти нақлиёт гардида, бозор ҳам аз даст меравад. Вазъияти ногувори иқтисодии кишвари мо аз қормандони нақлиёти автомобилӣ талаб мекунад, ки ба ҳалли масъалаҳои ташкилию идоракунии ҳамлу нақли автомобилӣ диққати хосса диҳанд. Ҳангоми ҳалли ин мушкилоти ҷиддӣ зарурати такмил додани банақшагирии дақиқ, таҳлил ва баҳодиҳии иқтисодии корҳои ҳам низоми калони нақлиётӣ ва ҳам автомобилҳои алоҳида пайдо мегардад. Танҳо дар асоси ҳисобу таҳлилҳои дақиқ ҷадвали оқилонаи сарфаи захираҳои ҳамлу нақли борҳоро қор карда баромадан имконпазир аст. Қарори дурусти иқтисодӣ калиди рушди бомуваффақияти муассисаи нақлиётӣ автомобилӣ ба шумор рафта, боиси ба даст овардани фоидаи устувор мегардад. Бо ташаккулёбии тамоюли афзоиши нақши ҳамлу нақли автомобилӣ байналмилалӣ, муассисаҳои автомобилӣ ба талаботҳои шадиди давлатҳои хориҷӣ нисбати муассисаҳо, яъне ҳамлу нақлкунандагон ва ҳайати сайёри онҳо рӯ ба рӯ шуданд. Аз ин рӯ, маҳз

банақшагирии оқилона, сохти оқилонаи ҳайати сайёр ва речаҳои кори нақлиёти автомобилӣ имкон медиҳад, ки муассисаи автомобилӣ рақобатпазир бошад ва қобилияти рушд дошта бошад.

Ҳамин тавр, такмил додани сохти ташкилӣ ва усулҳои идоракунии муассисаҳои нақлиётӣ, ки ҳамлу нақро ба анҷом мерасонанд, пеш аз ҳама ҳамлу нақли контейнерӣ, ки ба шароитҳои нав мутобиқ шуда истодааст хеле мубрам мебошад.

Дар шароити имрӯза идора қардани ҳамлу нақли нақлиётӣ ва муассисаҳое, ки ба ин қорҳо машғул ҳастанд бо низоми хеле мураккаби идоракунии табдил ёфтааст. Сохт ва усулҳои идоракунии ҳамлу нақли автомобилро дар муассисаҳои автомобилӣ аз як тараф сатҳ ва тарзи ҳамкорӣ бо дигар намудҳои нақлиёт, ки муассисаи автомобилӣ муштарақона қор мекунад муайян мекунад, аз тарафи дигар сатҳ ва тарзи ҳамкорӣ бо муассисаҳои зиёди саноатӣ ва тиҷоратӣ, ки бо онҳо шартнома дорад ва барои онҳо муассисаи автомобилӣ на танҳо ҳамлу нақлкунанда, балки миёнаравӣ, тиҷоратӣ бо дигар намудҳои нақлиёт (нақлиёти роҳи оҳан, нақлиёти ҳавоӣ) маҳсуб мешавад, муайян мекунад.

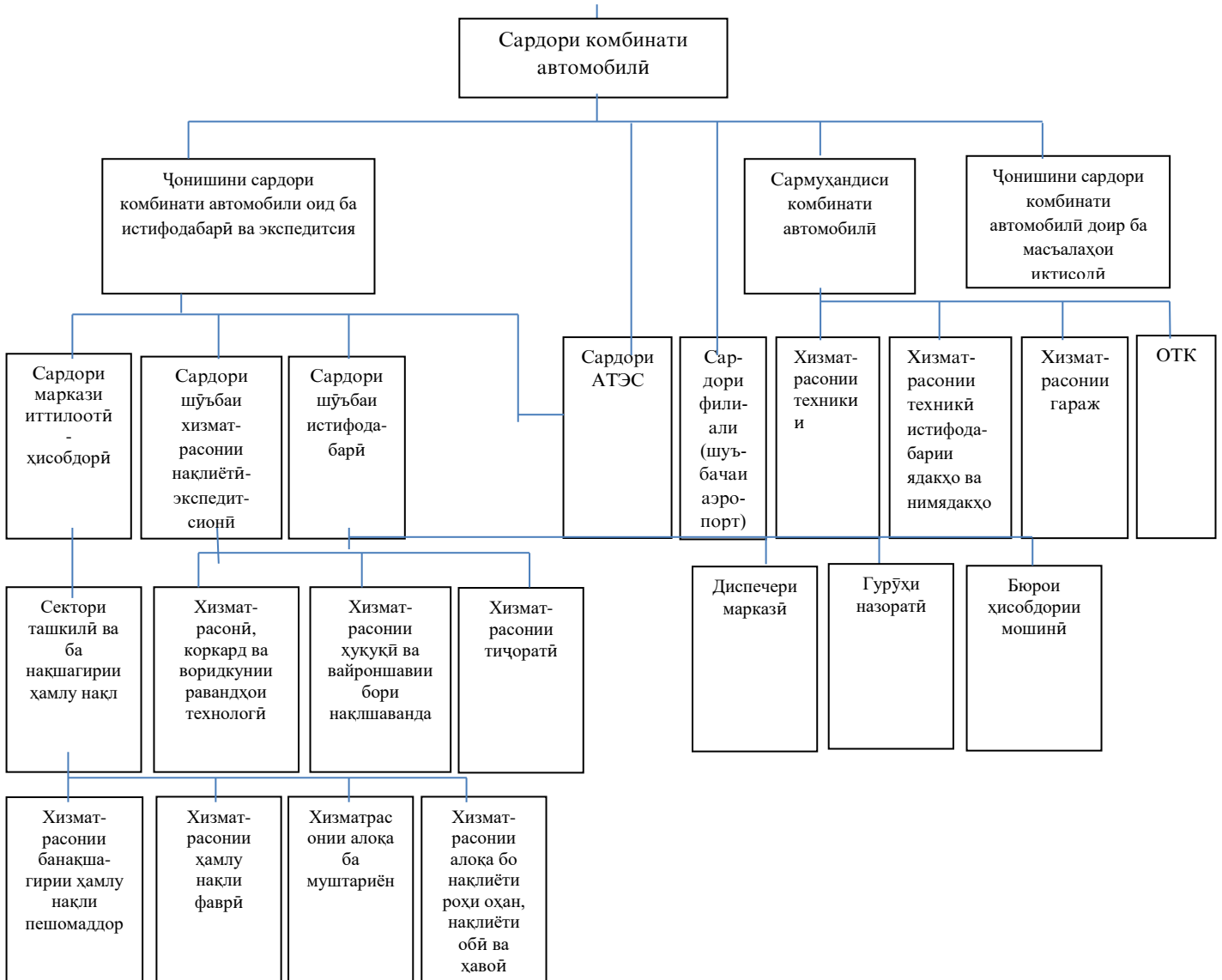
Ба ақидаи мо дурнамои сохти ташкилии идоракунии истехсолии муассисаҳои автомобилӣ типӣ наваз як қатор умурҳои марказонидашудаи зерин иборатанд:

- ташкил ва банақшагирии ҳамлу нақл (умури хизматӣ) истифода ва экспедитсия;

- хизмати банақшагирии иқтисодӣ ва техникӣ;
- таъминоти хоҷагидорӣ; хизмати гаражи;
- дастгирии иқтисодӣ; хизматрасонии гараж;
- филиалҳо дар истгоҳҳои роҳи оҳани боркаши хизматрасонидашуда;
- анбори қалони зергурӯҳҳо барои боркашонии ҳавоӣ;
- нуқтаҳои диспетчерӣ дар фурудгоҳҳо (**расми 1**).

Дар навбати худ, муассисаҳои автомобилӣ шӯъбаҳои зерини худро доранд: нақлиётӣ - экспедитсионӣ, тиҷоратӣ, истифода ва хизматрасонии техникӣ. Дар ҳамаи филиалҳо истгоҳҳои боркашонии роҳи оҳан, истгоҳҳои автомобилӣ ва нимпритсепҳо мавҷуданд.

Расми 1. Сохти ташкилии дурнамои идоракунии муассисаи нақлиёти автомобилӣ (комбинат)

Умури марказонидашудаи истифода ва экспедитсияи комбинати автомобилӣ аз маркази иттилоотӣ ҳисоббарорӣ (МИХ), комбинати шӯбаи хизматрасонии нақлиётӣ-экспедитсионӣ ва шӯбаи истифода ташкил карда мешавад. Яке аз бахшҳои МИХ бахши ташкил ва банақшагирии ҳамлу нақл мебошад, ки ба ҳайати он хизматҳои банақшагирии дурнамои ҳамлу нақл, банақшагирии фаврии ҳамлу нақл алоқа бо мизочон, робита бо нақлиётчиҳои роҳи оҳан ва нақлиётчиҳои ҳавоӣ дохил мешаванд.

Шӯбаи хизмати нақлиётӣ - экспедитсионӣ (ХНЭ) дар ҳайати худ хизмати коркард ва ҷорӣ намудани ҷараёнҳои технологӣ ва дастурамалҳои мансабӣ, хизмати (умурӣ), ҳуқуқӣ, умури таъмини амнияти ҳамлу нақл, умури тижоратиро дорад.

Дар шӯбаи хизмати нақлиётӣ – экспедитсионӣ (ХНЭ) якҷоя бо кормандони шӯбаҳои экспедитсионӣ ва лабораторияи системаи автоматикунонидашудаи идоракунии (САИ) - и автомобилӣ таҳия ва татбиқи ҷараёнҳои технологӣ дар нуқтаҳои контейнерии истгоҳҳои роҳи оҳан дар истгоҳҳои боркашонии борашон кам пайвастиҳои роҳи оҳан, фурудгоҳҳо таҳия ва татбиқ карда мешаванд.

Хизматрасониҳое, ки ба ХНЭ дохил мешаванд ба масъалаҳои корҳои даъво, таҳия ва татбиқи пешниҳодҳо оид ба таъмини амнияти молҳо, таъминоти ҳуқуқии ронандагон ва кормандони экспедитсия сару кордоранд.

Хизмати тиҷорати ХНЭ барои шӯъбаҳои экспедиторӣ оид ба васеъ намудани намудҳои хизматрасонии экспедитсионӣ, шартҳои ситонидани даромаду ҷарима аз муштариён ва намудҳои марбути нақлиёт ва бастании шартномаҳои тиҷоратӣ тавсияҳо таҳия мекунад.

Умури махсуси иттилоотӣ дар асоси маълумоти ҳамарӯза дар бораи мавҷудияти бор дар истгоҳҳои боркашонӣ ба муштариёни гуногун ё, ки бо онҳо шартномадоранд оид ба масъалаҳои ташкилӣ фавран ҳамкорӣ мекунад.

Масалан, пешниҳод мекунад, ки мӯҳлати қабул ва ё супоридани борро дароз кунад, дар рӯзҳои истироҳат корхоро ташкил кунад, ҳамлу нақро шабона ба роҳ монанд, боркашониро ба танзим дароранд. Чунин корҳо имкон медиҳад, ки кашонида бурдан ва кашонда овардани борҳои шабонарӯзӣ зиёд карда шавад, речаи вақти истифодаи автомобил баланд бардошта шавад ва дар баробари ин фаъолияти муассисаи автомобилӣ сермахсул ва самаранок гардад.

Дар ин ҳол, яке аз самтҳои истифодаи захираҳои истеҳсоли имконияти тағйири васеи самти ҳаракати ҳайати сайёри муассисаи автомобилӣ вобаста ба ҳаҷм ва самти боркашонӣ ба шумор меравад.

Хизмати банақшагирии иқтисодӣ ба баланд бардоштани нақши усулҳои иқтисодии идоракунии бо ба назар гирифтани дифференциатсияи шаклҳои фаъолияти банизомдарории моддии кормандон диққати хосса медиҳанд [4, № 1., 2019 - С.51-56]. Махсусгардонӣ, тамаркуз, мувофиқати ҳамлу нақли автомобилӣ дар ҳаҷми васеъ дар маҷмӯъ имкон медиҳанд, ки болоравии мӯътадили даромаднокии муассисаро таъмин намоянд.

Звенои асосии пайвастанандаи комбинати автомобилӣ ва истгоҳи боркашонии роҳи оҳан филиали муассисаҳои автомобилӣ бо воҳидҳои сохтори он дар истгоҳ, аз ҷумла қатори автомобилӣ ба қисмҳои таркибии худ дар истгоҳ, инчунин қатори автомобилҳо ва минтақаи таъмир ба ҳисоб меравад.

Агар дар истгоҳҳои роҳи оҳан филиалҳои корхонаҳои автомобилӣ мавҷуд бошанд, ки контейнерҳо, борҳои хурдро интиқол диҳанд, идоракунии дар корхонаҳои автомобилӣ ба ҳамроҳсозии кори якҷанд филиалҳо (истгоҳҳои боркашон) дар самти ба ҳам пайвастании нақлиёт (масалан, роҳҳои ҳалқавӣ), идоракунии алоҳида дар назди ҳар як филиал сурат мегирад.

Муассисаҳои автомобилӣ дар идоракунии ҳамлу нақли бори ҳавоӣ таҷриба андӯхтаанд. Ҳамроҳсозии ин ҳамлу нақлҳо бо ҳамкориҳои хизматҳои зерин сурат мегирад: нуқтаҳои диспетчерии корхонаҳои автомобилӣ дар фурудгоҳҳо; анбори махсуси зергурӯҳҳо дар шаҳри Душанбе барои боркашонии ҳавоӣ; дафтари молӣ барои хизматрасонӣ ба фурудгоҳҳо; ҳадамоти ҳуқуқӣ ва муроҷиатӣ; идораи марказии диспетчерии заводи автомобилсозӣ; агентии асосии ҳадамоти ҳавоӣ.

Дар айни замон, хизматчиёни муассисаҳои автомобилӣ чумхурӣ дар такмили системаи идоракунии ба кори ҳамлу нақл дар ҷузъҳои нақлиётӣ дар самтҳои зерин иштирок мекунад:

- таҳияи сохтор ва усулҳои нави идоракунии нақлиёт барои ҳалли масъалаҳои асосии ба миёномада;

- такмили усулҳо ва шаклҳои ҳамкориҳои нақлиёти автомобилӣ бо роҳи оҳан ва авиатсияи граждани;

- таҷдиди техникаи нақлиёт, татбиқи васеи технологияи нав, тағйир додани сохтори парки автомобилӣ;

- таҳия ва татбиқи системаи автоматикунонидашудаи низоми интиқоли контейнерӣ (дар асоси технологияи компютери насли сеюм) ҳамчун воситаи асосии идоракунии ҷараёни нақлиётӣ; таҳия ва татбиқи системаҳои автоматиконидашудаи идоракунии ҳамлу нақли бори ҳавой; татбиқи намудҳои кори нақлиёт, ки ба баланд бардоштани маҳсулнокии онҳо нигаронида шудаанд.

Пештар тамоми парки автомобилӣ муассисаҳои автомобилӣ дар таваққуфҳои асосӣ ҷойгир буд. Чунин ҷобачогузори парк боиси дермони мошинҳо аз таваққуфҳои асосӣ то истгоҳи боркашӣ мегардад. Ҳудуди маҳдуди таваққуфҳои асосӣ имкон намедод, ки парк васеъ карда шавад. Набудани ҷойҳои аз сари нав пайваस्तкунӣ дар истгоҳҳои имкони бор кардан ва фаровардани борҳоро дар шомгоҳон ва шабона намедоданд ва бо ҳамин бекористии автомобилҳоро зиёд карда, маҳсулнокии кори онҳоро паст мекард.

Имрӯз, аз нуқтаи назари иқтисодӣ ташкил кардани филиалҳо ва як қатор истгоҳҳои боркаш дар шаҳрҳои кишвар, ки ба онҳо муассисаҳои мушаххаси автомобилӣ ё автокомбинатҳо хидмат мерасонанд, фоидаовартар аст. Ин имкон дод, ки аз ҳисоби афзоиши маҳсулнокии парки автомобилӣ таҳкурсии иқтисодии тамоми комбинати автомобилӣ аз ҳисоби баланд бардоштани маҳсулнокии парки автомобилӣ хеле мустаҳкам карда шавад.

Ҳоло вазифаҳои филиали муассисаҳои автомобилӣ, сохти ташкили идоракунии онро дида мебароем.

Ҳар як филиали корхонаҳои автомобилӣ истгоҳеро, ки ба он доимӣ бо як маркази муайяни нақлиётӣ вобаста карда шудааст, хизмат мерасонад. Филиал ҳамлу нақли мутамаркази ҳамаи борҳои ба ин истгоҳ воридмешудагӣ ва интиқолмешудагӣ маҷмааи амалиёти нақлиётӣ ва экспедиториро анҷом медиҳад.

Ба маҷмуи амалиётҳои нақлиёти экспедитсионӣ, ки филиалҳои муассисаҳои автомобилӣ иҷро мекунанд инҳо дохил мешаванд:

- гирифтани ҳуҷҷатҳои молӣ - нақлиётӣ аз истгоҳи роҳи оҳан барои бори воридшуда;

- баҳисобгирии ҳуҷҷатҳои интиқол барои ҳамаи молҳои, ки ба контейнерҳо, вагонҳо ва ҳамлу нақлҳои хурд ворид мешаванд;

- маълумоти боргирандагон дар бораи молҳои ба суроғи онҳо расонидашуда ва суроғи таҳвили мол; - банақшагирии фаровардани мол аз вагон ба анборҳо аз рӯи бахшҳо, минтақаҳои дахлдори кишвар;

- банақшагирии масири воситаҳои нақлиёт ва тартиби боркунии он дар филиал;

- боркунии пешакии нимпритсепҳои баргардонидашаванда дар шомгоҳон ва шабона;

- қабули мол аз истгоҳҳо, интиқол бо нақлиёти автомобилӣ ба истгоҳҳо ва расонидан барои рафтани ба истгоҳи таъинотӣ;

- пардохти хароҷоти бор барои муштарӣ тавассути роҳи оҳан;

- гирифтани қвитансияҳои молҳои фириристодашуда;

- аз номи муштарӣ ба истгоҳ пешниҳод кардани дархостҳои панҷрӯза барои ҳамлу нақл тибқи нақшаи муштарӣ, гирифтани иҷозатнома (раводид) барои

истгоҳ ва барои интиқоли мол тавассути фиристодани вагонҳо, додани кортҳои бақайдгирӣ аз ном ва аз ҷониби ваколатномаи муштарӣ барои иҷрои нақшаи моҳонаи ҳамлу нақл;

- таҳияи ҳисоботи шабонарӯзӣ пас аз расидан ва фиристодани молҳо аз истгоҳҳо ва пешниҳоди ин ҳисоботҳо ва қвитансияҳои молҳои фиристодашуда ба истгоҳи мушаххаси экспедитсионӣ барои ба анҷом расонидани ҳисоббаробаркуниҳои мутамаркази молиявӣ бо мизочон барои иҷрои корҳо ва хизматрасониҳо.

Дар замони муосир, бо афзоиши ҳаҷми ҳамлу нақли дохилӣ ва байналмилалӣ стансияи нақлиётӣ - экспедитсионии автомобилӣ (СНЭА) аз ҷиҳати сохти ташкилӣ хеле нав шудаанд. Аз ин рӯ, мо бештар муфассалтар дар бораи усулҳои идоракунии шаклу намудҳои гуногуни ҷараёни технологӣ дар СНЭА истода мегузарем.

Ҳангоми таҳияи сохти ташкилии СНЭА технологияи коркарди иттилоотӣ ва истифодаи он аз ҷониби сохторҳои гуногун, ба назар гирифтани усулҳои идоракунии, ки ба намудҳои гуногуни ҷараёнҳои технологияи истеҳсоли хос аст муҳим аст [5, 1981.-С.74-83]. Яке аз хусусиятҳои хоси ҷараёни технологӣ қобилият доштани он барои мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбанда мебошад.

Моделе, ки дар асоси басомади тағйирот ва навъоварии онҳо (Ҷадвали 2) тақия мекунад се навъи ҷараёни технологиро фарқ мекунад: мӯътадил, чандиртанзимшаванда ва мувофиқшавӣ (адаптивный).

Ҷадвали 2. Шаклҳои ҷараёни технологӣ

Хусусияти тағйирот	Гоҳ-гоҳ ← суръати → мутассил (беист) тағйирёбӣ	
Пешгуишаванда ↑ Навгонии тағйирот ↓ Ногаҳонӣ (тасодуфи)	1. муътадил	2. Чандир - танзимшаванда
		3. Мувофиқкунӣ

Ба ҳар як шакли зерини ҷараёни технологӣ бояд низоми муайяни идоракунии мувофиқат кунад:

- дар ҳолати мӯътадили ҷараёни технологӣ, идоракунии мутамарказ, банақшагирӣ, назорати қатъӣ ба мақсад мувофиқ аст;

- дар ҳолати ҷараёни технологияи чандиртанзимшаванда идоракунии ғайримарказонидашударо татбиқ карда, то як андоза ҳуқуқ ва ўҳдадорихоро ба роҳбарони тобеъ вогузоштан;

- дар ҳолати ҷараёни мувофиқкунии технологӣ, банақшагирӣ аз рӯи ҳадафҳо, ғайримарказикунонии васеи идоракунии, назорат аз рӯи натиҷаи корҳо истифода бурда мешаванд.

Ҷараёни технологияи коркарди контейнерҳо дар истгоҳи контейнерӣ аз рӯи як қатор хусусиятҳои технологияи чандиртанзимшаванда мувофиқтар аст.

Дар ҳақиқат, тағйирот дар ҷараёни технологӣ зуд-зуд рух медиҳад, аммо онҳо навгонии маҳсус нестанд, яъне онҳо ба гурӯҳи бемислу монандҳо ва беназирҳо дохил намешаванд.

Тавре, ки дар амал маълум аст, технологияи коркарди контейнерҳо дар истгоҳи контейнерӣ маҳз ҳамон чизест, ки ба системаи идоракунии мутобикат мекунад, мутамарказонидан ва ғайримарказикунонии идоракуниро бо додани қисман ҳуқуқ ва ўҳдадориҳо ба роҳбарони зинаи миёна (сардорони майдон, сардори идораи мол, муҳандиси калон - диспетчер) тақозо мекунад. Ба ин шакли ҷараёни технологӣ инҳо мувофиқат мекунанд: ивазшавии кормандон дар доираи тамоми қисматҳои вазифаҳои амалиётӣ (масалан, идораи мол, хизмати навбатдории диспетчерӣ ва ғ.). Шумораи миёнаи коргарони экспедитсионии қисмҳои алоҳида (маҳаллӣ контейнерӣ, идораи мол ва аз 7 то 30 мебошад.

Ба камбудии асосии сохт ва усулҳои идоракунии анъанавии қисматҳои муассисаҳои автомобилӣ дар нуқтаи контейнерӣ инҳоро мансуб дониш мумкин аст, ки мавҷуд нестанд:

- таҳассусмандии вазифаҳои идоракунии роҳбарияти дараҷаи олӣ ва миёна бо баназардошти мақсадҳои асосие, ки дар назди нуқтаи контейнерӣ меистанд;

- системаи муассири банақшагирии ҳаррӯзаи коркарди контейнерӣ дар сатҳи баланд, миёна ва поёнӣ;

- як қатор звеноҳои муҳими сохтори идоракунии;

- сменаҳои ягонаи комплекси ва роҳбарии комплекси онҳо;

- тавсияҳои муфассали мансабӣ барои ҳамаи кормандони истгоҳ, ки бо ҷараёни технологӣ, низомӣ банақшаگیرӣ ва низомӣ масъулиятноки алоқаманданд баҳусус, барои кормандони сатҳҳои миёна ва поёнӣ;

- маълумоти тахминӣ (пешакӣ) аз роҳи оҳан барои як ё ду рӯз ва ё чанд рӯз пештар дар бораи наздик омадани мол дар контейнерҳои умури ягонаи корӣ;

- аксар вақт воситаҳои техникаи ҳисоббарорӣ низомӣ алоқа ва интиқол додани маълумот, техникаи ташкилӣ имкон медиҳанд, ки сохт ва усулҳои муассири самарабахшии идоракунии нуқтаҳои контейнерӣ фароҳам оварда шаванд.

Яке аз оқибатҳои бади гуфтаҳои боло аз он иборат аст, ки роҳбарияти қисмҳо ё истгоҳҳо аз ҳад зиёд ба корҳои фаврӣ машғуланд. Аз ин рӯ, дар поён принципҳои зерини асосие, ки асоси сохти ташкилии идоракунии истгоҳи (стансияи) автомобилӣ нақлиётӣ – экспедитсионӣ (ИАНЭ) – ро дар нуқтаҳои контейнерӣ ташкил медиҳанд пешниҳод карда мешавад.

1. Дар сохти нави идоракунии пешбинӣ мешавад, ки ваколатҳо асосан ба кормандони сатҳи миёна, инчунин сатҳи поёнии идоракунии дода шуда, масъулияти роҳбарон дар ҳамаи зинаҳои идоракунии ИАНЭ ва нуқтаҳои контейнерӣ баланд бардошта мешаванд: Зарур аст, ки диққати кормандони сатҳи олии идоракунии ИАНЭ ва пеш аз ҳама сардори ИАНЭ ба ҳалли масъалаҳои муҳимтарини дарозмуддат ва стратегии банақшаگیرӣ ва идоракунии ҷалб карда шавад. Кормандони сатҳи миёна бошанд асосан бояд ба ҳалли масоили банақшагирии амалиёт ва идоракунии машғул шаванд.

2. Принципи муҳими низомӣ идоракунии таҳассуснокӣ дар ҳама зинаҳо мебошад, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳои муайян равона карда шудаанд.

3. Корҳои асосӣ оид ба банақшагирии моҳона, ҳафтаина ва ҳаррӯзаи ҳамлу нақли контейнерҳо ба зиммаи сардори нуқтаи барқароршавандаи нимпритсепи баргардон ва гурӯҳи таҳлили ҷараёни боркашонӣ ва банақшагирии ҳамлу нақл воғузошта мешаванд.

4. Кори асосиро оид ба идоракунии хамлу накл барои иҷрои самаранокии нақшаи содирот, воридот, қабул ва фиристондани контейнерҳои калонҳаҷмро бояд сардори шӯъбаи хидматрасонии нақлиётӣ - экспедитсионӣ (ХНЭ), ки сардори ягонаи комплекси навбатдорӣ оид ба коркарди контейнерҳои калонҳаҷм дар терминал мебошад (нақши сардори ХНЭ барои зарфҳои миёнатонна низ ҷунин аст).

5. Сохти нави идоракунӣ бештар бо истифодаи низоми автоматикунонидашудаи идоракунӣ (НАИ) дар нуқтаи контейнерӣ мувофиқ аст.

Адабиёт:

1. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. С. 11.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»// <http://www.president.tj/node/13739>.
3. Бобоев К. О. Транспортная инфраструктура в системе регионального развития Республики Таджикистан//Таджикистан и современный мир/Вестник Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. - Душанбе, 2015.- № 1.- С.15-26.
4. Мирсаидов А.Б., Шералиев А. Институциональные аспекты развитие дорожно-транспортной системы межрегионального значения//Экономика Таджикистан, № 1., 2019 - С.51-56.
5. Пермин В.М., Рудницкий Г.Я. Организация централизованных контейнерных перевозок автомобильным транспортом.-М., Транс – порт,1981.-С.74-83.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ АВТОМОБИЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПЕРЕВОЗКЕ КРУПНОГАБАРИТНЫХ КОНТЕЙНЕРОВ

ТОДЖЕВ МАНУЧЕХР НАДЖМИДДИНОВИЧ,

соискатель Института экономики и демографии

Национальной академии наук Таджикистана,

734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33,

Тел. : (+992) 918-49-72-39. E-mail: tojev-1985@mail.ru.

В статье анализируется порядок совершенствования организационной структуры автомобильных предприятий по перевозке крупногабаритных контейнеров. Автор на основе большого фактического материала показывает, что уровень развития транспортной системы любого государства – один из важнейших признаков его технологического прогресса и цивилизованности. Потребность в высокоразвитой транспортной системе еще более усиливается при интеграции в мировую экономику, транспортная система становится базисом для эффективного вхождения Таджикистана в мировое сообщество и занятия в нем места, отвечающего уровню высокоразвитого государства. Далее исследователь подчеркивает, что одной из определяющих систем, обеспечивающих грузовые и пассажирские перевозки на территории республики, является транспортная система, к которой в рыночных условиях предъявляются высокие требования в отношении качества,

регулярности и надежности транспортных связей, сохранности грузов и безопасности перевозки пассажиров, сроков и стоимости доставки. В соответствии с этим, автор статьи оценивает состояние транспортных коммуникаций Республики Таджикистан и отмечает, что она должна отвечать требованиям международного стандарта.

Ключевые слова: транспорт, контейнер, структура, организационная структура предприятий, автомобиль, перевозка, крупнотоннажный, стандартный, международный, национальная стратегия, транзитный, инфраструктура, принцип, экономика, железная дорога, Азия, ближний Восток, СНГ.

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL INSTITUTIONS AUTOMOTIVE TRANSPORTATION OF LARGE-VOLUME CONTAINERS

TOJEV MANUCHEHR NAJMIDDINOVICH,

applicant at the Institute of Economics and Demography of the
National Academy of Sciences of Tajikistan,
734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33,
Phone.: (+992) 918-49-72-39. E-mail: tojev-1985@mail.ru

The article analyzes the organizational structure of the management structure of automobile enterprises in the transportation of large-tonnage containers. The author, on the basis of a large amount of factual material, shows that the level of development of the transport system of any state is one of the most important signs of its technological progress and civilization. The need for a highly developed transport system increases even more with integration into the world economy, the transport system becomes the basis for Tajikistan's effective entry into the world community and occupying a place in it that corresponds to the level of a highly developed state. Further, the researcher emphasizes that one of the defining systems that ensure freight and passenger transportation on the territory of the republic is the transport system, to which, in market conditions, high requirements are imposed on the quality, regulation and reliability of transport links, the safety of goods and the safety of passenger transportation, timing and cost of delivery. In accordance with this, the author of the article concludes assesses the state of transport communications of the Republic of Tajikistan and notes that it must meet the requirements of the international standard.

Key words: transport, container, structure, organizational enterprise, automobile, transportation, large-capacity, standard, international, national strategy, transit, infrastructure, principle, economy, railway, Asia, Middle East, CIS.

УДК: 336,6 (662)

**АЛОҚАМАНДИИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ВА НИЗОМИ
АНДОЗБАНДӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОР**

ҲУСЕЙНОВ УМАРҶОН САИДАКБАРОВИЧ,

ассистенти кафедраи менечменти
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Саид Носир- 33,
Тел: (+ 992) 988-83-10-74. E-mail: umarjonhuseynov96@mail.ru

ФАЙЗУЛЛОЕВ СУҲРОБ ШОДИЕВИЧ,

декани факултети молия ва иқтисодиёти рақамии
Коллеҷи информатика ва техникаи компютери шаҳри Душанбе,
Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Борбад – 48/1,
Тел: (+992) 987-97-14-14. E-mail: fayzulloev.94@mail.ru

Дар мақолаи мазкур муаллифон оиди мафҳуми соҳибкорӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ маълумот ҷамъоварӣ намудаанд. Дар баробари ин муҳимияти фаъолияти соҳибкориро дар иқтисодиёти мамлакат муайян намуда, бо мисолҳои мушаххас таҳлилу барраси кардаанд. Ҳамчунин муаллифон дар мақола зимни таҳқиқ тарафҳои мусбии фаъолияти соҳибкории истеҳсолро ба иқтисоди миллӣ ва сабабҳои муфлисшавии зиёди соҳибкоронро бо мисолҳои мушаххас муайян ва пешниҳод намудаанд.

Инчунин дар мақолаи худ қайдкардаанд, ки соҳибкор бояд дар ҷустуҷӯи ақидаҳои нав, ташкили кори ҳайати корхона, ки ба ошкоркунии имкониятҳои нав барои фаългардонии фаъолияти хоҷагидорӣ, азхудкунии бозорҳои нав, гузаитан ба истеҳсоли молҳо ва хизматҳои нав равонашуда, кушиши ба харҷ диҳад.

Калидвожаҳо: *Соҳибкорӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, муфлисшавӣ, корхона, бизнес, истеҳсолот, мағоза, миёнарав, андозбандӣ, созишнома.*

Калимаи соҳибкорӣ аз забони фаронсавии «Интепренер» пайдо шудааст. Маънои ин калимаро «соҳиби кор» ё «миёнарав» ифода менамояд. Шахсе, ки созиши байни ду ҳарифро ташкил меод, соҳибкор ҳисоб меёфт. Ба ибораи дигар гуем, соҳибкор ҳамчун миёнарав фурушандаю харидорро дарёфта онҳоро бо якдигар шинос мекунад ва барои бастанӣ шартнома шароит мусоидат мекунад.

Дар аввали асри XX калимаи «соҳибкор» қимати дигарро ба худ гирифт ва аз рӯи талаби нав шахсони миёнарав соҳибкор ҳисоб намешаванд.

Соҳибкор гуфта акнун он шахсро меҳисобанд, ки ба уҳдаи худ масъулияти идоракунии корхонаро бо мақсади гирифтани фоида ё дар хавфи хонавайрон шудан аст, мегирад. Сабаб дар он аст, ки миёнаравон дар вақти ташкил намудани созиши байни ҳарифон ягон хавфе надоранд. Агар созишнома баста шавад фоизи худро мегиранд ва парвоя надоранд.

Таҳлили чунин таъриф ба ду хусусияти соҳибкорӣ диққати шахсро ҷалб менамояд:

Соҳибкор маъно ва мақсади гирифтани фоидаро дорад.

Соҳибкор маънои масъулият, тарсу ваҳм ва хавфи ноомади кор ё хонавайроншавиро дорад.

Соҳибкорӣ, корчалонӣ, миёнаравӣ, даллолӣ, бозоргонӣ - бо калимаи хориҷии бизнес ҳам ифода карда мешавад.

Бизнес чист? Таърифи оддии бизнес ин кор аст.

Формулаи бизнес: П-П1 аст, яъне соҳибкор пулро барои ташкили ягон кори фойданок сарф мекунад ва баъд аз иҷрои кор пули сарфшударо бо фойдааш ба даст меорад. Дар ҳақиқат протсессии ба даст овардани фоида ин протсессии мураккаб буда ҳаёти ҳазорҳо одамонро дар бар мегирад ва дар айни ҳол тақдири онҳоро муайян мекунад.

Бизнес бо мазмуни пуррааш ин фаъолияти шахсони алоҳида барои ташкили корхона ё ширкату корпоратсия, ки ба истеҳсоли мол машғуланд ё хизмат мерасонанд, равона шудааст. Аз ин ҷо бо воситаи қонеъ гардонидани талаботи бозор гирифтани фоида мақсади асосии ин фаъолиятро ташкил мекунад.[4]

Инак, бизнес - ҳамчун шакли махсуси иқтисодӣ буда, фаъолияти мақсадноки одамонро, ки барои гирифтани фоида равона шудааст, ифода мекунад.

Узви (субъекти) асосӣ дар ин ҳаракат соҳибкор (бизнесмен) аст.

Объекти вай бошад мол, маҳсулот, хизмат ё ягон чизи дигаре мебошад, ки барои талабот мувофиқ аст ва дар бозор пешниҳод карда мешавад.

Фаъолияти соҳибкорӣ самаранок мегузарад агар дар ҷамъият муҳити муайян ва шароит муҳайё бошад.

Муҳити соҳибкориро бозор ва муносибатҳои бозоргонӣ, озодии шахсии соҳибкор ва новобастагии у аз ҷамъият ташкил медиҳанд.

Муҳити соҳибкорӣ имконият медиҳад, ки қарор оиди ташкили кор бо хоҳишу ташаббуси ҳуди соҳибкор қабул шавад, он гоҳ ҷунин қарорро фойданок меҳисобанд.

Барои озодона гузаронидани фаъолияти соҳибкорӣ давлат бояд қонунҳои оқилона қабул намуда сиёсати ҷимояи соҳибкоронро гузаронида ба онҳо кумакҳои амалӣ расонад.

Асоси системаи соҳибкории озодро моликияти хусусӣ, интиҳоби озод ва мукофотонидани фаъолият ташкил медиҳанд. Принсипҳои амалкунандаи соҳибкории озод, ки дар ҳамаи мамлакатҳои тараққикарда истифода мешаванд инҳо мебошанд:

а) ҳуқуқи соҳибот, истифода, хариду фуруш ва тўҳфа намуданро принсипи моликияти хусусӣ ифода мекунад. Мисол: агар дар назди хонаи вайроншудаистода шумо «фурухта мешавад»-ро бинед, метавонед таклифи худро барои харидани ин хона диҳед. Баъд аз харидани хона шумо метавонед таъмири заруриро гузаронида ё аз нав сохта, вайро бо нархи қиммат фурушед ҳам мешавад. Хонаи вайронро харида шумо метавонед ба ҷояш боғи гулҳо ташкил диҳед ба гулфурушӣ машғул шавед ва ё умуман ба ин хона даст нарасонида дар ҳамин ҳол нигоҳ доред.

Бояд қайд кард, ки принсипи моликияти хусусӣ бартарихи зиёд дорад ва дар ҳолатҳои гуногун истифода бурда мешавад. Масалан: соҳиби дастгоҳи чопкунӣ масъалаҳои фойданок истифода бурдани дастгоҳро худаш мустақилона ҳал менамояд, яъне бо дастгоҳ; ба чопкунии китобҳо машғул шавад ё вайро ба дигар шахсе фурушад. Соҳиби иморат метавонад мағоза кушояд ё ин ки иморатро барои кушодани мағоза ба иҷора супорад.

Инак, ин мисолҳо моҳияти принсипи моликияти хусусӣ ва аҳамияти онро дар системаи соҳибкории озод равшан менамояд.

б) Интиҳоби озод дар он ифода меёбад, ки соҳибкор дар интиҳоби коркунон, харидани таҷҳизот ва соҳаи истеҳсолот озодона бо майлу хоҳиши худ рафтор мекунад. Ин гуна озодиро коркунон ва истеъмолкунандагон ҳам доранд. Масалан: коркунони мағозаи китобфурушӣ ҳуқуқи аз кор рафтани доранд ва ё диққати онҳоро маоши баланд ва бартарихи иҷтимоие, ки ширкати дигар пешниҳод мекунад ҷалб карда

метавонанд. Харидор ҳукуқи харидани ҳамаи молҳое, ки қонунӣ аст дорад ва агар пул барои пардохти мол дошта бошад онро харида метавонад.

в) Соҳибони корхона метавонанд бо майлу хоҳиши худ даромадро барои васеъкунии истеҳсолот истифода баранд ва ё дар байни аъзоёни дастаи худ ва коркунони ширкат тақсим намоянд.

Бояд қайд кард, ки ҳукуқи соҳибон ба даромади корхона асоси серҳаракатии ширкат буда барои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва системаи соҳибқорӣ озод мадад мерасонад. Афсус, ки дар амал суиистеъмол намудани ҳукуқи истифодаи даромади корхона аз тарафи баъзе соҳибқорон ба норозигии коркунон ва истисмори онҳо оварда мерасонад. Лекин соҳибқорони ҳақиқӣ медонанд, ки натиҷаи ғайриқонунии ширкат боз ҳам беҳтар мешавад, агар коркунони онҳо аз шароити қонуни муздашон розӣ бошанд.

Мисол: яке аз одамони бойтарини ҷаҳон -ҷаноби Воррен Баффет, ки дар шаҳри Омаҳаи штати Небраска зиндагӣ мекунад, дар айёми ҷавонӣ якчанд корхонаҳоро ташкил ва идора менамуд, яъне соҳибқорӣ бомаҳорат буд. Ҳозир бошад, вай ба шумораи зиёди корхонаҳо сармоя мегузораду халос ва ба идораи онҳо машғул намешавад, яъне ӯ соҳибқор не, балки капиталист ҳисоб мешавад.

Соҳибқор дар замони ҳозира ин шахсест, ки захираҳои заруриро барои бунёди корхона ё ин, ки ягон дигар шакли бизнес - структура муҳайё карда метавонад. Аз ин ҷо мафҳуми соҳибқорӣ ҳамчун вазифа ва масъулияти шахсе дар бораи воситаи истифодаи омилҳои гуногуни истеҳсолот ва қобилияти соҳибқорӣ, инчунин дастгирӣ ва идора намудани он муайян намудан лозим аст.

Инак, мафҳуми соҳибқорӣ оддӣ нест ва маънои чуқуру мураккаб дорад ва аз ин ру таҳлили ҳаматарафаро талаб менамоянд.

Соҳибқорӣ мафҳуми нав нест. Масалан, якчанд аср пеш ҳунармандони Осиёи Марказӣ ва аз он ҷумла ҳунармандони Тоҷикистон, матоҳои шохӣ (бофта) ва молҳои заргарӣ истеҳсол намуда ба мамолики хориҷӣ барои фуруҳтан мебаранд. Чунин тағйиротҳои иқтисодӣ, ки бо истеҳсоли фуруши молҳо вобастагӣ доштанд, дар минтақаҳои ба Роҳи Абрешим таалуқдошта дида мешуданд ва инро бешубҳа соҳибқорӣ номидан мумкин аст.

Соҳибқорони Европа ҳам барои тараққиёти мамлакатҳои худ саҳми қалон гузоштаанд. Масалан, соҳибқорони Испания дар Олмон ва Нижний Новгороди Русия ярмаркаҳои тичоратӣ мегузарониданд. Ин гуна навигариҳо дар тараққиёти иқтисодию тичоратии ин давлатҳо аз тарафи ҷамъият дастгирӣ мешуданд. Ақидаҳои соҳибқорон бештар ва тезтар дар маҳсулоту молҳои нав, ки барои беҳтар намудани зисту зиндагони истифода мешуданд, таҷассум меёфтанд.[5] Бояд қайд кард, ки соҳибқорӣ барои инқилоби техникӣ-саноатии асри XX сабаби асосӣ буд. Дар ин давра як қатор соҳибқорон ба монанди Андриу Корнегги, Генри Форд ва Д.Рокфеллер ғайриқонунии худро сар мекунанд. Масалан, дар ҳалли масъалаи дорой автомобил гардонидани ҳар як аъзои оилаи америкоӣ ҳиссаи соҳибқор Форд қалон аст.

Дар давраи гузаронидани сиёсати нави иқтисодӣ дар собиқ Иттифоқи Советӣ соҳибқор Армонд Хаммер ғайриқонунии соҳибқорӣ худро аз ба қор даровардани заводи хурди қаламбарорӣ сар карда яке аз одамҳои бойтарини ҷаҳон гардидааст. Бояд қайд кард, ки соҳибқор Хаммер миллионҳо доллари худро ҳамчун кумак ба одамони аз ҳодисаҳои табиӣ зарардида, барои барқарор намудани галлереяҳои расм ва гузаронидани дигар чорабиниҳо равона кардааст.

Соҳибкорӣ дар замони ҳозира дар мамлакатҳои тараққиқардаи ҷаҳон, ки системаи муносибатҳои иқтисодии бозоргониро истифода мебаранд, масъулиятро барои ташкил намудани коргоҳҳо ва истеҳсоли молҳои нав, инчунин хизматрасонӣ ба истеъмолкунандагон, ба зиммаи худ гирифтанд. Молҳои хизматхӯе, ки соҳибкорон ба мардум, барои қонеъ гардонидани талаботи ҳаррузаи онҳо пешкаш менамоянд, бояд мувофиқи тақозои онҳо бошад. Вагарна, истеҳсолу тичорати ин гуна молҳо бемақсад буда, дар амал ба соҳибкорон зарар меоваранд. Масалан: соҳибкори Амрико Эдвин Ленд хостааст, ки расмгиронаки «Полароид»-ро ихтироъ намояд. Ин расмгиронак мувофиқи талаби миллионҳо истеъмолкунандагон буда, расмро баъд аз гирифтани фавран тайёр менамояд.

Чунин мисолҳои дар таърихи иқтисодиёти бозорӣ, ки соҳибкории озодро асоси худ ҳисоб кардааст, хеле зиёданд.

Бояд қайд кард, ки аксарияти молҳои навро ба бозор корхонаҳои нав гузориш мекунад ва дар ин ҷо корхонаю ширкатҳои хурд нақши асосиро мебозанд. Бартари ширкатҳои хурд дар он аст, ки онҳо назар ба ширкатҳои калон қобилияти бо тезӣ талаботу эҳтиёҷоти харидоронро ба эътибор гирифтани ва ба истеҳсолот фавран ҷорӣ намудани навовариро доранд. Бюрократия ҳам дар ин корхонаҳо камтар аст.

Мисол: Истеҳсоли қолинҳо дар ҷамъияти саҳҳомии «Қолинҳои Қайроқум» бо миқдори зиёд ба роҳ монда шудааст. Иқтидори умумии ин корхона ба 10,5 млн. метри мураббаъ баробар буда қайҳо бозори ҷумҳурӣ ва баъзе минтақаҳои давлатҳои хориҷиро забт карда буд. Лекин, дар солҳои охир бо сабабҳои гуногун ин ҷамъияти саҳомӣ сустшуда ҳаҷми истеҳсол кам шуда истодааст.

Дар айни ҳол корхонаи «Қолинҳои Хучанд» ташкил шуд, ки танҳо аз руи супоришҳои харидорон амал намуда «қолин-сурати» шахсӣ ё оилавино истеҳсол менамояд. Иқтидори корхона пурра истифода шуда, ғоиданокии истеҳсол дар дараҷаи баланд аст. Бо чунин намуди қолин тақозои харидорон аз тамоми мамлакат инкишоф ёфта истодааст ва ин асоси васеъ ва такмил додани истеҳсолот аст. Ҳоло ҳам ин ширкат ба қатори корхонаҳои хурд дохил шавад ҳам, ҷой ва мавқеи худро дар ҷаҳони молҳо нигоҳ медорад.

Аз ин ҷо хулосае бармеояд, ки ширкату корхонаҳои хурд аз сабаби бо тези эҳтиёҷоту талаботи харидорро ба эътибор гирифтанишон, ба рақобати саҳти бозори тоб оварда, барои равнақу ривож ёфтани замина мегузоранд.

- Шахси соҳибкорро илмҳои гуногун чунин муайян мекунад:

- Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, соҳибкор ин шахсест, ки меҳнату воситаи истеҳсолотро бо қобилияти соҳибкори чунин бо ҳам мепайвандад, ки дар натиҷаи ин арзиши умумии онҳо меафзояд.

Аз нуқтаи назари психолог соҳибкор ин шахсест, ки хоҳиши муайяни худро дорад ва барои ба таври кулли тағйир додани ҳаёти худ ҳаракат мекунад (ягон қори худро сар мекунад, ба қобилияти худ боварӣ дорад, мустақилияти шахсиашро нишон медиҳад).

Аз нуқтаи назари сиёсатдон соҳибкор ин шахсест, ки тарзу усулҳои оқилонаи истифодабарии захира ва кам намудани талафоти онҳоро дарёфт намуда коргоҳҳои навро ташкил мекунад ва бо ин фаъолияти худ на фақат боигарии худ, балки боигарии ҷамъиятро низ зиёд мекунад.

Дар мамлакатҳои тараққиқарда барои гузаронидани фаъолияти соҳибкорӣ имкониятҳои васеъ мавҷуд аст. Масалан, дар ИМА 85% аҳоли, ки ҳар сол зиёда аз 100000 доллар даромад мегиранд, бо соҳибкорӣ машғул буда корхонаҳои худро

доранд. Дар Тоҷикистон ҳам табақаи аҳолие, ки ба соҳибкорӣ машғуланд ҳоло сернуфуз буда акнун тавлид ёфта истодааст. Бояд қайд кард, ки имконияти бой шудан барои аксарияти соҳибкорон мақсади асосӣ ҳисоб мешавад. Ба ғайр аз ин, соҳибкори имруза боз аз муваффақиятҳои ба даст овардааш ҳаловат мебарад.[6, саҳ. 123-127]

Орзуи соҳибкор шуданро намояндагони ҳамаи табақаҳои ҷамъият доранд. Масалан, 18% (аз руи пурсиш) шахрвандони Хучанд, ки сину солашон аз 16 гузашта орзуи тавлиди бизнеси худро доранд ё зиёда аз нисф донишҷуёни факултаҳои бизнес мешуморанд, ки ояндаи онҳо ин ташкил кардани корхонаи худ аст.

Агар ба одамоне савол диҳед, ки бо чи сабаб кори худро сар намекунанд, аксарияти онҳо тарсу ваҳм доранд, ки корхонаи онҳо хонавайрон мешавад. Дар ҳақиқат ин гуна ҷавоб ҳақ аст.

Соҳибкор роҳҳои инкишоф ва баландбардории самаранокии истеҳсолот, беҳтаркунии сифати кор, афзунгардониҳои ғоиданокии корхонаро новобаста ба он ки соҳиби корхона аст ё коргари кироя, ҷустуҷӯ ва дарёфт мекунад.

Ба маънои ҷиддӣ танҳо одамоне корчалонро соҳибкор гуфтан мумкин аст, рафтори онҳо дар бозор бо ҳислати ҷустуҷӯӣ доштан фарқ мекунад. Ҷустуҷӯи ақидаҳои нав, ташкили кори ҳайати корхона, ки ба ошкоркунии имкониятҳои нав барои ғайрардониҳои ғайриҷағҳидорӣ, азхудкунии бозорҳои нав, гузаштан ба истеҳсоли молҳо ва хизматҳои нав равона карда шудааст - ин аст ғайриҷағҳидорӣ соҳибкорӣ.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз ш. Душанбе, 26 июли соли 2014, №1107.
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.01.2017с.
3. Шарҳу тавзеҳи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нашриёти Адиб, Душанбе 2016 сол.
4. Анохин В.С. Предпринимательское право: Учебник для вузов. М: «Владос», 2003.
5. Танзими ҳуқуқи ғайриҷағҳидорӣ соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Воситаи таълимӣ (зери таҳрири умумии доктори илми ҳуқуқ, профессор Исмоилов Ш.М.) Душанбе, нашриёти «Деваштич»
6. Раҳимов М.З. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Китоби дарсӣ. Душанбе: нашриёти «Деваштич», 2005. Сабуров Ш.А. Асосҳои ташкилдихии ғайриҷағҳидорӣ соҳибкорӣ, Душанбе, 2011.
7. Раҳимов Р.К. Рушди иқтисод ва сармоягузори //Иқтисодиёти Тоҷикистон: Стратегияи тараққиёт, 2010, № 3, саҳ. 123-127.
8. Маҳмадхонов Т. Комплекси (маҷмӯаи) таълимӣ-методи аз ҳуқуқи соҳибкорӣ. Душанбе, 2010.
9. Маҳмадхонов Т. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Маводи таълимӣ. Душанбе: «Ирфон», 2010.
10. Минахина И.А. Краткий курс предпринимательского права. Уч. пос. М.: Изд. «Окей-книга», 2008.
11. Предпринимательское (хозяйственное) право: учебник. Под ред. В.В. Лаптева, С.С. Занковского. М. : Волтерс Клувер, 2006. - 560 с.
12. Предпринимательское право РФ / Отв. ред. Е.П. Губин, П.Г.Лахно. М.: «Юристъ», 2003.

13. Предпринимательское право. Учебник в 2 т. Т.1 / Отв. ред. О.М.Олейник. М.: «Юристъ», 2003.

СООТНОШЕНИЕ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА И НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

ХУСЕЙНОВ УМАРДЖОН САИДАКБАРОВИЧ

ассистент кафедры менеджмента

Академия государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан,

734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саида Носира- 33,

Тел: (+ 992) 988-83-10-74. E-mail: umarjonhuseynov96@mail.ru

ФАЙЗУЛЛОЕВ СУХРОБ ШОДИЕВИЧ,

декан факультета финансов и цифровой экономики,

Колледж информатики и вычислительной техники, г. Душанбе,

Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад– 48/1,

Тел: (+992) 987-97-14-14. E-mail: fayzulloev.94@mail.ru

В данной статье авторы собрали информацию о понятии предпринимательства и предпринимательской деятельности. В то же время важность предпринимательства в экономике страны была определена и проанализирована на конкретных примерах. На конкретных примерах авторы статьи также определили положительные стороны деятельности промышленных предприятий для национальной экономики и причины банкротства многих предпринимателей.

В статье также отмечается, что предприниматель должен искать новые идеи, организовывать работу предприятия, которое стремится выявить новые возможности экономической деятельности, освоение новых рынков, переход к производству новых товаров и услуг.

***Ключевые слова:** Предпринимательство, коммерческая деятельность, банкротство, предприятие, торговля, производство, магазин, маклерство, налогообложение, договор.*

THE RELATIONSHIP BETWEEN BUSINESS DEVELOPMENT AND THE TAX SYSTEM IN MARKET CONDITIONS

KHUSEYNOV UMARJON SAIDAKBAROVICH,

assistant of the department of management of the

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan.

Tajikistan, Dushanbe, st. Saida Nosira- 33,

Phone: (+ 992)-988-83-10-74; E-mail: umarjonhuseynov96@mail.ru

FAYZULLOEV SUKHROB SHODIEVICH,

dean of the faculty of finance and digital economy,

College of Informatics and computer engineering, Dushanbe,

Tajikistan, Dushanbe, st. Borbad– 48/1,

Phone: (+992) 987-97-14-14; E-mail: fayzulloev.94@mail.ru

In this article, the authors have collected information about the concept of entrepreneurship and entrepreneurial activity. At the same time, the importance of entrepreneurship in the country's economy was identified and analyzed using specific examples. Using specific examples, the authors

of the article also identified the positive aspects of the activities of industrial enterprises for the national economy and the reasons for the bankruptcy of many entrepreneurs.

The article also notes that an entrepreneur must look for new ideas, organize the work of an enterprise that seeks to identify new opportunities for economic activity, the development of new markets, the transition to the production of new goods and services.

Key words: *Entrepreneurship, commercial activity, bankruptcy, enterprise, trade, production, shop, brokerage, taxation, contract.*

ИЛМҲОИ ҲУҚУҚШИНОСӢ - ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 367.7 (575.3)

ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТИ ИНФОРМАЦИИ В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

ГАФУРЗОДА АБДУХАЛИЛ ДАВЛАТАЛИ,

Ректор Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
доктор юридических наук, профессор,
г. Душанбе, ул. С. Носир, 33,

Тел.: +992 (37) 2-24-17-86. E-mail: khalil-77@mail.ru

МИРЗОЕВ ПАРВИЗ ИСРОИЛОВИЧ,

кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедры права и сравнительного правоведения
Академия государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саид Носир 33

Тел.: (+992) 934-69-77-71. E-mail: mirzoev-p-87@mail.ru

В статье рассматривается значимость принципа открытости и доступности информации в соответствии инвестиционным законодательствам и концепции государственной политики привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан. Создание благоприятной среды для инвестирования, прежде всего, зависит от информационной обеспеченности. Участникам инвестиционных отношений необходимо знать, куда и для каких целей используются их вложения. На эмитента ценных бумаг и заёмщиков распространяется обязательство по информированию кредиторов. Актуальная информация способствует правильному вложению инвестиций, что в настоящее время является актуальной проблемой в гражданско-правовом регулировании.

Ключевые слова: *Инвестиция, инвестиционная деятельность, информация, концепция, инвестиционная политика, принципы, законодательства.*

В пункте первой общей положения концепции инвестиционной политики привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан отражается государственная политика инвестиционной деятельности в Таджикистане. Инвестиционная политика государства направлена на социально-экономическое развитие государства и достижение общепольного эффекта в инвестиционной сфере, включает в себя прямое участие государства в общественно-значимой инвестиционной деятельности, а также стимулирование инвестиционной деятельности, осуществляемого частным сектором [1].

Во втором абзаце данной концепции указывается, что государственная инвестиционная политика должна быть нацелена на создание благоприятного инвестиционного климата и преодоление законодательных и институциональных ограничений росту инвестиций в производство, усиление их социальной направленности, раскрепощение инициативы частного сектора экономики, противодействие возникшим после мирового финансового кризиса угрозам дестабилизации хозяйственной жизни в стране в связи с крайней физической изношенностью производственного сектора.

В Концепции Инвестиционный климат - представляет собой набор факторов, специфичных для страны и определяющих возможность компаний к расширению деятельности на основе осуществления продуктивных инвестиций. Государство должно оказывать значительное воздействие; на формирование привлекательного инвестиционного климата, с точки зрения обеспечения гарантий прав собственности, правового регулирования и эффективного налогообложения бизнеса, условий функционирования финансового рынка и рынка труда, создания рыночной инфраструктуры, а также решения таких проблем, как коррупция, преступность и обеспечения политической стабильности.

В последние годы наблюдается динамика привлечения инвестиции в национальную экономику государства. Это динамика свидетельствует о благоприятном климате инвестирование в Таджикистане.

В своем очередном послание Лидер нации уважаемый Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон отмечает: «Улучшение инвестиционного климата и развития предпринимательства, привлечение прямых инвестиций для обеспечения устойчивого развития национальной экономики считаются одним из приоритетных направлений нашей экономической политики.

Поэтому руководители Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом, других министерств и ведомств, председатели областей, городов и районов обязаны расширить свою деятельность с целью привлечения прямых инвестиций, большего улучшения инвестиционного климата и развития предпринимательства, особенно для налаживания электронной процедуры рассмотрения и предоставления лицензий, разрешительных документов и сертификатов для предпринимательской деятельности и устранения субъективных факторов в этом процессе.» [3.]

Мы прекрасно понимаем, что инвестиционная политика государства строится на определенных принципах, которые отражены на инвестиционном законодательстве и концепции инвестиционной политики Таджикистана.

Первый принцип данной концепции гласит о обеспечение сбалансированного и устойчивого развития экономики страны. Что значит данный принцип инвестиционной концепции Таджикистана?

Сегодня инвестиции играют одну из важнейших ролей в развитии любой страны. Инвестиции могут осуществляться как компаниями-резидентами страны, так и иностранными компаниями. Следует отметить, что с точки зрения анализа и оценки инвестиционного климата в стране важно учитывать как внутренние, так и иностранные инвестиции. Большинство стран мира постоянно борются за привлечение иностранных инвестиций. Таким образом, увеличение объема иностранных инвестиций приводит к увеличению уровня занятости, повышению уровня производительности труда и конкурентоспособности отечественных компаний, передаче управленческих навыков, а также знаний и т.д.

Текущая ситуация в сфере инвестиционной деятельности в Республике Таджикистан (далее РТ) с 2001 года по настоящее время Правительство Республики Таджикистан реализовало и реализует различные законодательные реформы с целью создания благоприятной инвестиционной среды в наиболее приоритетных сферах экономики. Среди мер Правительства Республики Таджикистан по улучшению инвестиционного климата особое место занимает создание и реализация нормативно-правовой базы, в том числе Законы Республики Таджикистан «Об инвестициях», «О

свободных экономических зонах». Следует отметить, что внедрение принципа «единого окна» для регистрации бизнеса, сокращение необходимого количества документов, в частности лицензий и разрешений, сокращение количества инспекционных служб и регламентирующих проверок, совершенствование процедуры банкротства и защиты миноритарные акционеры входят в число реформ, направленных на улучшение условий для ведения предпринимательства, получившие международное признание.

Положительным фактором, влияющим на привлечение инвестиций является официальное присоединение 10 декабря 2012 года Республики Таджикистан к Всемирной Торговой Организации (ВТО). Присоединение к ВТО означает, что иностранные инвесторы активно будут работать на внутреннем рынке республики. Между иностранными компаниями и отечественными инвесторами усиливается конкуренция, вследствие которой происходит снижение цен на производимые товары. Поэтому присоединение Республики Таджикистан к ВТО является позитивным для экономики страны, поскольку улучшается инвестиционный климат и возникает дополнительная возможность привлечения в экономику страны современного оборудования и новых технологий [4, ст.5].

Следующим принципом является открытость и доступность информации в сфере инвестиционной деятельности. Данный принцип играет ключевую роль в формировании благоприятного инвестиционного климата.

В настоящее время практически любая деятельность немислима без получения и использования необходимой достоверной и своевременной информации. Инвестиционная деятельность не является исключением. Наличие необходимой информации может существенным образом повлиять на принятие решения об инвестициях, на объемы и направление инвестирования. Законодательство в отношении получения, обмена информацией экономического характера, имеет для инвесторов значение не меньшее, чем правовые гарантии капиталовложений. Вот почему в условиях формирования рыночной экономики и вхождения республики в мировой процесс глобализации возрастает роль и значение информации в развитии экономики, особенно в области инвестиционного климата. Так как «государственная политика привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан (инвестиционная политика государства) направлена на социально-экономическое развитие государства и достижение общепольного эффекта в инвестиционной сфере, она включает в себя прямое участие государства в общественно значимой инвестиционной деятельности, а также стимулирование инвестиционной деятельности, осуществляемого частным сектором». [5]

В современном мире информация, занимая особое место и являясь центральным звеном в системе инвестиционной политики государства, играет решающую роль в привлечении притоков финансовых средств в экономику страны. Следует отметить, что теория экономики рынка информационных услуг представляет собой одну из наиболее активно развивающихся отраслей экономической науки. Специфика и особенности развития рынка информационных услуг, а также процесс становления теорий, изучающих данный процесс, поставили перед учеными ряд проблем, которые до сих пор не нашли должного осмысления и решения. Отсюда вытекает необходимость изучить теоретические аспекты развития рынка информационных услуг [6, ст. 131].

В этом документе, наряду с регулированием вопросов касательно информационных услуг в инвестиционной деятельности, уделяется особое внимание доступности информации и её прозрачности. Так, согласно пункту 33 названной Концепции, доступность информации, прозрачность и ясность законодательства являются важнейшими факторами формирования инвестиционного имиджа страны. Декларация вышеуказанного принципа в Законе «Об инвестиции» является положительным моментом, однако на практике этот принцип не всегда соблюдается. Доступ к информации у потенциальных инвесторов затруднен, что не способствует принятию положительных решений о размещении капиталов в Республике Таджикистан.

Сегодняшний мир характеризуется тем, что информация является важнейшим фактором развития всех сфер общественной жизни, именно по этой причине наш век именуется «информационным веком». В таких условиях информация превращается в товар. Товаризация как правило, приносит успех и предоставляет преимущества передовым странам мира. Необходимо понять, что информация нужна не только для политики, для управления и т.п., но и для экономического благополучия, причем не только для общества в целом, но и для отдельного субъекта (физического или юридического лица в частности). Умелое использование информации в различных формах стало источником огромного капитала, инновации и формирования виртуального рынка. Естественно, для достижения успеха экономисты приложили немало усилий. Огромное достижение их услуг заключается в том, что они выявили товарную сущность информации.

Наличие информационного вакуума в инвестиционной деятельности, как это изложено в пункте 35 Концепции, и анализ самого понятия информации свидетельствуют о том, что в этом направлении, несмотря на то что эта категория довольно достаточно регламентирована в различных нормативно-правовых актах, начиная от общеотраслевых и заканчивая отраслевыми актами, имеется подробно спорных моментов. Об этом свидетельствует количество проведенных исследований, среди которых можно особо выделить то, которое было проведено Ш.К. Гаюровым [7. ст. 69] и Ф.А. Касымовым [8.].

Раскрытие информации решает задачу обеспечения информационной прозрачности как основы повышения ее конкурентоспособности. Информационная прозрачность позволяет инвесторам получать сведения о практике корпоративного управления компанией на этой основе выполнять объективную оценку его уровня и, следовательно, рисков инвестирования в компанию. Необходимо отметить, что Концепция государственной политики привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан, с учетом таких обстоятельств, в пункте 35 предусмотрела необходимость уделить особое внимание информационному обеспечению привлечения иностранных инвесторов как наиболее слабому звену в действующем механизме регулирования этого процесса. Информационные средства и центры содействия иностранным инвесторам должны информировать инвесторов о различных проектах и условиях их реализации, условиях размещения и деятельности в свободных экономических зонах, системе налогообложения, административно-правовых процедурах, гарантиях государства, путях решения спорных вопросов и проблем.

Хотя степень информационной прозрачности разных компаний и раскрытия информации в последние годы повышается, но информация в отношении структуры собственности, деятельности компании и деятельности совета директоров в

большинстве компаний является закрытой. К тому же одного раскрытия информации недостаточно в ситуации, когда владеющие информацией инсайдеры злоупотребляют своим положением, нарушая права акционеров.

В условиях стремительного развития рынка информационных услуг в инвестиционной деятельности особую актуальность приобретают проблемы обеспечения, реализации и защиты прав субъектов гражданских правоотношений. Положения ГК РТ закрепили общие подходы к регулированию названных отношений. Очевидно, что при рассмотрении договоров по оказанию информационных услуг в инвестиционной деятельности необходимо, прежде всего, опираться на их позитивно-правовое закрепление в действующей гражданско-правовой кодификации.

Таким образом, на основе вышесказанного нами предлагается следующая формулировка понятия «информационная услуга» в инвестиционной деятельности:

«Информационная услуга - это определенное действие или деятельность уполномоченных субъектов, направленная на удовлетворение информационных потребностей иностранных и отечественных инвесторов».

Литература:

1. Об инвестиции: Закон Республики Таджикистан от 12 мая 2007 года, № 260 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. - 2007. - № 5. - Ст.65.

2. «О свободных экономических зонах в Республике Таджикистан» Закон Республики Таджикистан от 17 мая 2004 года (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2004 г № 5, ст. 335).

3. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 26 января 2021 года. <https://www.mfa.tj/ru/berlin/view/7044/prezident-respubliki-tadzhikistan-obratilsya-s-poslaniem-k-madzhlisi-oli-respubliki-tadzhikistan>

4. Концепция государственной политики привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан. Утверждено Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 29 декабря 2012 года, №755. [Электронный ресурс] // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=57783 (дата обращения: 3.03.2013).

5. Ермакова Ж.А., Корабейников И.Н. Развитие рынка информационных услуг: теоретические аспекты [Электронный ресурс] // Вестник Оренбургского государственного университета. 2012. №4 (140). С. 131-139.

6. Гаюров Ш.К. Особые свойства информации в договорном регулировании / Ш.К. Гаюров // Академический юридический журнал. - 2012. - №1. - С. 69-76.

7. Касымов Ф.А. Проблемы гражданских информационных прав и обязательств в акционерных обществах / Ф.А. Касымов – Душанбе: Андалеб, 2014. - 188 с.

ПРИНЦИПИ ДАСТРАС БУДАНИ ИТТИЛООТ ДАР МУНОСИБАТҶОИ ҲУҚУҚИИ САРМОЯГУЗОРӢ

ҒАФУРЗОДА АБДУХАЛИЛ ДАВЛАТАӢ

Ректори Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор,
ш. Душанбе, кӯч. С. Носир, 33,

Тел.: (+992 37) 2-24-17-86. E-mail: Khalil-77@mail.ru
МИРЗОЕВ ПАРВИЗ ИСРОИЛОВИЧ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
мудири кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавӣ,
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе, к. Саид Носир 33
Тел.: (+992) 934-69-77-71. E-mail: mirzoev-p-87@mail.ru

Дар мақола аҳамияти принципи ошкоро ва дастрасии иттилоот мутобиқи қонунгузорию сармоягузорию ва консепсияи сиёсати давлатӣ оид ба ҷалб ва ҳифзи сармоягузорию дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Фароҳам овардани муҳити мусоид барои сармоягузорию, пеш аз ҳама, аз амнияти иттилоотӣ вобаста аст. Иштирокчиёни муносибатҳои сармоягузорию бояд донанд, ки сармояҳои онҳо дар қучо ва бо кадом мақсадҳо истифода мешаванд. Ўҳдадорию огоҳ кардани сармоягузорон нисбат ба эмитенти коғазҳои қиматнок ва қарзгирандагон татбиқи қарда мешавад. Иттилооти дақиқ ва ошкоро ба фаъолияти самараноки сармоягузорию мусоидат мекунад, ки дар айни замон мушкилоти мубрами танзими ҳуқуқи гражданию мебошад.

***Калидвожаҳо:** Сармоягузорию, фаъолияти сармоягузорию, иттилоот, консепсия, сиёсати сармоягузорию, принципҳои, қонунгузорию.*

INFORMATION ACCESSIBILITY PRINCIPLE IN INVESTMENT LEGAL RELATIONS

GAFURZODA ABDUKHALIL DAVLATALI

Doctor in Law, Professor, Rector of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992 37) 224-17-86. E-mail: khalil-77@mail.ru

MIRZOEV PARVIZ ISROILOVICH,

Candidate in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Law and Comparative Law of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 93 469 77 71. E-mail: mirzoev-p-87@mail.ru

The article examines the importance of the information openness and accessibility principle in accordance with investment legislation and the concept of state policy for attracting and protecting investments in the Republic of Tajikistan. Creation of a favorable environment for investment, first of all, depends on information security. Participants of investment relations need to know where and for what purposes their investments are used. The issuer of securities and borrowers are obliged to inform creditors. Actual information contributes to the correct investments, which is currently an urgent problem in civil law regulation.

***Key words:** Investment, investment activities, information, concept, investment policy, principles, legislation.*

УДК: 340.11

**БАЪЗЕ ПЕШНИҲОДҲО ОИД БА ТАКМИЛИ КОДЕКСИ МЕҲНАТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

САНГИНОВ ДОНИЁР ШОМАҲМАДОВИЧ,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор,
мудири кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва
тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
734025 ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17.

Тел.: (+992) 550-35-50-05. E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru.

МИРЗОЗОДА ШАҲРИЁР МУНАВАР,

муаллими калони кафедраи ҳуқуқи факултети
таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи С. Айни,
734003 ш. Душанбе хиёбони Рӯдакӣ 121.

Тел.: (+992) 918-55-37-21. E-mail: shahriyor8787@mail.ru.

НАЗАРОВ ДАВЛАТҲОН ҚУРБОНМУРОДОВИЧ,

муаллими калони кафедраи ҳуқуқи факултети
таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи С. Айни,

Тел.: (+992) 902-77-66-22. E-mail: davlatxon-1986@mail.ru

Дар мақолаи мазкур баъзе пешниҳодҳо оид ба такмили Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти андешаи олимон ва тадқиқи муқаррароти қонунгузори меҳнатӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ба андешаи муаллифон дар вақти омода намудани лоиҳаи Кодекси меҳнат дар таҳрири нав олимон андешаҳои худро оид ба мукамалномаи он пешниҳод намуда буданд. Бо ин нигоҳ нақарда таҷрибаи панҷсолаи тадқиқи меъёрҳои Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе аз нуқсонҳоро ошкор намуд, ки зарурати тағйири иловаҳоро дар он бамиён овардаанд. Аз ҷумла, муаллифон дар ин мақола асоснокӣ ва зарурати тағйири иловаҳоро ба моддаҳои 1, 42, 51, 69, 96, 97, 114, 117, 146, 219, 236 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намуда, ба кодекс илова намудани боби 28 (1) (Хусусияти танзими меҳнати омӯзгорон)-ро саривақтӣ арзёбӣ мекунад.

Калидвожаҳо: кодекси меҳнат, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаи меҳнатӣ, роҳбари ташкилот, кормандон, қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ, воҳиди кории кормандон, барҳам хӯрдани ташкилот, қатъ гардидани фаъолияти корфармо.

Қонунгузори меҳнат соҳаи мустақили ҳуқуқ ва қонунгузори Тоҷикистон мебошад, ки муносибатҳои байни кормандон ва корфармоён, инчунин дигар муносибатҳои ба онҳо алоқамандро танзим мекунад. Таъминоти ҳуқуқии муносибатҳои меҳнатӣ бевосита бо Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дигар санадҳои меъерии ҳуқуқие, ки дарбаргирандаи меъери ҳуқуқи меҳнат мебошанд, ба танзим дароварда мешаванд. Мавҷудияти қонунгузори меҳнат барои муқаррар намудани кафолатҳои давлатии ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, фароҳам овардани шароити мусоиди қор ва муҳофизат аз бекорӣ, Ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кормандон ва корфармоён зарур аст. Барои амалӣ намудани самтҳои ин фаъолият назорати риояи қонунгузори меҳнат ва дигар санадҳои меъерии ҳуқуқии дорои меъёрҳои ҳуқуқи меҳнат зарур аст.

Дар баробар ин мушкилоти қонунгузори меҳнат гуногунанд ва метавонанд ҳуқуқи манфиатҳои корманд ва корфармоёнро халалдор намоянд. Ҷунки қонун ин

меъёри шахшуда, яъне догма нест, бо пайдо шудани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, таъғйир ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ таъғйир меёбанд ва аз нав қабул мешавад.

Кодекси меҳнат бо мақсади дар санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври илова муқаррар намудани шароити меҳнат, шуғл ва кафолати иҷтимоӣ бастанӣ созишнома ва шартномаҳои коллективиро пешбинӣ менамояд. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои сиёсати давлатиро дар соҳаи муносибатҳои меҳнатӣ муайян намуда, кафолати давлатии ҳуқуқи меҳнати шахрвандонро муқаррар мекунад ва ба таъмини риояи манфиатҳои қонунии кормандон, корфармоён ва давлат равона шудааст. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ба танзим даровардани муносибатҳои меҳнатӣ аввалин маротиба дар давраи истиқлоли давлатӣ 15-уми майи соли 1997 [1, м. 112] қабул гардида, то санаи 23-юми июли соли 2016 (бо 13 маротиба ворид намудани таъғйиру иловаҳо [7; 8; 19; 9; 20; 18; 10; 12, 13, 15, 16, 6]), яъне то қабул шудани Кодекси нави меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон [5, м.604] амал намуд. Бо пайдо шудани муносибати нави ҷамъиятӣ зарурати дар таҳрири нав қабул намудани Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд омад. Кодекси нави қабулгардида аз бисёр ҷиҳат, аз ҷумла вобаста ба сохтор, танзими муқаммалӣ муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар соҳаи меҳнат, аз кодекси қаблӣ фарқ мекунад. Бо қабул шудани Кодекси нав ду қонуни соҳавӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009, №517 «Дар бораи ҳифзи меҳнат» [11, м.819] ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли соли 2006, №202 «Дар бораи шарикӣ иҷтимоӣ, созишномаҳо ва шартномаҳои коллективӣ» [17, м.350] аз эътибор соқит дониста шуда, муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ин қонунҳо ба танзим медароварданд, бо муқаррароти Кодекси нав ба танзим дароварда шуданд. Дар умум мақсади дар таҳрири нав қабул намудани Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бартараф намудани ҳатогӣ нофаҳмиҳо, ислоҳи меъёрҳои ба ҳам муқолифи қонунгузорӣ ва ба низом даровардани муносибатҳои танзимнашуда дар соҳаи меҳнат мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ бо роҳбарону фаъолони Федератсияи иттифоқҳои касабаи мустақили Тоҷикистон санаи 24-уми октябри соли 2019 оид ба ин санад иброз намуданд, ки: “Бо дарназардошти рушди иқтисодӣ кишвар, ба вучуд омадани муносибатҳои нави меҳнатӣ, тақвият бахшидани ҳифзи иҷтимоӣ ва роҳандозӣ намудани дигар тадбирҳои иловагӣ соли 2016 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав қабул гардид, ки раванди муносибатҳои меҳнатӣ бояд бо риоя ва дар доираи ин санад ба танзим дароварда шаванд” [22].

Ҳангоми омода намудани лоиҳаи Кодекси меҳнат дар таҳрири нав олимони андешаҳои худро оид ба муқаммалномаи он пешниҳод намуда буданд [1, с.138-143]. Вобаста ба ин, таҷрибаи панҷсолаи тадқиқи меъёрҳои Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе аз нуқсонҳои ошкор намуд, ки зарурати таъғйиру иловаҳоро дар он ба миён овардаанд:

1. Дар сарҳати 72 қисми 1 моддаи 1-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаи “(қарордод)” дар мафҳуми шартномаи меҳнатӣ дарҷ шудааст, аммо дар 365 моддаи дигари Кодекс ин калима истифода намешавад, инчунин дар муқаррароти боби 3, ки ба шартномаи меҳнатӣ бахшида шудааст ва моддаҳои 24, 25, 26 ва дар дигар моддаҳои он ибораи “(қарордод)” пешбинӣ нашудаду шарҳ дода нашудааст. Аз ин рӯ зарур аст, ки ин калима - (қарордод) аз сарҳати 72 қисми 1 моддаи 1-и Кодекс хориҷ карда шавад.

Тахлили сохтори Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Қазоқистон нишон дод, ки дар 5 фасл, 23 боб ва 204 модда калимаи «қарордод» умуман вучуд надорад[8].

Мо ҷонибдори андешаи Л.А. Сироватская мебошем, ки ибронз намудааст: «Байни қарордод ва шартномаи меҳнатӣ фарқе нест, ин мафҳумҳо ҳаммаъноанд. Барои чудо намудани қарордод ягон асоси қонунӣ вучуд надорад»[9].

2. Дар моддаи 51 ва 170 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат дар пардохти иловапулӣ ба роҳбари ташкилот ва кормандоне, ки вазифаи умумии идоракунии ташкилотро иҷро мекунанд ҳангоми иваз шудани молик дида мешавад. Ҳангоми қатъ намудани шартнома бо роҳбари ташкилот ва кормандоне, ки вазифаи умумии идоракунии ташкилотро иҷро мекунанд, молики нав вобаста ба иваз шудани молик мутобиқи моддаи 170-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадор аст ба ҳар кадоми онҳо на камтар аз музди меҳнати шашмоҳа ҷубронпулӣ диҳад. Вале тибқи моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси корфармо бекор кардани шартномаи меҳнатӣ ҳаҷми кумақпулӣ ҳангоми аз кор рафтан набояд аз се маоши миёнаи моҳонаи корманд камтар бошад. Кумақпулӣ ҳангоми қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ (моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон) бо ташаббуси корфармо дар ҳолатҳои бекор кардани шартномаи меҳнатӣ бо асоси пешбиниқардаи сархатҳои яқум, дуҷум, панҷум, понздаҳум ва шонздаҳуми қисми 1 моддаи 42-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сабаб дар он аст, ки дар сархати 2 моддаи 42 Кодекси меҳнат чунин муқаррарот ҷой дорад: «қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ бинобар иваз шудани соҳибмулк, ҳангоми ошкор гардидани номувофиқатии корманд ба вазифаи (мансаби) ишғолқардааш ё кори иҷро меқардааш дар натиҷаи нокифоягии ихтисос ё вазъи саломатиаш, ки барои давом додани ҳамин кор ҳалал мерасонад, агар ин номувофиқатии корманд дар натиҷаи аттестатсия ва ё дар асоси ҳулосаи тиббӣ тасдиқ шуда бошад».

Дар банди 4, қисми 1 моддаи 81 Кодекси меҳнати Федератсияи Россия чунин муқаррарот ҷой дорад: «4) иваз шудани соҳибмулки амволи ташкилот (нисбати роҳбари ташкилот, муовинони ӯ ва сармуҳосиб)». Ин модда ба бекор кардани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо таалуқ дошта, номувофиқатии корманд ба мансаби ишғолқарда ё кори иҷрошаванда бинобар нокифоягии ихтисос, ки бо натиҷаи аттестатсия тасдиқ шудааст, алоҳида дар банди 3 муқаррар гардидааст [26].

Аз ин рӯ, баҳри бартараф намудани ихтилофот байни меъёрҳои моддаҳои 51 ва 170 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамоем, ки ибораи «бинобар иваз шудани соҳибмулк» аз сархати 2, моддаи 42 Кодекс хорич қарда шуда, муқаррароти зерин ҳамчун сархати 21 ба моддаи 42 Кодекси меҳнат илова қарда шавад: «- иваз шудани соҳибмулки амволи ташкилот (нисбати роҳбари ташкилот, муовинони ӯ ва сармуҳосиб)».

3. Сархати 1, моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қисми 1, моддаи 169 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқат намекунад. Зеро ба корманд ҳангоми қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ кумақпулӣ дода мешавад. Дар моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ шудааст, ки чунин кумақпулӣ набояд, аз се маоши миёнаи моҳонаи корманд камтар бошад. Аммо дар моддаи 169 Кодекси меҳнат омадааст, ки ба кормандоне, ки бинобар ихтисор шудани воҳиди корӣ ё тағйир ёфтани шароити меҳнат аз ташкилот озод мегарданд, қафолатҳои зерин дода мешаванд:

- кумақпулӣ аз қорравӣ дар ҳаҷми на камтар аз музди миёнаи якмоҳа;

- нигоҳ доштани музди миёнаи якмоҳа дар давраи бо кор таъмин кардан дар давоми моҳи дуом ва сеюми аз кор озод шудан бо қарори мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат ва шугли аҳоли, агар корманд дар муҳлати даҳ рӯзи баъди аз кор озод шудан сари вақт ба ин мақомот муроҷиат карда, бо кор таъмин нашуда бошад.

Яъне, агар корманди ихтисоршуда мутобиқи моддаи 169-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми моҳи дуом ва ё моҳи сеюм аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меҳнат ва шугли аҳоли бо кор таъмин карда шавад, он гоҳ аз ҷониби корфармо ба ӯ кумакпулӣ барои моҳҳои дуом ва сеюм пардохт карда намешавад.

Аз ин рӯ, кумакпулӣ мутобиқи моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолатҳои пурра барҳам хӯрдани ташкилот ё қатъ гардидани фаъолияти корфармо, тибқи ҷумлаи 1 сарҳати якуми қисми 1 моддаи 42, ки он метавонад камтар аз се моҳ пардохт карда шавад. Бинобар ин, зарур аст, ки дар сарҳати 1 моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз калимаи «якум» ибораи «(ба истиснои ихтисор шудани шумора ё воҳиди кории кормандон)» илова карда шаванд.

4. Дар сарҳати 2 банди 1 моддаи 51-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ибораҳои «(сарҳати сеюми моддаи 48) ва (сарҳати чоруми моддаи 48)» хато навишта шудааст. Зеро ҳангоми қатъ шудани шартномаи меҳнатӣ, ҳангоми эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми айбдоркунандаи суд на сарҳати 3, балки сарҳати 4 мебошад, инчунин ҳангоми вафоти корманд на сарҳати 4, балки сарҳати 5-и моддаи 48-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки бо назардошти ин хатогӣ рақами сарҳатҳо дар банди 1, моддаи 51 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дуруст карда шаванд.

5. Дар моддаи 114, сарҳати 1-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст, ки «Рухсатии иҷтимоӣ ба кормандон барои фаъолияти эҷодӣ, ҳомиладорӣ ва таваллуд, нигоҳубини кӯдак ва таҳсил бе ҷудошавӣ аз истеҳсолот дода мешавад».

Дар ин меъёр мафҳуми «бе ҷудошавӣ аз истеҳсолот» чиро ифода мекунад, норавшан аст. Дар тамоми давраи рухсатиҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла рухсатии ҳомиладорӣ ва таваллуд ва нигоҳубини кӯдак корманд аз кор озод аст ва ин давраи рухсатиро барои нигоҳубини саломати худ, фарзанди дар батни ӯ буда ва фарзанди хурдсоли худ (расидан ба синни то 1.5 солагӣ ва ё 3 солагӣ) истифода менамояд. Дар дигар намудҳои рухсатиҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла рухсатии эҷодӣ корманд бо нигоҳ доштани ҷойи кору мансаб ин давраро барои навиштани корҳои илмӣ сарф менамояд. Дар давраи рухсатии таълимӣ низ корманд бо нигоҳ доштани ҷойи кор ин давраро барои иштирок намудан дар раванди таълим мегузаронад. Корманд чӣ тавр метавонад бе ҷудошавӣ аз истеҳсолот дар раванди таълим иштирок намояд. Барои мисол агар корманд дар дилхоҳ корхонаю муассисаи шаҳри Хучанди вилояти Суғд кор ва фаъолият намояд, ҳангоми сар шудани дарсҳояш (маълумоти дуҷуми ғоибона) чи гуна метавонад дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе ҳам дар дарсҳо ва ҳам дар кор ширкат намояд.

Таҳлили Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон далели он аст, ки муқаррароти «бе ҷудошавӣ аз истеҳсолот» ба рухсатии иҷтимоӣ вобаста намебошад. Аз ҷумла, дар моддаи 149 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон муқаррар шудааст, ки: «Кормандон ҳуқуқ доранд аз рухсатиҳои иҷтимоӣ зерин истифода намояд: барои ҳомиладорӣ ва таваллуд (моддаи 233); нигоҳубини кӯдак (моддаҳои 232, 234, 235); вобаста ба таҳсил (моддаҳои 254 ва 256); рухсатии эҷодӣ (моддаи 258)» [25].

Бинобар ин қонунгузорро зарур аст, ки бо роҳи даровардани таъғйиру иловаҳои ибораи «бе ҷудошавӣ аз истеҳсолотро» аз сарҳати 1-и моддаи 114-и Кодекси меҳнати

Ҷумҳурии Тоҷикистон хориҷ намояд. Агар аз сархати 1-и моддаи 114-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон иборати «бе ҷудошавӣ аз истеҳсолот» хориҷ карда шавад, талаботи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моддаи 40, сархати 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва ба сархати 3-и «Қоидаҳои ҳисобкунии музди миёнаи меҳнат барои пардохти рухсатиҳои меҳнатӣ, кӯмакпулӣ дар вақти аз кор рафтани, кӯмакпулӣ барои корношоямии муваққатӣ ва дигар ҳолатҳои, ки ба пардохти музди миёнаи меҳнат алоқаманданд», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.06.2007, №313 тасдиқ карда шудааст, мувофиқ мешавад.

6. Манти банди 2 моддаи 117 –и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо матни худ номии модда ва банди 2 он муҳолифат мекунад. Зарур аст, ки қисми 2-и моддаи мазкур дар шакли зерин иваз карда шавад: «Дар ҳолати мазкур дар муҳлати муқарраргардида ба корманд рухсатии муваққатии бемузд ё дар ҳолати мавҷуд будани имкониятҳои молиявӣ нисфи музди миёнаи меҳнат нигоҳ дошта мешавад».

7. Қисми 2 моддаи 142 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қисми 1 моддаи 146-и кодекси зикргардида, вобаста ба музди меҳнат муҳолифат менамояд. Дар қисми 2 моддаи 142-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи доимии музди меҳнат аз ҳиссаи соатбайъ ва ё моҳонаи меъёрҳои тарифӣ (маош) иборат аст. Аммо дар моддаи 146 музди меҳнат аз меъёрҳои соатбайъ ва ё моҳона ва маош аз рӯи вазифа (мансаб) иборат мебошад. Яъне, дар як модда музди меҳнат аз соатбайъ ва ё моҳонаи меъёрҳои тарифӣ (маош) иборат буда, дар дигар моддаи он бошад, музди меҳнат аз меъёрҳои соатбайъ ва ё моҳона ва маош аз рӯи вазифа (мансаб) муқаррар шудааст.

Бинобар ин зарур аст, ки муқаррароти қисми 1, моддаи 146 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муқаррароти қисми 2 моддаи 142 Кодекс мутобиқ гардонидани шавад.

8. Дар моддаи 219-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани тағйирот зарур аст, ки мақсади он мутобиқ намудани моддаи мазкур ба моддаҳои 68 ва 71-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Пас аз ба тасвиб расидани Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав ба ташкилоту муассисаҳо аризаи занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд вобаста ба кам кардани вақти ҳаррӯзаи корӣ зиёд шудааст. Чунки дар асоси моддаи 219 Кодекси меҳнат (Муқаррар кардани вақти нопурраи корӣ барои занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд) корфармо уҳдадор аст, дар асоси аризаи зани ҳомила ва дигар шахсони уҳдадорҳои оилавӣ дошта, ки кӯдаки то чордаҳсола ё кӯдаки маъҷубро нигоҳубин мекунад, инчунин ба корманде, ки нигоҳубини аъзои бемори оиларо мутобиқи ҳуҷҷатҳои тиббӣ амалӣ менамояд, речаи вақти рӯзи нопурраи корӣ ё ҳафтаи нопурраи корӣ муқаррар намояд. Моддаи 68 (Давомнокии кӯтоҳкардашудаи вақти корӣ) Кодекси меҳнат муқаррар менамояд, ки давомнокии вақти кории кӯтоҳкардашуда ба шахсони зерин муқаррар карда мешавад: занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд. Тибқи моддаи 71 (Вақти нопурраи корӣ) Кодекси меҳнат бо созиши байни корманд ва корфармо ҳангоми қабул ба кор ва дар давоми кор рӯзи нопурра ва ё ҳафтаи нопурраи корӣ бо пардохти музди меҳнат вобаста ба ҳаҷми истеҳсол ё мутаносибан ба вақти корӣ муқаррар карда мешавад.

Яъне дар моддаи 68 Кодекс ҳамчун кафолат ба занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд давомнокии вақти кории кӯтоҳкардашуда ба кам кардани музди меҳнат пешбинӣ шудааст, вале, дар моддаи 219 Кодекс бошад ба занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд, вақти нопурраи корӣ муайян шудааст, аммо

дар асоси моддаи 71 вақти нопурраи корӣ бо пардохти музди меҳнат вобаста ба ҳаҷми истеҳсол ё мутаносибан ба вақти корӣ муқаррар карда мешавад.

Пас аз мазмуни ин меъёрҳо бармеояд, ки ба занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорихои оилавӣ доранд дар як модда вақти кори кӯтоҳқардашуда бо нигоҳ доштани музди меҳнат ва дар дигар модда бошад вақти нопурраи корӣ бо назардошти ҳаҷми кор пардохти музди меҳнат кафолат дода шудааст.

Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки номи моддаи 219 аз «Муқаррар кардани вақти нопурраи корӣ барои занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорихои оилавӣ доранд» ба «Муқаррар кардани вақти кории кӯтоҳқардашуда барои занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорихои оилавӣ доранд» иваз карда шуда, дар дохили модда ибораи «речаи вақти рӯзи нопурраи корӣ ё ҳафтаи нопурраи корӣ» ба ибораи «речаи вақти кории кӯтоҳқардашуда» иваз гардад.

9. Бо мақсади мутобик намудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2002, №521 "Дар бораи Номгӯй истеҳсолот, сеҳҳо, корҳо, касбу вазифаҳое, ки шароити меҳнати зарарнок ва вазнини кор дар онҳо барои рӯзи кӯтоҳи кор ва рухсатии иловагии ҳарсола ҳуқуқ медиҳад", бо моддаҳои 69, 96, 97 ва 236 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати иваз намудани калимаи «Рӯйхати» ба калимаи «Номгӯй» дар моддаҳои 69 ва 236 ба миён омадааст.

Дар моддаҳои 69 ва 236-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаи «Рӯйхати» ба калимаи «Номгӯй» иваз кардан зарур аст. Қайд кардан зарур аст, ки қарори болозикр дар асоси муқаррароти пешбинӣ намудаи моддаҳои болозикри Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон қаблан таҳия ва қабул шуда буд. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ду моддаи он (моддаҳои 69 ва 236) ба ҷойи калимаи «Номгӯй» калимаи «Рӯйхат» омадааст, ки ин ҳолат зарурати ворид намудани тағйирот дар фасли муқаддима ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2002, №521 пеш омада истодааст.

10. Зарур мешуморем, ки дар фасли III (Хусусияти танзими меҳнати гурӯҳи алоҳидаи кормандон) Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон боби 28 (1) бо мазмуну муқарроти зайл илова карда шавад:

«БОБИ 28 (1). ХУСУСИЯТИ ТАНЗИМИ МЕҲНАТИ ОМУЌЗГОРОН

Моддаи 288 (1). Ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти омӯзгорӣ

1. Ба фаъолияти омӯзгорӣ шахсоне машғул шуда метавонанд, ки дорои таҳсилоти таълимии муайяне мебошанд, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

2. Ба фаъолияти омӯзгорӣ шахсони зерин машғул шуда наметавонанд:

- шахсоне, ки аз ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти омӯзгорӣ дар асоси санади судии ба қувваи қонунӣ даромада маҳрум карда шудаанд;

- шахсоне, ки барои ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнини қасдона содирнамуда, дорои доғи судӣ бошанд;

- шахсоне, ки бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ғайри қобили амал эътирофшуда;

- шахсоне, ки мубталои беморихоёе мебошанд, ки номгӯи онҳо аз тарафи мақомоти ваколатдори соҳаи тандурустӣ тасдиқ гардидааст.

Моддаи 288(2). Хусусияти бастан ва қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ бо кормандони муассисаҳои таҳсилоти олии

1. Шартномаҳои меҳнатӣ барои ишғоли вазифаҳои корманди илмию омӯзгорӣ дар муассисаҳои олии омӯзгорӣ метавонад ба муҳлати номуайян ва ё ба муҳлати муайянкардаи тарафҳои шартномаи меҳнатӣ баста шавад.

2. Дар асоси озмун ишғоли вазифаи илмию омӯзгорӣ дар муассисаҳои олии таълимӣ, инчунин гузаронидан ба вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ боиси интиҳоб намудан чихати ишғоли вазифаи муайян ва бастании шартномаи меҳнатӣ мегардад.

3. Озмун барои ишғоли вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ аз ҷониби корманди мавҷуда, ки бо ӯ шартномаи меҳнатӣ ба муҳлати номуайян баста шудааст, дар панҷ сол як маротиба гузаронида мешавад.

4. Бо мақсади нигоҳдории раванди мунтазами таълим бастании шартномаи меҳнатӣ барои ишғоли вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ дар муассисаи олии таълимӣ бе интиҳоб шудан дар асоси озмун ҳангоми қабул ба кор ҳамчун ҳамкор ва ё таъсис ёфтани Шӯрои олимон дар муассисаи олии таълимӣ то оғози он ба муҳлати на бештар аз як сол ва барои ишғоли ҷойи кори корманди муваққатан ҳузурнадошта, ки тибқи қонун ҷойи қораш нигоҳ дошта мешавад, то баромадани ин корманд ба кор иҷозат дода мешавад.

5. Барои ишғоли ҷунин вазифаҳо озмун гузаронида намешавад:

- вазифаи декани факултет ва мудири кафедра;
- вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ, ки занони ҳомиладор ишғол намудаанд;
- вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ, ки занони дорои кӯдаки то се сола ишғолнамуда шартномаи меҳнатиро ба муҳлати номуайян бастаанд.

6. Низомнома оид ба тартиби ишғоли вазифаи илмию омӯзгорӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ тасдиқ карда мешавад.

7. Агар корманди ишғолкунандаи вазифаи илмию омӯзгорӣ тибқи шартномаи меҳнатӣ ба муҳлати номуайян басташуда аз рӯи натиҷаи озмун вазифаро ишғол накунад ва ё хоҳиши дар озмун иштирок карданро изҳор накунад, дар ин маврид шартномаи меҳнатӣ бо ӯ тибқи асосҳои муқаррарнамудаи Кодекси мазкур қатъ мегардад.

8. Ҳангоми интиҳоби корманд тибқи озмун ба вазифаи пештар ишғолнамудаи ӯ бо шартномаи муҳлатноки меҳнатӣ шартномаи меҳнати нав метавонад баста шавад, дар ин маврид шартномаи муҳлатноки меҳнатӣ бо ин корманд ба вазифаи муайян муҳлати амали шартномаи пештар басташуда метавонад, бо розигии тарафҳо ба муҳлати муайян на бештар аз панҷ сол ва ё ба муҳлати номуайян тағйир ёбад.

9. Ҳангоми гузаронидан ба вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ дар натиҷаи интиҳоб дар асоси озмун муҳлати амали шартномаи меҳнати бо корманд бо мувофиқаи тарафҳо метавонад тағйир дода шавад.

10. То итмоми муҳлати интиҳоб шудан тибқи озмун, ки бо қ-3 моддаи мазкур пешбини шудааст ва ё дар муҳлати шартномаи меҳнати муҳлатнок бо мақсади тасдиқи мувофиқати корманд ба вазифаи ишғолкардааш метавонад аттестатсия гузаронида шавад. Низомнома оид ба тартиби гузаронидани аттестатсияи кормандони ишғолкунандаи вазифаи корманди илмию омӯзгорӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ тасдиқ карда мешавад.

11. Дар муассисаҳои олии таълимии давлатӣ вазифаи ректор, роҳбари филиал (донишкада), декан ва муовинони онҳо, мудири кафедраҳо мардон то 63-сола ва занони то 58-сола ишғол карда метавонанд. Шахсони ишғолкунандаи вазифаҳои зикршуда мардон баъди ба синни 63-солагӣ ва занон 58-солагӣ расидан бо розигии хаттии онҳо ба кори дигар мувофиқи таҳассус гузаронида мешаванд.

Моддаи 288(3). Давомнокии вақти кории омӯзгорон

1. Барои омӯзгорон вақти кории кӯтоҳ на бештар аз 36 соат дар як ҳафта муқаррар карда мешавад.

2. Сарбории таълимии омӯзгор, ки дар шартномаи меҳнатӣ пешбини шудааст, метавонад бо ҳадди болои маҳдуд карда шавад, агар дар низомномаи намунавии муассисаҳои таълимӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ тасдиқгардида, пешбинӣ гардида бошад.

3. Вобаста аз вазифа ва ё ихтисоси омӯзгор бо назардошти хусусияти меҳнати он давомнокии вақти корӣ (меъёри соати омӯзгорӣ барои андозаи музди меҳнат) аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

Моддаи 288(4). Рухсатии асосии ҳарсолаи дарозкардашудаи пардохтшаванда

Ба омӯзгорон рухсатии асосии ҳарсолаи дарозкардашудаи пардохтшаванда бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешавад.

Моддаи 288 (5). Асосҳои иловагии қатъи шартномаи меҳнатӣ бо омӯзгор

Ба ғайр аз асосҳои пешбиниамудаи Кодекси мазкур асосҳои иловагии қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ бо омӯзгорон инҳо мебошанд:

- дар давоми як сол тақроран дағалона вайрон намудани оинномаи муассисаи таълимӣ;

- истифодабарии усули тарбиявӣ нисбати шахсияти таълимгиранда, тарбияшаванда, ки ба зӯроварии ҷисмонӣ ва равонӣ вобаста аст;

- интиҳоб нашудан дар асоси озмун ба вазифа ва ё ба итмом расидани муҳлати интиҳобшавӣ ба озмун».

Ин пешниҳод аз таҳлили қонунгузории меҳнати давлатҳои хориҷа ва андешаи олимони маншаъ мегирад. Аз ҷумла, дар Кодекси меҳнати Федератсияи Россия боби 52 бо фарогирии моддаҳои 331-336 ба танзими масоили хусусиятҳои танзими меҳнати омӯзгорон бахшида шудааст [26]. Мо ҷонибдори андешае мебошем, ки: «Хусусиятҳои фаъолияти омӯзгорӣ, ки аз ғамхорӣ махсуси давлат дар бораи хифзи ҳаёт ва саломатии ноболиғон иборат мебошад, далели он аст, ки меҳнати онҳо дар сатҳи санади кодификатсионӣ пурра ва ҳаматрафа бояд танзим карда шавад» [3, 163-172].

Ҳамин тариқ, баъзе пешниҳодҳо оид ба такмили Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки пешниҳод намудем, барои боз ҳам муқаммал гардидани Кодекс ва бартароф намудани нуқсонҳои муҳолифатҳои дохили он мусоидат хоҳад намуд.

Адабиёт:

1. Бозоров Р.Б. Кодификация нового трудового законодательства Республики Таджикистан. / Правовая жизнь. № 3 (15) 2016, С. 138-143.
2. Бозоров Р.Б. Лоихаи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон: масоил ва такмили он // Ҳаёт ва қонун №1. 2016, С.124-132.
3. Иванова Е.В. Правовое регулирование труда педагогических работников// Цифровая наука. 2020. № 4 (4). С. 163-172.
4. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 майи соли 1997// Ахбори Маҷлиси Олии ҚТ, 1997 с., №9, м.112.
5. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июли соли 2016, №1329// Ахбори Маҷлиси Олии ҚТ, соли 2016, № 7 моддаи 604.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2012, №880 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 /

- Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноябри соли 2003, №718 "Дар бораи ворид намудани илова ба моддаи 83 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 майи соли 1999, №756 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба моддаи 223 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 майи соли 2004, №26 "Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009, №512 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009, №517 "Дар бораи хифзи меҳнат"//Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2009, №5, мод.324; с.2012, №8, мод.819.
 12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 июли соли 2010, №612 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 июли соли 2010, №616 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 2013, № 981 "Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 марти соли 2011, №683 "Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
 16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2011, №778 "Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"//

- Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли соли 2006, №202 "Дар бораи шарикӣ иҷтимоӣ, созишномаҳо ва шартномаҳои коллективӣ"// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2006, №7, мод.350.
18. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2006, №182 "Дар бораи ворид намудани тағйир ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
19. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2002, №10 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
20. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2006, №158 "Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон"// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
21. Мавлоназаров О.А. Баъзе пешниҳод ба лоиҳаи нави Кодекси меҳнати ҚТ// Минбари ҳуқуқшинос. №1-2 (16-17) 23-юми январи соли 2015. С.7.
22. Раҳмон Э. Суханронӣ бо роҳбарону фаълони Федератсияи иттифоқҳои касабии мустақили Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24.10.2019 сол// <http://prezident.tj/node/21689>.
23. Сыроватская Л.А. Трудовое право. Учебник для студентов высших учебных заведений. — Москва: Статут, 2009. - 879 с.
24. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015, №414-V ЗРК// В редакции Законов Республики Казахстан от 06.04.2016 г. №483-V ЗРК, 13.06.2017 г. №69-VI ЗРК, 15.06.2017 г. 73-VI ЗРК (вступил в силу 01.01.2019), 30.06.2017 г. №80-VI ЗРК (вступил в силу 01.01.2020), 30.11.2017 г. №112-VI ЗРК, 10.01.2018 г. №134-VI ЗРК (вступил в силу 13.07.2018), 16.04.2018 г. №147-VI ЗРК, 24.05.2018 г. №156-VI ЗРК, 02.07.2018 г. №165-VI ЗРК, 04.07.2018 г. №171-VI ЗРК, 04.07.2018 г. №172-VI ЗРК, 03.07.2019 г. №262-VI ЗРК (вступил в силу 01.01.2020), 26.11.2019 г. №273-VI ЗРК, 04.05.2020 г. №321-VI ЗРК, 13.05.2020 г. №327-VI ЗРК (см. сроки вступления в силу), 10.06.2020 г. №344-VI, 26.06.2020 г. №349-VI ЗРК, 07.07.2020 г. №361-VI ЗРК, 19.12.2020 г. №386-VI ЗРК (вступил в силу 31.12.2020), 30.12.2020 г. №393-VI ЗРК (вступил в силу 11.01.2021), 02.01.2021 г. №399-VI ЗРК (см. сроки вступления в силу), 02.01.2021 г. №405-VI ЗРК, 08.01.2021 г. №410-VI ЗРК.
25. Трудовой кодекс Республики Узбекистан от 21 декабря 1995 года// В редакции Законов Республики Узбекистан от 01.05.1998 г. №621-I, 29.08.1998 г. №681-I, 25.12.1998 г. №729-I, 15.04.1999 г. №772-I, 20.08.1999 г. №832-I, 12.05.2001 г. №220-II, 07.12.2001 г. №320-II, 30.08.2002 г. №405-II, 23.09.2005 г. №ЗРУ-8, 22.12.2009 г. №ЗРУ-238, 24.12.2009 г. №ЗРУ-239, 22.12.2010 г. №ЗРУ-272, 10.09.2012 г. №ЗРУ-329, 30.04.2013 г. №ЗРУ-352, 07.10.2013 г. №ЗРУ-355,

- 20.01.2014 г. №ЗРУ-365, 20.08.2015 г. №ЗРУ-391, 25.04.2016 г. №ЗРУ-405, 26.12.2016 г. №ЗРУ-416, 14.09.2017 г. №ЗРУ-446, 16.10.2017 г. №ЗРУ-448, 03.01.2018 г. №ЗРУ-456, 09.01.2018 г. №ЗРУ-459, 18.04.2018 г. №ЗРУ-476, 23.07.2018 г. №ЗРУ-486, 16.10.2018 г. №ЗРУ-501, 09.01.2019 г. №ЗРУ-514, 18.02.2019 г. №ЗРУ-522, 10.05.2019 г. №ЗРУ-536, 23.05.2019 г. №ЗРУ-542, 03.12.2019 г. №ЗРУ-586, 28.09.2020 г. №ЗРУ-638, 05.10.2020 г. №ЗРУ-640, 20.10.2020 г. №ЗРУ-642 (вступ. в силу 21.01.2021 г.), 03.12.2020 г. №ЗРУ-653.
26. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30 декабря 2001 года, №197-ФЗ// В редакции Федеральных законов Российской Федерации от 24.07.2002 г. №97-ФЗ, 08.12.2020 г. №407-ФЗ, 29.12.2020 г. №477-ФЗ.

НЕКОТОРЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ТРУДОВОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

САНГИНОВ ДОНИЕР ШОМАХМАДОВИЧ,

доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой предпринимательского и
коммерческого права юридического факультета
Таджикского национального университета,
734025 г. Душанбе, проспект Рудаки 17.

Тел.: (+992) 550-35-50-05. E - mail: doniyor_sanginov@mail.ru.

МИРЗОДА ШАХРИЁР МУНАВАР,

старший преподаватель кафедры права исторического
факультета Таджикского государственного
педагогического университета имени С. Айни,
734003 г. Душанбе проспект Рудаки 121

Тел.: (+992) 918-55-37-21. E - mail: shahriyor8787@mail.ru.

НАЗАРОВ ДАВЛАТХОН КУРБОНМУРОДОВИЧ,

Старший преподаватель кафедры права исторического
факультета Таджикского государственного
педагогического университета имени С. Айни,
734003 г. Душанбе проспект Рудаки 121

Тел.: (+992) 902-77-66-22. E-mail: davlatxon-1986@mail.ru

В данной статье рассматриваются некоторые предложения по совершенствованию Трудового кодекса Республики Таджикистан с учетом мнения ученых и применения трудового законодательства. По мнению авторов, в ходе подготовки проекта Трудового кодекса Республики Таджикистан в новой редакции, ученые высказали свое мнение о том, как его улучшить. Тем не менее, пятилетний опыт реализации положений Трудового кодекса Республики Таджикистан выявил некоторые недостатки, которые потребовали внесения изменений и дополнений. В частности, авторы данной статьи обосновывают необходимость внесения изменений и дополнений в статьи 1, 42, 51, 69, 96, 97, 114, 117, 146, 219, 236 Трудового кодекса Республики Таджикистан и считают своевременным добавление в кодекс новой главы 28(1) (Особенности регулирования труда учителей).

Ключевые слова: Трудовой кодекс, Республика Таджикистан, трудовой договор, руководитель организации, работники, расторжение трудового договора, штат работников, ликвидация организации, прекращение деятельности работодателя.

SOME PROPOSALS FOR IMPROVING THE LABOR CODE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SANGINOV DONIER SHOMAKHMADOVICH,
Doctor of Law, Professor, Head of the Department of
Entrepreneurial and Commercial Law of the Law Faculty
of the Tajik National University,
734025, Dushanbe, 17, Rudaki ave.

Phone: (+992) 550-35-50-05. Email: doniyor_sanginov@mail.ru

MIRZOZODA SHAHRIYOR MUNAVAR,
Senior Lecturer of Law Department of History Faculty,
Tajik State Pedagogical University named after S. Aini,
734003, Dushanbe, 121, Rudaki ave.

Phone: (+992) 918-55-37-21. Email: shahriyor8787@mail.ru.

NAZAROV DAVLATKHON QURBONMURODOVICH,
Senior Lecturer of Law Department of History Faculty,
Tajik State Pedagogical University named after S. Aini,
734003, Dushanbe, 121, Rudaki ave.

Phone: (+992) 902-77-66-22. E-mail: davlatxon-1986@mail.ru

The article discusses some proposals for improving the Labor Code of the Republic of Tajikistan, taking into account the opinion of scientists and the application of labor legislation. According to the authors, during the developing the draft of Labor Code in the new edition, scientists expressed their opinion on how to improve it. Nevertheless, five years experience of implementing the provisions of the Labor Code of the Republic of Tajikistan revealed some insufficiency that required amendments and additions. In particular, the authors of the article justify the need for amendments and additions to Articles 1, 42, 51, 69, 96, 97, 114, 117, 146, 219, 236 of the Labor Code of the Republic of Tajikistan and consider it timely to add a new chapter 28 (1) to the Code (Features of the regulation of labor of teachers).

Key words: *Labor Code, Republic of Tajikistan, employment contract, head of an organization, employees, termination of an employment contract, staff, liquidation of an organization, termination of an employer's activities.*

УДК: 343.37 (575.3)

**БАЪЗЕ АНДЕШАӖО ОИД БА ШАКЛӖОИ ӖУӖУӖИИ ИДОРАКУНИИ
ДАВЛАТИИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ**

СОИБОВ ЗАЙНИДДИН МАӖМАДШАРИФИВИЧ,

номзади илмӖои ӖуӖуӖуӖиносӢ, дотсент,
декани факултети идоракунии давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ӗумхурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, к. С. Носир 33,

Тел.: (+992) 985-11-66-99. E-mail: zayniddin.soibov.92@mail.ru

Дар мақола шаклӖои ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ баррасӢ гардидааст. Дар он андешаӖои олимон ва муаллиф баён гардидааст. Муаллиф мазмун, махсусият ва навъҳои онро муайян намуда, қайд менамояд, ки шаклӖои ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ оқибатҳои ӖуӖуӖуӖиро дар самти мазкур ба миён меорад.

Калидвожаҳо: шаклӖои ӖуӖуӖуӖӣ, фаъолияти гумрукӢ, идоракунии давлатӣ, ӖуӖуӖуӖуӖодкунӣ, ӖуӖуӖуӖатбиқкунӣ, санадҳои ӖуӖуӖуӖи маъмурӣ, шартнома.

ШаклӖои идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ дар намудҳои гуногун зоҳир мегарданд. Яъне, шаклӖои мазкур ба намудҳои гуногун ҷудо гардида, моҳиятан фаъолияти амалии субъектони (мақомоти) идоракунии давлатии соҳаи номбурадари ифода менамоянд. Маъмулан шаклӖои идоракунии давлатии фаъолияти гумрукиро ба ду намуди асосӣ ҷудо менамоянд: шаклӖои ӖуӖуӖуӖӣ ва шаклӖои ғайриӖуӖуӖуӖӣ. Дар доираи мақолаи мазкур мо масъалаи шаклӖои ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатии фаъолияти гумрукиро баррасӣ менамоем.

Шакли ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ аз ҷумлаи муҳимтарин шаклӖои идоракунии давлатии тамоми соҳаҳои ҷамъиятӣ ба шумор меравад, ки асосан идоракунии давлатиро дар амал татбиқ менамояд. Хусусан, функцияҳои идоракунии давлатӣ мутобиқи он роҳандозӣ мегарданд ва дар маҷмуъ идоракунии давлатӣ амалан аён мегардад. Профессор Б.Н. Габричидзе шакли ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатиро ҷун маҷмуи амалҳо ва санадҳои ӖуӖуӖуӖӣ, ки барои амалисозии вазифаҳо ва ваколатҳои ба субъекти ӖуӖуӖуӖи маъмурӣ мансуббуда муайян намудааст [2, 232]. Бо ҳамин мазмун, шакли ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатӣ фаъолияти амалии мақомоти (субъектони) идоракунии давлатиро инъикос намуда, дар натиҷа ҳатман оқибатҳои ӖуӖуӖуӖи муайянро ба бор меорад. Дар иртибот бо ин, шакли ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ ифодагари баамалбарории фаъолияти мақомоти идоракунии давлатии самти мазкур мебошад, ки хусусияти ӖуӖуӖуӖӣ дошта, оқибатҳои ӖуӖуӖуӖиро ба миён меорад. Мутахассиси ӖуӖуӖуӖи маъмурӣ И.В. Милшина иброз менамояд, ки шакли ӖуӖуӖуӖи идоракунии фаъолияти гумрукӢ – ифодаи берӯнӣ ва барасмиятдарории ӖуӖуӖуӖи амали мақомоти идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ ё шахсони мансабдори он мебошад, ки дар доираи салоҳияти он баамал бароварда шуда, оқибатҳои ӖуӖуӖуӖи муайянро ба миён меорад [6, 26].

Шакли ӖуӖуӖуӖи идоракунии давлатии соҳаи мазкур дар қонунгузорӣ муқаррар гардида, мутобиқи он сурат мегарданд. Ин шакли идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӢ мантиқан фаъолияти асосӣ, мақсаднок ва ӖуӖуӖуӖи мақомоти болозиқр мебошад, ки иҷроиши функцияҳо ва ваколатҳои онҳоро амалан нишон медиҳад. Ба

таври дигар, он фаъолият ва ё мушаххасан бошад, амалхоеро фаро мегирад, ки хусусияти ғайриташкилиро дар худ таҷассум менамоянд.

Махсусиятҳои шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатӣ дар шакли санади меъёрӣ муқаррарнамоӣ, дорои табиати давлатӣ-ҳокимиятӣ, фаъолияти зериконунӣ ва иҷроиявӣ-амардиҳӣ буданро ифода мешавад [7, 425]. Махсусиятҳои мазкур аз аломатҳои идоракунии давлатӣ ҳамчун падидаи маъмурӣ-ҳуқуқӣ бар омада, шаклҳои ҳуқуқии онро низ тавсиф медиҳад. Бо ҳамин мазмун, шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ ин махсусиятҳоро дар худ доро буда, иҷрои функцияҳо, вазифаҳо ва расидан ба ҳадафҳои муайян дар соҳаи фаъолияти гумрукиро таъмин менамоянд. Чунончи, бо қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ, функцияи танзимии идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ амалан иҷро мегардад. Дар заминаи он, талаботҳо, меъёрҳо, қоидаҳо ва нишондодҳои муайян муқаррар гардида, функцияи танзими идоракунии давлатии соҳаи мазкурро нишон медиҳанд.

Яке аз масъалаҳои муҳими шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ дар кадом намуд амалишавии шаклҳои мазкур мебошад. Гуфтаи ҷоиз аст, ки нисбати амалишавии шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатӣ нуқтаҳои назари олимони зиёд аст ва дар бештари онҳо умумиятҳо дида мешавад, ки дар маҷмуъ шакли ҳуқуқии идоракунии давлатиро тавсиф медиҳанд. Намудҳои шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатӣ нисбати шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ пурра мансуб буда, фаъолияти дахлдори мақомоти (субъектони) ин равандро инъикос менамоянд.

Шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатиро аз рӯи маҳакҳои гуногун навбандӣ намудаанд. Масалан, аз маҳакҳои, ки дар якҷанд адабиёт дида мешавад, аз рӯи мазмун мебошад, ки вобаста ба ин маҳак шакли мазкурро ба ҳуқуқмуқарраркунанда, ҳуқуқтатбиқкунанда, танзимӣ ва ҳуқуқҳифзкунанда ҷудо намуданд [1, 367]. Баъзе муҳаққиқони дигар аз рӯи мазмун танҳо ҳуқуқмуқарраркунӣ ва ҳуқуқтатбиқкуниро муайян намудаанд [5, 156; 8, 264; 3, 113]. Шакли танзимӣ ва ҳуқуқҳифзкунанда ба андешаи онҳо ба шакли ҳуқуқтатбиқкунанда шомил мешаванд.

Ҳамчунин, дар адабиётҳо ишораҳоеро во хӯрдан мумкин аст, ки шакли ҳуқуқмуқарраркунӣ, ҳуқуқтатбиқкунӣ ва танзими дар алоҳидагӣ аз шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ муайян намудаанд, ки ба назар мерасад, ки ин шаклҳо аз шакли ҳуқуқӣ ҷудо мебошанд [9, 111].

Дигар намуди шакли ҳуқуқии идоракунии давлатиро дар сарчашмаҳои илмӣ аз самти амали субъектони идоракунии давлатӣ ҷудо кардаанд, ки ба дохилӣ ва берӯнӣ муайян намудаанд. Ба ғайр аз ин, шакли ҳуқуқии идоракунии давлатиро аз рӯи тарзи ифоданамоӣ ба хаттӣ, дахонӣ ва конклюдентӣ тақсим намудаанд [3, 115; 5, 156].

Намудҳои шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ дар навбандии боло ба таври мушаххас муайян гардидаанд. Тибқи назари олимони чунин намудҳои мушаххаси шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ мавҷуд аст: таҳия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, таҳия ва қабули санадҳои ҳуқуқии хусусияти ғайримаъёридошта ва инфиродӣ, бастанӣ шартномаҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ ва содири амалҳои хислати ҳуқуқидошта. Аксарияти олимони ва муҳаққиқоне, ки масъалаи шаклҳои идоракунии давлатиро баррасӣ намудаанд, насбати шаклҳои ҳуқуқии падидаи мазкур чунин намудҳоро муайян кардаанд. Хусусан, таҳия ва қабули санади ҳуқуқии маъмурӣ барои шакли ҳуқуқӣ, балки барои умуман худ шакли идоракунии давлатӣ асосӣ ва муҳим ба ҳисоб рафта, асоси падидаи мазкурро ташкил медиҳад. Намудҳои дар боло муайянгардидаи

шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатӣ, ки бо назардошти омилҳои гуногун муайян гардидаанд, амалан дар иртибот бо таҳия ва қабули санадҳои ҳуқуқии маъмурии чи хислати меъеридошта ва чи хислати ғайримаъеридошта қабул доранд. Масалан, ҳуқуқмуқарраркунӣ, ки аз рӯи мазмун шакли ҳуқуқии идоракунии давлатиро муайян намудааст, асосан бо таҳия ва қабули санади ҳуқуқии маъмур хислати меъеридошта амалӣ карда мешавад. Ё ин ки ҳал намудани масъалаи муайян, ки мантиқан ҳуқуқтатбиқкуниро тақозо менамояд, бо қабули санади ҳуқуқии ғайримаъерӣ сурат мегирад. Ҳамин тариқ, намудҳои мушаххаси дар боло муайянгардидаи шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатӣ ба мазмуни аслии ин шакли идоракунии давлатӣ мутобик меояд ва дар натиҷа оқибати ҳуқуқиро ба миён меорад.

Дар баробари ин, андешаҳои дигар низ нисбати намудҳои мушаххаси шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ мавҷуданд. Масалан, дар яке аз адабиётҳо оварда шудааст, ки мурочиати шаҳрвандон ба мақомоти давлатӣ вобаста ба масъалаҳои муайян чун шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ баромад менамояд [2, 113]. Ҳамчунин, дар ин адабиёт мурочиат нисбати тасдиқи оинномаҳо низ чун шакли мазкур муайян кардаанд. Инро бо он асоснок менамоянд, ки чунин мурочиатҳо аҳамияти ҳуқуқӣ доранд, мақомотро водор менамояд, ки масъалаҳои мазкурро баррасӣ намоянд. Нисбати чунин андешаҳо мо дигар назар дорем. Бояд гуфт, ки шакли идоракунии давлатӣ фаъолияти (ба таври мушаххас амалҳои муайян) мақомоти (субъектони) идоракунии давлатиро ифода менамояд. На ин ки амали шаҳрванд ва ё ташкилоти алоҳида. Сухан дар бораи идоракунии давлатӣ рафта истодааст, идоракунии давлатӣ ба мазмуни умумиаш худ раванди фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ аст. Бо ҳамин мазмун, шакли идоракунии давлатӣ ифодаи берунии зоҳиршавии идоракунии давлатӣ аст, баҳри иҷроиши функцияҳо, вазифаҳо ва расидан ба ҳадафҳои он равона мегардад. Метавон гуфт, ки дар заминаи мурочиати шаҳрванд шакли идоракунии давлатӣ, махсусан шакли ҳуқуқии он падид меояд. Масалан, шаҳрванд чихати дастрас намудани иҷозатнома ба мақомоти дахлдори давлатӣ мурочиат менамояд, ки дар натиҷа мақомоти давлатӣ мурочиати ӯро баррасӣ намуда, баъди ба шарту талаботҳои иҷозатномадихӣ ҷавобгӯ будани шаҳрванд, ба ӯ иҷозатнома дода мешавад. Ин раванди фаъолияти мақомоте, ки иҷозатнома медиҳад, амалҳои хислати ҳуқуқдошта аст, ки ҷуноне дар боло қайд гардид, як намуди шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ аст. Ҳамин тариқ, шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ на амалу рафтори шаҳрванд, балки фаъолияти мақомоти идоракунии давлатиро инъикос менамояд, ки моҳиятан хусусияти ҳокимияти дошта, амалишавии салоҳияти онҳоро ифода менамояд.

Дигар масъалае, ки дар баъзе сарчашмаҳо нисбати он во хӯрдан мумкин аст, ки ба ҳайси намуди шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ маҳсуб донишҷу бастанӣ шартномаҳои граждани мебошад [4; 3, 113]. Аз андешаҳои онҳо бар меояд, ки бастанӣ шартнома дар намуде, ки набошад, ба сифати шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ баромад менамояд. Аммо, тазаккур додан ба маврид аст, бастанӣ шартномаи граждани аз ҷониби мақомоти идоракунии давлатӣ, онро чун иштирокчии муносибатҳои граждани-ҳуқуқӣ муайян менамояд, на иштирокчии муносибатҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ. Бастанӣ шартнома ҳамчун шакли ҳуқуқи идоракунии давлатӣ он шартномаҳоеро дар назар дорад, ки хусусияти маъмурӣ-ҳокимияти ва ё оммавӣ доранд. Ба мисли, шартномаи маъмурӣ, байналмилалӣ ва шартномаи байниидоравӣ. Бо ҳамин мазмун, дар муайян намудани шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ бастанӣ шартномаҳои граждани-ҳуқуқӣ истисно аст. Чунки табиати шакли идоракунии давлатӣ хусусияти

амудӣ дорад ва дар он асосан усули танзими императивӣ мавриди корбурд қарор мегирад.

Ба ғайр ин, дар адабиётҳо баъзе ишораҳоеро мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар он таъминоти моддӣ-техникиро ба шакли ҳуқуқии идоракунии давлатӣ мансуб донистаанд [1, 369]. Аммо, бе ягон шакку шубҳа таъминоти моддӣ-техникӣ ба сифати шакли ғайриҳуқуқии идоракунии давлатӣ баромад менамояд, поёнтар атрофи он андешаҳои худро баён хоҳем кард.

Ҳамин тариқ, дар раванди идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ шаклҳои ҳуқуқии болозикр, хусусан, таҳия ва қабули санадҳои ҳуқуқии маъмурӣ, бастанӣ шартномаҳо (хусусияти оммавӣ-ҳуқуқидошта) ва содири амалҳои хусусияти ҳуқуқидошта муҳим ба ҳисоб рафта, фаъолияти субъектони (мақомот ва шахсони мансабдор) идоракунии давлатии фаъолияти гумрукиро амалан таҷассум менамояд. Шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатии соҳаи мазкур оқибатҳои ҳуқуқиро ба бор оварда, фаъолияти субъектҳои мазкурро сифати ҳуқуқӣ мебахшад. Бо ҳамин мазмун, шаклҳои ҳуқуқии идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ асоси фаъолияти мақомоти идоракунии давлатии фаъолияти гумрукӣ ва шахсони мансабдори онро ташкил дода, дар амал татбиқшавии функсияҳо, ваколатҳо ва амалишавии вазифаҳо ва ҳадафҳои онҳоро таъмин менамоянд.

Адабиёт:

1. Бахрах Д.Н. Административное право: учебник / Д.Н. Бахрах, Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – 3-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2008. С. 367;
2. Габричидзе Б.Н., Елисеев Б.П. Российское административное право. М., 1998. С. 232;
3. Глущенко П.П., Жильский Н.Н., Кайнов В.И., Куртяк И.В. Административное право. Краткий курс. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2011. С.113;
4. Евтихеев И.И. Виды и формы административной деятельности. Автореф. дисс. докт. юрид. наук. – М., 1948. 27 с.;
5. Коренев А.П. Административное право России. Учебник. В. 3-х частях. Часть 1: М.: МЮИ МВД России. 1996. С.156;
6. Мильшина И.В. Организационно-правовые основы государственного управления таможенным делом. Дисс. ... к.ю.н. Саратов 2006. С. 26;
7. Россинский Б.В. Административное право: учебник / Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – 4-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2009. С.425;
8. Фиалковская И.Д. Теоретические вопросы взаимодействия форм и методов государственного управления // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2010, №6. С. 264;
9. Филь М.М. Формы и методы осуществления исполнительной власти в сфере науки // Труды Института государства и права Российской академии наук, 2015, №4. С.111

НЕКОТОРЫЕ ВЫВОДЫ О ПРАВОВЫХ ФОРМАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА

СОИБОВ ЗАЙНИДДИН МАХМАДШАРИФВИЧ,

кандидат юридических наук, доцент,
декан факультета государственного управления
Академии государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан.
г. Душанбе. ул. С. Носир 33,
Тел: (+992) 985-11-66-99. E-mail: zayniddin.soibov.92@mail.ru

В статье рассматриваются правовые формы государственного управления таможенным делом. В данной работе изложены выводы учёных и самого автора. Автор определяет содержание, его особенности и разновидности, отмечает, что правовые формы государственного управления таможенной деятельностью могут вызвать правовые последствия в данной сфере.

Ключевые слова: *правовые формы, таможенное дело, государственное управление, правотворчество, правоприменение, административно-правовые акты, договор.*

SOME POINTS ON THE LEGAL FORMS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF CUSTOMS ACTIVITIES

SOIBOV ZAYNIDDIN MAKHMADSHARIFOVICH,

Candidate in Law, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Public Administration,
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, S. Nosir str.
Phone: (+992) 985 11 66 99. E-mail: zayniddin.soibov.92@mail.ru

The article deals with the legal forms of public administration of customs activities. The article presents scientists' and author's conclusions. The author defines the content, its features and varieties, and notes that the legal forms of public administration of customs activities can cause legal consequences in this area.

Key words: *legal forms, customs activities, public administration, law-making, law enforcement, administrative and legal acts, contract.*

УДК: 134.1

МАФҲУМ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ИҶОРАИ МОЛИЯВӢ (ЛИЗИНГ) ДАР ҲУҚУКИ
ГРАЖДАНӢ

СОҲИБЗОДА МУҲАММАДҶОН МАҲМАДАЛӢ,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,

Маркази миллии қонунгузори назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734024, ш. Душанбе, кӯчаи академик А. Адҳамов, 13.

Тел: (+992) 904-41-50-50. E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

ҲАКИМОВ ЯҚУБ БАХТИЁРИДДИНОВИЧ,

маркази миллии қонунгузори назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734024, ш. Душанбе, кӯчаи академик А. Адҳамов, 13.

Тел: (+992) 918-92-71-16. E-mail: yakub.khakimov.98@mail.ru

Дар мақолаи мазкур муаллифон бо истифода аз адабиёти илмӣ, қонунгузори миллии ва санадҳои байналмилалӣ падидаи иҷораи молиявиро мавриди таҳлил қарор додаанд. Ҳамчунин кӯшиши намудаанд, мафҳум, хусусият ва фарқияти иҷораи молиявиро аз лизинг муайян намояд.

***Калидвожаҳо:** иҷораи молиявӣ; лизинг; иҷора; қонунгузори граждани; иқтисодиёт; қарз; фаъолияти соҳибкорӣ; хариду фурӯш.*

Шартномаи иҷора яке аз он созишномаҳои классикии ҳуқуқи граждани мебошад, ки дар муомилоти граждани мавқеи хосса дошта, аз ҷониби субъектҳои ҳуқуқи граждани баҳри қонеъ намудани манфиатҳои дахлдор баста мешавад. Мақсади шартномаи иҷора ин таҳвили ашё барои истифодаи муваққатӣ аст. Дар бастанӣ чунин шартнома, одатан ҳар ду ҷониб манфиатдоранд [1, с. 57].

Дар солҳои охир иқтисодиёти давлат дар раванди инкишоф қарор дорад. Аммо барои иваз намудани таҷҳизоту техникаи фарсудаи ба воситаҳои нав, бисёр маблағгузори калонро талаб менамояд. Аз ҳамин нуқтаи назар на ҳар як соҳибкор инро дар амал татбиқ қарда метавонад.

Мушкилоти мазкур на танҳо дар давлатҳои Шарқ, балки дар кишварҳои Ғарб низ ба назар мерасад, ки барои ҳалли ин мушкилот дар ҳуқуқи граждани, падидае бо номи шартномаи иҷораи молиявӣ (лизинг) ҷой дорад. Дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиёт, ҳуқуқ, молия ва дигар зухуротҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими ҳуқуқи муносибатҳои лизингӣ яке аз самтҳои афзалиятноки марказии инкишофи қонунгузори дар доираи Созмони Умумиҷаҳонии Савдо (СУС) ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ ишғол менамояд.

Дар Тоҷикистон миқдори ширкатҳои лизингӣ дар соли 2018 ба 6 адад расидааст, ки нисбат ба соли 2014-ум 4 адад зиёд гаштааст. Вале арзиши дастгоҳу таҷҳизот, ки тавассути ширкатҳои лизингӣ ба ҷумҳурӣ оварда шудааст дар соли 2018 ба 5,2 млн. доллари ИМА баробар аст, ки нисбат ба соли 2014 зиёда аз 23,6 фоиз кам аст. Дар соли 2018 воридоти техника нисбат ба соли 2014 аз ҳисоби маблағҳои бучетӣ ба андозаи 178 адад афзуда бошад ҳам, вале аз ҳисоби маблағҳои фаъолияти хоҷагидорӣ 32 адад кам шудааст.

Оид ба мафҳуми иҷораи молиявӣ (лизинг) на танҳо дар ҳуқуқи граждани, инчунин дар дигар соҳаҳои ҳуқуқ (ҳуқуқи соҳибкорӣ, ҳуқуқи нақлиёт ва ғ.) ҳамзамон дар соҳаи иқтисодиёт ва молия низ фикру андешаҳои гуногун ва баҳсҳои зиёде ҷой дорад. Пеш аз ҳама, дар хусуси мафҳуми лизинг метавон қонунгузори кишварро мавриди баррасӣ қарор дод. Танзими ҳуқуқи лизинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 2) аз 11 декабри соли 1999, №12, Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 сентябри соли 2012, №901; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» аз 22 апрели соли 2003, №9; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷора» аз 6 декабри соли 1990, №184 ва Созишнома дар бораи фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ барои васеъ намудани фаъолияти лизингӣ дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз 12 октябри соли 2005 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сурат мегирад.

Баҳсҳои доманадор оид ба муайян намудани мафҳуми «лизинг» ҳангоми тарҷумаи калимаи англисӣ «leasing» пайдо шуд [2, с. 12]. Калимаи «лизинг» аз ибораи англисии «to lease» гирифта шуда, маънояш «ба иҷора додан» мебошад [3, с. 92]. Бо дарназардошти ин тарҷума, истилоҳи «лизинг» метавонад чи иҷораи молиявӣ, чӣ ба кироя додан, қарордоди қарзӣ, ба иҷора додан бо шартӣ дар оянда харида гирифтандро ифода намояд. Фарҳанги ҳуқуқи немисӣ-русӣ истилоҳи «Leasingvertrag»-ро шартномаи иҷора тарҷума намудааст. Танҳо Фарҳанги ҳуқуқи фаронсавӣ-русӣ кӯшиши маънидодкунии пурраи мафҳуми «credit-bail» (қиёси лизинги фаронсавӣ)-ро намудааст, ки тибқи он иҷораи таҷҳизоте фаҳмида мешавад, ки иҷорадеҳ махсус барои иҷорагир харидорӣ намудааст.

Дар Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми иҷораи молиявӣ ҳарчанд муқаррар карда нашуда бошад ҳам, аломатҳои он дар моддаи 693-697 ба назар мерасад. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми шартномаи иҷораи молиявӣ (лизинг)-ро дар моддаи 693 муқаррар намудааст: «аз рӯи шартномаи иҷораи молиявӣ (лизинг) иҷорадеҳ (лизингдеҳ) уҳдадор мешавад, ки амволи нишондодаи иҷорагир (лизинггир)-ро аз фурӯшандаи муайянкардаи ӯ ба моликият харидорӣ намояд ва ин амволро пулакӣ ба ихтиёрдорӣ ва истифодаи муваққатӣ барои мақсадҳои соҳибкорӣ пешниҳод кунад. Агар дар шартнома тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, иҷорадеҳ барои интихоби амволи ба иҷора гирифташуда ва фурӯшанда ҷавобгар нест» [4].

Дар асоси моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» мафҳуми лизинг ба таври зерин дода шудааст: «лизинг – маҷмӯи муносибатҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқие, ки ба иҷрои шартномаи лизинг вобастаанд» [5]. Аз мафҳуми мазкур хусусиятҳои зерини лизингро ҷудо намудан мумкин аст:

- лизинг маҷмӯи муносибатҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ аст;
- лизинг ба иҷрои шартномаи лизинг вобастагӣ дорад.

О.И. Лаврушин қайд мекунад: «Лизинг мафҳуми байналмилалиест, ки барои тавсиф додани ҳуқуқи истифодаи дороии асосӣ аз иҷорадеҳ ба иҷорагир бо пардохт ба муддати муайян дар шакли иҷора истифода мешавад» [6, с. 232]. Тибқи мафҳуми додашуда, аломатҳои лизинг чунин мебошад:

- истилоҳи байналмилалиест, ки дар истифодаи умум қарор дорад;
- иҷорадеҳ дороии асосии худро (таҷҳизот, техника, восита ва ғ.) ба иҷорагир медиҳад;
- муносибати байни онҳо дар асоси маблағ (музднокӣ) ба вучуд меояд;

- пардохт ба муддати муайян амалӣ карда мешавад, ки тарафҳо муайян менамоянд;

- лизинг як навъи ичора ба шумор меравад, ки дорои хусусиятҳои ба худ хос аст.

Лизинг - ин як намуди маблағгузориё мебошад, ки дар он гирифтани маблағ барои рушди истеҳсолот ва мукамалгардонии он равона мегардад [2, с.14].

Созишнома дар бораи фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ барои васеъ намудани фаъолияти лизингӣ дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз 12 октябри соли 2005 дар ш. Москва қабул шудааст, мафҳуми лизингро ба таври дигар муқаррар намудааст: «лизинг - маҷмӯи муносибатҳои иқтисодию ҳуқуқие, ки вобаста ба татбиқи шартномаи лизинг, аз ҷумла гирифтани объекти лизинг ба вуқӯъ меоянд» [7]. Мафҳуми мазкур шарҳи лизингро дар намуди муносибатҳои иқтисодию ҳуқуқӣ, ки дар иҷрои шартномаи лизинг ифода меёбад, бо тавзеҳоти мушаххас «аз ҷумла гирифтани объекти лизинг» муайян намудааст.

Аз рӯи шартномаи лизинг ҳамчун лизингдиханда танҳо ширкати лизингӣ (ҳамчун ҷамъияти саҳҷомӣ ташкилёфта), иҷозатнома дорад, баромад карда метавонад. Ҳамчун лизинггиранда шахсони ҳуқуқӣ, ки фаъолияти соҳибкориро пеш мебаранд ё соҳибкори ифтиборӣ баромад карда метавонад. Аз рӯи шартномаи иҷораи молиявӣ ҳамагуна ашёву анҷоми ғайриистеъмолие, ки барои фаъолияти соҳибкорӣ истифода бурда мешаванд, ба истиснои қитъаҳои замин ва дигар объектҳои табиӣ метавонанд таҳвил дода шаванд [8, с. 82].

Ба ақидаи Р.С. Симинг лизинг як намуди хизматрасонии молиявӣ, намуди қарзгузорӣ барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми харидани воситаҳои асосӣ мебошад. Лизингдиханда вазифадор мешавад, ки воситаи ба лизинг додаро аз фурушандаи муайяншуда харида гирад ва ба лизингистиғодабаранда бо пардохти қисм ба қисми арзиш ба молики муваққатӣ диҳад.

Асосан он бо мақсади соҳибкорӣ истифода бурда мешавад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ лизинги молиявӣ васеъ паҳн шудааст. Шартҳои шартномаро метавонад ҳуди лизингдиханда муайян намояд. Лизинггиранда метавонад аз аввал соҳибмулк бошад [9, с. 371-374]. Муаллиф дар ин ҷо хусусиятҳои васеи лизингро маънидод намудааст, ки қобили дастгирист. Зеро дар ин ҷо чунин хусусиятҳои лизингро мушоҳида намудан мумкин аст:

- лизинг хизматрасонии молиявӣ мебошад;
- он як намуди қарзгузорӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ аст;
- лизингдех уҳдадор аст, воситаи нишондодаи лизинггирро харидорӣ намояд;
- воситаи харидорӣ намударо бо пардохти қисм ба қисми арзиш ба моликияти лизинггир диҳад;
- восита танҳо бо мақсади соҳибкорӣ дода мешавад;

Умуман муаллиф дар мафҳуми додасуда аломатҳои се навъи лизинг (молиявӣ, амалиётӣ, баргардонидашаванда)-ро муайян намудааст.

Аз сабаби он, ки лизинг ҳам хусусияти иқтисодӣ ва ҳам ҳуқуқӣ дорад, иқтисодчиён онро ба таври гуногун таъриф медиҳанд. Лизинг як механизми сармоягузорию дороиҳои асосии истеҳсолӣ ҳам барои лизинггир ва ҳам лизингдех мебошад. Амалиёти лизингӣ зуд анҷом дода мешавад, аз ин рӯ, лизинг манбаи муҳими сармоягузорӣ барои тичорати хурду миёна ба ҳисоб меравад [10, с. 11].

Лизинг маҷмӯи муносибатҳои амволий бо гузашти минбаъдаи ҳуқуқи ихтиёрдорӣ объекти дахлдор мебошад. Дар ин ҳолат, аҳд бо бастании шартномаи иҷора анҷом дода мешавад [11, с. 20].

Ҳамчунин дар баробари ин танзими ҳуқуқии лизинг тавассути Конвенсияи УНИДРУА «Дар бораи лизинги байналмилалӣ молиявӣ» аз 28 майи соли 1998, ки дар шаҳри Оттаваи Канада қабул шудааст, амалӣ карда мешавад. Ҳарчанд Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсияи мазкурро ратификатсия накарда бошад, ҳам дар адабиёти илмӣ оид ба ин масъала андешаронӣ карда шудааст. Мафҳуми лизинг дар Конвенсияи мазкур ба таври мушаххас дода нашудааст, аммо хусусиятҳои он ба таври зерин муқаррар шудааст:

- иҷорадеҳ тибқи мушаххасоти тарафи дигар (иҷорагир) бо шахси сеюм (фурӯшанда) шартнома мебандад, ки мувофиқи он таҷҳизот, воситаҳои истеҳсолот ё дигар таҷҳизотро тибқи шартҳои тасдиқкардаи иҷорагир то он дараҷае, ки талаботи ӯ қонеъ мешавад харидорӣ менамояд;

- иҷорадеҳ бо иҷорагир шартнома (шартномаи лизинг) мебандад, ки тибқи он таҷҳизот барои истифодабарӣ ба ивази пардохти давра ба давра дода мешавад;

- иҷорагир таҷҳизот ва фурӯшандаи онро худ муайян мекунад ва ба таҷрибаю иродаи иҷорадеҳ таъя намекунад;

- таҷҳизот ба иҷорагир тавассути шартномаи лизинг дода мешавад, ки таъминкунанда (фурӯшанда) аз ин огоҳ аст ва ё ин ки бояд огоҳ карда шуда бошад;

- пардохтҳои давра ба давра дар асоси шартнома бо дарназардошти фарсудаҳои таҷҳизот ва ё ин ки арзиши он амалӣ карда мешавад [12].

Иҷораи молиявӣ (лизинг) – маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқие мебошад, ки вобаста ба иҷрои шартномаи иҷораи молиявӣ, аз ҷумла хариди предмети иҷораи молиявӣ, ба вучуд меоянд. Муносибати байни иҷорадеҳ ва иҷорагирро шартномаи иҷораи молиявӣ - шартномае мебошад, ки дар асоси он иҷорадеҳ уҳдадор мешавад, ки амволи нишондодаи иҷорагирро аз фурӯшандае, ки ҳамин иҷорагир муайян кардааст, ҳамчун моликият харидорӣ намуда, онро барои соҳибӣ ва истифодабарии муваққатии пулакӣ бо мақсадҳои соҳибкорӣ ба иҷорагир пешниҳод намояд ва ба низом дарорад.

Тибқи моддаи 2 Қонуни федералии ФР «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» аз 29 октябри 1998, №164 «лизинг маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқие, ки вобаста ба татбиқи шартномаи иҷора, аз ҷумла амалигардонии предмети лизинг ба миён меояд» [13].

Дар санадҳои қонунгузории Фаронса, Белгия ва Италия оид ба ин масъала, дар якҷоягӣ бо лизинг, шартҳое, ба монанди *credit-bail* (қарзи иҷора кредит-аренда), *location-financement* (лизинги молиявӣ), *operazioni di locazione finanziaria* (амалиёт оид ба иҷораи молиявӣ). Дар айни замон, бисёр муаллифони аврупоӣ душвории тарҷумаи «лизинг»-ро ба забонҳои дигар эътироф мекунанд. Масалан, истилоҳи фаронсавӣ «*credit-bail*» ба маънои лизинг маъруф нест.

Аз ҷумла, дар асари Д. Кремер-Исроил «Лизинг ва қарз - иҷораи амволи манкул» ба андешаи муаллиф тарҷумаи истилоҳи англисии «лизинг» ба забони фаронсавӣ ҳамчун «қарз-иҷора» метавонад чунин тасаввуроте пайдо кунад, ки инҳо муродифанд. Дар воқеъ, лизинг маҷмӯи амалиёте мебошад, ки ба ихтиёри қорбар додани амвол ба ивази гирифтани пардохтҳои даврӣ ва дар баъзе ҳолатҳо дохил намудани имконият (опсия) барои харид ва қарзи иҷора як қисми лизинг мебошад, ки бо санадҳои қонунгузории дахлдор муайян ва танзим карда мешавад. Ҷ. Паз инчунин аломатҳои қарзи иҷора ва лизингро фарқ мекунад:

- қарзи иҷора - иҷораи таҷҳизот барои мақсадҳои касбӣ бо интиҳоби харид, ки аз ҷониби ташкилоти молиявӣ ё бонк амалӣ карда мешавад;

- лизинг - ичораи амвол бо ягон мақсад бо интихоби харид, ки онро ягон ташкилоти савдо анҷом медиҳад [14, с. 25].

С.А. Громов бошад «лизингро - ин ичораи дарозмуҳлати воситаҳо бо ҳуқуқи дар оянда харида гирифтаан номидааст. Қонунгузори мамлакатҳои ҷудогона пардохти андозро аз лизинг гуногун муайян кардаанд. Дар Россия лизинг имконият медиҳад, ки муҳлати истехлоки босуръати восита бо дарназардошти азнавтасимкунии андоз аз арзиши иловашуда гардад [15, с. 248-292].

Лизинги муосири тоҷик таърихи инкишофи худро дорад. Танзими ҳуқуқи лизинг дар Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон §7 боби 33 бо номи ичораи молиявӣ (лизинг) сурат гирифтааст. Ҳамчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ичораи молиявӣ (лизинг)» низ падидаи мазкурро бо номи ичораи молиявӣ ва дар даруни аломати қавс «(лизинг)» муқаррар намудааст. Дар ин ҷо саволе ба миён меояд, ки лизинг ба ичора тааллуқ дорад ё ба молия (маблағгузорӣ)? Мумкин истифодабарии истилоҳи ичораи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин истифодаи таҷрибаи давлатҳои дигар ё ин ки истифодаи истилоҳи мазкур аз номи Конвенсияи УНИДРУА «Дар бораи лизинги байналмилалии молиявӣ» мебошад.

Ба ҳар ҳол дарк намудан лозим аст, ки оё ичораи молиявӣ мазмуни пурраи лизингро фаро мегирад ва агар фаро гирад пас барои чӣ дар баробари ичораи молиявӣ лизинг истифода шудааст. Ба андешаи мо истифодаи истилоҳи ичораи молиявӣ ба ивази лизинг чандон мувофиқ нест, зеро ичораи молиявӣ на ҳама аломатҳои лизингро фаро мегирад. Лизинг назар ба ичораи молиявӣ васеътар мебошад, ки ичораи молиявиро танҳо як намуди он эътироф кардан мумкин аст.

Барои чӣ лизинг маҳз ба ичораи молиявӣ шабеҳ дода мешавад, яъне ичора ба молия (маблағгузорӣ) тақия мекунад. Дар ин хусус В.Д. Газман дар он ақида аст, ки: «Дар ҳолати мазкур фаъолияти миёнарави молиявӣ ҷой дорад – ташкилоти лизингӣ таҷҳизот ё воситаи мехостаи лизингирро харидорӣ намуда, ба ӯ ичора медиҳад. Дар ин ҳолат лизингдех таваккали молиявиро анҷом медиҳад» [16, с. 94].

Лизинги молиявӣ – ин амалиёт оид ба бадастории махсуси молумулк ба моликият ва дар оянда додани он барои доштан ва истифода намудани муваққатӣ дар муҳлати муайян, ки аз рӯи давомнокиаш ба муҳлати истифода ва камшавии пурра ё қисми арзиши молу мулк наздик аст. Дар давоми шартнома лизингдиханда аз ҳисоби пардохтҳои лизингӣ ҳама арзиши молу мулк ба худ бармегардонад ва аз аҳди молиявӣ даромад мегирад.

Ҳамин тариқ лизинги молиявӣ мумкин аст ҳамчун шакли қарзи дарозмуддат баррасӣ карда шавад. Лизинги молиявӣ хусусияти муносибати сетарафа дорад. Бо дархости лизингиранда, лизингдиханда аз молсупор таҷҳизотро мегирад ва онро ба сифати лизинг ба лизингиранда медиҳад, хароҷоти молиявии худро пурра ҷуброн намуда ба воситаи пардохтҳои лизингӣ ғоида ба даст меорад. Аломатҳои асосии лизинги молиявӣ: лизингдиханда молумулкро на барои истифодаи шахсии худ, балки махсус барои онро ба лизинг додан мегирад; ҳуқуқи интихоби молу мулк ва фурӯшандаи он ба истифодабаранда тааллуқ дорад; фурӯшандаи молумулк медонад, ки молумулк махсус барои ба лизинг додан харидорӣ карда мешавад, дар ин маврид молумулк бевосита ба истифодабаранда дода мешавад ва аз ҷониби он барои истифода қабул мешавад; иддаоро оид ба сифати молумулк, комплектнокии он, баргараф намудани нуқсонҳо дар муҳлати кафолатдошуда, лизингиранда бевосита ба фурӯшандаи молу мулк равон месозад; хатари ногаҳон нобуд шудан ё ноқорам шудани

молу мулк пас аз имзо гузоштан ба санади доду гирифтаи молумулк барои истифода ба лизинггиранда мегузарад [17, с. 439].

Лизинг - ин амали махсус, барои хариди моликият, бо мақсади ба истифодаи муваққатӣ дар як муҳлати муайян, ки ба муҳлати истехлоки истифодабариаиш баробар ва ё наздик, додан аст. Дар муҳлати амали шартнома, лизингдиханда аз ҳисоби пардохтҳои лизингӣ, арзиши пурраи воситаро мегирад ва фоидаи муайян низ ба даст меорад. Дар маҷмӯъ лизингро қарзи дарозмуддат низ номидан мумкин аст. Аз ин ҷо, лизингро метавон ҳамчун як намуди қарз номид, зеро ҳангоми он предмети лизинг ба иҷораи дарозмуҳлат бо хариди пурраи он дар давоми амали шартнома доништа мешавад.

Бояд тазакурр дод, ки лизинг - ин як воситаи самараноки иваз намудани воситаҳои куҳнаи муҳлати хизматрасониашон гузашта мебошад, ки барои корхонаҳои амалкунанда дастрас мебошад. Ин ба корхона имконият медиҳад, ки худро ба талаботҳои бозор ҳам аз ҷиҳати технологияи ҷадид ва ҳам истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир мутобиқ намояд.

Ҳамаи шахсони ҳуқуқӣ, ки бо таври расмӣ мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтаанд ва аз қайди давлатӣ гузаштаанд, метавонанд барои истифодаи лизинги молиявӣ муроҷиат намоянд. Шахсони ҳуқуқие, ки нақша доранд иқтисодии истеҳсолии худро пурзӯр ва ё нав намоянд, метавонанд аз маблағгузориҳои лизингӣ барои харидорӣ намудани намудҳои гуногуни таҷҳизот ва техника истифода намоянд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» се намуди лизингро муқаррар намудааст:

- лизинги молиявӣ - намуди лизинг, ки баъди ба анҷом расидани муҳлати он ҳуқуқи моликият ба мавзӯи лизинг метавонад тибқи шартнома ба лизинггир гузарад;
- лизинги амалиётӣ - намуди лизинг, ки баъди ба анҷом расидани муҳлати он мавзӯи лизинг ба моликияти лизинггир намегузарад ва ба лизингдех баргардонида мешавад;
- лизинги баргардонидашаванда - намуди лизинг, ки тибқи он лизинггир молу мулки худро ба лизингдех бо шарт мефурушад, ки минбаъд лизингдех ин молу мулкро ба лизинггир ба лизинг месупорад.

Барои натиҷагирӣ намудани таҳқиқоти мазкур чунин ҳолатҳоро барои ҳулосабарорӣ намудан бояд аз мадди назар гузаронид:

1. Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар баробари лизинги молиявӣ, инчунин лизинги амалиётӣ ва баргардонидашаванда низ амал мекунад. Намудҳои дигари лизинг, яъне лизинги амалиётӣ ва баргардонидашаванда соли 2016 тавассути тағйири иловаҳо ба Қонуни мазкур ворид гардиданд. Таҳлили адабиёти илмӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои байналмилалӣ ба мо нишон медиҳад, ки истифодаи истилоҳи иҷораи молиявӣ дарбаргирандаи хусусиятҳои хоси намудҳои алоҳидаи лизинг буда наметавонад. Зеро бо рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ ва инкишофи қонунгузориҳои граждани лизинг хусусияти васеътарро соҳиб гашта, танҳо иҷораи молиявиро дар назар надорад. Аз ин лиҳоз мувофиқи мақсад мешуморем, ки дар таҳрири нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» сараввал аз номи Қонун ва баъдан дар матни он истилоҳи «иҷораи молиявӣ» хориҷ карда шуда, ба ивази он истифодабарии истилоҳи «лизинг»-ро дуруст мешуморем.

2. Таҳлили адабиёти илмӣ ва қонунгузорӣ ба мо нишон медиҳад, ки мафҳуми лизинг дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» назар ба мафҳумҳои дигар тафовут дорад. Созишнома дар бораи фароҳам овардани шароити

мусоиди ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ барои васеъ намудани фаъолияти лизингӣ дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил 6 декабри соли 2006 аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ратификация (тасдиқ) карда шудааст. Мафҳуми лизинг, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» дода шудааст, аз мафҳуми дар Созишнома дар бораи фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ барои васеъ намудани фаъолияти лизингӣ дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил тафовут дорад. Аз ин лиҳоз мувофиқи мақсад мешуморем, ки дар таҳрири нави Қонуни мазкур мафҳуми лизинг бо дарназардошти адабиёти илмӣ ва санадҳои байналмилалӣ чунин муқаррар карда шавад: «Лизинг - маҷмӯи муносибатҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқие, ки вобаста ба иҷрои шартномаи лизинг, аз ҷумла таҳвили объекти лизинг вобаста буда, хусусияти молиявӣ, амалиётӣ ва баргарданда дорад».

3. Хусусиятҳои лизинг тибқи қонунгузорӣ ва адабиёти илмӣ гуногунанд. Аз таҳлили онҳо то андозае чунин хусусиятҳои лизингро муайян намудан мумкин аст: маҷмӯи муносибатҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ; танҳо ҳангоми иҷрои шартномаи лизинг ба вучуд меояд; истилоҳи байналмилалӣ, ки дар истифодаи умум қарор дорад; лизинг хизматрасонии молиявӣ мебошад; лизингдех уҳдадор аст, воситаи нишондодаи лизинггирро харидорӣ намояд; восита танҳо бо мақсади соҳибкорӣ дода мешавад; мазмуни лизингро музднокӣ ташкил менамояд; метавонад ба лизингдех баргардад; метавонад баъди пардохти давра ба давра ба моликияти пурраи лизинггир гузарад; лизинггир дар як навбат метавонад фурӯшанда бошад.

Адабиёт:

1. Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи граждании иҷораи китъаи заминҳои табиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография: наشري аввал / Зери таҳрири Ғаюров Ш.К. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ. – Душанбе: «Графика-83», 2020. – 288 с.

2. Разоқова Г.Ҳ. Самаранокии лизинги молиявӣ дар кишоварзии Тоҷикистон: дис. ... номзади илмҳои иқтисодӣ. – Душанбе, 2019. – 197 с.

3. Ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ: қисми дуюм // Муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Ғаюров Ш.К. ва номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 342 с.

4. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 2) аз 11 декабри соли 1999 [Нусхаи электронӣ] // Адлия: Махзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0/ М-адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» аз 22 апрели соли 2003 [Нусхаи электронӣ] // Адлия: Махзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0/ М-адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.

6. Лаврушина О.И. Банковские операции: учебное пособие / коллектив авторов // Под ред. О.И. Лаврушина. – 3-е изд., перераб. – Москва: КНОРУС, 2018. – 232 с.

7. Созишнома дар бораи фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ барои васеъ намудани фаъолияти лизингӣ дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз 12 октябри соли 2005 [Нусхаи электронӣ] // Адлия: Махзани муттамаркази

иттилоотӢ-хукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0/ М-адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.

8. Хукуки граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ: қисми дуюм // Зери таҳрири узви вобастаи АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, профессор О.У. Усмонов. – Душанбе: АМРИ ИЛМ, 2003. – 302 с.

9. Cuming C.C. Model Rules for Lease Financing: A Possible Complement to the UNIDROIT Convention on International Financial Leasing // Uniform Law Review. – 1998. Vol. 3. – P. 371-384.

10. Рахмонов Л.С. Развитие лизингового предпринимательства в условиях рыночной экономики: дис. ... канд. экон. наук. – Душанбе, 2019. – 198 с.

11. Зиёев З.М. Финансово-экономические аспекты развития лизинговых отношений в сельском хозяйстве (на примере Республики Таджикистан): дис. ... канд. экон. наук. – Душанбе, 2020. – 200 с.

12. Конвенция о международном финансовом лизинге // СЗ РФ. – 1999. – № 32. – Ст. 4040.

13. Федеральный закон «О финансовой аренде (лизинге)» от 29.10.1998, № 164-ФЗ.

14. Кабатова Е.В. Лизинг: понятие, правовое регулирование, международная унификация. – М.: Наука, 1991. – С. 25-30.

15. Громов С.А. Обеспечительная функция права собственности лизингодателя на предмет лизинга // Меры обеспечения и меры ответственности в гражданском праве: Сб. ст. / Рук. авт. кол. и отв. ред. – М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2010. – 292 с.

16. Газман В.Д. Кризис законодательства о лизинге // Хозяйство и право. – 2000. – № 4. – С. 94-98.

17. Сангинов Д.Ш. Хукуки соҳибкорӣ ва тичорати Ҷумҳурии Тоҷикистон (матни лексия): воситаи таълимӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 439 с.

ПОНЯТИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА ФИНАНСОВОГО ЛИЗИНГА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

СОХИБЗОДА МУХАММАДЖОН МАХМАДАЛИ

кандидат юридических наук, доцент,
Национального центра законодательства при
Президенте Республики Таджикистан,
734024, г. Душанбе, ул. академика А. Адхамова, 13.
Тел.: (+992) 904-41-50-50. E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

ХАКИМОВ ЯКУБ БАХТИЁРИДДИНОВИЧ

Национального центра законодательства при
Президенте Республики Таджикистан,
734024, г. Душанбе, ул. академика А. Адхамова, 13.
Тел.: (+992) 918-92-71-16. E-mail: yakub.khakimov.98@mail.ru

В статье автор анализирует явление финансовой аренды с использованием научной литературы, национального законодательства и международных нормативных актов. Также, он попытался определить понятие, сущность и отличительные черты финансовой аренды от лизинга.

Ключевые слова: финансовая аренда; лизинг; аренда; гражданское законодательство; экономика; заём; предпринимательская деятельность; купля-продажа; арендодатель; арендатор.

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF FINANCIAL LEASING IN CIVIL
LAW

SOHIBZODA MUHAMMADJON MAHMADALI,

candidate of legal sciences,

National Center of Legislation under the

President of the Republic of Tajikistan,

734024, Dushanbe, st. Academician A. Adkhamov, 13.

Phone: (+992) 904-41-50-50. E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

HAKIMOV YAQUB BAKHTIYORIDDINOVICH,

National Center of Legislation under the

President of the Republic of Tajikistan,

734024, Dushanbe, st. Academician A. Adkhamov, 13.

Phone: (+992) 918-92-71-16. E-mail: yakub.khakimov.98@mail.ru

In this article, the author analyzes the phenomenon of capital lease using scientific literature, national legislation and international normative acts. Also, he tried to define the concept, essence and distinctive features of capital lease from leasing.

Key words: *capital lease; leasing; rental; civil law; economy; loan; business activity; sale; lessor; lessee.*

УДК: [352/354 (573.3)]

ИСЛОҲОТИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АЛИЗОДА БАҲРИДДИНИ ПИРМУҲАММАД,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент,
ходими пешбари илмии Пажӯҳишгоҳи
идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
7340025., Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Саид Носир 33,
Тел.: (+992 37) 228-91-51. E-mail b.p.alizoda63@mail.ru

Ислоҳот ва такмили низоми идоракунии давлатии ҷавобгӯ ба талаботи имрӯзаи рушди ҷомеа яке аз омилҳои муҳими рушди устувори давлат ва таҳкими пояҳои давлатдорӣ мебошад. Бо назардошти ин, дар мақола масъалаҳои ислоҳоти идоракунии давлатӣ ва такмили сохтори мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлол мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Муаллиф қайд намудааст, ки шаклҳои нави идоракунии давлатӣ дар Тоҷикистони навин дар натиҷаи ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ташаккул ёфтанд ва сохтори аксари мақомоти идоракунии давлатӣ таҷдид гардида, такмил дода шуданд.

Дар мақола қайд гардидааст, ки пас аз қабули Конститутсияи нави кишвар дар соли 1994 дар натиҷаи ислоҳоти конститутсионӣ мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти олии намояндагӣ ва қонунгузор ва иҷроияи ҳокимияти давлатии марказӣ ва идоракунии сатҳи маҳаллӣ такмил дода шуданд.

Муаллиф қайд менамояд, ки баъд аз ба даст овардани сулҳ ва ризоияти миллӣ дар кишвар, дар натиҷаи ислоҳоти конститутсионӣ дар низоми идоракунии давлатии Тоҷикистон, махсусан мақомоти олии намояндагӣ ва қонунгузори мамлакат тағйиротҳои ҷиддӣ ба амал омада, парламенти ду маҷлиса ташкил ёфт. Ҳамзамон, дар натиҷаи татбиқи Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти идоракунии давлатӣ ба талаботи замон ва таҳкими давлатдорӣ миллӣ мутобиқ гардонид шуданд.

Дар мақола қайд карда мешавад, ки новобаста ба натиҷаҳои ба даст омада зарурати такмил ва таъмини самарабахши фаъолияти тамоми шохҳои ҳокимият, махсусан мақомоти намояндагӣ ва иҷроияи маҳаллӣ ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд дорад.

Калидвожаҳо: ташаккул, рушд, ислоҳот, мақомоти идоракунии давлатӣ, идораи давлатӣ, ислоҳоти конститутсионӣ, идораи президентӣ, принсипи тақсими ҳокимият, мақомоти намояндагӣ ва қонунгузор, мақомоти иҷроия, мақомоти намояндагӣ ва иҷроияи маҳаллӣ, давлатдорӣ.

Баъд аз ба даст овардани Истиқлолияти сиёсӣ дар кишварамон барои ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ шароити мусоид фароҳам омад. Истиқлолият шиносномаи ҳастии давлати комилҳуқуқ ва соҳибхитиёри тоҷикон дар ҷомеаи ҷаҳонист, ки низоми давлатдорӣ, сиёсати дохилию хориҷӣ, сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии хешро мустақилона пеш мебарад. Истиқлолият рамзи соҳибдавлатӣ ва ватандорӣ миллати сарбаланду мутамаддини тоҷик аст, ки номаи тақдирашро бо дасти хеш навишта, роҳи равиши хоса ва мақому мавқеи муносибро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ пайдо карда, набзи давлату миллати моро бо набзи сайёра ҳамсадо месозад» [6. С.23], қайд намудааст, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон.

Яке аз самтҳои асосии рушди инкишофи устувори кишвар гузаронидани ислоҳоти идораи давлатӣ ва хизмати давлатӣ ба ҳисоб меравад. Зарурати ин масъаларо Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 апрели соли 2005 чунин арзёбӣ намуданд: «Ислоҳоти идоракунии давлатӣ пеш аз ҳама бояд ба танзими идораи давлатӣ, мукамалгардонии вазифаҳо, такмили сохтори вазоратҳо вобаста ба шароити иқтисоди бозорӣ, аз байн бурдани вазифаҳои тақроршаванда, шаффофияту самаранокии фаъолияти сохторҳо ва хизматчиёни давлатӣ равона гардад» [4. С.16].

Зарурати таҳкими истиқлолият ва пояҳои давлатдорӣ талаб мекунанд, ки дастгоҳи идоракунии давлатӣ бояд самаранок, мунтазам ва ботартиб кор кунад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки маҳз ҳаёти баландихтисос ва масъули хизматчиёни давлатӣ метавонад падидаҳои бухрониро дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ дар марҳилаҳои гузариш ба осонӣ ҳал намояд.

Дар оғози Истиқлолияти давлатӣ ва доир гардидани Иҷлосияи ХУ1 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи ноябри соли 1992 барои таҳкими ҳокимияти давлатию низоми идоракунии кишвар, муайян намудани самти раванди инкишофи ҷомеа дар солҳои минбаъда ва пайгирӣ намудан аз принсипҳои талаботи бунёди ҷомеаи демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёду ягона асос ва заминаи воқеӣ ба вучуд омад.

Яке аз хусусиятҳои муҳими ин Иҷлосияи таърихӣ аз он иборат буд, ки дар замони бӯҳрони сохторҳои ҳокимият як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул кард, ки онҳо ба барқарор, фаъол гардонидан ва таҳкими сохторҳои мақомоти давлатӣ мусоидат намуданд.

Дар ин раванд бо назардошти масъулияти бузурге, ки таърих ба дӯши Эмомалӣ Раҳмон ниҳод, ӯ дар давоми камтар аз як моҳи Раиси Шӯрои Олӣ - Сарвари давлат интиҳоб шуданаш дар мурочиатномаи худ ба халқи шарифи кишвар (12 декабри соли 1992) барномаи бисёр мушаххас ва мукаммали аз бӯҳрони сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ берун овардани Тоҷикистонро пешниҳод намуд. Воқеан тавре қайд гардидааст: “Хизмати давлатии навини Тоҷикистон зодаи замони истиқлолият мебошад, ки дар шароити басо ногувори таърихи миллат оғоз гардида, марҳила ба марҳила нумӯъ ёфт” [5. С.3].

Аммо тағйироти муҳим дар такмил ва таҷдиди низоми идоракунии давлатӣ баъд аз қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994) ба амал омад ва низоми идоракунии кишвари мо тадричан аз усули фармонфармой ба низоми демократӣ табдил ёфт, ки ин тақозои замон ва хусусияти демократӣ доштани ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Дар ин давра дар натиҷаи ислоҳоти ҳуқуқӣ пояҳои асосии давлати ҳуқуқиву дунявӣ ва иҷтимоӣ гузошта шуданд. Сохтори давлат тағйир ёфта, дарасоси моддаи 9 Конститутсия ҳокимият ба се шоҳаи мустақил-ичроия, қонунбарор ва судӣ ҷудо шуд. Ҳамзамон, тибқи Конститутсияи Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ эълон шуд.

Дар ин марҳилаи рушди давлатдорӣ дар кишвари мо тавассути парламенти касбии доимоамалкунанда қабул шудани як силсила қонунҳое, ки ба рушди иқтисоди миллӣ, инкишофи батадриҷи муҳимтарин соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангӣ мусоидат мекунанд, Тоҷикистон ба як марҳилаи сифатан нави рушд расид.

Вобаста ба вазъи сиёсии баамаломада баъд аз имзои «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо дарназардошти дастовардҳои нави ҷомеа ислоҳоти конститусионӣ гузаронида шуд. Тибқи

Созишномаи мазкур мақома, ки амалӣ шудани меъёрҳои онро ба уҳда дошт, Комиссияи Оштии Миллӣ (КОМ) буд. Дар радифи масъалаҳои дигаре, ки ҳаллу фаslashон ба уҳдаи КОМ вогузошта шуда буд, масъалаи дохил кардани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи кишвар низ буд ва ба КОМ муяссар шуд, ки лоиҳаро омода намуда, барои анҷоми тағйироти конститусионӣ ба Президенти Тоҷикистон пешниҳод намояд [9. С.86]. Фаъолияти КОМ дар марҳилаи муайян яке аз хусусиятҳои вижаи давлатдорӣ ба ҳисоб меравад, ки барои фаро расидани сулҳу оштии миллӣ ва суботи ҷомеа мусоидат намуда, барои рушди минбаъдаи давлат ва барои идомаи ислоҳоти конститусионӣ мусоидат намуд.

Ҳамин тавр, дар кишвар марҳилаи нави тақмили сохтори конститусионӣ оғоз гардид ва он имкон дод, ки 26 сентябри соли 1999, ҳамзамон 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид шуда, мазмуну муҳтавои низоми ҳуқуқии кишвар тақмил ёбад. Дар таърихи сиёсии кишвар бори нахуст парламенти думачлиса ба фаъолият шурӯъ намуд. Мақомоти иҷроия ва судӣ, инчунин сохтори иқтисодии кишвар тақмил дода шуданд.

Аз ин рӯ, аввалин бор дар таърихи сиёсии Тоҷикистон парламенти думачлисаи доимамалкунандаи касбӣ ба фаъолият шурӯъ намуд, ки он барои рушди инкишофи ҳам андешаи парламентаризми миллии мо ва ҳам амалияи демократии давлату давлатдориамон мусоидат намуд. Тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоботи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври умумӣ, баробар, мустақим ва бо овоздиҳии пинҳонӣ сурат мегирад, ки ҳамаи ин аслу усул бунёди низоми демократии интиҳобот ва ҷомеаи демократиро ташкил медиҳад.

Дар оғози асри XXI дар натиҷаи истиқрори сулҳу субот барои таҳкими сохторҳои идораи давлатӣ ва хизмати давлатӣ шароити мусоид фароҳам омад. Барои таҳкими низоми давлатдорӣ, ташаккули системаи муосири идоракунии давлатӣ ва татбиқи ҳадафҳои миллии Тоҷикистон зарур буд, ки низоми самараноки интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо, механизми болоравии мансабӣ, баланд бардоштани касбияти онҳо ва шаффофияти дастгоҳи давлат таъмин карда шавад.

Тавре мутахассисони соҳаи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ қайд намудаанд: «Дар солҳои аввали истиқлолияти давлатии Тоҷикистон набудани имконияти зарурӣ оид ба назорату мониторинги давлатию ҷамъиятӣ ба қори кадрҳо ва сушт гардидани системаи азнавтайёркунии кадрҳо боиси паст шудани самаранокии идоракунии давлатӣ гардид. Бисёре аз кадрҳои баландихтисос аз фаъолияти меҳнатӣ берун монда, донишу таҷрибаи онҳо ба манфиати ҷомеа ва давлат сафарбар карда нашуд. Мавҷуд набудани механизмҳои таъсиррасони давлатӣ ба раванди ташаккулёбӣ ва истифодаи иқтидорҳои кадрӣ, пастшавии сатҳи касбии онҳо сабаби қафомонии баъзе соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ шуд» [8. С.46].

Дар ибтидои асри нав бо мақсади тақмили идоракунии давлатӣ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2006 «Дар бораи тасдиқи Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни 2007 «Дар бораи тасдиқи Концепсияи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон», аз 31 августи соли 2007 «Дар бораи тасдиқи Барномаи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон» қабул гардиданд.

Мақсади асосии қабули Концепсияи мазкур, татбиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2006 «Дар бораи тасдиқи Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», тақвияти рушди минбаъдаи хизмати давлатӣ ва баланд бардоштани самаранокии он, инчунин барои беҳбудии раванди ислоҳоти системаи идоракунии давлатӣ арзёбӣ мегардад. Ин

тағйироти муҳим ба марҳилаи панҷуми ташаккул ва ислоҳоти системаи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Тоҷикистон ибтидо гузошанд. Санади мазкур ҳуҷҷати заминавие мебошад, ки нақшаи фаъолияти давлатро доир ба ислоҳоти идоракунии давлатӣ то соли 2015 муайян намуда буд.

Баъд аз қабули Стратегияи ислоҳоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷати навбатии барои рушди идоракунии давлатӣ мусоидаткунанда ин Концепсияи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон буд, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2007 тасдиқ гардид. Мақсади асосии қабули Концепсияи мазкур татбиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2006 «Дар бораи тасдиқи Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», тақвияти рушди минбаъдаи хизмати давлатӣ ва баланд бардоштани самаранокии он, инчунин барои беҳбудии раванди ислоҳоти системаи идоракунии давлатӣ арзёбӣ гардида буд.

Вазифаи асосии ислоҳоти хизмати давлатӣ таҳия ва амалӣ намудани усулҳои идоракунии замонавии ба шароити иқтисоди бозорӣ ҷавобгӯӣ буда, дурустии ҳудро дар таҷрибаи бисёр давлатҳо собит сохтааст.

Пешрафти ҷомеа ва амалияи давлатдорӣ нишон доданд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» талаботи имрӯзаи мақомоти давлатиро қонеъ карда наметавонад. Аз ин хотир, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» дар таҳрири нав моҳи марти соли 2007 ба тасвиб расида, мавриди амал қарор дода шуд[3].

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба натиҷаҳои ислоҳоти низоми идоракунии кишвар таваҷҷӯҳи доимӣ зоҳир намуда, вобаста ба ин масъалаи муҳим қайд намудааст: «Ҳукумат солҳои охир барои татбиқи ислоҳоти куллии идораи давлатӣ кӯшиш менамояд. Ҳадафҳои асосии он баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффофияти фаъолияти мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, таҳкими низоми ҳудидораи маҳаллӣ, таъмини пурраи мустақилияти ҳамаи шохаҳои ҳокимияти давлатӣ, кам кардани даҳолати давлат ба фаъолияти хоҷагидорӣ, пурзӯр намудани мубориза бо коррупсия мебошад. Гузаронидани ислоҳоти зикршуда аз мақомоти дахлдори давлатӣ масъулияти баландро талаб менамояд»[4. С.16]. Дар айни замон ин таваҷҷӯҳ ва дастури Пешвои миллат роҳнамои фаъолияти хизматчиёни давлатӣ буда, раҳнамое барои тарбияи хизматчиӣ давлатии соҳибкасб ва ташаккули хизмати давлатии муосир, ки ҷавобгӯи манфиатҳои миллӣ бошад, гардид.

Муносибати воқеъбинона ба хизмати давлатӣ яке аз самтҳои муҳими сиёсати дурандешонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба шумор меравад. Сардори давлат ба ин рукни муҳими давлатдорӣ ҳусну таваҷҷӯҳи беандоза дорад. Ин аст, ки дар ҳар як Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хизмати давлатию хизматчиёни давлатӣ ва раванди татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода мешавад.

Дар шароити имрӯзаи рушди ҷомеаи идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистони муосир дар тақомулу рушд қарор дорад. Баҳри пешрафти соҳа ва тақомули идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ, баланд бардоштани нуфузу эҳтироми хизматчиёни давлатӣ кӯшишҳои бештаре ба харҷ дода мешавад. Тавре дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

омадааст, хизматчиёни давлатӣ «...бояд намунаи интизоми олию меҳнати фидокорона ва содиқона бошанд» [10. С.9].

Воқеан, такмили низоми идоракунии давлатии ҷавобгӯ ба талаботи имрӯзаи рушди ҷомеа яке аз омилҳои муҳими сулҳу суббот, пешрафту ободии мамлакат мебошад.

Ҳамин тавр, дар Тоҷикистон дар замони истиқлол дар самти идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ саҳифаҳои дурахшон зиёданд ва кишвари мо то имрӯз дар самти таҳким ва рушди падидаҳои муҳими идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ ба дастовардҳои муайян ноил гардидааст. Инҳо пеш аз ҳама ба таври конститусионӣ мустақкам намудани ҳуқуқи шаҳрвандон ба хизмати давлатӣ, нақш ва мавқеи шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар идоракунии давлатӣ, ба танзим даровардани муносибатҳои бо хизмати давлатӣ алоқаманд ва ғайра мебошанд.

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ ва таъсири пандемия, ки боиси амиқ гардидани бӯҳрони молиявӣ иқтисодии кишварҳои дунё мебошад, яке аз масъалаҳои муҳими рушди давлатдорӣ ислоҳоти минбаъдаи идоракунии давлатӣ ва самарабахш манфиатнок гардонидани фаъолияти хизматчиёни давлатӣ мебошад. Хизмати давлатӣ бояд ба татбиқи сиёсати иҷтимоӣ- иқтисодӣ фарҳангии давлат, таъмини муътадили вазъи сиёсӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми қишрҳои ҷомеа нигаронида шуда бошад, рушди устувори иқтисодии давлатро таъмин карда тавонад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ собит менамояд, ки идоракунии давлатӣ ҳамон вақт самарабахш ҳисобида мешавад, ки дар байни мақомоти давлатӣ иртиботи қавӣ вучуд дошта, сохторҳои давлатӣ тавре фаъолият кунанд, ки онҳо дар ҳалли масъалаҳои муҳими ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар саҳмгузор буда, ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ бошанд.

Амалияи давлатдорӣ кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки амалисозии сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии давлат дар назди ҷомеа ба салоҳиятнокӣ, донишу малакаи касбии хизматчиёни давлатӣ вобаста аст. Яъне дар хизмати давлатӣ чи қадар хизматчиёни давлатӣ дорои донишу малака, маҳорат ва салоҳиятнокии касбӣ бошанд, ҳамон қадар фаъолияти хизмати онҳо самарабахш гардида, рушди ҳаматарафаю устувори давлат таъмин карда мешавад.

Имрӯз вазифаи асосии ҳар як сардору сарвар ва роҳбарони мақомоти давлатии кишвари Тоҷикистон, таъмин намудани сулҳу суббот буда, баҳри ниғаҳдорӣ ва ба даст овардани он талош намудан талаботи қонунгузори кишвар ва рисолати бузурги хизматчиӣ давлатӣ ва ҳар як фарди худшиносу меҳанпараст ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тавр, дар қариб 30-соли Истиқлолияти давлатии кишвар идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сол ба сол рушду такомул ёфта, ба таҳкими давлату давлатдорӣ навинамон мусоидат намуд. Аммо мо бояд барои боз ҳам рушду такомул додани низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ кӯшиш намуда, барои ба стандартҳои ҷаҳонӣ мутобиқ гардонидани он тамоми имкониятҳои истифода барем. Пеш аз ҳама ба хизмати давлатӣ ашхоси поквичдону мутахассисони варзидаи дорои маънавияти баланд ва салоҳиятнокии касбӣ ҷалб карда шаванд, то онҳо ба манфиати халқу ватан хизмат карда тавонанд. Барои ноил шудан ба ин мақсади муҳими рушду такомули идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ такмили қонунгузори соҳа, таҳияи стандартҳои хизматрасонӣ, беҳтар гардонидани вазъи ҳуқуқии хизматчиӣ давлатӣ, таъмини шаффофияти фаъолияти муътадили дастгоҳ ва мақомоти давлатӣ мусоидат хоҳад кард.

Адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, – 2016.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» №678 аз 13 ноябри соли 1998.// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1998, №22.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» дар таҳрири нав, №233 аз 5 марти соли 2007// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2007, №3.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, 20 апрели соли 2006. Душанбе, 2006. С 16.
5. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии хизмати давлатӣ. Душанбе: «Эҷод», 2017. 427 с.
6. Бунёди давлатдорӣ навин. Москва: Радуница, 2002.-416 с.
7. Каримов К.М. Хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дар 2 ҷилд. Душанбе, «ЭР-граф»-2006. 496 с.
8. Қосимов Г.Ҷ., Нуриддинов Ҳ., Искандаров Қ., Ализода Б.П. Хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: “Офсет” 2012, -168с.
9. Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаккул ва рушд. Ҷилди II.- Душанбе: “Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, 2019-430 с.
10. Саидов А.Т. Хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (андешаҳо, дурнамо), Душанбе: «Шарқи озод», 2006, 128 с.
11. Сотиволдиев Р. Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. ҷилди 1. Душанбе, 1996. - 484 с.

**РЕФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АЛИЗОДА БАХРИДДИНИ ПИРМУХАММАД,

кандидат филологических наук, доцент,

ведущий научный сотрудник НИИ

государственного управления и государственной службы

Академии государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан,

7340025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носира-33,

Тел.: (+992 37) 228-91-51. E-mail b.p.alizoda63@mail.ru

В статье анализируются вопросы становления, и совершенствования и реформы государственного управления в Республике Таджикистан в годы независимости. Рассматриваются вопросы совершенствования и развития органов управления за 30-лет независимости.

В статье анализируются вопросы становления и развития представительных и исполнительных органов государственной власти в Таджикистане. Автор подчеркивает, что новые формы государственного управления в Таджикистане формировались в результате достижения государственной независимости, которые были реорганизованы, в основном, все органы государственного управления, в том числе представительные и исполнительные органы государственной власти.

После принятия новой Конституции страны в 1994 году, в результате конституционной реформы совершенствовались высшие органы государственной власти, в том числе представительные исполнительные органы власти, как на центральном, так и на местном уровнях управления.

Автор подчеркивает, что в дальнейшем, после достижения мира и национального согласия, в результате конституционной реформы в системе государственного управления Таджикистана, особенно в системе представительных и исполнительных органов государственной власти произошли существенные изменения, и органы управления были приведены в соответствие с требованиями времени.

В статье отмечается, что, несмотря на достигнутые результаты, есть необходимость в совершенствовании и обеспечении эффективной деятельности всех ветвей власти и особенно представительных и исполнительных органов государственной власти Республики Таджикистан на местном уровне.

Ключевые слова: становление, развитие, реформа, государственное управление, органы управления, конституционная реформа, президентское правление, принцип разделения властей, правительство, представительные органы, исполнительные органы, местные представительные и исполнительные органы, государственность.

REFORM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

ALIZODA BAHRIDDINI PIRMUHAMMAD,

Leading researcher at the Research Institute of Public
Administration and Civil Service of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
Candidate of Philology, Associate Professor
7340025, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

Phone: (+992 37) 228 91 51; E-mail: b.p.alizoda63@mail.ru

The article analyzes the issues of formation, development and reform of public administration in the Republic of Tajikistan during independence. It is discussed the issues of formation and development of administrative authorities in 30 years of independence.

The article deals with the issues of formation and development of representative and executive bodies of state authority in Tajikistan. The author highlights that new forms of public administration in Tajikistan have formed as a result of state independence when mainly had been reorganized all state authority bodies, including representative and executive bodies of state authority.

After adoption of new Constitution in 1994, in the result of constitutional reforms supreme bodies of state authority, including representative and executive bodies of state authority were improved both in central and in local level.

Author emphasizes that further, after achieving peace and national consensus, there have been substantial changes in the result of constitutional reforms in the system of public administration, especially in the system of representative and executive bodies of state authority. Administrative bodies were aligned with the demands of the age.

The article notes that despite of achieved results there is a need in improvement and providing efficient activity of all branches of government and particularly representative and executive bodies of state authority in the Republic of Tajikistan.

Keywords: formation, development, reform, public administration, administrative bodies, constitutional reform, presidency, the principle of separation of powers, government

УДК: 347.6: 615

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОПОНИМАНИЯ КАТЕГОРИЙ «РОДСТВО» И
«СЕМЬЯ» В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ**

АМИНОВА ФАРИДА МАХМАДАМИНОВНА,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры гражданского права

Российско-Таджикский (Славянский) университет

734025, Республика Таджикистан, Душанбе, ул. М. Турсунзаде, 30

Тел.: (+992) 2-27-67-40. E-mail: farida.aminova.2016@mail.ru

В настоящей статье автором раскрываются проблемные аспекты трансформации категорий «родство» и «семья» в условиях модернизации медицинских услуг. В частности, автором затрагиваются правовые проблемы, возникающие при применении вспомогательных репродуктивных технологий, а также при смене пола одним из родителей.

Установление фактов родства становится всё более проблематичным. К примеру, донор, выступающий прямым генетическим родственником первой степени для родившегося ребёнка, юридически никем ему не приходится.

Таким образом, появление новых медицинских технологий заставляет переосмыслить понимание многих устоявшихся терминов, интерпретировать их в ряде случаев по-новому. В целом, следует констатировать тот факт, что на сегодняшний день категории «родство» и «семья» трансформировались в результате использования новейших медицинских технологий, таких как смена пола, а также применение вспомогательных репродуктивных технологий.

Родство рассматривается автором не только как результат общности происхождения, но и как «союз», «солидарность», «забота», «идентичность» или «взаимность бытия». Все эти термины позволяют сделать вывод о том, что принцип взаимности выступает определяющим качеством родства.

Ключевые слова: *родство, семья, вспомогательные репродуктивные технологии, родители, смена пола, медицинские услуги.*

Одним из наиболее дискуссионным вопросов в семейном праве на сегодняшний день выступает вопрос о правопонимании категории «семья».

Ст. 16 Всеобщей декларации прав человека устанавливает, что «Семья является естественной и основной ячейкой общества и имеет право на защиту со стороны общества и государства».

В соответствии со ст. 33 Конституции Республики Таджикистан, семья как основа общества находится под защитой государства.

В доктрине существуют различные определения понятия «семья». К примеру, «семья – это постоянное сожителство мужа, жены и детей, то есть представляет собой союз лиц, связанных браком, и лиц, от них происходящих» [16, 34]. Д.Н. Степанова, считает, что «...семья – это сложная социальная и правовая категория, включающая в себя институты брака, отцовства, материнства, детства. При этом в соответствии с действующим законодательством конституционно-правовая защита семьи и конституционно-правовые гарантии распространяются только на брак, заключенный в установленном порядке. Семья – комплексный конституционно-правовой институт, который имеет тесную связь с различными отраслями права и призван обеспечивать нормы конституционного права на отраслевом уровне» [14].

Семья также определяется как «исторически конкретная система взаимоотношений между супругами, между родителями и детьми как малой группы, члены которой связаны брачными или родственными отношениями, общностью быта и взаимной моральной ответственностью и социальная необходимость в которой обусловлена потребностью общества в физическом и духовном воспроизводстве населения» [15,75].

Одним из видов семейных отношений выступают брачные отношения. Понимание брака во все времена рассматривалось по-разному. На территории исторического Таджикистана основной целью брака выступало рождение детей. Свидетельством этого выступают наличие разновидностей брака, заключённых именно с целью продолжения рода и передачи наследственного имущества [9,4]. Так, зороастрийская религия признавала законным брак *satur – zan*, при котором смерть жениха наступала прежде фактического совместного сожительства. Бракосочетание совершалось родителями умершего человека. Подобный акт являлся по своей сути фикцией, поскольку совершался после смерти юноши. После чего, невеста вступала в фактический брак. Половина из рожденных детей, считались потомством умершего жениха. В литературе приводятся три разновидности указанного брака: 1) стур «естественный» (*butak*); 2) стур «учрежденный» (*katar*); 3) стур «назначенный» (*gumartak*).

Появление этих видов брака в зороастризме является доказательством присутствия мысли о возможности появления ребенка после смерти мужчины, без его участия. Причем право зороастризма допускало распространение всех юридических последствий возникших в результате узаконения происхождения ребенка от умершего человека до зачатия ребенка, как если бы ребенок являлся родным и был бы рожден при жизни «юридического» отца [9,4]. Семейные узы в подавляющем большинстве случаев определяются наличием именно генетического родства, а также родства, основанного на браке.

С понятием «семья» неразрывно связано понятие «родство». Большинство учёных семейные отношения рассматривают именно через призму родственных отношений.

Родство определяется Маршалом Салинсом как «взаимность бытия: родственниками являются лица, связанные друг с другом, внутренним сходством и существованием» [6,73].

Мэрилин Стрэттерн говорил о возможности рассмотрения отдельного индивидуума как социальный микрокосмос, который в контексте родства глубоко участвует в жизни других [7,43].

В своё время ещё Аристотель в «Никомаховой этике» писал, что родители любят детей как самих себя, а дети любят родителей как тех, от кого они произошли. В свою очередь братья и сестры любят друг друга в силу того, что они произошли от общих родителей, они одинаковы по их содержанию. Таким образом, по мнению Аристотелю братья и сёстры в каком-то смысле представляют собой одно и то же, даже если в отдельных телах [2,64].

Однако родство рассматривается не только как результат общности происхождения, но и как «союз», «солидарность», «забота», «идентичность» или «взаимность бытия». Все эти термины позволяют сделать вывод о том, что принцип взаимности выступает определяющим качеством родства.

Для Маршала Салинса в ненатуралистическом онтологическом режиме взаимности бытия то, что дано, - это система родства каждого общества, а не естественные факты человеческого размножения. Природа неотделима от культуры. Родство - это не буквальная копия биологически родственных связей [6,44].

Таким образом, по мнению ряда учёных, родство может рассматриваться как совместное проживание, общие воспоминания, совместная работа, дружба, усыновление, сопереживание [5].

Новые репродуктивные технологии создали новый образ мышления о соотношении понятий «родство» и «семья».

Рассмотрим в качестве примера случай, проанализированный Джулией Занини в работе, посвященной трансграничным репродуктивным отношениям [8]. Он наглядно демонстрирует квалифицирующие различия в области правового регулирования применения вспомогательных репродуктивных технологий в различных странах.

Пара, приехала в Барселону для проведения ЭКО с донорскими гаметам, лечение, которое, по их мнению, должно было быть доступным в Италии.

Несмотря на культурное сходство между Италией и Испанией, первая имеет законодательство, ограничивающее использование вспомогательной репродукции, последняя в свою очередь – напротив, представляется достаточно либеральной в этом плане.

Несмотря на схожесть с точки зрения общей средиземноморской культуры и католической религии, законодательство этих стран в области применения вспомогательных репродуктивных технологий, кардинально разнится.

В одном из исследований делается упоминание о случае, произошедшем в Барселоне, когда женщина нуждалась в подборе донора ооцитов. Женщина считала, что у неё с донором яйцеклеток возникли в особые родственные отношения в процессе применения вспомогательных репродуктивных технологий. Она желала встречи с донором, не смотря на то, что испанский закон устанавливает запрет, поддерживая принцип анонимности [3].

Настоящий пример свидетельствует о переосмыслении критериев родства при применении вспомогательных репродуктивных технологий, в данном случае понимание родства представляется в новом свете.

Рассмотрим другой пример: на конференции по правам геев (Лондон, 2014) был затронут вопрос, о возможности их участия в программах суррогатного материнства. Один из геев (гражданин Испании), выступил с докладом о суррогатном материнстве. Он утверждал, что суррогатное материнство бросает вызов традиционному представлению о матери. Суррогатное материнство, по его мнению, включает деление материнства как минимум на пять ролей: донор яйцеклеток, носитель, кормилица, воспитатель и хранитель. Он предложил назвать женщину, являющуюся владельцем яйцеклетки «донор», женщину, вынашивающую ребенка, «носитель». Понятие собственно матери следует, по его мнению, разделить между другими тремя ролями, ролями, которые могут быть исполнены геями.

По его мнению, семьи геев состоят из фрагментированных материнских ролей, которые отделяют суррогатную мать и донора яйцеклеток не только от категории мать, но также от семьи и возможных родственных отношений с ребенком. Донор и носитель - это просто клинические или медицинские устройства в репродуктивном процессе.

По мнению выступающего, только через активное исключение других родственных связей, возможно устроить семейные отношения гей пар [4,101].

На сегодняшний день знание о родстве теряет прежнюю смысловую нагрузку. Если раньше родственниками считались лица, связанные между собой кровными узами, то сегодня это не всегда так. Родство сегодня может выступать в качестве средства, которое объединяет различные сферы жизни во взаимодействии друг с другом (при отсутствии кровной связи).

Установление фактов родства становится с всё более проблематичным. К примеру, донор, выступающий прямым генетическим родственником первой степени для родившегося ребёнка, юридически никем ему не приходится. Нельзя сказать, что подобного рода отступление однозначно выступают новшеством таджикского законодательства, поскольку общеизвестны вопросы усыновления (удочерения) генетически чужими людьми.

Таким образом, родство может быть духовным, биологическим, генетическим и т.п. Трансформация категорий «родство» и «семья» также происходит в результате оказания медицинских услуг по смене пола.

Е.А. Яковлева предлагает одним из оснований для лишения родительских прав предусмотреть смену пола родителем ребёнка. По мнению автора, смена пола родителем способна повлечь за собой искажение представлений о социальной равноценности традиционных и нетрадиционных сексуальных отношений, вызвать нездоровый интерес к такого рода отношениям, что в целом может привести к формированию нетрадиционных сексуальных установок у детей связанных с привлекательностью нетрадиционных сексуальных отношений [17, 270].

Другие авторы, в свою очередь, не будучи столь категоричными в своих суждениях, считают достаточным предусмотреть возможность ограничения в правах, родителя, в отношении которого была произведена операция по смене пола [10,142]. Так, В.М. Ашуха и Е.Л. Невзгодина отмечают: «в этой связи нельзя исключать того обстоятельства, что обстановка, в которую попадет ребёнок, порожаемая как его собственной реакцией на новый пол родителя, так и отношением его окружения к данной проблеме, а может даже и проблемами социализации самого взрослого в «новой шкуре», может представлять для него опасность» [10,142].

В доктрине имеет место мнение, согласно которому последствием перемены пола с юридической точки зрения должна выступать «социальная смерть». Так, Д.И. Степанов считает необходимым признать гражданина умершим в судебном порядке, что повлечёт прекращение брака посредством судебного решения [13,70]. С данной точкой зрения, конечно же, трудно согласиться, поскольку при таком раскладе пришлось бы решать правовую проблему, связанную с появлением нового человека, а также возникли бы проблемы относительно обязательств, принадлежавших человеку, в отношении которого была произведена перемена пола.

Будучи не согласными с точкой зрения Д.И. Степанова, В.О. Сироткин и С.В. Лукашевич считают, что «...объявление сменившего пол гражданина умершим нарушало бы комплекс прав и законных интересов как его самого, так и других граждан: он освобождался бы от алиментных обязательств, носящих сугубо личный характер; также это повлекло бы возникновение наследственных правоотношений, так как гражданским законодательством не предусмотрена иная конструкция определения судьбы имущества, а также прав и обязанностей объявленного умершим лица, и т. д.» [12,95].

Сомнительным с юридической точки зрения представляется не только регулирование существующих правоотношений с участием лица сменившего пол, но

также и возможность вступления данного лица в новые правоотношения. К примеру, юридически не регламентированы отношения по вступлению в брак, лица сменившего пол. С одной стороны - нет законодательного запрета, а с другой – существует возможность нарушения прав и интересов лица, вступающего в брачные отношения с лицом, сменившим пол. Так, мужчина, сменивший пол не будет обладать репродуктивными функциями.

Е.Ю. Костюченко считая допустимым регистрацию брака лицом, сменившим пол, говорит следующее: «... в отдельные акты семейного законодательства стран - участниц СНГ целесообразно внести дополнение: 1) об обязанности сотрудников загса информировать лиц, вступающих в брак, о том, что последние обязаны сообщить друг другу о сделанной операции по смене (коррекции) пола; 2) обязать лицо, прибегнувшее к смене (коррекции) пола, сообщить другому лицу, желающему вступить с ним брак, о проведенной операции» [11,123]. Думается, что данное предложение является вполне оправданным и справедливым.

На наш взгляд подача заявления в органы записи актов гражданского состояниями должно быть осуществлено до момента смены пола, однако выдача новых документов должна быть произведена уже после смены пола. Причем в целях избежания казусов в новых документах было бы правильным предусмотреть графу, отражающую прежнюю половую принадлежность.

Таким образом, появление новых медицинских технологий заставляет переосмыслить понимание многих устоявшихся терминов, интерпретировать их в ряде случаев по-новому. В целом, следует констатировать тот факт, что на сегодняшний день категории «родство» и «семья» трансформировались в результате использование новейших медицинских технологий, таких как смена пола, а также применение вспомогательных репродуктивных технологий.

Литература

1. Всеобщая декларация прав человека (принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.1948) / Правовой сервер КонсультантПлюс [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 1.02.2020).

2. Aristotle: VIII.1161a–1162b, emphasis in original 2009, Book VIII, 12, “Relatives”. – 369 p.

3. Crespo-Mirasol, Esther, 2015, Percepciones de las mujeres, parejas y profesionales durante el embarazo, parto y posparto tras someterse a técnicas de reproducción asistida. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona. Director: Dr. Joan Bestard. (In)Fertile Citizens Anthropological and Legal Challenges of Assisted Reproduction Technologies. Lab of Family and Kinship Studies Department of Social Anthropology and History University of the Aegean. www.in-fercit.gr/en

4. Despina Naziri Unattainable motherhood: A psychodynamic approach (In)Fertile Citizens Anthropological and Legal Challenges of Assisted Reproduction Technologies. Lab of Family and Kinship Studies Department of Social Anthropology and History University of the Aegean. - P.101-120.

5. Joan Bestard, 2015, New reproductive technologies and the anthropology of kinship. (In)Fertile Citizens Anthropological and Legal Challenges of Assisted Reproduction Technologies. Lab of Family and Kinship Studies Department of Social Anthropology and History University of the Aegean. www.in-fercit.gr/en

6. Sahlins, Marshall, What Kinship is...And is not. Chicago and London // Chicago University Press. 2013.- P.72-79.

7. Strathern, Marilyn, 1988, The Gender of the Gift. Problem with Women and Problems with Society in Melanesia. Berkeley: University of California Press. – 2014.-210 p.

8. Zanini, Giulia, 2013, Transnational Reproduction: Experiences of Italian Reproductive Travellers Receiving Donor. Gametes and Embryos Abroad». PhD Dissertation. European University Institute. Florence. Prof. Martin Kohli, EUI (Supervisor) Prof. Joan Bestard Camps, University of Barcelona (External Co-supervisor). (In)Fertile Citizens Anthropological and Legal Challenges of Assisted Reproduction Technologies. Lab of Family and Kinship Studies Department of Social Anthropology and History Univesity of the Aegean. www.in-fercit.gr/en

9. Аминова Ф.М. Исторические предпосылки развития вспомогательных репродуктивных технологий в Республике Таджикистан // Семейное и жилищное право. - 2016. - №4.- С.4-7.

10. Ашуха В. М., Невзгодина Е. Л. Правовые проблемы сохранения и реализации родительских прав и обязанностей после смены пола // Вестник Омского университета. Серия «Право».- 2016.- № 4 (49).- С. 139–144.

11. Костюченко Е.Ю. Семейно-правовой аспект смены пола человека по законодательству России и стран-участниц СНГ// Вестник экономической безопасности. - №1.- 2016.- С.121-123.

12. Сироткин В. О., Лукашевич С. В. Проблема семейно-правовых последствий изменения пола в контексте супружеских и родительских правоотношений // Правовая парадигма. – 2019. – Т. 18, №2. – С. 94–98.

13. Степанов Д. И. Правовые проблемы, связанные с изменением пола человека // Законодательство. – 2000. – № 11. – С. 70.

14. Степанова Д.Н. Конституционно-правовое понимание института семьи // Наука. Общество. Государство. - 2018. - Т. 6. - № 1 (21) <http://esj.pnzgu.ru>

15. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР.- М., 1979. - С 75.

16. Шершеневич Г.Ф. Учебник гражданского права. - М., 2006. -Т. 1.-С.34.

17. Яковлева Е. А. Особенности правового положения лиц, сменивших пол в период брака // Вестник экономики, права и социологии. - 2015. - № 4. - С. 270.

ТАБДИЛДИӢИ ФАӢМИШИ ӢУӢУӢИИ КАТЕГОРИЯӢИ "ӢЕШОВАНДИ" ВА "ОИЛА" ДАР ШАРОИТИ НАВСОЗИИ ХИЗМАТРАСОНИӢИ ТИББӢ

АМИНОВА ФАРИДА МАХМАДАМИНОВНА,

номзади илмӢои ӢуӢуӢиносӢ,

дотсенти кафедраи ӢуӢуӢи граждани

ДонишгоӢи Славянии Россия ва Тоҷикистон

734025, Ӣумхурии Тоҷикистон, Душанбе, кӢч. М.Турсунзода, 30

Тел.:(+992) 2-27-67-40. E-mail: farida.aminova.2016@mail.ru

Дар мақолаи мазкур муаллиф ҷанбаҳои проблемавии табдили истилоҳҳои "хешутаборӣ" ва "оила" - ро дар шароити навсозии хизматрасониҳои тиббӣ қушода додааст. Аз ҷумла, муаллиф проблемаҳои ҳуқуқиеро баррасӣ менамояд, ки ҳангоми татбиқи технологияҳои ӯрирасони репродуктивӣ ва инчунин ҳангоми яке аз волидайн иваз намудани ҷинс бавуҷуд омадаанд.

Муқаррар намудани ҳолати хешутаборӣ рӯз аз рӯз пеш мушкил гардида истодааст. Масалан, доноре, ки ҳамчун як хеши мустақими генетикии дараҷаи аввал барои кӯдаки таваллудшуда баромад менамояд, қонунан барои ӯ касе нест.

Ҳамин тариқ, пайдоиши технологияҳои нави тиббӣ моро маҷбур мекунад, ки фаҳмиши бисёр истилоҳҳои умуми истифодашавандаро дар баъзе ҳолатҳо ба тариқи нав тафсир намоем. Дар маҷмӯъ, бояд қайд кард, ки имрӯз категорияҳои "хешутаборӣ" ва "оила" дар натиҷаи истифодаи технологияҳои навтарини тиббӣ тағйир ёфтаанд, аз қабилӣ тағйирӣ чинс, инчунин татбиқи технологияҳои ёрирасони репродуктивӣ.

Муаллиф хешовандиро на танҳо дар натиҷаи пайдоиши умумӣ, балки ҳамчун «иттифоқ», «ҳамбастагӣ», «гамхорӣ», «хувият» ё «мутақобилаи мавҷудият» баррасӣ менамояд. Ҳамаи ин истилоҳҳо ба мо имкони чунин хулоса дод, ки принципи мутақобила сифати муайянкунандаи хешутаборист.

Калидвожаҳо: хешовандӣ, оила, технологияҳои репродуктивӣ, волидайн, тағйирёбии чинс, хизматрасонии тиббӣ.

TRANSFORMATION OF THE LEGAL UNDERSTANDING OF THE CATEGORIES "KINSHIP" AND "FAMILY" IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF MEDICAL SERVICES

AMINOVA FARIDA MAKHMADAMINOVA,

Candidate in Law,

Associate Professor of the Department of Civil Law,

Russian-Tajik (Slavonic) University

734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 30, M. Tursunzade str.,

Phone: (+ 992) 2276740. E-mail: farida.aminova.2016@mail.ru

The author reveals the problematic aspects of the transformation of the categories "kinship" and "family" in the context of the modernization of medical services in the article. In particular, the author touches the legal problems arising during the use of assisted reproductive technologies, as well as gender reassignment one of the parents.

Establishing the facts of kinship is becoming more and more problematic. For example, a donor who acts as a direct genetic relative of the first degree for a born child is legally no one for him.

Thus, the emergence of new medical technologies forces us to rethink the understanding of many well-established terms, to interpret them in a new way in some cases. In general, it should be noted that today the categories of "kinship" and "family" have been transformed as a result of the use of the latest medical technologies, such as gender reassignment, as well as the use of assisted reproductive technologies.

Kinship is considered by the author not only as a result of common origin, but also as "union", "solidarity", "care", "identity" or "reciprocity of being". All these terms allow us to conclude that the principle of reciprocity is the defining quality of kinship.

Key words: kinship, family, assisted reproductive technologies, parents, gender reassignment, medical services.

УДК: 347, 779 (575,3)

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ДОГОВОРОВ В ОБЛАСТИ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ
СОБСТВЕННОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

СИДИКОВ ДИЛШОД АХРОРОВИЧ,

кандидат юридических наук, доцент кафедры
гражданского права юридического факультета
Российско-Таджикского (Славянского) университета
734025, Республика Таджикистан,
г. Душанбе, ул. М. Турсунзаде, 30
Тел.: (+992) 918-97-1991. E-mail: sidiqov.dilshod@mail.ru

В статье рассмотрены вопросы, связанные с применением норм международных договоров в области прав интеллектуальной собственности в гражданском законодательстве Республики Таджикистан. Проанализированы правовые основы и порядок применения норм международных договоров. Отмечено, что нормы международного права, как правило, не имеют прямого, непосредственного действия, за исключением некоторых случаев. Они должны быть трансформированы во внутригосударственные, национальные нормы права.

Ключевые слова: договор, интеллектуальная собственность, международное право, международные договоры.

В связи с расширением международных отношений, развитием мирового рынка и рыночных отношений появилась потребность в оценке и применении международно-правовых норм в национальной правовой системе. Однако следует заметить, что акты или нормы международного права, как правило, не имеют прямого, непосредственного действия, за исключением некоторых случаев [16, 39]. Они должны быть трансформированы во внутригосударственные, национальные нормы права. Здесь правильным представляется суждение Дж. Гинзбурга о том, что именно зеленый свет на светофоре внутреннего права способствует преодолению нормами международного права линии, разграничивающей две юрисдикционные сферы [11, 108]. Поэтому же вопросу Е.Т. Усенко пишет: «Подобно тому, как внутригосударственная норма не может иметь действия в сфере международной без превращения ее также в норму международно-правовую посредством признания ее со стороны других государств, подобно этому и международно-правовая норма не может иметь силы в сфере внутригосударственной без трансформации ее в норму внутригосударственного права» [19, 140-141].

Итак, Республика Таджикистан как равноправный член ВТО в лице своих органов обязана предоставлять своим физическим и юридическим лицам возможность реализовать и защищать свои права согласно международным актам, исходя из их прямого действия, или трансформировать отдельные положения во внутреннее таджикское законодательство.

Все страны мира, в том числе Республика Таджикистан, участвуя в международных договорах в сфере права интеллектуальной собственности, тем самым, обязываются привести свое законодательство в соответствие с нормами данных международных договоров [18, 106], т.е. исходя из общепризнанных принципов международного права. К этому их обязывает членство в международных

соглашениях, «чтобы соответствовать потребностям развивающейся национальной экономики...» [15, 14]. Также следует отметить оправданную точку зрения О.А. Кузнецовой относительно приоритетности общепризнанных принципов и норм международного права. Она считает, что последнее – это «некоторый общий «знаменатель», под который государства подводят свое внутреннее право. В случае противоречия национальной нормой этому знаменателю, она должна исключаться из внутреннего права как законотворческим путем (через принятие надлежащих изменений во внутреннее законодательство), так правоприменительным путем (через разрешение коллизий в пользу общепризнанных принципов и норм международного права)» [14, 115; 12, 124]. Действительно, отказ в преимуществе применения этого знаменателя дает основания отдельным государствам принимать внутренние нормы, которые противоречат ему, что подрывает сущность и значимость изложенных правовых регуляторов. Тем самым они обратятся в формальную декларацию, не обладающую практическим юридическим значением.

Можно задаться еще одним важным вопросом, который звучит так: можно ли, чтобы общественные отношения в Республике Таджикистан непосредственно регулировались нормами международных договоров, и при этом не было бы каких-либо изменений формы и содержания таких норм в нормах внутреннего права, а также не было бы и их включение в совокупность правовых норм, формирующих национальное право Республики Таджикистан? Отвечая на этот вопрос, присоединяемся к мнению Б.И. Нефедова и отметим, что в Республике Таджикистан международно-правовые нормы в состоянии выступать в качестве непосредственных регуляторов общественных отношений лишь в том случае, если данные нормы отвечают следующим требованиям:

- они в достаточной степени детализированы;
- они либо соотносятся с внутригосударственной нормой как специальная норма с общей (в смысле не определяют основ правового регламентирования этих общественных отношений), либо регламентируют отношения, не могут быть урегулированы нормами внутригосударственного права в одностороннем порядке, без договора [13, 29].

Теперь рассмотрим некоторые соглашения в сфере права интеллектуальной собственности. Так, согласно положениям Парижской конвенции, страны-участницы этой Конвенции, обязаны создать Союз по охране промышленной собственности. В Парижской конвенции также предусмотрен национальный режим для граждан. Суть данного режима заключается в том, что гражданин каждой страны Парижского Союза пользуется в любой стране Союза теми же преимуществами, которые предоставляются в настоящее время или будут предоставлены впоследствии соответствующими законами собственным гражданам, не ущемляя при этом прав, специально предусмотренных настоящей Конвенцией (п. 1 ст. 2 Конвенции).

В указанном положении мы видим нацеливание Парижской конвенции стран Союза на перемещение положений Конвенции во внутринациональное право. А это может быть реализовано посредством имплементации, иными словами, необходимо имплементировать нормы Парижской конвенции, которая заложила такие предпосылки.

Принципиальные положения предусматриваются во Всемирной конвенции об авторском праве. Так, в соответствии с ее ст. 1, каждая страна, которая присоединилась к данной конвенции, обязывается принять все соответствующие и эффективные меры

по обеспечению охраны прав авторов и иных лиц, являющихся обладателями авторских прав на произведения научного, литературного и художественного характера, произведения скульптуры, живописи и гравюры, а также музыкальные, письменные драматические и кинематографические произведения.

Данная конвенция регулирует проблему соотношения с иными соглашениями и конвенциями, а также двусторонними и многосторонними соглашениями по авторскому праву, имеющимися между двумя или несколькими договаривающимися странами. В случае какого-либо несоответствия между положениями одной из этих конвенций или соглашений и положениями Всемирной конвенции об авторском праве, в соответствии ст. XIX последней, преимущество будут иметь положения, указанные в Конвенции.

Здесь так же, как и в Парижской конвенции, наличествуют предпосылки к имплементации. Но следует отметить один момент, который заключается в соотношении Всемирной конвенции об авторском праве с иными соглашениями и конвенциями, что напоминает нам проблему соотношения внутренних законов и международных договоров, о чем говорится в ч. 3 ст. 10 Конституции Республики Таджикистан, ч. 2 ст. 7 ГК РТ и в других правовых актах страны.

Бернская конвенция устанавливает, что помимо предусмотренных настоящей Конвенцией положений, средства защиты, обеспечивающие права автора, регламентируются законодательством страны, от которой запрашивается охрана ((ст. 6 (3) бис)). Как мы видим, здесь тоже можно отметить присутствие взаимодействия международно-правового акта и национального права каждого государства.

Конвенция об учреждении ВОИС, включает в себе множество положений, относящихся к авторским правам, промышленной собственности и их защите. Целью указанной Конвенции является способствование и содействие охране и защите права интеллектуальной собственности во всем мире, которая достигается в рамках международного сотрудничества государств и в некоторых случаях с помощью взаимодействия с международными организациями различных сфер деятельности. Для достижения указанной цели огромное влияние оказывает выработка различных мероприятий, содействующих улучшению охраны права интеллектуальной собственности в мире и гармонизации национальных законодательств в данной области (ст. 4 (i)).

Как видим, Конвенция использует термин «гармонизация», который используется нередко в соотношении с термином «унификация». Не вдаваясь в подробности, отметим мнение Ф.С. Сулаймонова касательно различия вышеупомянутых терминов, с которым мы солидарны: «Различие унификации и гармонизации заключается в механизме внедрения правовых норм одного государства в правовую систему другого государства посредством международных правовых актов» [17, 102]. Так, унификация возникает на основе волеизъявления государства и иных субъектов международного права, в результате которого международные правовые акты унифицируются, а гармонизация имеет стихийный характер, и означает процесс сближения права различных государств, устранение отличий, наличествующих в них.

Итак, норма ч. 3 ст. 10 Конституции Республики Таджикистан является генеральной трансформацией международных норм в правовой системе РТ, а именно: она закрепляет основополагающую идею, согласно которой все признанные Республикой Таджикистан международно-правовые акты входят в составную часть

отечественной правовой системы. Наряду с этим, данная норма закрепляет приоритетный характер применения норм международного права на случай, если те или иные законы страны будут не соответствовать или противоречить признанным международно-правовым актам. Данное конституционное положение нашло свое отражение в ст. 4 Закона Республики Таджикистан «О международных договорах Республики Таджикистан», ст. 7 ГК РТ и в Постановлении Пленума Верховного суда Республики Таджикистан №9 от 18 ноября 2013 г. «О применении со стороны судов международных правовых актов, признанных Таджикистаном». Данные статьи вводят нормы международных договоров в национальное право Республики Таджикистан в виде *leges personals* с последующей имплементацией или без таковой. Имеется в виду, что нормы международного договора автоматически применяются к внутренним отношениям *proprio vigore* [10, 46].

Таким образом, международные правовые акты, которые содержат нормы права интеллектуальной собственности, в частности нормы ТРИПС, на основе ч. 3 ст. 10 Конституции Республики Таджикистан являются частью правовой системы Республики Таджикистан. Более того, следует отметить, что и те конвенции, на которые ТРИПС ссылается, порождают обязательства для государств-участниц этого соглашения, т.е. данное соглашение требует соблюдения положений этих конвенций, следовательно, они тоже признаются частью правовой системы Республики Таджикистан. В соответствии с положением ч. 3 ст. 10 Конституции Республики Таджикистан, ст. 4 Закона Республики Таджикистан «О международных договорах Республики Таджикистан», ст. 7 ГК РТ и Постановлением Пленума Верховного суда РТ №9 от 18 ноября 2013 г. «О применении со стороны судов международных правовых актов, признанных Таджикистаном», международные нормы применяются в случае коллизии первых с внутригосударственным правом или же в случае, когда во внутригосударственном праве имеются пробелы относительно правовой регламентации определенного общественного отношения, в то время когда такие отношения могут быть урегулированы в достаточной степени детализированными нормами международного права.

Литература:

1. Конституция РТ от 6.11.1994г., с посл. измен. и доп. //Адлия: Централиз. банк правовой информации РТ. Версия 6.0. // М-во юстиции РТ. - Душанбе, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

2. Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности. от 14 июля 1967 г. в ред. от 2 октября 1979 г. // Сборник нормативно – правовых актов по международному праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.lawmix.ru/prof/1933/> (дата обращения: 14.12.2020).

3. Всемирная конвенция об авторском праве от 6 сентября 1952 г. (пересмотренная в Париже 24.07.71 г.) // Международные акты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.copyright.ru/ru/library/megdunarodnie akti/copyright/vsemirnaya konventsiya avtorskom prave/> (дата обращения: 14.12.2020).

4. Парижская конвенция по охране промышленной собственности от 20 марта 1883 г., в ред. от 14 июля 1967 г. // Сборник нормативно – правовых актов по международному праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.lawmix.ru/abrolaw/16813/> (дата обращения: 14.12.2020).

5. Соглашение о торговых аспектах прав на интеллектуальную собственность (Соглашение ТРИПС). от 15 апреля 1994г. // Сборник нормативно – правовых актов по международному праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.lawmix.ru/abrolaw/12080/> (дата обращения: 14.12.2020).

6. Гражданский кодекс Республики Таджикистан. Ч. 1 от 30 июня 1999 года // Адлия: Централиз. банк правовой информации РТ. Версия 6.0. // М-во юстиции РТ. - Душанбе, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

7. Гражданский кодекс Республики Таджикистан. Ч. 2 от 11 декабря 1999 года // Адлия: Централиз. банк правовой информации РТ. Версия 6.0. // М-во юстиции РТ. - Душанбе, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

8. Гражданский кодекс Республики Таджикистан. Ч. 3 от 1 марта 2005 года // Адлия: Централиз. банк правовой информации РТ. Версия 6.0. // М-во юстиции РТ. - Душанбе, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

9. Адлия: Централиз. банк правовой информации РТ. Версия 6.0. // М-во юстиции РТ. - Душанбе, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

10. Баринаова М.Н. Трансформация частноправовых норм международных актов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Саратов, 2004. – 172 с.

11. Гинзербург Дж. Соотношение международного и внутреннего права СССР и в России // Государство и право. - 1994. - №3. – 108-113.

12. Кузнецова О.А. Основания, цели и методы применения общепризнанных принципов и норм международного права российскими судами // Вестн. Омск. ун-га. Сер. «Право». - 2009. - № 4 (21). - С. 120-125

13. Нефедов Б.И. Соотношение международного и внутригосударственного права: проблема формирования межсистемных образований: автореф. дис.... д-ра. юрид. наук: 12.00.10. – М., 2012. – 56 с.

14. Нефедова, Ю.Ю. Общепризнанные принципы и нормы международного права как правовые регуляторы гражданских отношений: дис..канд..наук: 12.00.03. - Пермь, 2014. – 192 с.

15. Пашенко Е.Г. Экономическая реформа в КНР и гражданское право. - М.: Изд-во «Спарк», 1997. – 188 с.

16. Сидиков Д.А. Реализация международных договоров в области интеллектуальной собственности в Республике Таджикистан: на примере ТРИПС: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 192 с.

17. Сулаймонов, Ф.С. Место международных правовых актов в правовой системе Республики Таджикистан: вопросы гражданского права международного частного права: монография. - Душанбе, ДМТ, 2014. - 120 с. (на тадж.яз.).

18. Сулаймонов, Ф.С. Республика Таджикистан – участник международных частноправовых отношений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. - Душанбе, 2004. – 165 с.

19. Усенко, Е.Т. Формы регулирования социалистического международного развития труда. - М.: Междунар. отношения, 1965. – 415 с.

**АСОСҶОИ ҲУҚУҚИИ ТАТБИҚИ МЕЪЁРҶОИ ШАРТНОМАҶОИ
БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР СОҶАИ ҲУҚУҚИ МОЛИКИЯТИ ЗЕҲНӢ ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

СИДИҚОВ ДИЛШОД АХРОРОВИЧ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи
ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи (Славянии) Россия ва Тоҷикистон
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи М.Турсунзода, 30
Тел.: (+992) 918-97-1991. E-mail: sidiqov.dilshod@mail.ru

Дар ин мақола масъалаҳои марбут ба татбиқи меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ дар қонунгузорию граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд. Асосҳои ҳуқуқӣ ва тартиби татбиқи меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ таҳлил карда шуданд. Қайд карда мешавад, ки меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, чун қоида, ба истиснои баъзе ҳолатҳо, таъсири мустақим ва фаврӣ надоранд. Онҳо бояд ба меъёрҳои ҳуқуқии ватанӣ, миллӣ табдил дода шаванд.

Калидвожаҳо: шартнома, моликияти зеҳнӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ, шартномаҳои байналмилал.

LEGAL BASIS OF THE APPLICATION OF INTERNATIONAL TREATIES PROVISIONS IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW IN THE CIVIL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SIDIKOV DILSHOD AKHROROVICH,
Candidate in Law, Associate Professor of the Civil
Law Department of the Law Faculty of the Russian-Tajik (Slavonic) University
734025, Republic of Tajikistan,
Dushanbe, 30, M. Tursunzade str.,
Phone: (+992) 918-97-1991. E-mail: sidiqov.dilshod@mail.ru

The article discusses issues related to the application of international treaties provisions in the field of intellectual property rights in the civil legislation of the Republic of Tajikistan. The legal framework and the procedure for applying the provisions of international treaties have been analyzed. It is noted that the provisions of international law, as a rule, do not have a direct, immediate effect, except some cases. They should be transformed into domestic, national legal provisions.

Key words: treaty, intellectual property, international law, international treaties.

УДК: 343.9.01. (575.3)

**ПРОБЛЕМАҲОИ КРИМИНОЛОГИИ ПЕШГИРИИ ҶИНОЯТКОРӢ ВОБАСТА
БА СИННУ СОЛ НИСБАТ БА НОБОЛИҶОН**

ИБРОҲИМЗОДА МУБОРАК ИБРОҲИМ,

унвонҷӯи кафедраи криминалистика ва экспертизаи

судии факултети ҳуқуқшиносии

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Тел.: (+992) 987-64-74-74. E-mail: ibrohimzoda96@mail.ru

Ҷинояткорӣ амали номатлуб буда, содиршавии он ба амнияти давлат ва ҷамъият таъсири манфӣ мерасонад. Пешгирии ин амали номатлуб аз давлат, ҷамъият ва ҳар як шахрванд масъулияти калонро талаб менамояд. Дар мақолаи мазкур проблемаҳои криминалогии пешгирии ҷинояткорӣ вобаста ба синну соли шахсони ҷинояткор баррасӣ карда мешавад. Бо дарназардошти таҳлили нуқтаи назар ва таҳқиқоти олимони дигар оид ба проблемаҳои криминалогии пешгирии ҷинояткорӣ вобаста ба синну соли шахсони ҷинояткор, муаллифи мақола хулосаҳои шахсии худро бароварда, якчанд пешниҳодҳоро марбут ба ин масъала пешниҳод мекунад.

Калидвожаҳо: ҷиноят, ҷинояткорӣ, криминалогия, пешгирии ҷиноят, синну сол.

Ҷинояткорӣ, ба мисли дигар равандҳои ҷомеа, як падидаи доимо тағирёбанда мебошад, ки ҳангоми омӯзиш муносибати доимо ислоҳшаванда ва фаъолияти самараноки мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар пешгирӣ ва фурӯ нишондани ҷиноятҳо талаб мекунад.

Мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон кирдори (ҳаракат ё беҳаракатӣ) содиршудаи гунаҳгорунаи барои ҷамъият хавфнок, ки Кодекси ҷиноятӣ бо таҳдиди татбиқи ҷазо манъ кардааст, ҷиноят эътироф мешавад[2].

Проблемаҳои криминалогии пешгирии ҷинояткорӣ вобаста ба синну сол яке аз мушкилоти дар илм ва амалияи ҳуқуқии ватаниву хориҷӣ камтаҳқиқшуда мебошад. Таҳқиқи ин мавзӯ ҳама аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ хеле муҳим ва яз як ҷиҳат мураккаб аст, чунки ин масъала мавзӯи омӯзиши илмҳои гуногун, аз қабилҳои антропология, психологияи рушд, сотсиология, геронтология ва ғайра мебошад. Аз ин рӯ, зарурати таҳлили амиқи назариявӣ муқаррароти танзимкунандаи синну соли ҷинояткор, таҳияи тавсияҳо ва пешниҳодҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок оид ба тақмили онҳо, сустҷӯи чораҳои фарқкунандаи таъсир ба ҷинояткорон ба миён омадааст.

Омӯзиши мушкилоти криминалогӣ ҳадафи худ пешгирии ҷинояткорӣ дар шахсони гурӯҳҳои гуногуни синнусолиро дорад. Донишмандони хусусиятҳои синну солии шахсоне, ки ҷиноят содир мекунанд, тавре ки Ю.М.Антонян ва Т.Н.Волкова қайд карданд, имкон медиҳад, ки тадбирҳои зарурӣ оид ба пешгирии ҷинояткорӣ ташкил карда шаванд[5,С.134-35].

Аз ин рӯ, ташкили низоми чораҳои пешгирии ҷиноятҳои содиркардаи ашхос бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин ба дигар мақомотҳо имкон медиҳад, ки корҳои профилактикӣ муассир ва ҳадафнокро анҷом диҳанд[11,С.187].

Дар ҳалли ин масъала ду ҳолат муҳим аст: муайян кардани доираи мавзӯҳои пешгирӣ ва самтҳои кори профилактикӣ. Субъектҳои чунин фаъолият мақомоти

давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ташкилотҳои тичоратӣ ва шахрвандони алоҳида мебошанд.

Одатан, чораҳои дорои хусусияти умумии иҷтимоӣ (умумӣ) ва махсуси криминологӣ, аз ҷумла нишонаҳои инфиродӣ мавҷуданд, ки бо назардошти хусусиятҳои хоси шахсияти ҷинояткор - синну соли ӯ аҳамияти назаррас доранд [6,С.97].

Чораҳои умумӣ ва махсуси криминологӣ дар алоҳидагӣ амал намеkunанд, балки якдигарро пурра меkunанд. Аз ин лиҳоз, проблемаҳои криминологии пешгирии ҷинояткориро вобаста ба синну сол аз рӯи категорияҳои гуногун дида мебароем. Дар аввал, гурӯҳҳои дар боло таъиншудаи чораҳо бо назардошти хусусиятҳои синну соли ҷинояткорони ноболиғ ва ҷавон баррасӣ менамоем.

Дар солҳои охир эътиқоди қавӣ вучуд дорад, ки сабаби асосии ҷинояткориҳои ноболиғон ва афзоиши босуръати он якбора бад шудани вазъи иқтисодӣ мебошад. Албатта, ин ҳама ба ҷинояткориҳои калонсолон низ таъсир мерасонад, аммо пастравии босуръати сатҳи зиндагӣ аз ҳама бештар ба наврасон таъсир мерасонад, зеро дар ҳама давру замон ноболиғон қисми «осебпазир» -и ҷомеа буданд ва боқӣ мемонанд.

"Осебпазирӣ" аз он иборат аст, ки хусусиятҳои ноболиғон (психикаи ноустувор, низоми арзишҳои мукаммали ташаккулёфта) онҳоро ба таъсири омилҳои, ки калонсолон ба онҳо муваффақтар муқобилат меkunанд, бештар ҳассос мекунад.

Аммо, пеш аз ҳама дар содир шудани ҷиноятҳо байни наврасону ҷавонон омилҳои зерин нақши калитдӣ доранд: муносибатҳои ноустувори оилавӣ, мактаб, истироҳат ва омилҳои субъективӣ.

Пешгирии зӯрварӣ дар оила - маҷмӯи чораҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ташкилии аз ҷониби субъектҳои пешгирикунандаи зӯрварӣ дар оила амалишаванда, ки ба ҳимояи ҳуқуқи озодиҳо ва манфиатҳои қонунии инсон ва шахрванд дар доираи муносибатҳои оилавӣ, ба пешгирии зӯрварӣ дар оила, муайян ва баргарафсозии сабаб ва шароитҳои ба он мусоидаткунанда равона карда шудаанд[3].

Бояд қайд кард, ки сабабҳои дар боло овардашудаи ҷинояткориҳои ноболиғон рӯйхати пурраи он падидаҳои нестанд, ки боиси содир шудани ҷиноят аз ҷониби наврасон мешаванд.

Ба мо таъсири ҳамаҷонибаи пешгирикунанда дар ҳамаи ин соҳаҳо дар асоси эътироф ва ҳимояи воқеии самарабахши худӣ ноболиғон лозим аст, ки дар пешгирии ҷинояткориҳои ноболиғон натиҷаи мусбат хоҳад дод.

Пешгирии ҷиноят дар байни наврасон ва ҷавонон "раванди муташаккилест, ки дар он ҳадафи возеҳе таҳия шудааст - пешгирии муноқишаи байни ҷавон ва қонун, муайян кардани вазифаҳо, пайдо кардани ифода дар тамоми маҷмӯи мушкилоти иҷтимоӣ, ки бо ташаккули бошуурона алоқаманданд шахсият ва ҳавасмандгардонии ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли онҳо, муайян кардани роҳҳо ва воситаҳои мушаххаси таъсиррасонӣ ба шахс.

Дар пешгирии ҷинояткорӣ дар байни наврасон ва ҷавонон пешгирии иҷтимоӣ аҳамияти махсус дорад. Пешгирии иҷтимоӣ таҷрибаҳои калони дарозмуддати иҷтимоиро ба маънои васеи калима фаро мегирад. Ин тадбирҳо, дар баланд бардоштани сифати фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар мақомоти давлатӣ нақши муҳим доранд [4,С.115-120].

Хусусияти пешгирии умумии иҷтимоӣ чораҳои мебошад, ки аз ҷиҳати мундариҷашон гуногун мебошанд (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, демографӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ, ҳуқуқӣ ва ғ.). Ин чораҳо нисбати ҷинояткорони тамоми гурӯҳҳои синну

сол татбиқ карда мешавад, аммо дарки онҳо ва таъсири пешгирикунандаи онҳо дар синну соли мухталиф фарқ мекунад.

Дар пешгирии ҷинояткорӣ байни ноболиғон ва ҷавонон бисёр субъектҳо иштирок мекунад, ки низоми ягонаи ҳадафҳо ва вазифаҳоро ифода мекунад, аз ҷумла шӯъбаҳои кор бо ноболиғон ва наврасони Вазорати корҳои дохилӣ, комиссияҳои ҳифзи ҳуқуқи кӯдак дар маҳалҳо; мақомоти идоракунии ҳифзи иҷтимоии аҳоли, маориф, тандурустӣ; мақомоти васоят ва парасторӣ, кор бо ҷавонон, хадамоти шуғл ва ғайра.

Дар синни хурдсолӣ, таъбири шахсӣ ба рафтори ноболиғон ва ҷавонон, махсусан дар давраи наврасӣ таъсири назаррас мерасонад. Мувофиқи ин, зарур аст, ки корҳои иҷтимоӣ барои рафъи стереотипҳои синнӣ ва коҳиш додани таъсири таъбири синну солии шахс таҳия ва гузаронида шаванд.

Ҷиҳати пешгирии ин масъала дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ибтикори Президенти мамлакат соли 2011 Қонуни ҚТ “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” қабул гардид, ки он дар пешгирии ҷинояткорӣ байни наврасону ҷавонон нақши ҳалкунада мебозад. Мақсади Қонуни мазкур пурзӯр намудани масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд дар рӯҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои фарзанд мебошад [1].

Мо андешаи В.Д.Ермаковро таҳлил намуда, мавқеи ӯро оид ба самтҳои асосии пешгирии ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон ва ҷавонон дастгирӣ менамоем, ки чунин меҳисобад: таҳкими солимии ҷисмонӣ ва рӯҳии насли наврас, паст кардани сатҳи беморӣ ва фавти кӯдакон дар кишвар; нишон додани фаъолияти оила, ҷомеа ва давлат оид ба тарбияи насли наврас ҳамчун як самти махсусе, ки афзалиятҳо ва имтиёзҳо бояд нисбат ба дигар соҳаҳои рушди иҷтимоӣ васеътар карда шаванд; қонеъ кардани ниёзҳои кӯдак ба кор ва эҷодкорӣ, рафъи тақсмоти идоравии соҳаҳои корҳои тарбиявӣ-профилактикӣ нисбат ба ноболиғон ва ҷавонон [7,с.127].

Р.А.Леонов чунин мешуморад, ки ҳамон вақте дар пешгирии ҷинояткорӣ байки наврасон ва ҷавонон муваффақият ба даст хоҳад омад, ки агар кӯшишҳо на барои паҳш кардан ва нест кардани гурӯҳ, балки барои решакан кардани сабабҳо ва шароитҳои, ки онҳоро ба вучуд меоранд, равона карда шаванд [9,с.149].

Илми педагогӣ усулҳои зерини таъсиррасониро ба чунин гурӯҳҳо пешниҳод мекунад: фош кардани ақидаҳо ва тасаввуротҳои бардурӯғ, эҷоди тасвири тақлид дар асоси мисоли хешовандон ва дар ҳолатҳои фавқулодда, одамони машҳур (варзишгарон), нишон додани оқибатҳои эҳтимолии манфии ин ё он рафтори ғайриқонунӣ.

Ҳамин тариқ, чораҳои пешгирии ҷинояткорию умумии иҷтимоӣ ва махсус барои ҷавонон бояд инҳоро дар бар гиранд:

1) ҳалли масъалаи шуғли ҷавонон, алаҳусус дар вақти таътил, паст кардани сатҳи бекорӣ онҳо, аз ҷумла тавассути фармоиш додани ҷойҳои корӣ;

2) фароҳам овардани шароит барои фаъолияти мӯътадили институтҳои анъанавии иҷтимоигардонии ноболиғон ва ҷавонон ва рушди институтҳои нави иҷтимоӣ дар якҷоягӣ бо хусусиятҳои фаъолият ва навоариҳои муосир;

3) рушди соҳаи фароғат ва тарбияи маънавию ахлоқии насли наврас, алаҳусус ноболиғон, аз ҷумла тавассути истифодаи имкониятҳои ВАО ва Интернет;

4) кам кардани миқдори маводҳои, ки дорои мундариҷаи манфӣ мебошанд (таблиғи зӯроварӣ ва бераҳмӣ), маҳдуд кардани дастрасӣ ба маводи видеоӣ ва аудиоӣ,

ки маҳдудияти синнусолӣ доранд, таҳияи механизми дастрасӣ ба бозиҳои интернетӣ бо маҳдудияти синну сол "18+", манъ ва қорӣ кардани он масъулият барои фурӯши бозиҳои видеоӣ ба ноболиғон ва ҷавонони дорой маҳдудияти синну сол.

5) мубориза бар зидди майзадагӣ, нашъамандӣ, аз ҷумла тавассути ташхиси барвақти тиббӣ ва равонии онҳо; пешгирии тамоюли худкушӣ дар байни ҷавонон; пешгирии ҷалб шудан ба гурӯҳҳои иртиқоӣ;

7) тавассути ташхиси психологӣ ва педагогӣ омӯхтани ҳама хусусиятҳо ва сифатҳои манфии ноболиғон, ки қобилияти ба рафтори ҷиноятӣ муайян карданро доранд, тавассути призмаи хусусиятҳои синнусолии онҳо;

8) рушди фаълониаи қори волонтерӣ бо кӯдакон ва волидон.

Чунин ба назар мерасад, ки татбиқи пешниҳодҳои пешниҳодшуда ба вазъи ҷиноятқорӣ ноболиғон ва ҷавонон таъсири мусбат мерасонанд.

Адабиёт:

1. Қонуни ҚТ “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” Захираи электронӣ <http://mmk.tj/content/> (Санаи мурочиат 23.02.2021)
2. Моддаи 17 Кодекси ҷиноятӣ ҚТ. Захираи электронӣ: <http://mmk.tj/content/%> (Санаи мурочиат: 23.02.2021)
3. Қонуни ҚТ “Дар бораи пегшгирии зуроварӣ дар оила Захираи электронӣ: <http://mmk.tj/content/> (Санаи мурочиат: 23.02.2021)
4. Алексеев А. И. Криминология: курс лекций. М., 1999. С. 115–120.
5. Антонян Ю. М., Волкова Т. Н. Преступность стариков: монография – 2-е изд., Рязань, 2005. С. 34–35.
6. Варыгин А. Н., Громов В. Г., Шляпникова О. В. Основы криминологии и профилактики преступлений: учебное пособие. Саратов, 2000. С. 97; Сахаров А. Б. Теоретические основы предупреждения
7. Ермаков В. Д. Защита прав несовершеннолетних в Российском государстве // Россия на рубеже тысячелетий: сборник трудов преподавателей ИМПЭ им. А. С. Грибоедова. М., 2000. С. 127.
8. Иванов Н. Г. Аномальный субъект преступления: Проблемы уголовной ответственности. М., 1998. С. 206.
9. Леонов Р. А. Общественно-опасные деяния (проступки), совершаемые лицами, не достигшими возраста уголовной ответственности (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дис. ... канд. юрид. наук, Саратов, 2011. С. 149.
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М., 1996; Анцыферова Л. И. Эпигенетическая концепция личности // Принцип развития в психологии. М., 1978 и др.
11. Бахриддинов С.Э. Криминология: Китоби дарсӣ. Қисми умумӣ. – Душанбе, 2013. – 187 с

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

ИБРОХИМЗОДА МУБОРАК ИБРОХИМ,

соискатель кафедры криминалистики и судебной
медицины юридического факультета

Таджикского национального университета.

734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17.

Тел.: (+992) 987-64-74-74. E-mail: ibrohimzoda96@mail.ru

Преступление является нежелательным деянием, и его совершение отрицательно влияет на безопасность государства и общества. Предупреждение этого нежелательного действия требует большой ответственности со стороны государства, общества и каждого гражданина. В статье рассматриваются криминологические проблемы предупреждения преступности в зависимости от возраста преступника. Принимая во внимание анализ взглядов и исследований других ученых по криминологическим проблемам предупреждения преступности в зависимости от возраста преступника, автор статьи делает собственные выводы и вносит некоторые предложения по данному вопросу.

Ключевые слова: преступление, преступность, криминология, профилактика преступности, возраст.

**CRIMINOLOGICAL PROBLEMS OF CRIME PREVENTION FOR
JUVENILS**

IBROKHIMZODA MUBORAK IBROKHIM,

Aspirant of the Department of Criminology and Forensic

Medicine of the Law Faculty of the

Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushanbe, 17, Rudaki Avenue,

Phone: (+992) 987-64-74-74. E-mail: ibrohimzoda96@mail.ru

A crime is an undesirable act and its committing negatively affects the security of the state and society. Prevention of this undesirable action requires great responsibility from the state, society and each citizen. The article deals with the criminological problems of crime prevention depending on the age of the offender. Taking into account the analysis of the views and studies of other scientists on criminological research of crime prevention depending on the offender, the author of the article makes his own conclusions and makes some proposals on this issue.

Key words: crime, criminality, criminology, crime prevention, age.

УДК: 340.5

**ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ПОНЯТИЙ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

КУРБАНОВА МАНИЖА НОСИРОВНА,

соискатель кафедры права и сравнительного правоведения
Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан,
734003 г. Душанбе, ул. Саида Носира33,
тел:(+992) 987188580, E-mail: manizha.kurbanova.88@mail.ru

Одним из эффективных инструментов, способствующих углублению процесса интеграции национальной экономики является, создание свободных экономических зон. В статье рассматриваются вопросы понятий свободных экономических зон в Республике Таджикистан. Отмечается, что в мировой практике свободные экономические зоны, как неотъемлемая часть страны, постоянно развиваются как в развитых, так и в развивающихся странах и приобретают новые черты и особенности. Автор акцентирует внимание на то, что свободные экономические зоны являются перспективным направлением для стимулирования предпринимательства и развития национальной экономики.

В статье приведен анализ взглядов ученых касательно понятия свободной экономической зоны. Автор приходит к выводу, что определение сущности свободной экономической зоны сводится к особому преференциальному режиму, который устанавливается на какой-либо территории государства, а также создают благоприятные условия для осуществления предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: *понятие, СЭЗ, зоны, территория, преференция, льгота, стимул, условие, специальный режим, предпринимательская деятельность.*

В последнее время свободные экономические зоны стали неотъемлемой частью международных экономических отношений. Тем самым создание свободных экономических зон явилось одним из эффективных правовых средств государственного регулирования экономики и ориентировано на решение конкретных приоритетных экономических задач. Свободные экономические зоны можно отнести к древнейшим хозяйственным формированиям. Однако сравнительно недавно появилось определение, раскрывающее их сущность. Как известно, само понятие свободных экономических зон многоаспектно. В этой связи, существуют разные взгляды на создание свободных экономических зон и эффективных методов их создания. Поэтому изучение сущности, классификации свободных экономических зон и исследование мирового опыта является важнейшей задачей.

В мировой практике встречаются различные термины для обозначения территорий с особым правовым режимом предпринимательства такие как: «свободные экономические зоны», «специальные экономические зоны», «свободные зоны», «зоны свободной торговли», «свободные порты» и «свободные склады», «промышленные парки» и «промышленные зоны», «офшоры», «экономические зоны», «предпринимательские зоны» и др.[4]

Так как ни в одной отечественной и зарубежной литературе невозможно найти единого и общепризнанного определения понятия «свободная экономическая зона», в отечественном законодательстве в 1990 г. предпочтение было отдано термину «свободная экономическая зона», однако данное определение легально определено не было, а в современном законодательстве предпочтение было отдано другому термину –

«особая экономическая зона». Это образование в нормативных правовых актах стран СНГ называется по - разному, например в России подобные экономические зоны называются «особые экономические зоны», в Казахстане называются «специальными экономическими зонами», в Киргизии именуется «свободными», в Армении именуется «свободными экономическими зонами», в Молдове существует «зона свободного предпринимательства», а в Таджикистане такая экономическая зона называется «свободной экономической зоной».[1]

В этой связи, множество понятий свободных экономических зон (далее – СЭЗ) можно объяснить отсутствием единой трактовки и классификации свободных зон. Впервые понятие свободной зоны (зоны – франко) было установлено 18 мая 1973 года Международной конвенцией по упрощению и гармонизации таможенных процедур (Киото). Согласно данной конвенции под свободными экономическими зонами понималась часть территории страны, на которой товары рассматривались как объекты, находящиеся за пределами национальной таможенной территории, и поэтому не подвергались обычному таможенному контролю и налогообложению.[7] Иными словами, она являлась территорией, где соблюдался принцип «таможенной экстерриториальности».

Размышляя над таким определением СЭЗ, профессор К.А.Семенов заметил: «Из этого определения видно, что свобода обособленной части государственного пространства является относительной, а не абсолютной. А также свободной эта территория является лишь в том смысле, что ввезенные на нее товары освобождались от таможенных пошлин, налогов на импорт и других видов контроля за импортом, а также в соответствии с таможенным законодательством страны применяли в отношении импортируемых товаров на другие территории этой страны».

В то же время профессор К.А. Семенов [9] дает свое определение свободных экономических зон, понимая их как «географические территории, которым их политические центры предоставляют более льготный по сравнению с общепринятым для данного государства режим хозяйственной деятельности. Другими словами, они являются собой анклав, где осуществляется выборочное сокращение государственного вмешательства в экономические процессы, т.е. составляют обособленную часть национального экономического пространства, на которой применяется определенная система льгот, не используемая на других территориях данного государства».

Н. Швыдак отмечает, что СЭЗ как «территория той или иной страны, на которой устанавливается и действует специальный правовой режим, обязательным признаком которого служит льготный таможенный режим, хотя на практике они сочетаются с предоставлением и иных льгот, включая налоговые, финансово-кредитные».[10]

Действительно, свободная экономическая зона, как обособленная часть территории государства, пользуется определенными льготами, а также ввозимые в нее товары освобождаются от таможенных пошлин, налогов на импорт, а также некоторых видов таможенного контроля. Следовательно, «свобода» в подобных зонах, как правильно отметил профессор К.А.Семенов, понимается не в абсолютном смысле, а в относительном, так как в данных зонах предоставляются льготы, и устанавливается более благоприятное условие для осуществления предпринимательской деятельности. Однако некоторые исследователи считают, что такие территории следует называть специальными экономическими зонами, а не свободными экономическими зонами. Итак, по мнению В.Д. Андрианова и А.Н. Кузнецова «под специальными экономическими зонами следует понимать часть национальной территории (иногда

выделенной из общей таможенной черты государства), имеющую расширенную, самостоятельность в решении хозяйственных вопросов, особый режим управления и преференциальные условия экономической деятельности для иностранных и национальных предпринимателей.»[3,59]

Данное определение объясняется тем, что на таких территориях действует специальная таможенная и налоговая система, особый режим управления и преференциальные условия для осуществления предпринимательской деятельности отечественным и иностранным инвесторам и предпринимателям. Следовательно, преференция (от лат. *preferentio*- предпочтение) льгота или предоставление особого налогового режима для группы хозяйствующих субъектов, позволяющие им в течении указанного времени не нести часть налоговых обязательств.[11] Следует подчеркнуть, что преференциальный режим направлен на привлечение инвестиций, необходимых для осуществления предпринимательской деятельности.

Действительно, многие ученые по-разному трактовали понятия СЭЗ. Однако в широком смысле определению СЭЗ дали московские ученые-экономисты Т.П. Данько и З.М. Округ. «Под СЭЗ, - утверждают они, - понимается суверенная территория государства (государств), являющаяся составной частью хозяйственного комплекса страны (группы стран), где обеспечиваются производство и распределение общественного продукта для достижения определенной и конкретной общенациональной интегрированной, корпоративной цели с использованием специальных механизмов регулирования общественно-экономических отношений производства и распределения, способных к диффузионному расширению ее границ»[6]

На наш взгляд, в данном определении не уточняется, что именно включает в себя специальный механизм регулирования. Но если оно предполагает систему определенных преференций национальным и зарубежным инвесторам, в этом определении оно не конкретизируется.

Размышляя над понятием СЭЗ, зарубежные ученые М. Фразье и Р. Рэн тоже дают свое определение СЭЗ. По их мнению, СЭЗ – одна из старейших и вместе с тем новейшая идея человечества в области экономического развития.[5,5] Мы согласны с этим определением, поскольку свидетельством этому является то, что развитие этих зон началось еще с Древнего мира и устойчиво развивается по настоящее время.

Итак, различными авторами понятие СЭЗ трактовалось по разному и первоначально возникшая новация («порто– франко») постоянно развивается и распространяется развитыми странами в развивающихся странах, приобретая при этом новые черты и особенности.

В Республике Таджикистан такие зоны получили название «свободные экономические зоны». Соответственно в республике развитие подобных зон рассматривается как важный элемент в своей стратегии развития экономики и диверсификации экспорта, создания стимулов, сокращения бедности, а также создания рабочих мест для дальнейшего укрепления стабильности и безопасности в регионе.[8,117]

В настоящее время государство, основываясь на рыночной системе экономики и государственной политике «открытых дверей», создание свободных экономических зон поддерживает, что соответствует целям и задачам национальной стратегии развития. Создание свободных экономических зон, хотя имеет объективную

необходимость, однако реализация данной инициативы невозможно достичь без создания их правовых основ и государственных гарантий.

По этому поводу, Основатель мира и национального единства — Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в своем выступлении о государственных гарантиях подчеркнул следующее:

«Сегодня потенциал ресурсов Таджикистана и основание существующего законодательства соответствует условиям и требованиям мировой экономики, преобразовавшее наше государство в благоприятную зону для инвестиций...Президент и Правительство Республики Таджикистан гарантируют безопасность тем, кто желает осуществлять экономическую деятельность на территории Республики Таджикистан».[9,5]

Действительно, Правительство республики продолжает тесное сотрудничество с партнерами по развитию, в целях дальнейшего улучшения предпринимательской среды и инвестиционного климата, привлечения крупных иностранных инвестиций и направления их на реализацию приоритетов социально – экономического развития.

В этой связи, в целях обеспечения благоприятных условий для привлечения иностранных инвестиций, новейших технологий, управленческого опыта, создания современной и социальной инфраструктуры, решения проблем занятости и формирования новых рабочих мест, насыщения внутреннего рынка продукцией и товарами потребительского и производственного назначения, повышения уровня жизни населения в 2004 году был принят Закон Республики Таджикистан «О свободных экономических зонах» и Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 5 декабря 2005 года, №191 было утверждено «Положение о свободных экономических зонах в Республике Таджикистан»[2]. Положение определяет организационные, правовые и экономические основы создания, функционирования и ликвидации свободной экономической зоны комплексного типа. Основными целями создания являлось стимулирование развития экономического потенциала практически всех областей Таджикистана, в том числе привлечения иностранных и отечественных инвестиций, внедрение передового опыта управления и менеджмента, эффективное вовлечение экономики регионов страны в международное разделение труда, развитие торгово-экономического сотрудничества с зарубежными странами, увеличение экспортного потенциала республики и др.

Важно отметить, что в законодательстве Республики Таджикистан «О свободных экономических зонах» под понятием свободной экономической зоны понимается отдельный (ограниченный) участок территории Республики Таджикистан с точно обозначенными границами, на котором создаются льготные экономические условия и специальный правовой режим для осуществления предпринимательской и инвестиционной деятельности (ст.1 Закона РТ «О свободных экономических зонах» от 25 марта 2011 года в новой редакции). [1]

То есть законодательство Республики Таджикистан указывает на некоторые признаки этой зоны, но важнейшими из них являются территории, на которых предоставляются определенного рода льгот инвесторам зоны и вводится особый правовой режим предпринимательской деятельности.

Хотелось бы подчеркнуть, что в настоящее время универсального понятия СЭЗ не существует и анализ практики применения таких зон в других государствах указывает на большое количество определений его сущности.

Таким образом, исследовав различные трактовки понятия СЭЗ, автор пришел к выводу, что СЭЗ – это часть территории страны, в которой существует особый правовой статус, специальный режим и определенные стимулы, направленные на развития национальной экономики.

Литература:

1. Закон Республики Таджикистан «О свободных экономических зонах» от 25.03.2011 г. (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2011 год, №3, ст.167; Закон РТ от 2.01.2019 г., № 1581)
2. Постановление Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 5 декабря 2005 года, №191 «Об утверждении Положения о свободных экономических зонах в Республике Таджикистан», Таджикистан <http://minfin.tj/downloads/postonavleni%20ahestoe.pdf>
3. Андрианов В.Д, Кузнецов А.Н. «Специальные экономические зоны в мировой экономике» /МГУ им. М.В. Ломоносова. Экон.фак.- М.:ТЕИС, 1998.-59с.
4. Белицкая А. В. «Комментарий к Федеральному закону от 3 декабря 2011 года, № 392-ФЗ «О зонах территориального развития в Российской Федерации и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» (постатейный)».
5. Зименков Р.И. Свободные экономические зоны: учебное пос. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. с. 223.
6. Крюкова Е.В. Эффективность функционирования зон с особым экономическим статусом. дис. на соиск. уч. степ. кан. экономических наук Волгоград 2014г, с. 195.
7. Международная конвенция об упрощении и гармонизации таможенных процедур. Заключена в г. Киото 18 мая 1973 г. Прил. F1 «О свободных зонах». http://www.tamognia.ru/doc_base/document.php?id=1571053
8. «Развитие национальной экономики в период независимости» Душанбе. 2011, с. 216.
9. Хакимзода А., Раджабов К. “Свободные экономические зоны”. Душанбе. “Ирфон”- 2010 с.469
10. Швыдак И. Правовое регулирование хозяйственной деятельности в свободных экономических зонах //право и экономика. -№1.- 2001. -С. 81.
11. Колчеданцева Е.А. Понятие особой экономической зоны // Вестн. Южн.-Урал. гос. ун-та. Серия: Право. — Челябинск, 2010. — № 18, вып. 22. — С. 77–79.

МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИИ МАФҲУМИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҚУРБОНОВА МАНИЖА НОСИРОВНА,
унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии
Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, шаҳри Душанбе, кучаи Саид Носир 33,
Тел.: (+992) 987-18-85-80. E-mail: manizha.kurbanova.88@mail.ru

Яке аз василаҳои самараноки амиқтар шудани раванди ҳамгиروي иқтисоди миллӣ ин таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ мебошад. Дар мақола мафҳуми минтақаҳои озоди

иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Қайд карда мешавад, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ минтақаҳои озоди иқтисодӣ, ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи кишвар рушд меёбанд ва хусусиятҳои нав ба даст меоранд. Муаллиф диққати худро ба он равона кардааст, ки минтақаҳои озоди иқтисодӣ самти ояндабинӣ дар ҳавасмандгардонии соҳибкорӣ ва рушди иқтисоди миллӣ мебошанд.

Дар мақола назари олимони нисбати мафҳуми минтақаи озоди иқтисодӣ таҳлил карда шудааст. Муаллиф ба хулосае омадааст, ки мафҳуми минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба режими махсуси имтиёзноке, ки дар ҳама гуна қаламрави давлат муқаррар карда шудааст, таалуқ дошта, барои фаъолияти соҳибкорӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

Калидвожаҳо: мафҳум, МОИ, минтақа, қаламрав, афзалият, имтиёз, ҳавасмандгардонӣ, шароит, низоми махсус, фаъолияти соҳибкорӣ.

LEGAL NATURE OF THE CONCEPT OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

QURBONOVA MANIZHA NOSIROVNA,

Aspirant of the Department of Law and Comparative Law
of the Academy of Public Administration under the President of Tajikistan,
734003 Dushanbe, 33, Said Nosir str.

Phone: (+992) 987188580, E-mail: manizha.kurbanova.88@mail.ru

One of the most effective tools contributing to the deepening of the integration process of the national economy is the creation of free economic zones. The article deals with the issues of the concepts of free economic zones in the Republic of Tajikistan. It is noted that in world practice, free economic zones, as an integral part of the country, are constantly developing both in developed and developing countries and acquire new features and characteristics. The author focuses on the fact that free economic zones are a promising area for stimulating entrepreneurship and development of the national economy.

The article analyzes the views of scientists regarding the concept of a free economic zone. The author comes to the conclusion that the definition of the nature of a free economic zone is reduced to a special preferential regime, which is established in any territory of the state, and also creates favorable conditions for carrying out entrepreneurial activity.

Key words: concept, FEZ, zones, territory, preference, benefits, incentive, condition, special regime, entrepreneurial activity.

УДК: 930 (575.32)

ВУРУД ВА ФАЪОЛИЯТИ ИСМОИЛИЁН ДАР МОВАРОУННАХРУ ХУРОСОНИ
АСРҲОИ X-XV

ОДИНАЕВ ЧАМШЕД,

унвонҷӯи Институту таърих, бостоншиносӣ
ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ,
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, Хиёбони Рӯдакӣ, 33,
Тел.: (+992) 901-02-19-79. E-mail: jamshed79@bk.ru

Ҳадафи асосии тадқиқоти мазкур ин таҳлили ҳамаҷонибаи таърихи-муқоисавии равияи (ҷараёни) Исмоилия дар Осиёи Марказӣ (дар мисоли Бадахшон) бо вазъу нигоҳи имрӯз мебошад. Аммо, маводҳо барои тадқиқи таърихи Исмоилия, ки дар даҳсолаи ахир ҳаҷман зиёд гардидаанд, гувоҳи ҳоланд. Тадқиқоти гузаронидаи мо ба сатҳи муҳимият ва баҳои ниҳони додан ба равияи (ҷараёни) Исмоилия дар таърихи Исломи аз диди нав баррасӣ мешавад. Вале то ҳол ин равияи (ҷараёни) мазкур аз ҷониби аксари гурӯҳҳои мусулмонон ба таври бояду шояд мавриди омӯзиш ва тадқиқоти ҳамаҷониба қарор дода нашудааст. Лекин ба ин мушкилоти ҷойдошта нигоҳ накарда, мо метавонем ба омӯзиши таърихи ин ҷараёни динӣ некбинона назар кунем.

Мақолаи мазкур, кӯшиши пурраи таърихи Исмоилияро бозгӯ кардан надорад, балки мақому манзалат, хусусиятҳои фарқкунандаи ин ҷараёнро ба таври мушаххас баён намуда, умедвор аз он аст, ки тадқиқотчиён дар оянда наоварию кашфиётҳо барои омӯзиши таърихи Ватан, махсусан омӯзиши таърихи паҳншудаи ҷараёни Исмоилия дар Осиёи Марказӣ, аз ҷумла дар Мовароуннаҳру Хуросон ба таври васеъ хоҳанд кард.

Калидвожаҳо: *Исмоилия, Мовароуннаҳр, Хуросон, Ҳасани Саббоҳ, Туғралбек, Низомулмулк, қалъа, Аламут, Бадахшон.*

Ба назар мерасад, ки хузури исмоилиён дар Бадахшон таърихи кӯҳан дорад. Бино ба иттилои маъхазҳо пас аз Ҷаъфари Имом Содик писараш Муҳаммад ибни Исмоил ба сӯи Рай ва Дамованд рафт ва дар онҷо маҳфӣ шуд. Вай теъдод аз пайравони худро ба Қандаҳор, Ҳинд ва Синд барои таблиғи кешии исмоилия фиристод [1, с.783-784]. Дар иртибот ба ин ривояти дигаре мавҷуд аст, ки гӯё барои дасгир намудани Муҳаммад ибни Исмоил халифа Ҳорунарашид дастаеро мефиристад, ки ӯ маҷбур мешавад ба Фарғонаи ҳозира фирор кунад ва барои таблиғ ба Ҳирот Қозӣ Шамсиддинро мефиристад [2, с.45].

Дар ибтидо маркази аслии даъвати исмоилиён шаҳри Рай буд ва дар онҷо Ғиёс ном нафаре дар асри IX раҳбарии исмоилиёнро ба душ дошт ва дар ҳамин замон Ҷаъфари аҳли суннати ин шаҳр бо номи Заъфаронӣ мардуми Райро алайҳи исмоилиён шӯронид, ки дар натиҷа Ғиёс роҳбари онҳо ба Хуросон фирор кард ва роҷеъ ба ин дар “Сиёсатнома” чунин маълумот оварда шудааст: “Ин Ғиёс, ки аз Рай бигрехта буд ва ба Хуросон шуда, дар Марвруд мақом гирифт ва Амир Ҳусайн Алии Марварудиро даъват кард ва иҷобат ёфт” [3, с.253]. Ғиёс дар худуди соли 280 ҳиҷрӣ ба Марвруд (Боло Мурғоб имрӯз дар шимоли Афғонистон) рафт ва амир Ҳусайн ибни Алии Марвазиро ба кешии исмоилия даровард. Бисёре аз мардум, ки дар ҳамсарҳадии Марваруд (Мурғоб) ба монанди Фарёб, Ҳирот, Ғур ва Ғарҷистон ба асари ин амири қудратманд, ки баъдҳо худ яке аз доиёни исмоилӣ шуд бад-ин мазҳаб гаравиданд [4, с.365-369]. Ҳусайн ибни Алии Марвазӣ аз соҳибмансабони давлати Сомониён буд, ки дар тайи солҳои 307-312 ба унвони таблиғгари исмоилӣ фаъолият намудааст, ки баъдан пойгоҳи даъватро аз Нишопур ба Марвруд кучонидааст [5, с.89].

Фаъолияти исмоилиён дар Ғуру Ғарчистон ба сардории Абубилол роҳандозӣ шуда буд ва аз аҳди Исмоили Сомонӣ инчо идома дошта, дар охир маркази қавии рақобаткунанда мегардад [3,с.266]. Бино ба иттилои аксари муаррихон мисоли Рашидуддин Фазлуллоҳ, Ибни Надим ва Абдулқоҳир Бағдодӣ дар баробари Абубилол доии дигар дар Нишопур бо номи Абӯабдуллоҳ Ҳадем буд, ки маҳз ӯ тавассути ёвараши Абусаиди Шаъронӣ тавонист Ҳусайн ибни Алии Марвазиро ба кеши исмоилӣ дароварда ин чараёнро дар дохили ҳайати ҳукмрони давлати Сомониён ворид кунад [6,с.40].

Агарчӣ исмоилиён ба саркубии шадиди амир Исмоил муваҷҷеҳ гардиданду бо дастури амир Насри II (914-943) Ҳусайни Марвазӣ пешвои исмоилиён дастгир ва ба дор овахта шуда бошад ҳам, чунбиши исмоилиён дар минтақаи мазкур натавонанд аз байн нарафт, балки ба асари талоши Аҳмади Насафӣ ҷонишини Ҳусайни Марвазӣ дар Хуросону Мовароуннаҳр густариш ёфт, ки онро Низомулмулк чунин ёд мекунад: “Дар ҷумлаи қор ба ҷойгоҳе расид, ки Наср Аҳмад даъвати ӯро иҷобат кард ва Муҳаммад Нахшабӣ (Аҳмад Насафӣ) чунон муставлӣ гашт, ки вазирангезу вазирнишон шуд ва подшоҳ он кард, ки ӯ гуфти... Туркон ва сарони лашқарро хуш наёмед, ки подшоҳ қарматӣ шудӣ... даррафти (дар маҷлиси меҳмонӣ) битохтанд ва Муҳаммад Нахшабиро, ки доӣ буд, биёварданд ва гардан бизаданд.” [3,с.255-258]

Вазъи маънавии давлати Сомониён худ имконият меод, ки фирқаҳои гуногуни динӣ ва фалсафӣ ба кеши худ пайравӣ намоянд, ки ин масъаларо муҳаққиқи тоҷик А. Муҳаммадхоҷаев дар мақолаи “Авзои маънавӣ ва тарзи тафаккури аҳди Сомониён” чунин зикр намудааст: “Дар қаламрави Сомониён муътақидони чараён ва ҳаракатҳои гуногуни динӣ зиндагӣ карда, уруфу одати худро нигоҳ медоштанд, ба монанди зардуштиён, будоён, исмоилиён, ки онҳоро ботиния ва қарматия низ мегуфтанд ва ғайраҳо” [7,с.109-121].

Дар ибтидои таърифи қувват ва тавоноии ин ду доӣ то ҳаде расида буд, ки Наср ибни Аҳмад ба Мавлоно Қоим Биамруллоҳ имоми исмоилиён андоз месупорид [8,с.165]. Табӯдулотии давлатӣ ва сари қудрат омадани Нух ибни Наср (943-954) ҳузури фирқаи исмоилиро аз дарбор ва фаъолияти онҳоро дар ҳудуди давлати Сомониён ба таври шадид аз байн бурд.

Исмоилиёни дар замони Ғазнавиён, Салҷуқиён ва Ғуриён. Ғазнавиён ба вижа Маҳмуди Ғазнавӣ (997-1030) аз бисёр ҳокимони мутаассиб ва тазвиркунандаи дин ба шумор рафта ҳамагуна амали сиёсии худро ба дин рӯйпӯш менамуд. Мусаллам аст, дар чунин шароит дар дохили давлати Ғазнавиён фаъолияти ҳамагуна ҳаракатҳои мазҳабӣ ба муқобилияти шадид рӯ ба рӯ мешуданд. Аммо дар ибтидо дар ҳуди Ғазна низ мубалиғони кеши исмоилӣ зиндагӣ мекарданд. Муаллифи асари “Ҳасани Сабоҳ (чеҳраи шигифтангези таърих)” дар хусуси вазъи ин давра чунин зикр мекунад: “Дар рафти таърих асосан дар замони ҳукмронии Маҳмуди Ғазнавӣ бисёриҳо бо ҷурми қарматӣ будан ба дор овахта шуданд, дилхоҳ нафари озодандеш, ки алайҳи ҳукумати Аббосиён ва пешинаи онҳо норозигӣ мекард ҳатман аз ҳаёт бо ҷурми қарматӣ маҳрум мегардид” [9,с.74] Сиёсати ғасбгаронаи Маҳмуди Ғазнавӣ, ки аз ҷониби Аббосиён барои сарқуб кардани ҳамагуна норизоён пӯшиши динии ҷангҳои ғазавотро мегирифт, амалан ғоратгарие беш набуд. Дар хусуси ин сиёсат ва муносибати Маҳмуд бо исмоилиён файласуфи тоҷик Нозир Арабзода менависад: “Маҳмуд бо пуштибонӣ аз Аббосиён алайҳи ҳамагуна ҳаркатҳои зиддифеодалӣ баромад мекарду ба бераҳмӣ онҳоро паҳш менамуд, ки ин гуна ҳаркатҳои меҳвари асоси қарматихою исмоилиён буданд.” [10,с.12]

Маҳмуд бо фатҳи Рай дар соли 1029 исмоилиёни ин шаҳро ба дор овехт [11,с.17-27; 12,с.71]. Сиёсати маъмулии ин ҳоким ва пайравонаш он буд, ки ба ҳамагуна ҳаракатҳои мазҳабӣ муносибати сарде доштанд. Аз ин лиҳоз исмоилиён низ дар вазъи хубе қарор нагирифтанд. Бо тадриҷ дар замони ғазнавиён вазъи исмоилиён комилан бад гардида, акнун ба унвони “Ҷазираи мустақили исмоилиён” Бадахшон ёд мешавад, ба ин сарзамин куч бастанд [13,с.150].

Дар баробари Ғазнавиён (963-1186) Қарахониён (999-1213) низ бо исмоилиён бархурди тунде доштанд. Гарчанде дар ибтидо исмоилиён тавонистанд, Бугроҳон Афросиёб аз шоҳзодаи қарахониро ба кеши исмоилӣ дароваранд, аммо қатли омми исмоилиён дар ин давлатҳо чанд маротиба сурат гирифтааст [14,с.524].

Дар хусуси вазъи исмоилиён ва пайгирии онҳо замони ҳукумати Салҷуқиён (1040-1159) бояд зикр намуд, хонадони мазкур, ки тозамусулмон буда, мутаассиб набуданд. Дар иртибот ба ин шарқшиноси рус Е.Э. Бертелс чунин зикр мекунад: “Новобаста аз оне, ки ҳамеша дар ҳимояи шахсияти халифа ва аҳли суннат буданд, таассуб ба онҳо асар накарда буд ва ба намояндагони дину мазҳабҳои дигар фишор намеоварданд.” [15,с.493] Чунин вазъ дар давлати Салҷуқиён то охир боқӣ намонда, замони ҳукумати Алпарслон (1063-1072), ки ба замони вазорати Мансури Кондурии ҳанафӣ мутаассиб рост меояд, ҳамагуна равишҳои ғайри мазҳабӣ ҳанафӣ маҳкум мешуданд. Маҳз дар замони Алпарслон идеологияи фанатикӣ танҳо “муҷоҳидон” мусалмон будан пайдо шуд, ки акнун ба тамоми намояндагии дигар мактабҳои ислом хатар ба миён овард [10,с.17].

Дар идомаи ҳукумати Алпарслон ва ба вазорат расидани Низомулмулк сиёсат дар дохили ҳукумат дигаргун шуда, ҳатто нафароне ба умури давлатӣ қабул мегардиданд, ки пайрави мактаби шофеӣ бошанд.

Муҳаққиқ ва муаррихи фаронсаӣ А. Лауст иллати аслии чунин тағйири вазъи маънавии ҳукумати Салҷуқиёро дар надоштани саводи динии онҳо медонад [16,с.206]. Маҳз дар чунин шароити бухронӣ ва бархурди ҳанафӣёну шофеӣён имконият ва замина барои табиғи равишҳои дигар аз ҷумла кеши исмоилӣ гардид. Доии исмоилиён Муаядуддин Абунаسر Ҳибатуллоҳ ибни Абуимрон Мусо ибни Довуди Шерозӣ (1000-1078) то ҳаде муваффақ гардид, ки ҳокими Форс Абуқоличор Марзбон Бувайхиро ба кеши исмоилӣ дароварда, муваффақ гардид, ки ғулумзодаи турк Абулҳорис Басасирро, ки сарлашқари ин давлат буд, ба ҳучуми Ироқ дар соли 1058 равона намуда ва хутба дар хилофати Аббосиён ба номи халифаи Фотимӣ Мустансир Биллоҳ хонда шавад. Албатта ин исён ё забти пойтахти хилофати Аббосиён дер давом накард ва онро дар соли 1059 Туғрал озод намуд [17,с.34-35].

Ба ин давра фаъолияти доии дигар Носири Хусрави Кубодиёнӣ (1004-1088) рост меояд, ки ӯ низ фаъолияти кории худро дар дарбори Чағрибек Довуд ибни Салҷуқ ба ҳайси котиб оғоз намудааст. Ӯ низ тавассути Муайяди Шерозӣ ба кеши исмоилӣ гаравида аз доиёни маъруфе гардид бо унвони “Ҳуччат”. Бо истифода аз чунин вазъият доии дигари исмоилӣ Абдумалик ибни Аташ алақайи дар соли 1077 дар Марв сукунат мекард ва пинҳонӣ ба табиғ банд буда, дар Исфаҳон низ пайравони зиёде пайдо намуд [18,с.34].

Дар чунин вазъ доии дигаре дар замони ҳукумати Салҷуқиён ба майдон баромад, ки ба рақибӣ сиёсате мубадал гардид. Ҳасани Сабоҳ тавонист аз шигифтагии Салҷуқиён истифода намуда, дар соли 1090 қалъаи Аламутро тасарруф кунад ва пайравонаш дар зарфи 152 сол ин маконро ба маркази асосӣ табдил доданд. Муҳаққиқи рӯзгори Ҳасани Сабоҳ В.Л.Строева дар хусуси бунёди Аламут чунин менависад: “Забти Аламут ба

таъсиси давлати исмоилиён асос гузошт. Аз ҳамин вақт Ҳасани Сабоҳ ва пайравонаш аз фаъоляти пинҳонӣ, доиёни кӯчагард ба қувваи бузург мубаддал гардиданд, ки сиёсати Салчуқиён дар сарзамини онҳо таъсиргузор набуд.” [18,с.66]

Салчуқиён мехостанд, ки минтақаҳои таҳти таъсирбудаи исмоилиёнро озод намоянд ва ин қувваи сиёсиро шикаст диҳанд. Барои саркубии исмоилиёни Аламут, яъне Ҳасани Сабоҳ Маликшоҳ сарлашқари худ Юрантушро бо қушуни азим фиристод, аммо ин набард ба шикасти қушуни Маликшоҳ анҷомид ва соли 1092 сарлашқари дигари худ Арслонтошро фиристод. Ӯ низ дар Қазвин мавриди ҳамлаи исмоилиён қарор гирифта шикаст хурд, акнун исмоилиён Қаҳистон ва атрофи онро забт намуданд.

Баъди ин шикаст Маликшоҳ (1072-1092) ва Низомулмулк сайъ карданд, ки қушуни дигарро фиристанд, аммо Низомулмулк аз ҷониби фидоии исмоилӣ ба номи Абутоҳир кушта гардида, 20 рӯз баъд ба тарзи мармузона Маликшоҳ фавтид. Замони ҳукумати Баркиёруқ (1093-1105) писари Маликшоҳ исмоилиён иқтидори бештарро соҳиб шуданд ва қалъаҳои Ламсар дар Рудбор ва Гирдукухро дар Домғон соҳиб шуданд. Дар хусуси муносибати Баркиёруқ бо исмоилиён муҳаққиқ Аббос Иқболи Оштиёнӣ чунин менависад: “...Баркиёруқ ва сарлашқарони ӯ баъзан барои бартарарфозии рақибони худ аз ботиниён кӯмак мепурсиданд ва созиш мекарданд.” [19,с.580]

Муҳаммад ибни Маликшоҳ (1105-1118) бародари Баркиёруқ, ки тавассути табаддулот сари қудрат омада буд, назари дигар ба исмоилиён дошт. Дар ин бора муҳаққиқи рус Л.В. Строева чунин маълумот медиҳад: “Султон Муҳаммад (1105-1118) баъди ғалаба аз болои бародари худ Баркиёруқ ва шикасти издиҳоми феодалони турк қувваи худро зидди исмоилиён равона кард. Онҳоро дар Исфаҳон торумор намуда, ба муддати 10 сол ҷанги қатънашаванда бурда, ба Рудбор ҳамла оварда қушуну сарватро мадди назар карда, назди дурӯғ ва хиёнат намеистод” [18,с.104-105]

Ҳокими дигари Салчуқиён Султон Санҷар ибни Маликшоҳ (1118-1157), ки идораи Хуросону Мовароуннаҳр ба дасташ гузашт, нисбати исмоилиён муносибати тунде дошт. Бино ба иттилои Л.В. Строева дар набардҳои зиёде алайҳи исмоилиён иштирок намуда, дар ҳудуди 10-12 ҳазор исмоилиёнро қатл намудааст [18,с.138]. Ҳатто дар як набард бо Ҳаснаи Саббоҳ, ки аз дохили ҳучраи худ ханҷар ёфт ва хулосаи сулҳ намуд. Султон Санҷар дарк намуд, ки имконияти шикасти ин ҳаракатро надорад, ахиран ба сулҳ розӣ шуд. Созишномаи мазкур дар асоси 3 уҳдадорӣ исмоилиён баста шуд: “1.Исмоилиён қалъаҳои дигарро забт намесозанд. 2. Исмоилиён яроқ харидорӣ намекунанд.3. Исмоилиён таблиғот намебаранд.” [18,с.138]

Бо марги Султон Санҷар давлати Салчуқиён заволи ёфта, дар харобаҳои он Ғуриёну Хоразмшоҳиён ҳукмронӣ намудаанд, ки муносибати фарқкунанда бо исмоилиён доштанд.

Бо қудратёбии Ғуриён (1147-1215) дар Ғур рӯзгор ва таблиғи исмоилиён тағйир ёфт. Аз ҷумла онҳо Султон Алоуддин Ҳусайни Ғуриро ба қабули кешии исмоилия дароварданд [20,с.422]. Акнун исмоилиён натавонанд сарватро дар дохили Афғонистон таблиғи худро идома диҳанд, балки робитаи хориҷии худро дар замони ҳукмронии Султон Алоуддин Ғурӣ беҳтар намоянд [21,с.430-431].

Бо даргузашти Султон Алоуддин ва ба ҷойи ӯ нишастани писараш султон Юсуфиддин Муҳаммад, ки ҳамачониба фақеҳони аҳли суннатро пуштибонӣ мекард, вазъи исмоилиён бад гардид. Юсуфиддин Муҳаммад ҳаммаи доиёнеро, ки падараш дар соли 534 қ ба Ғазна даъват карда буд ва бисёре касони дигарро, ки тоза ба исмоилия гаравида буданд, аз дами теғ гузаронид [22,с.263] . Баъди ҳукумати ӯ муносибат бо

пайравони исмоилия комилан сард гардида, Малик Ғиёсиддин, ки ҳукумати Ғурро дошт, шофей шуда буду бародараш Шаҳобиддин ҳанафӣ буд. Акнун исмоилия ба унвони кеши бидъатӣ пайгирӣ мешуданд ва ҳатто тавбаи пайравонашон дигар пазируфта намешуд [23,с.4249].

Исмоилиён дар Бадахшон. Бадахшон ба назардошти душворгузарӣ ва иқлими мусоид барои паноҳ бурдан аз таъқиботи пайгирони ҳокимони давр алайҳи исмоилиён имконият дод, ки ин минтақа маркази асосии исмоилиён дар Осиёи Миёна гардида бошад. Нахустин исмоилиёне, ки дар Бадахшон ҳузур ёфтаанд, аз ҷониби баъзе муаррихон ва муҳаққиқони масоили динӣ ба номи хаттобия ва инчунин маҳмасия низ зикр мешаванд [24,с.59].

Дар хусуси муҳочират ва ҷойгирии асосии сақоӣ, ки имрӯз исмоилия бештар аз ин қавм мебошад, маълумоти мушаххасе набуда, миёни муаррихон ва бостоншиносон ақидаҳои гуногун вучуд дорад. Баъзе ақидае доранд, ки онҳо дар шимоли Ҷайхун ва минтақаи ғарбии Осиёи Марказӣ зиндагӣ мекарданду баъди густариши ислом ба Осиёи Марказӣ муҳочиратро оғоз кардаанд. Аз ҷумла муаррих Иванов В. чунин мегӯяд, ки: «Дар пайи густариши дастаҳое аз туркон ба сӯи ғарб ва ҷанубу ғарбии Осиёи Марказӣ дар асрҳои X-XII ин мардумон ногузир шуданд, ки тарки ёру диёр кунанд ва ба сӯи манотиқи душворгузари дастнораси қуҳҳои Помир раҳсипор шаванд» [25,с.438-439].

Чун ҳузурӣ исмоилиён дар Бадахшон гуфта шаванд, дар ҳаёл меояд, ки онро Носири Хусрав густариш намуда бошад, ҳатто бино ба боварии баръзе муаррихон ғӯё, ки исмоилия бо дасти ҳамин доӣ дар ин сарзамин паҳн гардидааст [26,с.295; 27,с.251]. Иқтидори ин доӣ то он ҳад будааст, ки дар сарчашмаҳо исмоилиёни Бадахшонро бо “Носирия” [28,с.55-56] низ ном мебардаанд. Метавон гуфт, ки ин мазҳаб қабл аз вуруди Носири Хусрав дар ин сарзамин густариш ёфтааст, ки асарҳои ёфтшуда тааллуқ ба доӣ ва шоирони исмоилиро бо унвони “Умму-Ал-китоб” маълуманд, ки шарқшинос Иванов В. онро шаҳодат аз густариши қадими ин кеш дар Бадахшон медонад. [29,с.1-32] Густариши исмоилия дар Бадахшон ҳанӯз аз асри X оғоз гардида, дасти кам дар охири ҳамин аср ин мазҳаб алақай пайравони зиёде дар ин сарзамин доштааст. Алӣ ибни Асад ҳокими худмухтори Бадахшон ҳудаш исмоилӣ буд, ки Носири Хусрав аз ӯ паноҳгоҳ ҷуста буд. Дар изофа ба асарҳои Носири Хусрав дар минтақаи мазкур асарҳои назорӣни дигарро, ки дар қалъаи Аламут ва дар минтақа пойдо шуда буданд, дар Бадахшон маҳфуз монданд [27,с.498]. Юмғон, ки ба он ҷо Носири Хусрав паноҳ бурд, дар он замон ҷузъи қаламрави амири худмухтори Бадахшон Алӣ ибни Асад буд, ки мазҳаби исмоилӣ ва равобити наздиқе бо Носири Хусрав дошт [27,с.250].

Ҷаҳди исмоилиён буд, ки баъди ғавти Носири Хусрав низ то ҳамлаи муғул дар минтақаи Бадахшон доӣни исмоилӣ ҳукумати минтақаро ба даст гирифтанд. Нахустин доӣи Қаҳистони Саидшоҳ Маланг буд, ки ҳукмронии худро дар Шуғнон яке аз навоҳии умдатан Бадахшон рӯи қор оварда, баъди ӯ доӣи дигари Қаҳситонӣ Мирсаид Ҳасаншоҳи Хомуш рӯи қор омад. Ин доӣи силсилаи пирон ва миронро ташкил доданд, ки бар Шуғнон, Рушон ва навоҳии ҳамҷавори Бадахшон то рӯзгори ҷадид ҳукмронӣ мекарданд [30,с.228].

Дар соли 1094 исмоилия ба шоҳаи назорӣ ва мустаълавӣ тақсим шуданд. Ҳангоми ҳукмронии халифаи фотимӣ Мустансир Биллоҳи II (1038-1094) ҷойнишини худ писараш Низорро таъйин намуд, аммо вазири арманитабораш Бадрулҷамолӣ писари дигари ӯ Мустаълиро сари қудрат овард ва ҷонибдорони Низор ба унвони

“Низориён” ўро худхонда эътироф намуданд [6,с.63]. Баъд аз ҳамлаи муғул шоҳаи назорӣ ба Бадахшон роҳ ёфт ва ҳарду шоҳа, ки ба Муъминшоҳиён ва Қосимшоҳиён маъмул гардиданд, тавонистанд, ки дар Бадахшон пайравон пайдо кунанд. [31,с.14-15] Мусаллам аст, ки дар ибтидо қудрати асосӣ дар дасти Муъминшоҳиён буд ва танҳо баъди парокандагии ин шоҳа дар асри XI Қосимшоҳиён ҷойи онҳоро дар Бадахшон гирифтанд [32,с.174-176].

Исмоилиёни Афғонистон дар аҳди муғул ва Темуриён. Ҳучуми муғул ба Осиёи Миёна (1219-1221) вазъи сиёсӣ- иҷтимоӣ ва иқтисодии онро комилан тира намуда теъдоди беш аз 10 миллионро қурбон намуд. Дар соли 1256 қалъаи Аламут давлати исмоилиёни назорӣ аз ҷониби муғул барҳам дода шуд ва идораи минтақа ба дасти Куртҳои Ҳирот гузашт. Хулоқи набераи Чингизхон қатли омми исмоилиёнро раво дида ҳатто хост ин мазҳабро аз миён бардорад [33,с.268-275]. Тасхири Бадахшон бо назардошти инҳисории кӯҳҳои Помир ва Ҳиндукуш аз ҷиҳати муғулон эмин монданд [34,с.110]. Ин имконият дод, ки ба ҳайси маркази асосии исмоилиён, ин минтақа мубаддал гардид.

Қосимшоҳ писари Шамсиддин Муҳаммади Курт нафареро бо номи Шамсиддини Сабзаворӣ ба мансаби пир гиROMИДА ба сӯи шарқи Эрон раво кард. Вақте Шамсиддин Сабзаворӣ вориди Бадахшон шуд мардум ба истиқболи ӯ омаданд ва ӯ дар навбати худ мардумро ба пойбандӣ дар кешии исмоилӣ ва байат ба Қосимшоҳи Курд даъват кард. Пас аз ин ӯ дар дараҳои Ҳиндукушу Помир, Кашмиру Ҳиндустон ба анҷоми маъмурият пардохт [2,с.117-119].

Агарчӣ Бадахшон ба забти Темуриён ва Шайбониён даромада бошад ҳам, аммо муқовимати худро ҳамеша идома медодаанд. Аз ҷумла соли 1508 идораи Бадахшон ба дасти яке аз доиёни исмоилӣ Шоҳ Разиуддин ибни Тоҳир яке аз имомони Муҳаммадшоҳ гузашт, ки номбурда дар соли 1510 дар ҷанг кушта шуда, идораи Бадахшон ба дасти темуриёни маҳаллӣ гузашт, ки мардуми минтақаро озор медоданд [35,с.326]. Баъди ин шикастҳо исмоилияи Бадахшон аз мубориза ба хирқаи суфия даромаданд [30,с.227].

Акнун имомони исмоилии Қосимшоҳӣ дар Анҷодун, дар маркази Эрон наздикии Қум асрҳои XV-XVI қувват гирифтанд [36,с.136]. Иловатан, ба ин халифаи фотимӣ Мустансар Биллоҳи II (1036-1094) низ барои тақвияти кешии исмоилӣ барои таблиғи ин мазҳаб доиёни муътамади хешро ба минтақаҳои мухталифи Афғонистон, Эрон ва Осиёи Миёна фиристод [30,с.235].

Қудрати исмоилиён хатаре барои Сафавиён низ буд, соли 1519 Исмоили Сафавӣ (1501-1524) дастури қатли Шоҳ Тоҳир маъруфтгарин имомии назорӣ қосимшоҳиро содир кард, ки Шоҳ Тоҳир ба Аҳмаднаго ри Ҳиндустон фирор карда, дар онҷо ба таблиғи кешии исмоилияи назорӣ идома дод. Дар замони дар ин ҷо будани ӯ чанд нафар аз доиёни Бадахшон монанди Мирзо Суфӣ, Мирзо Муҳаммад Кобулӣ, Саид Ҳайдаршоҳ, Саидшоҳ Муҳаммад ва бархе дигар аз Бадахшонӣҳо ба дидори ӯ омаданд [2,с.129-131].

Дар ҳамин давра нафаре, ки назди халифаи фотимӣ мақоми бузургеро доштааст, ин Муҳаммадризо ибни Султонхусайни Ғуриёни Ҳиротӣ будааст, ки ба унвони Хайрхоҳи Ҳиротӣ шоир ва доии маъруфи исмоилии назорӣ дар ғарби Афғонистон мебошад. Халифаи фотимӣ Мустансар Биллоҳи II аз ӯ ба унвони ҷойниши падари худаш дар Афғонистон зикр намудааст [30,с.253]. Аз ин доии маъруф “Пандиёти ҷавонмардӣ” маҷмуаи панду андарз бо хати назорӣ дар Бадахшон ва дигар минтақаҳои исмоилинишини Афғонистон маҳфуз мебошанд.

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки исмоилиён ханӯз аз бунёди ин мазҳаб, бо гузашти камтари вақт дар сарзамини Бадахшон бо назардошти шароити ҷуғрофии минтақа ҳузур ёфта, қувваи асосии сиёсӣ ва маънавӣ гардида буданд, ки дар муҳофизати сарзамини худ алайҳи аҷнабиён истодагарӣ менамуданд.

Адабиёт:

1. Ҳабибӣ Абдулхай. Афғонистон баъд аз ислом . Дар ду чилд. Кобул, 1357;
2. Фидой Хуросонӣ. Ҳадоят ал-муъминин ал-толибин. Тасхехи Александр Семёнов. Ҷ.1. Техрон: Асотир. 1362;
3. Хоча Низомулмулки Тусӣ.. Сиёсатнома. Тасхехи Чаъфар Шаор. Ҷ. 1. Техрон: Ширкати саҳҳомии китобҳои чайбӣ. 1380;
4. Poona wala, Bio,p.33. Al-Namadani some unknown ismaili authors p.p.365-369;
5. Носири Довуди Абдулмаҷид. Ташаюъ дар Хуросони аҳди Темуриён. Ҷ. 1. Машҳад: Остон Қудси Разавӣ. 1378;
6. Каландаров Х. Исмаилизм и персидско-таджикская литература X - XII вв. (к проблеме взаимодействия религиозного и художественного мышления). 324.стр. Душанбе.2015;
7. Мухаммадхоҷаев, А. Авзои маънавӣ ва тарзи тафаккури аҳди Сомониён // Фалсафа дар аҳди Сомониён / А. Мухаммадхоҷаев. - Душанбе: Дониш;
8. Сосониён дар оинаи таъри.-Хучанд. 1998.670 с.;
9. Паноҳӣ, Мухаммад Аҳмад. Ҳасани Саббоҳ (чехраи шигифтангези таърих)/ М.А. Паноҳӣ. -Техрон: Китоби намуна, 1371;
10. Нозир Арабзода. Чаҳони андешаи Носири Хусрав. Душанбе, «Нодир», 2003. 259 с. 11Абуфазл Мухаммад ибни Ҳусайн Байҳақӣ. Таърихи Байҳақӣ. Ҷ.4. Техрон: Интишороти ҳавочу. 1370;
12. Абулҳасан Алӣ ибни Зайди Байҳақӣ. Таърихи Байҳақӣ. Тасхехи Аҳмад Баҳманёр. Техрон: Китобфуруши фуруғӣ. Бито;
13. Ҷон Нурман Ҳолистар. Ташаюъ дар Ҳинд. Тарҷумаи Азрамидхат Машоих Фаридани. Техрон: Маркази наشري донишгоҳӣ. 1373;
14. Ибни Асир Азоуддин Алӣ. Ал-комил фи-таърих. Бейрут. 1965. Ҷ.10. С. 524;
15. Бертельс, Е.Э. История персидско-таджикской литературы / Е.Э.Бертельс. - М.: Изд-во Восточной литературы, 1960. -555 с.;
16. Лауст, А. Религиозные волнения в Багдаде в IV-V вв. / А. Лауст // Сб.: Мусульманский мир. -М.: Наука, 1981;
17. Бертельс, А.Е. Насири Хусров и исмаилизм / А.Е. Бертельс. -М.: Изд-во Восточной литературы, 1959. -290 с.;
18. Строева, Л.В. Государство исмаилитов в Иране в XI- XIII вв. / Л. В. Строева. -М: Наука, 1978. -274 с.;
19. Оштиёнӣ, Аббос Иқбол. Таърихи Эрон. Техрон: Нигоҳ. 2009. 1124 саҳ. Саҳ.580;
20. Аббос Парвиз. Таърихи Дайлама ва Ғазнавиён. Ҷ. 4. Техрон: Интишороти илмӣ. 1363;
21. Закариё ибни Мухаммад ибни Маҳмуди Қазвинӣ. Осор ал-булод ва ахбор ал-аъбод. Тарҷумаи Чаҳонгир Мирзо Қочор. Ҷ. 1. Техрон: Амири Кабир. 1373;
22. Минҳочусироч Ҷузҷонӣ. Табақоти Носирӣ. Тасхехи Абдулхай Ҳабибӣ.- Техрон: дунёи китоб. 1363;
23. Маршал Г. Ҳочсан. Фирқай исмоилия. Тарҷумаи Фаридун Бадроҳ. Техрон:

Китобфурӯши Техрон. 1343;

24. Саид ибни Абдуллоҳи Алшаъри Алқумӣ. Китоб ал-мақолот ал-фуруқ. Ба тасҳеҳи Муҳаммадҷавод Машкур. Техрон.1963;

25. Иванов В. Носири Хусрав ва исмоилиён. Исмоилия дар таърих. Тарҷумаи Яъқуб Ожанд. Техрон. 1343;

26. Басир Аҳмад Давлатободӣ. Шиносномаи инқилоби Афғонистон. Қум: Муаллиф. 1373;

27. Фарҳод Дафтарӣ. Таърих ва ақоиди исмоилия. Тарҷумаи Фаридун Бадрой. Ч.1. Техрон: Фурӯзон. 1378;

28. Алавии Балхӣ, Абуалмаоли Муҳаммад ибни Неъмат. Баён ал-доиён. Ба тасҳеҳи Муҳаммадтақии Донишпажӯҳ. Техрон. 1376;

29. Ivanov W. Umm al-Kitab. Der Islam,1936. No.23.pp.1-32;

30. Фарҳод Дафтарӣ. Мухтасаре дар таърихи исмоилия. Тарҷумаи Фаридун Бадрой. Ч. 1. Техрон: Фурӯзон. 1378;

31. Муҳаммад Алии Кундузӣ. Иршод ал-толибин ва зикр аъма ал-Тоҳирин. (Нусхаи дастнавис мавҷуд дар пажухишгоҳи улуми инсонӣ дар Хоруғ;

32. Ориф Томар. Ал-имома фи ал-ислом. Бейрут ва Бағдод. Бито;

33. Ҷувайнӣ, Алоуддин Атомалик. Таърихи Ҷаҳонкушо. Ҷ.3;

34. Иқбол Оштиёни Аббос. Таърихи муғул. Ч.4. Техрон. Амири Кабир.1365;

35. В.Бартол. Гузидаи мақолоти таҳқиқотӣ. Тарҷумаи Карим Кишоварз. Техрон: Бито. 1358;

36. Яздӣ, Шарафиддин Алӣ; Зафарнома; ба кушиши Муҳаммад Аббос, ҷилди 1 ва 2, Техрон: Интишороти Амири Кабир, 1336 шамсӣ, ҷилди аввал 587 саҳ. ҷилди дуввум 543.

ПРОНИКНОВЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСМАИЛИТОВ В МАВЕРАННАХРЕ И ХОРАСАНЕ В X-XV ВВ

ОДИНАЕВ ДЖАМШЕД,

соискатель Института истории, археологии и
этнографии им. А.Дониша НАНТ,

734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33,

Тел.: (+992) 901-02-19-79. E-mail: jamshed79@bk.ru

Основной целью данного исследования является комплексный историко-сравнительный анализ исмаилизма в Центральной Азии (на примере Бадахшана) в его динамике, с учетом современной ситуации. Однако последние десятилетия свидетельствуют об устойчивом увеличении материалов для исследования истории исмаилизма. Наши исследования привели к значительному пересмотру и оценке природы и степени важности исмаилитов в истории Ислама. Однако изучение исмаилизма все еще остается главной проблемой, которая не возникает в исследованиях большинства других мусульманских групп.

Несмотря на трудности, мы можем теперь надеяться на более ясную картину истории этой выдающейся секты. Данная статья не пытается представить полную историю Исмаилитов, а дать возможность исследователям показать историческое значение данного общества и веры, выдвигая на первый план ее особенности, сделать еще немало научных находок в области отечественной истории, в частности истории изучения распространения исмаилизма в Центральной Азии, в том числе Мавераннахр и Хорасана.

Ключевые слова: *Исмаилизм, Мавераннахр, Хорасан, Хасан Саббах, Тугралбек, Низамулмулк, крепость, Аламут, Бадахшан.*

**THE ENTRY AND ACTIVITIES OF THE ISMAILIS IN MAVERANNAHR AND
KHORASAN IN THE XI-XV CENTURIES**

ODINAEV JAMSHED,

Aspirant of the Institute of History,
Archeology and Ethnography named after A. Donish of
National Academy of Sciences of Tajikistan,
Dangara district, Dangara village, 2, block 6,
Phone :(+992) 901-02-19-79. Email: jamshed79@bk.ru

The main purpose of the study is the complex historical and comparative analyses of Ismailism (on the example of Badkhshan) with its dynamic taking into account current situation. However, recent decades have shown a steady increase in materials to study the history of Ismailism. Our studies led to a significant revision and assessment of the nature and importance of the Ismailis in the history of Islam. However, the study of Ismaili is still the main problem that does not arise in the studies of most other Muslim groups.

Despite the difficulties, we can hope now for a clearer picture of the history of this distinguished group. This article does not try to present the complete history of the Ismailis, but to enable researchers to show the historical significance of this society and faith, highlighting its features, to make many more scientific discoveries in the field of national history, in particular the history of studying the spread of Ismailism in Central Asia, including Maverannahr and Khorasan.

Key words: *Ismailism, Maverannahr, Khorasan, Hassan Sabah Tugralbek, Nizamulmulk, fortress, Alamut, Badakhshan.*

УДК: 342.415

**НОВЫЕ ОРИЕНТИРЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ
СОЦИАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

УМАРОВА МАНИЖА САЙДАХМАДОВНА,
соискатель кафедры экономико-статистического анализа
Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан
Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Насир 33.
Тел.: 992-908-22-32-18 ; E-mail: manii.98101@mail.ru

Республика Таджикистан конституционно декларировала себя в качестве социального государства. Социальное государство обязано в силу своего статуса проводить развернутую и действенную социальную политику, выражающуюся как в механизме правового регулирования, так и в организации надлежащего государственного управления. В связи с этим следует отметить то важное обстоятельство, что на всенародном референдуме 6 ноября 1994 года была принята новая Конституция Республики Таджикистан, ставшей фундаментом для формирования социального законодательства независимого Таджикистана, действий международного права и реформы отраслевого законодательства в Таджикистане. Предмет социального законодательства составляют общественные отношения в социальной сфере. Анализ показывает, что социальная сфера - сложное, многогранное явление, и по своей структуре, и по широкому кругу функций. Социальное законодательство представляет собой составную часть системы законодательства Республики Таджикистан, включающую комплексные образования и отрасли законодательства, которые на правовом уровне регламентируют базовые общественные отношения в сфере социальных гарантий в государстве, возникающие в процессе создания условий для нормального материального и духовного развития человека, как личности.

Ключевые слова: Социальное законодательство, история, граждане, государство, участники, страна, исполнитель, конституция, статья, здоровье, образование, акты, кодификация, парламент.

Социальное законодательство Республики Таджикистан является продуктом длительного исторического развития, тесно связанного с возникновением и совершенствованием концепции социального права и социального государства.

Все последние годы парламент Республики Таджикистан уделяет повышенное внимание качеству законодательства. Это выражается в мониторинге правоприменительной практики, в систематической работе по анализу и обобщению информации, с целью выявления соответствия принимаемых законов планируемому результату ожиданиям участников законодательного процесса.

Гарантии социальных прав гражданам являются главными составляющими социального законодательства страны как фундамента социальной защиты, являющегося одной из основных функций и обязанностей каждого государства. При этом следует отметить, что система социальной защиты в Таджикистане находится на начальной стадии реформирования, результаты которого контролируются на исполнительном и законодательном уровнях, а также измеряется фактическим положением системы. Необходимо признать некоторые важные достижения по данному направлению, особенно заявленную Правительством поддержку реформам, отраженных в программных документах, содержащих приоритетные обязательства по

сотрудничеству с международными донорами в разработке и принятии новых законодательных и подзаконных актов.

Одновременно начался процесс реформы с переменным успехом, в то же время существенные положительные изменения, бесспорно, имеют место. Например, снижение уровня бедности до 30 %, улучшение качества предоставляемых социальных услуг, в том числе в сферах образования, медицины, создания дополнительных рабочих мест, социально ориентированная бюджетная политика и другие.

Современная система социальной защиты в Таджикистане основана на Конституции страны, принятой в 1994 г., статья 1 которой провозглашает, что «Таджикистан социальное государство, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека» [1 ст. 126].

Конституция также закрепляет такие права в социальной сфере, как право на труд, выбор профессии, работу, охрану труда и социальную защиту от безработицы. Заработная плата не должна быть ниже минимального размера оплаты труда. Всякие ограничения в трудовых отношениях запрещаются. За равный труд выплачивается равная оплата. Никто не может быть привлечен к принудительному труду за исключением случаев, установленных законом. Использование труда женщин и несовершеннолетних на тяжелых и подземных работах, а также на работах с вредными условиями труда запрещается. В статье 39 определяются такие гарантии социального обеспечения как социальное обеспечение в старости, в случаях болезни, инвалидности, потери трудоспособности и кормильца, а также в других случаях, установленных законом. Конституция также закрепляет право на жилище [2 ст. 36], право на охрану здоровья [3 ст. 38], право на образование [4 ст. 44].

Признается, что наиболее важным элементом обеспечения качества законодательных актов должна стать система мер по его кодификации. Усиление внимания парламентариев к качеству законодательных актов не случайно, и объясняется причинами как внутреннего, так и внешнего свойства: неуклонном росте количества принимаемых законодательных актов и общемировым процессом глобализации, способствующим сближению правовых систем и правотворческого процесса демократических государств, закреплению в них принципов правового и социального государства.

Кодификация – это оптимальный способ совершенствования законодательства о социальном обеспечении. Необходимость кодификации социального законодательства, а не других способов систематизации, Ю.В. Васильев объясняет «техничко-юридическим и содержательным состоянием отраслевых правовых нормативных правовых актов, что свидетельствует о бесперспективности их упорядочения в хронологическом, предметном и ином порядке вне концептуального пересмотра самой их системы» [5 ст. 11].

Говоря о видах систематизации, следует отметить, что «в зависимости от используемого в юридической практике способа систематизации нормативных правовых актов выделяют следующие ее виды: общепризнанные – инкорпорация и кодификация. Ряд авторов относят к виду систематизации учет нормативных правовых актов. Значительное количество авторов выделяют консолидацию» [6 ст. 10].

Кодификация в Республике Таджикистан проводится согласно требованиям переходного времени и достижениям правовой науки. При этом «важным фактором её детерминации стали изменения в политической, экономической и социальной жизни государства и общества, а также основные концептуальные положения, такие, как

уважение прав и свобод человека и гражданина, приоритет личности во взаимоотношениях с государством, разделение государственной власти, приоритет общепризнанных принципов и норм международного права над внутригосударственным. Кодифицированное правотворчество, в первую очередь, было в исследуемый период ориентировано на закрепление общечеловеческих и национальных ценностей» [7 ст.24].

Процесс преобразования общества отражается в существовании многочисленных закономерностей социально-правового характера. Параллельно с развитием новых политических, социальных, экономических и духовных предпосылок необходимых для формирования правового государства обновляется и содержание нормативного материала, модифицируются тенденции его совершенствования и развития. Это является необходимостью строгого обеспечения верховенства закона во всех сферах жизни общества; унификация, интенсификация и специализация законодательства; противоречивость и конкурентоспособность его структур; увеличение количества технических и правовых норм. Данные тенденции условно могут быть подразделены на три большие группы:

1. интенсификация, всестороннее усиление законодательного приоритета и стремление к стабильности;

2. специализация законодательства с его различными формами проявления: дифференциация, спецификация, детализация;

3. правовую унификацию и связанные с ней процессы: универсализация, генерализация, интеграция, издание комплексных нормативных актов.

Некоторые программные документы, излагающие стратегические приоритеты, принятые Правительством Таджикистана для национального развития в области социального законодательства, в настоящее время действуют. Социальная защита была определена в качестве приоритетного направления в основных национальных программных документах, создавая, таким образом, основу национальной политики для усиления работы государственных структур, гражданского сектора и других заинтересованных сторон, по отношению к реформированию системы.

Так, в 2000 г. Таджикистан подписал Декларацию Тысячелетия ООН наряду с 191 страной, приняв обязательство достигнуть к 2015 году глобальных Целей развития тысячелетия (ЦРТ), таких как:

1) ликвидация крайней нищеты и голода;
2) обеспечение всеобщего начального образования;
3) поощрение равенства мужчин и женщин и расширение прав и возможностей женщин;

4) сокращение детской смертности;

5) улучшение охраны материнства;

6) борьба с ВИЧ/СПИДОМ, туберкулезом, малярией и другими заболеваниями;

7) обеспечение экологической устойчивости;

8) формирование глобального партнерства в целях развития[8].

Во исполнение настоящего документа была принята Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. Этим документом определены основные приоритеты развития социальной сферы, на реализацию которых направлены экономическая идеология, базовые принципы и комплекс мер, указанных в Национальной стратегии развития на период до 2030 г. К ним относятся: образование, здравоохранение, занятость борьба с коррупцией, обеспечение

продовольственной безопасности и питание, эффективное управление, социальная защита населения и др.[9]

В соответствии с указанными обязательствами следует привести Национальную стратегию развития Республики Таджикистан на период до 2030 года от 1 декабря 2016 года, в рамках которой предполагается привлечь инвестиции для развития социальной сферы в размере 118,1 миллионов долларов[10].

Несмотря на определенный прогресс по ЦРТ, остается ещё значимым ряд проблем, таких как качество образования и здравоохранения, оставляющее желать лучшего, материнская и детская смертность, заболеваемость туберкулёзом, особенно в сельских регионах, рост ВИЧ/СПИДА, инфекций, передающихся половым путем, и неинфекционных заболеваний (НИЗ). Доступ к услугам образования все еще ограничивается слабым ростом числа дошкольных учреждений, недостаточным развитием школьной инфраструктуры, низкой квалификацией учителей. Коэффициент посещаемости школ невысок, особенно в зимний период. Большое количество школ и медицинских учреждений в сельской местности работают в неудовлетворительных санитарных условиях, не имеют обеспеченности системами теплого водоснабжения.

Одним из основных факторов, отрицательно воздействующих на меры по достижению новых ЦРТ, является дефицит электроэнергии в осеннее зимний период и ограниченный рынок ее сбыта весной и летом. Кроме того, создание возможностей для продуктивной занятости населения остаётся ключевой, трудно решаемой задачей, реализация которой способствует дальнейшему сокращению бедности.

Остается проблемой хроническое недоедание 26% населения и острое недоедание (гипотрофия) 10% детей в возрасте до пяти лет. В этой связи многие женщины и дети страдают от недостатка микроэлементов в рационе продуктов, следствием чего является высокий уровень анемии и дефицита йода. Это существенно отражается на экономике Таджикистана, ущерб которой составляет 41 млн. долларов США ежегодно из-за потери работоспособности и производительности труда [11].

Проблемы неравного доступа к материальным (земля, финансы и др.) и нематериальным (образование, здравоохранение и др.) видам ресурсов являются сдерживающим фактором не только для развития женщин, но и развития всего общества и экономики в целом. Соответственно необходимым условием продвижения тендерного равенства становится гармонизация целей и задач социально-экономических и тендерных стратегий и программ.

В разрезе регионального развития сохраняются существенные различия в качестве воды, используемой городским и сельским населением для хозяйственно-питьевых целей, в уровне показателей социальной инфраструктуры и доходов. При этом более высокий демографический рост населения в сельской местности обуславливает проблему занятости ее жителей. По итогам 2014 года наблюдалась недостаточная задействованность людского потенциала в 28 сельских районах в экономическом развитии страны по интегральному показателю, учитывающему душевой спрос, налоговые поступления и объемы жилищного строительства, который в целом в 19 из них ниже средне республиканского уровня. В частности, соответствующий показатель в 10 районах (Бохтар, Вахш, Лахш, Деваштич, Кубодиён, КухистониМастчоҳ, Темурмалик, Таджикобод, Вандж и Ишкашим), где доля населения составляет 11,5 % от общей численности 8,5-миллионного населения страны, был на 50 % ниже [12].

Согласно концепции социальной защиты населения в Республике Таджикистан

(2010) в качестве основной цели реформирования системы социальной защиты должны формироваться государственные стандарты. В ней указываются приоритеты семейной и демографической политики, направленной на регулирование рынка труда, доходов, занятости и уровня безработицы, кроме того, созрела необходимость создания многоуровневой пенсионной системы, проведения мер по совершенствованию системы государственного социального страхования и адресной социальной помощи. При этом особое внимание уделено соответствующей статистике, без которой невозможно адекватно реагировать и регулировать взаимоотношения в социальной сфере [13].

Как отметил Президент Республики Таджикистан, Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон в своём послании «реализация мер, намеченных в рамках «Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» и «Среднесрочной программы развития Республики Таджикистан на 2016-2020 годы» создали условия для того, чтобы мы проделали устойчивые шаги в направлении достижения высшей цели, то есть повышения уровня и улучшения качества жизни славного народа Таджикистана. За прошедшие годы денежные доходы населения увеличились в более чем 2 раза, а средняя заработная плата одного работника на 2,4 раза. Остаток сбережений в банковской системе страны в 2019 году составил 9,5 миллиарда сомони, и за последние 7 лет увеличился на 45 процентов. Уровень бедности снизился до 27,5 процента, а средняя продолжительность жизни повысилась до 75 лет. Вместе с тем, согласно данным, в период независимости общий показатель смертности снизился почти в 2 раза, в том числе смертность детей до пяти лет в 3,2 раза. В этот период население Таджикистана возросло с 5,5 миллионов почти до 9 с половиной миллионов человек, то есть на 70 процентов. [14]

Сейчас мы находимся на стадии завершения первого этапа «Национальной стратегии Республики Таджикистан на период до 2030 года» и начала её второго этапа. В связи с этим Правительству страны поручается до конца 2020 года разработать и принять среднесрочную программу развития на 2021-2025 годы. Правительству страны также поручается с целью скорейшего внедрения цифровых технологий в социально-экономических сферах, как я подчеркивал в прошлогоднем Послании, разработать и осуществить концепцию цифровой экономики и на её основе среднесрочную программу развития цифровой экономики. Объем введенных льгот только в 2016-2018 годах составил более 15 миллиардов сомони, что является финансовым вкладом государства в развитие социально-экономических сфер. Бюджет социального страхования и пенсий, который в 2013 году составлял 1 миллиард 683 миллионов сомони, в 2020 году запланирован в объеме 3,2 миллиарда сомони, что по сравнению 2013 годом в 2 раза больше.

В настоящее время в стране под опекой государства пребывают 700 тысяч пенсионеров, в том числе 148 тысяч инвалидов, 5277 круглых сирот и 74 тысячи сирот. Также, для улучшения социальных условий пенсионеров страны предлагаю с 1 сентября 2020 года минимальный и максимальный размер пенсий по возрасту и базовую пенсию, а также трудовые пенсии граждан увеличить на 15 процентов, а заработную плату работников правоохранительных органов и военнослужащих на 10 процентов». [15]

Главный критический отзыв на социальные программные документы, включая реакцию на них международного сообщества доноров, затрагивает два вопроса.:

1. многочисленность целей, изложенных в различных стратегиях, которые могут

оказаться нереалистичными;

2. отсутствие внутренней связи между приоритетами и бюджетом, в котором предусматривается финансовая стабильность.

Более того, не допускаются дополнительные инвестиции в случае возможных коррекций в период их реализации. Отслеживая качество и эффективность выполнения стратегических решений, а также рекомендации международных доноров, Правительство Таджикистана разработало, кроме всех прочих, законы Республики Таджикистан «О социальном обслуживании» и «О государственном социальном заказе».

Следовательно, такой подход к распределению существенных обязанностей является общим, противоречивым и фактически приводит к блокированию законодательства. В качестве одного из вероятных доводов может быть названо отсутствие механизма его реализации. Проблема может быть решена путем внесения поправок к Законам РТ, исходящих от Министерства здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан, а также других государственных или гражданских структур:

При этом Законом не предусмотрено основание для сотрудничества между государственным и частным сектором в процессе предоставления социальных услуг. Об этом свидетельствует анализ Закона РТ «О государственном социальном заказе». Потребность и польза от такого сотрудничества выходит за пределы его реализации. Следует признать, что на данный момент общественные организации, как наиболее вероятные поставщики социальных услуг, недостаточно сильны, а их потенциал ограничен, чтобы стать равными партнерами государства. Аргумент в пользу необходимости партнерства еще более возрастает ввиду ограниченности ресурсов всех сторон отношений. Достаточно напомнить о валовом внутреннем продукте страны, не превышающем 1300 долларов США на одного человека. В этом контексте Закон может помочь в преодолении части данной проблемы, создавая правовую основу для объединения опыта, финансов, времени и других ресурсов, включая волонтерский труд, для достижения одних и тех же целей: предоставление большего числа качественных услуг широкому кругу уязвимых слоев населения.

В заключение можно сказать, что в современных условиях реформирования социального законодательства и трансформации гражданского общества, особенно в переходном периоде, наблюдаются пробелы правового регулирования и его наполняемости механизмами реализации в правоприменительной практике, деструктивный характер которых для социального настроения должен нивелироваться четким разграничением функциональных обязанностей и ответственности за их исполнение между органами государственной власти на всех уровнях.

Отношения по обязательному социальному страхованию возникают:

- у страхователя-работодателя - по всем видам обязательного социального страхования с момента заключения трудового договора с работником;
- у других страхователей - с момента их регистрации страховщиком;
- у страховщика - с момента регистрации страхователя;
- у застрахованных лиц - для всех видов обязательного социального страхования с момента заключения с работодателем трудового договора;
- у лиц, которые самостоятельно обеспечивают себя работой, и иных категорий граждан - с момента уплаты ими или за них страховых взносов.

Выплаты заработной платы являются расчетной базой для начисления 125

страховых взносов. Страхователи начисляют страховые взносы на оплату труда, начисленную по всем основаниям, и по другим источникам дохода, установленными законами о конкретных видах обязательного социального страхования. Правительство Республики Таджикистан определяет виды выплат, на которые не начисляются страховые взносы. Наступление документально подтвержденного страхового случая является основой для выплаты застрахованному лицу страхового обеспечения.

Система дотаций из бюджета является «государственной гарантией устойчивости обязательного социального страхования. В частности, если есть нехватка денежных средств для обеспечения выплат пенсий и пособий, оплаты медицинской помощи, санаторно-курортного лечения и других расходов, дотации из государственного бюджета предусматриваются в размерах, которые позволяют обеспечить выплаты по обязательному социальному страхованию, которые установлены законами о конкретных видах обязательного социального страхования. Вложение временно свободных денежных средств обязательного социального страхования осуществляется только по обязательствам Правительства РТ».

Литература:

1. Конституция Республики Таджикистан от 1994 года с изменениями и дополнениями 2016 года. Душанбе. 2016. 126с.
2. Конституция Республики Таджикистан.- Душанбе, 2016.- С. 36.
3. Конституция Республики Таджикистан.- Душанбе, 2016.- С. 38
4. Конституция Республики Таджикистан.- Душанбе, 2016.- С. 44
5. Васильева Ю.В. Кодификация российского законодательства о социальном обеспечении: теоретические и практические проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук.- М., 2010.- С. 11.
6. Миряхёев М.М., Зойиров Р.Х. Понятие, цели и виды систематизации законодательства: опыт системного анализа // Вестник Таджикского национального университета.- Душанбе, 2013.- № 3/1 (104).- С. 101
7. Нематов А.Р. Кодификация законодательства Республики Таджикистан: исторический и практический аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.- М., 2007.- 24 с.
8. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций от 8 сентября 2000 года.
9. Единый государственный реестр нормативных правовых актов Республики Таджикистан.- Душанбе, 2016.- № 12, ч. 1.- С. 104.
10. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года//Утверждена Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016 года, № 636. – Душанбе: Контраст, 2016
11. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года//Утверждена Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016 года, № 636. – Душанбе: Контраст, 2016
12. О проекте Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года: постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года № 392 // Централизованный Банк Правовой информации. ADLIA. Версия 7.0.
13. Концепция социальной защиты населения Республики Таджикистан от 29 декабря 2006 года №783 // Централизованный Банк Правовой информации. ADLIA.

Версия 7.0.

14. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли 26.12.2019

15. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли 26.12.2019

ДАСТУРҶО ВА ЗАМИНАҶОИ НАВИ РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

УМАРОВА МАНИЖА САЙДАХМАДОВНА,
унвончу дар кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва оморӣ
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33.
Тел: 992-908-22-32-18. E-mail: manii.98101@mail.ru

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи конститусионӣ худро ҳамчун давлати иҷтимоӣ эълон кард. Давлати иҷтимоӣ аз рӯи мақоми худ вазифадор аст сиёсати мукамал ва муассири иҷтимоиро, ки ҳам дар механизми танзими ҳуқуқӣ ва ҳам дар ташикили идоракунии дурусти давлатӣ ифода ёфтааст, амалӣ намояд. Дар робита ба ин, бояд қайд кард, ки як ҳолати муҳимро бояд қайд кард, ки дар раёйпурсии умумихалқӣ 6 ноябри соли 1994 Конститутсияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин заминаи ташиаккули қонунгузорию иҷтимоии мустақил қабул карда шуд Тоҷикистон, фаъолияти қонунҳои байналмилалӣ ва ислоҳоти қонунгузорию соҳавӣ дар Тоҷикистон. Мавзӯи қонунгузорию иҷтимоӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иҷтимоӣ мебошанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки соҳаи иҷтимоӣ ҳам аз ҷиҳати сохтор ва ҳам аз ҷиҳати функцияҳо як падидаи мураккаб ва гуногунҷабҳа мебошад. Қонунгузорию иҷтимоӣ ҷузъи ҷудонашавандаи системаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла ташиаккулёбӣ ва шохҳои мураккаби қонунгузорӣ мебошад, ки дар сатҳи ҳуқуқӣ муносибатҳои асосии иҷтимоиро дар соҳаи кафолатҳои иҷтимоии давлат, ки дар раванди ташикили шароит барои рушди мӯътадилӣ моддӣ ва маънавии инсон ҳамчун шахс.

Калидвожаҳо: *иҷтимоӣ, қонунгузорӣ, таърихӣ, шахрвандон, давлатҳо, шишироқчиён, кишварҳо, иҷроия, конститутсия, мақола, тандурустӣ, маориф, санадҳо, кодификация, парламент.*

NEW GUIDELINES AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL LEGISLATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

UMAROVA MANIZHA SAYDAKHMADOVNA,
aspirant of the Department of Economic and Statistical Analysis of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan
Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: 992-908-22-32-18; E-mail: manii.98101@mail.ru

The Republic of Tajikistan constitutionally declared itself as a social state. By virtue of its status, the social state is obliged to pursue a comprehensive and effective social policy, expressed both in the mechanism of legal regulation and in the organization of proper public administration. In this regard, it should be noted that important circumstance that there was adopted a new Constitution of the Republic of Tajikistan at the national referendum on November 6, 1994, , which became foundation for the formation of social legislation of independent Tajikistan, the rule of international law and reform of

sectoral legislation in Tajikistan. The subject of social legislation is public relations in the social sphere. The analysis shows that the social sphere is a complex, multifaceted phenomenon, both structurally and in a wide range of functions. Social legislation is an integral part of the legislation system of the Republic of Tajikistan, which include complex formations and branches of legislation, which at the legal level regulate basic social relations in the field of social guarantees in the state, arising in the process of creating conditions for the proper material and spiritual development of a person as an individual.

Key words: *Social, legislation, historical, citizens, state, participants, country, executive, constitution, article, health, education, acts, codification, parliament.*

УДК: 325

МАСЪАЛАҲОИ МУҲОЧИРАТИ МЕҲНАТӢ ВА ИШТИРОКИ ЗАНҲО ДАР ИН
РАВАНДИ АФЗОИШӢБАНДА

МИРЗОЕВА МЕҲРБОНУ УМАРОВНА,

ассистенти кафедраи идоракунии молияи давлатии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

ш. Душанбе, к. Саид Носир, 33.

Тел.: (+992) 900-64-46-33

Дар мақола масъалаҳои ҳифзи иҷтимоӣ, ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатӣ(занон), гузаронидани тадқиқот оид ба таъсири муҳоҷирати меҳнатӣ, пешгирии хатарҳо нисбати муҳоҷирон(занон ва кӯдакон) танзими вазъи демографӣ ва ҷараёни муҳоҷирати меҳнатӣ мавриди тадқиқот қарор дода шудааст. Масъалаи ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатии кишварамон солҳои охир яке аз муҳимтарин дар ин самт ба ҳисоб рафта, пайваста дар мадди назари роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти дахлдори ҷумҳуриявӣ қарор дорад. Яке аз масъалаҳои, ки иштироки бевоситаи занонро дар раванди муҳоҷирати меҳнатӣ ва рушди оиладорӣ нишон медиҳад, ин истифодаи самараноки маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ аз тарафи занон ва аъзои оилаи онҳо мебошад. Солҳои минбаъда низ Барнома ва Стратегия дар самти муҳоҷирати меҳнатӣ бо дарназардошти ба танзим овардани равандҳои муҳоҷират ва таъмин намудани ҳифзи иҷтимоӣ ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо қабул гардида буданд, ки ҳалли чорабиниҳои он мунтазам дар сатҳи Ҳукумати ҷумҳурӣ мавриди муҳокима ва чораҷӯӣ қарор дорад.

Калидвожаҳо: муҳоҷирати меҳнатӣ, вазъи демографӣ, бозори меҳнат, занони қобили меҳнат, бозомӯзии занҳо, дастгирии иҷтимоии занон.

Тайи даҳсолаҳои охир бо сабабҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва демографию сиёсӣ низ, равандҳои муҳоҷирати аҳоли дар миқёси ҷаҳон ва аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиш ёфта истодаанд. Коршиносони Созмони Милали Муттаҳид таъкид менамоянд, ки дар солҳои 60-уми асри гузашта дар қаламрави давлатҳои ҷаҳон ҳамагӣ 75,5 млн. нафар муҳоҷирон мавҷуд буданд ва то соли 2010 шумораи онҳо то 176,6 млн. нафар зиёд гардид. Дар асоси ояндабинии коршиносони СММ то соли 2050 дар ҷаҳон шумораи муҳоҷирон 405 млн. нафарро ташкил медиҳад, ки ин гуна ҳолат ҷаҳонишавии равандҳои муҳоҷират ва афзалиятнок будани онро барои кишварҳои хориҷи дуру наздик нишон медиҳад. [1]

Масъалаи ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатии кишварамон солҳои охир яке аз муҳимтарин дар ин самт ба ҳисоб рафта, пайваста дар мадди назари роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти дахлдори ҷумҳуриявӣ қарор дорад. Давлати муосири демократии Тоҷикистон тамоми тадбирҳоро баҳри он равона сохтааст, ки тавонад шиддатнокии раванди муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷи кишварро мӯътадил гардонад ва барои расидан ба ин мақсадҳо кӯшиш намуда истодааст, ки дар дохили мамлакат ҷойҳои кории арзандаро ҳарчи бештар таъсис диҳад.

Мутобиқи Консепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа, мақсади асосии сиёсати давлат дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ дар хориҷа аз ҳифзи иҷтимоӣ ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муваққатан берун аз кишвар кор мекунанд, танзими рафтуоии мигратсионӣ, пешгирии муҳоҷирати

гайриқонунӣ, пойдор намудани қонуният ба ҷараёни муҳочират ва фароҳам овардани шароити моддию маишӣ барои муҳочирон иборат мебошад.[2]

Олимон ва таҷрибадорони соҳаи муҳочират бар он ақидаанд, ки ривоч ёфтани ҷараёни муҳочирати меҳнатии мардони кишварамон ба хориҷа вазъи демографии дохили мамлакатро муташанниҷ гардонд ва имрӯз садҳо занону модарон бо фарзандони худ дар ҳолати ногувор ва бе сардори оила боқӣ мондаанд, ки ин гуна вазъият ба ҷомеаи шахрвандӣ таъсири манфии худро мерасонад.

Соли 2006 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ба танзим овардани масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи муҳочирон дар хориҷи кишвар, бо қарори худ аз 31 январи соли 2006 таҳти №61 «Барномаи муҳочирати меҳнатии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2006-2010»-ро қабул намуд. Дар Барномаи номбаршуда ҷорабиниҳои муҳим ба монандӣ:

- гузаронидани тадқиқотҳои маҷмӯии таъсири муҳочирати меҳнатӣ ба рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар ва аз он ҷумла ба оила ва кӯдакони муҳочирон;
- пешгирии хариду фурӯши муҳочирон ва махсусан занону кӯдакон;
- назорати вазъи демографӣ ва ҷараёни муҳочирати меҳнатӣ;
- таҳияи барномаҳои миёнамӯҳлат ва дарозмӯҳлати рушди иҷтимоию иқтисодӣ бо назардошти ҳолати бозори меҳнатии минтақавӣ, инчунин иҷрои дигар ҷорабиниҳои муҳим ба таври возеҳу равшан пешбинӣ карда шуда буданд.

Солҳои минбаъда низ Барнома ва Стратегия дар самти муҳочирати меҳнатӣ бо дарназардошти ба танзим овардани равандҳои муҳочират ва таъмин намудани ҳифзи иҷтимоию ҳуқуқи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо қабул гардида буданд, ки ҳалли ҷорабиниҳои он мунтазам дар сатҳи Ҳукумати ҷумҳурӣ мавриди муҳокима ва ҷорачӯӣ қарор дошт.

Бояд қайд кард, ки муҳочират доимо дар ҳаракат аст ва он асосан дар фасли баҳору тобистон авҷ мегирад. Маҳз дар ин фасли сол шумораи муҳочирони меҳнатии кишварамон дар хориҷа садҳо ҳазор нафарро ташкил медиҳад ва қисми зиёди онҳо охири фасли тирамоҳ ва зимистон ба хонаҳои худ барои истироҳат ва хабаргирии аҳли оила бармегарданд.

Мутаассифона шумораи муайяни муҳочирони меҳнатии кишварамон ба хонадони худ танҳо дар ҳолати дучор шудан ба дардмандию ҳар гуна намуди касалиҳо, инчунин баъд аз пайдо кардани ҷароҳат дар истехсолот бармегарданд. Чунин вазъият ба аҳли хонаводаи муҳочирони меҳнатӣ ва пеш аз ҳама ба занону кӯдакони онҳо душвориҳои зиёд меоварад, ки оқибатҳои он нохуш мебошад. Ҳоло масъалаи мазкур дар ҷумҳурӣ аз ҷониби мақомоти тандурустии аҳоли ба таври ҷиддӣ таҳлил нашудааст ва ин метавонад дар ояндаи наздик ҷомеаро ба яке аз мушкилиҳои вазнин дучор гардонад. Зеро аз падару модари носолим фарзанди носолим таваллуд мешавад ва он барои тараққиёту ояндасозии ҷомеа, тайёр кардан ва омӯзонидани мутахассисони ҷавон дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ монеаҳои зиёдро ба миён оварда метавонад.

Ҷадвали 1.

Маълумот оид ба муҳочирати меҳнатии шахрвандони ҶТ ба хориҷа

Солҳо	Шумораи муҳочирони меҳнатӣ ба хориҷа сафар карда (ҳаз.наф.)	Аз он ҷумла занҳо
2003	347556	18914 (5,4% аз умуми бақайдгирифта шуда)
2004	420622	19753 (4,2%)

2005	412123	23452 (5,6%)
2006	609316	30034 (4,9%)
2007	573953	36725 (6,3%)
2008	646298	41369 (6,4%)
2009	677414	48365 (7,1%)
2010	736446	62278 (8,5%)
2011	750391	86733 (11,5%)
2012	744360	87015 (11,6%)
2013	799698	100875 (13,8%)
2014	670806	106416 (15,8%)
2015	552596	64667 (11,7%)
2016	517308	81851 (15,6%)
2017	487757	68036 (15,1%)

Сарчашмаи маълумот: Отчеты Миграционной службы Республики Таджикистан, 2003 – 2004, 2011 – 2017 г.

Мутобиқи қадвали 1-и дар боло овардашуда баръало дидан мумкин аст, ки дар муддати солҳои охир шумораи занони Тоҷикистон, ки ба муҳоҷирати меҳнатии хориҷӣ равона мегарданд, зиёд шуда истодааст. Агар соли 2003 шумораи занони муҳоҷири тоҷик аз шумораи умумии муҳоҷирони меҳнатии кишварамон танҳо 5,4%-ро ташкил карда бошад, пас аз соли 2013 инчониб шумораи занон дар қараёни муҳоҷирати меҳнатии хориҷӣ аз 13 то 15%-ро ташкил медиҳад ва чунин тамоюли афзоишбанда боиси нигаронӣ мебошад. Чунки ҳарсола шумораи кӯдакон аз ҳисоби набудани модар дар раванди тарбияи фарзанд афзоиш ёфта, ин қисми кӯдакон гурӯҳҳои фарзандони сустварбия ва кӯчагиро зиёд менамоянд. Ҳангоме, ки фарзанди ноболиғ бе назорати падару модар монда бошад, пас ӯ ба ҳар гуна ҷиноят ва бегоҳагӣ даст мезанад ва ояндаи чунин фарзандон метавонад пурра вайрон карда шавад.

Занони муҳоҷири кишварамон асосан дар фасли тобистон ба муҳоҷират рафта, ба қорҳои мавсимӣ ба монанди: қамбоварии маҳсулоти хоҷагии қишлоқ, ҷаҳолият дар соҳаи савдо, таъминоти хӯроқи умумӣ, қор дар соҳаи тандурустии аҳоли ва хизматрасонии шаҳрвандӣ ҷалб карда мешаванд. Зани тоҷик маҷбур аст, ки имрӯз дар қатори мардон муҳоҷири меҳнатӣ шавад, зеро бе шавҳар мондан, мушкилоти рӯзгор ва надоштани имконияти хӯрондану пӯшондани фарзандон, набудани ҷои қор бо маоши арзанда ва дигар омилҳои водор месозанд, ки занону духтарон хонадони худро тарк намуда, ба дигар кишварҳо равона гарданд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати дар дохили мамлакат ҳар чӣ зиёдтар ба шуғл фаро гирифтани шаҳрвандон ва аз он ҷумла занони кишварамон, пайдарҳам Барномаҳои муҳталифро дар ин самт қабул менамояд. Бо ин мақсад, 26 октябри соли 2017 таҳти №499 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи давлатии мусоидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2019» ба тасвиб расонида шуд, ки банди 5-уми он бевосита оид ба масъалаи мусоидат намудан ба занон пешбинӣ карда шудааст, аз он ҷумла:

- мусоидат ҷиҳати бо қори доимӣ таъмин намудани занон аз ҳисоби ҷойҳои қорӣ холии мавҷудбуда (32,5 ҳазор нафар);

- дастгирии ташаббуси занон дар ташкили қорҳои соҳибқорӣ ва худшароғӣ (31,1 ҳазор нафар);

- дастгирии иҷтимоии занон тавассути ҷудо кардани маблағпулӣ барои бекорӣ (6,4 ҳазор нафар);

- ҷалб намудани занони қобили меҳнат барои рушди касбу ҳунарҳои мардумӣ;

- ҷорӣ намудани фаъолияти иттилоотӣ ва ҳуқуқии тарбияи занон, инчунин ҳалли дигар ҷорабиниҳо оид ба ҷалб намудани занони кишварамон дар фаъолияти қорӣ дохили кишвар, ки шумораи занони муҳоҷири меҳнатӣ паст карда шавад.

Ба ғайр аз он, занон имконият доранд аз рӯи 40 номгӯӣ ихтисосҳои мавриди талаботи бозори меҳнат роҳхат гиранд, ба монанди: дӯзанда, дӯзанда – бурранда, зардӯз, қолинбоф, бофанда, ошпаз, котиба – коргузор, ҳисобчӣ, қаннод, нонпаз, фермер – соҳибкор, оператори мошинҳои электронӣ ҳисобӣ, оператори коркарди меваю сабзавот, маҳсари муолиҷавӣ, ходими хурди тиб ва дигарҳо.

Яке аз масъалаҳои, ки иштироки бевоситаи занонро дар раванди муҳоҷирати меҳнатӣ ва рушди оиладорӣ нишон медиҳад, ин истифодаи самараноки маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ аз тарафи занон ва аъзои оилаи онҳо мебошад. Мутобиқи таҳқиқотҳои гузаронидашудаи Маркази таҳқиқоти стратегӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, оилаҳои муҳоҷирон маблағҳои ба ватан интиқол додашудаи муҳоҷирони меҳнатиро ба чунин тарз истифода бурдаанд:

- 22% - барои таълим ва тансиҳатӣ,
- 20% - маводҳои хӯроқа,
- 20% - либос, пойафзол, маҳсулоти хоҷагӣ, техникаи хонагӣ,
- 12% - тӯй ва иди миллӣ, маросими дафн,
- 10% - харидорӣ, сохтмон ва таъмири хона,
- 9% - ба амонат гузоштани маблағ / дар бонк нигоҳ медоранд ва ё дар хона,
- 7% - рушди соҳибкорӣ.

Чи тавре, ки дида мешавад, занон ва аъзои оилаҳои муҳоҷирони меҳнатӣ дар аввал барои таълим ва тансиҳатӣ маблағи зиёдтарро сарф менамоянд ва ин гуна тақсимоли маблағ дар оила хуб баҳодихи карда мешавад. Зеро, барои ҳаёти инсон ва ояндаи зисти дурахшони он, саломатӣ ва касбу ихтисоси замонавӣ ниҳоят заруранд, ки маҳз аз онҳо зиндагии хуб ва ё нохуби шаҳрвандон вобастагӣ дорад. Ҳамзамон, қайд кардан ба маврид аст, ки 56%-и оилаҳо дар Тоҷикистон тавассути маблағҳои гузаронидашудаи муҳоҷирони меҳнатии кишварамон зиндагии худро дар сатҳи хуб нигоҳ дошта истодаанд ва ин моро водор месозад, ки доир ба ҳалли масъалаҳои муҳоҷират тадбирҳои иловагӣ андешида, иҷрои онҳоро сари вақт амалӣ намоем.

Мақомотҳои дахлдори давлатӣ дар нақшаҳои ҷорӣ ва ояндаи худ нисбати баланд бардоштани таҳассуси занон ва духтарон, омӯзонидан ва бозомӯзии онҳо ба касбу қори замонавӣ, ки дар бозори меҳнат талабот дорад, ба қайд гирифтани ва таъмин кардани занону духтарони бекор бо ҷои қори доимӣ ва умуман дастгирии ҳаматарафаи онҳо дар ҷомеа ҷорабиниҳои иловагӣ меандешанд ва кӯшиш менамоянд, ки зани тоҷик дар ҳаёти худ ҳарчи камтар ба душвориҳои шикастхӯриҳои рӯзгор дучор гардида, ҳаёти ошоштаю созандаи худро дар оила нигоҳ дорад.

Адабиёт:

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 феввали соли 2001, №242 «Дар бораи тасдиқи Консепсияи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа».
2. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.//Демографический ежегодник, 2010.

3. Отчеты Миграционной службы Республики Таджикистан, 2003 – 2004, 2011 - 2016 гг.
4. Бобоев А.А. Мухочирати ахоли дар Чумхурии Тоҷикистон, // Матбааи ҳисоби хочагии Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Чумхурии Тоҷикистон, Душанбе, 2006.- С. 19-20.
5. Бабаев А.А. Мироя миграционна глобализация и ее эффективное использование в странах назначения и происхождения. // журнал «Экономика Таджикистана», №4. 2018. – С. 143.
6. Источник: Центр новостей ООН, от 29. 11. 2010 года.

ВОПРОСЫ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ И УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН В ЭТОМ УСИЛИВАЮЩИМСЯ ПРОЦЕССЕ

МИРЗОЕВА МЕХРБОНУ УМАРОВНА,
ассистент кафедры управления государственными финансами
Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан
г. Душанбе, ул. Саид Носир, 33.
Тел: (+992) 900-64-46-33.

В статье рассматриваются вопросы социальной защиты, правового статуса трудовых мигрантов (женщин), проведения исследования влияния трудовой миграции, предотвращения рисков для мигрантов (женщин и детей), регулирования демографической ситуации и процесса трудовой миграции. Вопрос социально-правовой защиты трудовых мигрантов нашей страны в последние годы является одним из важнейших в этой сфере и постоянно находится на рассмотрении Правительства Республики Таджикистан и других профильных республиканских органов. Одним из вопросов, свидетельствующим о прямом участии женщин в процессе трудовой миграции и развития семьи, является эффективное использование денежных переводов женщинами и их семьям. В последующие годы были приняты Программа и Стратегия в области трудовой миграции, с учетом регулирования миграционных процессов и обеспечения социально-правовой защиты трудовых мигрантов и их семей, реализация которых регулярно обсуждается на уровне Правительства.

***Ключевые слова:** трудовая миграция, демографическая ситуация, рынок труда, трудоспособные женщины, переподготовка женщин, социальная поддержка женщин.*

ISSUES OF LABOR MIGRATION AND WOMEN'S PARTICIPATION IN THIS DEVELOPING PROCESS

MIRZOEVA MEHRBONU UMAROVNA,
assistant of the Department of Public Finance Management of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 900-64-46-33.

The article examines the issues of social protection, the legal status of labor migrants (women), research of the impact of labor migration, prevention of risks for migrants (women and children), regulation of the demographic situation and the process of labor migration. The issue of social and legal protection of labor migrants in our country is one of the most important in this area recent years and is constantly being considered by the leadership of the Government of the Republic

of Tajikistan and other specialized republican bodies. One of the issues indicating the direct participation of women in the process of labor migration and family development is the effective use of remittances by women and their families. There were adopted Program and Strategy in the field of labor migration in following years, taking into account the regulation of migration processes and the providing of social and legal protection of labor migrants and their families, the implementation of which is regularly discussed at the Government level.

Key words: *labor migration, demographic situation, labor market, able-bodied women, retraining of women, social support for women.*

ИЛМҶОИ СИЁСӢ - ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 327.32

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ВНЕШНЕЙ И ОБОРОННОЙ ПОЛИТИКИ ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ИРАН: ДЕТЕРМИНАНТЫ И ОСОБЕННОСТИ

БОБОЗОДА ФАРИДУН ТОЛИБДЖОН,

кандидат исторических наук, доцент,
директор Института политических процессов, дипломатии и глобализации

Академии государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан,

734003, г. Душанбе, улица Саида Носира, 33.

Тел.: (+992) 901-11-20-02. E-mail: bfarid@list.ru

ТОЖИЕВ ЭРКИНЖОН ИХРОМОВИЧ,

кандидат исторических наук

Статья посвящена анализу основных положений внешнеполитической концепции современного Ирана. В контексте участия Ирана в современных процессах трансформации международных отношений и глобализации, рассмотрен процесс формирования «атомного портала» для входа в мировую политику и основные проблемы становления Ирана как нового регионального лидера.

В статье отмечается, что современная внешняя политика Исламской Республики Иран отличается многоуровневой системой и рядом особенностей, изучение которых является очень важным, в целях выявления приоритетов и направлений его внешней политики. Нужно отметить, что внешняя политика Ирана сильно переплетена с его оборонной политикой, что осложняет задачи исследования.

***Ключевые слова:** внешняя политика, концепция созидательного взаимодействия, «атомный портал», Исламская Республика Иран, внешняя политика, Ближний Восток, оборонная политика, КСИР.*

Современная внешняя политика Исламской Республики Иран отличается многоуровневой системой и рядом особенностей, изучение которых является очень важным, в целях выявления приоритетов и направлений его внешней политики. Нужно отметить, что внешняя политики Ирана сильно переплетена с его оборонной политикой, что осложняет задачи исследования.

Политика национальной безопасности Ирана является продуктом частично совпадающих, а иногда и конкурирующих приоритетов, таких как идеология иранской исламской революции, восприятие угроз режиму и стране, а также давние национальные интересы в ближневосточном регионе. В связи с этим нужно определить цели и задачи, которые поставлены высшим политическим руководством этой страны. К ним можно отнести:

- стремление Ирана сдерживать или воспрепятствовать любым попыткам вторжения или запугивания Ирана или призывам к смене существующего режима;

- использование региональных конфликтов для достижения более важной цели, а именно свержения властной структуры на Ближнем Востоке, которая, по

утверждениям иранского руководства, благоприятствует США, Израилю, Саудовской Аравии и другим арабским государствам региона;

- попытка восстановить «величие» Ирана, напоминая древние персидские империи;
- оказывать материальную поддержку дружественно настроенным по отношению к Ирану режимам и вооруженным группировкам в регионе.

Следует подчеркнуть, что современная внешняя политика Ирана зиждется на доктрине «хомейнизма». Как отмечает, профессор С.С.Ятимов «хомейнизм, как идеологическая основа этой революции представляет собой целостную религиозно-политическую систему философских и социально-политических идей и взглядов. Именно он составил впоследствии стержень внешнеполитической концепции Исламской Республики Иран (ИРИ), начал оказывать значительное влияние на становление идеологических и геостратегических элементов нового миропорядка, на характер деятельности исламистских партий и движений современного мира»[17, С.5].

Как отмечают исследователи «при президенте ИРИ Х. Рухани (с 2013 г. до настоящего времени) фактически завершилось формирование исламской внешней политики, возникла «тоухидная дипломатия» и завершена исламизация этой сферы государственной власти, а также огромное значение давалось и дается экономической политике. В основе экономической политики Х.Рухани лежит неолиберально-авторитарная доктрина, основанная на категории безопасности. Программа экономического развития Х.Рухани подчиняется примату национальной безопасности. Во внешнеполитической доктрине Х.Рухани важное место занимает проект «Иранско–исламское развитие», который должен превратить Исламскую Республику Иран в страну, которая является «передовой, безопасной и где наименьшие классовые подразделения» [8, С.122].

Необходимо также отметить, что Иран на сегодняшний день активно разворачивает действия по препятствованию против международного судоходства в Персидском заливе, которые отчасти представляют собой попытку оказать давление на Соединенные Штаты с целью ослабления санкций в отношении Ирана. Эти действия продолжаются, несмотря на то, что Иран борется с последствиями вспышки COVID-19. Администрация Президента США Дональда Трампа потребовала, чтобы Иран прекратил свою «злонамеренную деятельность», а также изменила поведение в качестве условий для пересмотра ядерной сделки и нормализации отношений с США. Администрация Трампа сформулировала стратегию США по отношению к Ирану следующим образом:

- оказание «максимального давления» на экономику этой страны посредством санкций. Как известно администрация Трампа 8 мая 2018 года инициировала выход из многосторонней, так называемой «иранской ядерной сделки» от 2015 года и возобновил все санкции США по отношению к Ирану с 5 ноября 2018 года;
- попытки изолировать Иран дипломатическими, политическими и экономическими способами;

- принятие соответствующих мер против потенциальной военной акции Ирана по американским военным объектам, находящимся в регионе;
- размещение дополнительных военных сил США для сдерживания дальнейших атак, поддерживаемых Ираном, и пресечение поставок иранского оружия его союзникам;
- обучение, вооружение и оказание контртеррористической помощи правительствам-партнерам и некоторым группировкам функционирующим в регионе.

Однако необходимо также подчеркнуть, что новая администрация США в лице президента Байдена заявила, что будет стремиться к возобновлению ядерного соглашения с Ираном, если она обеспечит гарантии по соблюдению всех договоренностей. Новоизбранный президент Байден заявил, что его администрация проведет дальнейшие переговоры с Ираном, по поводу снятия определенных санкций и решение жизненно важных проблем безопасности в регионе.

Если взглянуть на историю ирано-американских взаимоотношений, то сменявшие друг друга администрации США называли Иран серьезной угрозой для национальной безопасности своей страны. Администрация Трампа сформулировала свою оценку угрозы, исходящей от Ирана, в показаниях официальных лиц США, заявлениях и отчетах, таких как ежегодный отчет Министерства обороны о военной мощи Ирана и отчет Государственного департамента (от 2018 и 2020 гг.) под названием «Режим вне закона: хроника разрушительной деятельности Ирана». В этом отчете анализируется внешняя и оборонная политика Ирана и его возможности по реализации своей политики. Анализ напряженности между США и Ираном с середины 2019 года можно найти также в отчете CRS R45795, «Конфликт между США и Ираном и его последствия для политики США», авторами которой являлись Кеннета Кацман, Кэтлин Дж. Макиннис и Клейтон Томас [1].

Таким образом, для более подробного понимания современной оборонной и внешней политики Ирана, мы должны определить его движущие силы и собственно основные фигуры, которые участвуют в ходе принятия внешнеполитических решений в этой стране.

Следует отметить, что в Иране выработана целая система и политические механизмы по консолидации нации. Например, некоторые исследователи склонны считать, что ирако-иранская война была инициирована иранскими политиками для отвлечения народной массы от реально существующих на тот момент проблем нового режима. Этот «отвлекающий маневр» продолжался 10 лет и за эти годы исламский режим сильно окреп и сформировался. И сейчас восприятие угрозы со стороны лидеров Ирана явно мотивированы, по крайней мере, частично. Справедливости ради нужно отметить, что США является реальной угрозой для Ирана, однако этим пользуются высшее руководство страны [10].

Верховный лидер, аятолла Али Хаменеи, главный орган власти Ирана с 1989 года, неоднократно заявлял, что Соединенные Штаты стремятся свергнуть

существующий режим Ирана. Хаменеи и другие иранские лидеры утверждали, что политика администрации Трампа по оказанию «максимального давления» на Иран, в первую очередь посредством экономических санкций, представляет собой экономическую войну США против Ирана. Лидеры Ирана заявляли, что военное присутствие США в регионе Персидского залива и вокруг него отражает намерение запугать Иран или напасть на него. Иран охарактеризовал поддержку США региональных арабских суннитских режимов как расширение прав и возможностей радикальных суннитских исламистских группировок, таких как «Исламское государство». В связи с этим внешнеполитическое поведение США в регионе наталкивает нас на мысль о том, что любым способом американцы намериваются свергнуть существующий режим в Иране. Сирийская война выглядит как начало реализации этой стратегии. Американцы хотели лишиться иранцев практически единственного союзника в регионе. Таким способом они могли бы усугубить политическое и экономическое положение Ирана, лишив его не только союзника, но и коммуникаций с остальным миром. Всем известно, что страны, которые поддерживают отношения с Ираном, попадают под санкции США. С помощью сирийцев иранцы поддерживали экономическую и политическую связь с миром.

Идеология исламской революции 1979 года в Иране, которая сменила светский шахский режим, по-прежнему проникает во внешнюю политику Ирана. В течение 1980-х годов Иран поддерживал региональные шиитские исламистские диссидентские движения в нескольких странах региона в попытке «экспортировать» исламскую революцию, однако Иран сократил помощь в 1990-х годах по объективным причинам. Однако свержение Саддама Хусейна Соединёнными Штатами в 2003 году и конфликты в регионе, возникшие в результате «арабской весны» 2011 года, дали Ирану возможность расширить свое влияние.

Лидеры Ирана утверждают, что политическая структура Ближнего Востока в значительной степени ориентирована в пользу Соединенных Штатов и их региональных союзников и против тех, кого иранские лидеры называют «угнетенными народами», таких как палестинцы и мусульмане-шииты [13, С.23].

Иранские лидеры часто утверждают, что исламская революция сделала Иран независимым от влияния США и что внешняя политика страны направлена, по крайней мере, частично, на обеспечение того, чтобы Соединенные Штаты не могли вмешиваться во внутренние дела Ирана. Они приводят в качестве доказательства, поддерживаемое США в 1953 году свержение избранного премьер-министра Мохаммада Мосадека и поддержку США режима Саддама Хусейна в ирано-иракской войне 1980-1988 годов.

Иран заявляет, что его идеология не является сектантской, ссылаясь на свою поддержку суннитских группировок, таких как ХАМАС.

Внешняя политика Ирана часто отражает различные подходы ключевых игроков и групп. Например, Верховный лидер Хаменеи возглавляет несколько советов по принятию решений и консультативных советов, в которых доминируют сторонники жесткой линии. По конституции он также является

главнокомандующим вооруженными силами Ирана, в состав которых входит Корпус стражей исламской революции (КСИР). КСИР – это вооруженные силы внутренней безопасности, созданные после исламской революции, а его специальные подразделения «Кудс» оказывают поддержку региональным вооруженным группировкам и союзным правительствам [13, С.67].

Однако нужно констатировать, что более умеренные иранские лидеры, включая президента Хасана Рухани, утверждают, что прагматичная внешняя политика помогает Ирану заручиться поддержкой позиций Ирана на международной арене.

Трудно оценить взаимосвязь между общественным мнением и внешней политикой Ирана. В последние годы протестующие выразили несогласие с использованием финансовых ресурсов Ирана для региональных интервенций, а не для повышения уровня жизни внутри страны, однако вопреки всему этому режим не сменил внешнеполитическую линию.

Что касается внешнеполитического инструментария Ирана, нужно отметить, что Иран использует ряд различных методов и механизмов для реализации своей внешней политики. Это в первую очередь: 1) поддержка союзных режимов на Ближнем Востоке (Сирия, Йемен, Ливан и Ирак); 2) поддержка и спонсирование различных политико-военизированных группировок (ХАММАС, Хезбаллах, Лива Зейнабюн, Лива Фатимюн и т.д.). Как известно именно с помощью Ирана были созданы вышеуказанные группировки. Они приобрели значительную политическую легитимность и заняли места в местных парламентах [13, С.69].

Именно это поспособствовала тому, что на протяжении более двух десятилетий в ежегодном отчете Госдепартамента США о международном терроризме Иран характеризуется как «наиболее активное» или «передовое» государство, спонсирующее международный терроризм. Начиная с января 1984 года до сегодняшнего дня Иран, со стороны США, включается в список стран поддерживающих терроризм.

Таким образом, Иран на сегодняшний момент поддерживает сирийский режим во главе с Башаром Асадом, ливанскую «Хезболлу» и палестинскую «ХАМАС», хуситских повстанцев в Йемене, шиитских ополченцев в Ираке и подпольных групп в Бахрейне. Также в последнее время говорится о поддержке иранцами «Талибов» в Афганистане.

Также уместно упомянуть о таджикско-иранских взаимоотношениях на современном этапе. В истории таджикско-иранских отношений мы наблюдаем определённые дипломатические взлёты и падения. На наш взгляд, значение анализа диалектики становления и развития межгосударственных отношений, как феномен в мировой политике, заключается, в том, что поиски взаимопонимания в межгосударственных отношениях, это, прежде всего тернистый путь, который пройти не так просто. Таким образом, межгосударственные отношения Республики Таджикистан и Исламской Республики Иран представляется очень сложным феноменом для исследования.

В этом ключе на наш взгляд интересным выглядит интервью бывшего посла ИРИ в Республике Таджикистан г-на Алиасгара Шеърдуста о современных ирано-таджикских отношениях. В своем интервью бывший посол отмечает что «Тегерану необходимо пересмотреть свою политику в отношении Таджикистана, от которого все больше отдаляется, заявил Алиасгар Шеърдуст в беседе с иранским информационным порталом «Фарору». Власти Ирана должны улучшить отношения с Таджикистаном путем диалога, возобновления поездок граждан и возрождения доверия между правительствами двух стран, считает экс-посол ИРИ в Таджикистане» [6]. Также, по словам А. Шеърдуста «главной дипломатической ошибкой Тегерана в 2013 году стало то, что после завершения моей миссии, правительство Ирана целый год оставило посольство без посла» [6], говорит Алиасгар Шеърдуст. «Худжатулло Фағони, новый глава дипломатического представительства Ирана в Таджикистане, был назначен лишь осенью 2014 года» заявил бывший посол. Ухудшения отношений между двумя странами сильно ударило и по экономическим взаимоотношениям обеих стран.

Одной из печальных страниц во взаимоотношениях Ирана с Таджикистаном можно считать принятие на официальном уровне в 2015 году в Иране главного террориста и экстремиста Мухитдина Кабири, председателя террористической и экстремистской Партии исламского возрождения (ПИВТ, запрещенная организация в РТ). Появление террориста Кабири на одном из официальных мероприятий в Тегеране послужило еще одним импульсом для кардинального ухудшения отношений между двумя государствами.

Однако на данный момент приходится, говорить о перезапуске взаимоотношений между Ираном и Таджикистаном. Участие Президента Ирана на июньском Душанбинском саммите и встрече с Президентом Республики Таджикистан говорит об эволюции ирано-таджикских отношений.

С начала 2019 г., отношения между Таджикистаном и Ираном постепенно улучшаются. Весной обе страны назначили новых послов, а 1 июня 2019 года министр иностранных дел Таджикистана Сироджиддин Мухриддин посетил Тегеран, где встретился со своим иранским коллегой Джавадом Зарифом и президентом Хасаном Рухани. Стоит отметить, что сближение Ирана и Таджикистана может быть выгодно Москве. В последние годы Россия добивается полного вступления Ирана в ШОС.

15 июня 2019 года Президент Ирана Хасан Рухани посетил Республику Таджикистан. В теплой встрече с Хасаном Рухани, Президент Таджикистана Лидера Нации Эмомали Рахмон приветствовав Х.Рухани на таджикской земле, заявил, что Таджикистан является вашей второй родиной, и поблагодарил за участие в саммите СВМДА проходившей в Душанбе. На встрече были обсуждены различные аспекты двусторонних отношений.

Хасан Рухани, в свою очередь, поблагодарил таджикского коллегу за приглашение и заявил, что действительно в Таджикистане мы чувствуем себя как на родине. Традиции и обычаи народов Таджикистана и Ирана очень близки. Говоря о саммите, Х.Рухани отметил, что «такие мероприятия служат стабильности и единению стран» [11].

По данным пресс-службы главы государства, стороны обсудили вопросы экономического, торгового и инвестиционного характера, развития сотрудничества в области медицины, науки, культуры и др. Также были обсуждены ситуация в Афганистане и в регионе в целом.

Визит Президента Ирана в Таджикистан свидетельствует о решимости Ирана укреплять отношения со своими дальними и близкими соседями и создавать атмосферу взаимного доверия между странами региона. Подчеркивая общее историко-культурное единство, на наш взгляд, основной целью внешней политики Ирана в Центральной Азии на современном этапе, является развитие экономических отношений. Следует отметить, что укрепление экономических связей с Таджикистаном и участие в инфраструктурных проектах, в том числе в области гидроэнергетики и строительства автодорог, всегда считались одними из приоритетных целей внешней политики Исламской Республики Иран по отношению к нашей стране.

Ранее МИД сообщал, что по итогам прошедшего в начале июня 2019 года официального визита главы МИД Таджикистана Сироджиддина Мухриддина в Тегеран и его встречи с министром иностранных дел Ирана Мухаммадом Джавадом Зарифом, был подписан меморандум между правительствами Таджикистана и Ирана о принципах и рамках двустороннего сотрудничества в сфере безопасности. По словам экспертов у Таджикистана и Ирана есть широкий спектр ресурсов и возможностей для создания новых сфер взаимовыгодного сотрудничества, и для перспективы развития дружеских и братских отношений между двумя странами.

Следует подчеркнуть, что одной из главных особенностей оборонной политики Ирана состоит в том, что операции Ирана в целях поддержки своих союзников в регионе осуществляются силами «Кудс» элитного подразделения Корпуса стражей исламской республики (КСИР). Эти силы, по оценкам разведывательного управления Министерства обороны США, в своем составе насчитывают около 5000 человек, которые возглавлял генерал-майор КСИР Касем Сулеймани, убитый американцами 3 января 2020 года. Его преемником является Исмаил Каани, который был вскоре назначен после смерти Сулеймани [13, С.72].

Следует отметить, что лидеры КСИР никогда не скрывали, что Иран поддерживает своих региональных союзников. По их словам, эта поддержка имеет гуманитарную цель и направлена на защиту шиитских религиозных объектов и обязательно по запросу этих стран. Большая часть вооружения, поставляемого Ираном своим союзникам, включает специализированные противотанковые системы (взрывоопасные снаряды), артиллерийские ракеты, минометы, баллистические ракеты малой дальности, крылатые ракеты и беспилотники.

Необходимо отметить, что после событий 11 сентября 2001 года, в Иране нашли укрытие некоторые члены террористической организации «Аль-Каида». Исследователи склонны считать, что логика присутствия членов террористической организации «Аль-Каида» в Иране выражается в том, что

таким образом иранцы уверены, что они защищены от ударов и нападков этой террористической организации. В 2019 года в ходе пресс-конференции Госсекретарь США Майкл Помпео связал Иран и Аль-Каиду, заявив, что они приютили террористическую организацию «Аль-Каиду». «Они разрешили «Аль-Каиде» пересечь свою страну. Нет сомнений в том, что между Исламской Республикой Иран и «Аль-Каидой» существует связь» - заявил М. Помпео. Таким образом, мы понимаем, что данные заявления являются чересчур субъективными со стороны США, однако, где гарантии и доказательства что дело не стоит таким образом [10]. Также нужно отметить, что Соединенные Штаты ввели в список террористических и экстремистских группировок Иранский Международный университет имени аль-Мустафы, который находится в городе Куме. Согласно данным американских экспертов Международный университет аль-Мустафа, который имеет более 50 филиалов по всему миру, используется в качестве платформы для вербовки и сбора разведывательных данных, а также подготовки террористов и экстремистов [20].

Сопоставительный анализ показывает, что найденные в шахском Иране форматы внешнеполитического присутствия практически не изменились в Исламской Республике, однако они были наполнены исламским содержанием. Соответственно, иным во внешней политике ИРИ стал и подбор партнеров, из числа которых исчезли страны Запада во главе с США, сотрудничество с Израилем сменилось агрессивной враждебностью, были легализованы связи с палестинским движением сопротивления, шиитскими военизированными организациями в Ливане и др. Силовое присутствие Ирана в регионе и в мире осуществляется теперь под флагом экспорта исламской революции и также имеет заметное глобальное и региональное измерение.

Важным фактором, влияющим на стремление Тегерана проводить активную региональную политику, следует считать общую ситуацию в регионе Среднего Востока, где Исламская Республика Иран находится в окружении стран (Ирак, Афганистан), которые фактически потеряли свою государственность и независимость. Фактор наличия в регионе контролируемых государств усиливает напряженность на основном протяжении сухопутных границ Ирана и также обуславливает значимость соблюдения принципа невмешательства во внутренние дела государств во внешней политике ИРИ.

Таким образом, определив амбициозные планы развития к 2025 г., Тегеран приступил к проведению активной внешней политики, направленной на решение двуединой задачи — сохранения строя исламской республики и создания условия для вхождения Ирана в число ведущих государств — членов клуба с условным названием Многополярный мир. Именно поэтому региональная политика ИРИ имеет глобальное измерение, а складывающиеся альянсы выходят далеко за рамки Среднего Востока и Юго-Восточной Азии. 22 августа 2010 г. Президент ИРИ М. Ахмадинежад, обращаясь к Меджлису (парламенту) и правительству, отметил, что «Иран установил особые отношения как минимум с 40 странами мира в банковской и страховой сферах, импорта и экспорта, и второй его шаг состоит в том, чтобы правительство воспользовалось

ситуацией для создания нового международного порядка для выхода из-под господства капиталистического строя»[16]. Первым шагом станет всесторонняя экономическая самообеспеченность.

Ставший с 1991 г. «мэйнстримом» развития человечества, процесс глобализации придал новое измерение иранской внешней политики, органично связав универсалистские основания исламизации с современным прочтением иерархии международных отношений. Можно было бы предложить Тегерану подумать о статусно-технологическом взаимодействии, т.е. об эффективном диалоге с внешним миром в рамках региональной интеграции в сферах, сотрудничество в которых будет определять развитие мира в XXI веке как созидательном выходе из тупиков «ядерного соблазна».

Литература:

1. Iran's Foreign and Defense Policies. [Электронный ресурс]. URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf> (дата обращения: 02.01.2021)

2. Ахрам А.И. Кризис авторитаризма и перспективы краха государственности в странах Арабского Востока // Вестник Московского университета. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. 2012. – № 1. – С. 4-24.

3. Багдасаров С.А. Ближний Восток. Вечный конфликт. – М.: Эксмо, 2016.

4. Баранов А.В. Влияние исторической памяти на формирование внешней политики Исламской Республики Иран // История и историческая память, №1, 2010, - С.51-63.

5. Васильев А.М. Рецепты Арабской весны: русская версия. – М.: Алгоритм, 2012.

6. Интервью бывшего посла ИРИ в РТ г-на Алиасгара Шеърдуста от 24.04.2018. <http://www.toptj.com/m/news/2018/04/24/dialog-poezdki-doverie-eks-posol-irana-predlagaet-recept-uluchsheniya-otnosheniy-s-tadzhikistanom>

7. Наимов И.Н. Геоконцепция «Независимый Курдистан: возможные проекции его влияния в регионе. [Текст] / Н.Б. Хотамов, И.Н. Наимов // Вестник Таджикского национального университета. Серия истории и археологии, философии и педагогики. – 2019. – №8. – С.40-45.

8. Наимов И.Н. Этноконфессиональные проблемы современного Ирана в условиях формирования нового международного порядка. Монография. [Текст] / И.Н. Наимов. – Душанбе: РТСУ, 2021. – 280 с.

9. Неъматов И. Двусторонние отношения между Республикой Таджикистан и Исламской Республикой. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://mts.tj/1901/news/> (дата обращения: 20.01.2021).

10. Помпео назвал Иран новой базой «Аль-Каиды». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10444957> (дата обращения: 20.01.2021).

11. Турсунзода М. Эмомали Рахмон главе Ирана: «Добро пожаловать в ваш второй дом». [электронный ресурс]. Режим доступа:

<https://news.tj/ru/news/tajikistan/politics/20190615/emomali-rahmon-glave-irana-dobro-pozhalovat-v-vash-vtoroi-dom>. (Дата обращения: 15.07.2019 г.)

12. Чикризова О.С. Суннитско-шиитские взаимоотношения в контексте структурных преобразований региона Ближнего и Среднего Востока (1980-е – 2015 гг.). / Дис. ... канд. ист. н. / РУДН. – 2015. – С. 15

13. Шарп Дж. От диктатуры к демократии. – М.: Новое издательство, 2012.

14. Эсмат Д. Особенности внешней политики Исламской Республики Иран в условиях биполярной и однополярной моделей мира // ИСОМ. 2014. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-vneshney-politiki-islamskoj-respubliki-iran-v-usloviyah-bipolyarnoy-i-odnopolyarnoy-modeley-mira> (дата обращения: 06.01.2021).

15. Юртаев В.И. Иран: регионализация и геополитика // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения, №4, 2010, - С.19-28.

16. Юртаев В.И. Особенности современной внешней политики Ирана // Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. 2012. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sovremennoy-vneshney-politiki-irana> (дата обращения: 20.01.2021).

17. Ятимов С.С. Хомейнизм и внешнеполитическая идеология Исламской Республики Иран в новой системе международных отношений: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04 Душанбе, 2002 - 309 с.

18. Ятимов, С.С. Идеологический фактор в геополитике Исламской Республики Иран. – Душанбе, 2002. – 218 с.

19. Ятимов, С.С. Сочинения. Том 1. Идеологический фактор в геополитике Исламской Республики Иран. Опыт социально-политического анализа. Издание второе / С.С. Ятимов – Душанбе: Гандж нашриёт, 2019. – 248 с.

20. US sanctions Iranian official, Al-Mustafa International University. [Электронные ресурсы]. <https://www.jns.org/us-sanctions-iranian-official-al-mustafa-international-university/> (дата обращения: 04.03.2021)

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ СИЁСАТИ ХОРИҶӢ ВА ҲАРБИИ МУОСИРИ
ҶУМҲУРИИ ИСЛОМИИ ЭРОН: МУҚАРРАРОТ ВА ВИЖАГИҲО
ТОҶИЕВ ЭРКИНҶОН ИҲРОМОВИЧ,**

БОБОЗОДА ФАРИДУН ТОЛИБҶОН,
номзади илмҳои таърих,
директори Пажӯҳишгоҳи равандҳои сиёсӣ,
дипломатия ва масоили ҷаҳонишавии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.
Тел.: (+992) 90-111-20-02. E-mail: bfarid@list.ru
ТОҶИЕВ ЭРКИНҶОН ИҲРОМОВИЧ,
номзади илмҳои таърих

Мақола ба таҳлили муқаррароти асосии консепсияи сиёсати хориҷии Эрони муосир баҳшида шудааст. Дар заминаи иштироки Эрон дар равандҳои муосири тағирёбии муносибатҳои байналмилалӣ ва ҷаҳонишавӣ, раванди ташаккули "равиши атомӣ" барои ворид шудан ба сиёсати ҷаҳонӣ ва мушкилоти асосии ташаккули Эрон ба ҳайси як кишвари абарқудрати нави минтақавӣ баррасӣ мешавад.

Дар мақола қайд карда мешавад, ки сиёсати муосири хориҷии Ҷумҳурии Исломии Эрон бо як низоми бисёрсатҳа ва як қатор хусусиятҳо фарқ мекунад, ки омӯзиши он барои муайян кардани афзалиятҳо ва самтҳои сиёсати хориҷии он хеле муҳим аст. Бояд қайд кард, ки сиёсати хориҷии Эрон бо сиёсати ҳарбияш сахт вобастагӣ дорад, ки ин таҳқиқоти онро душвор месозад.

***Калидвожаҳо:** сиёсати хориҷӣ, консепсияи ҳамкориҳои эҷодӣ, "равиши атомӣ", Ҷумҳурии Исломии Эрон, сиёсати хориҷӣ, Ховари Миёна, сиёсати ҳарбӣ, СПИИ.*

SOME ISSUES OF MODERN FOREIGN AND DEFENSE POLICY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: DETERMINANTS AND FEATURES

BOBOZODA FARIDUN TOLIBJON,

Candidate of History, Associate Professor, Director of the Institute of Political Processes, Diplomacy and Globalization of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 7340025, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

Phone: (+992) 901-11-20-02. E-mail: bfarid@list.ru

TOJIEV ERKINJON IKHROMOVICH,

Candidate of History

The article is devoted to the analysis of the main provisions of the foreign policy concept of modern Iran. There are considered the process of forming an "atomic portal" for entering world politics and the main problems of Iran's formation as a new regional leader in the context of Iran's participation in modern processes of transformation of international relations and globalization.

The article notes that the modern foreign policy of the Islamic Republic of Iran is distinguished by a multi-level system and a number of features, the study of which is very important in order to identify the priorities and direction of its foreign policy. It should be noted that Iran's foreign policy is strongly intertwined with its defense policy, which complicates the research objectives.

***Key words:** foreign policy, the concept of constructive interaction, "atomic portal", Islamic Republic of Iran, Middle East, defense policy, the IRGC.*

УДК:321.007

СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ КАДРҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР
ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ

НУРИДДИН ПАРВИН РАЙМАЛИХОН,

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти
кафедраи муносибатҳои байналхалқии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17.

E-mail: panurama@mail.ru

Самти асосии ислоҳоти сиёсати давлатии кадрҳои Тоҷикистонро метавон таҳлили моҳияти иҷтимоӣ сиёсии он, таъсиси дастгоҳи идоракуни дар сатҳҳои мухталиф, ҳамкориҳои муназзам байни мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар қараёни қабули қарорҳо оид ба масъалаҳои ҷамъиятию сиёсӣ бо дарназардошти хусусиятҳои таърихӣ милли номид.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти хизмати давлатӣ дар роҳи рушди давлати соҳибхӯшӣ омил афзалиятнок гардидааст. Кӯшиши ҳалли масъалаҳои ҷорӣ давлат ҳадафҳои асосии ислоҳоти онро муайян менамояд. Огози мавҷи охири ислоҳоти сиёсати давлатии кадрҳо ба солҳои 1990 рост меояд. Тоҷикистон зимни таҳлили таҷрибаи хизмати шаҳрвандии кишварҳои рушдёр, талош мекунад, ки унсурҳои алоҳидаи онро бо хусусиятҳои милли худ мутобиқ намояд.

Ба ақидаи мо, чунин равиш нурра дуруст буда наметавонад. Омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ набояд ба нусхабардории кӯр-кӯронаи он оварда расонад. Равиш танқидии эҷодӣ нисбат ба истифодаи таҷрибаи хориҷӣ зарур аст.

Калидвожаҳо: сиёсати давлатии кадрҳо, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хизмати давлатӣ, мақомоти давлатӣ ва ғ.

Барои муваффақ шудан ба мақсадҳо ва ҳалли вазифаҳои гузошташуда дар назди сиёсати давлатии кадрҳо, бояд воситаҳои таъмини он ба вучуд оварда шаванд. Онҳоро муфассалтар баррасӣ менамоем.

Таъминоти ташкиливу методии сиёсати давлатии кадрҳо банақшагирии намудҳои гуногуни технологияи кадрро пешбинӣ менамояд. Ба чунин чорабиниҳо метавон инҳоро дохил кард:

- таъсиси низомҳо ва усулҳои дурнамои эҳтиётот ба нерӯи кории ихтисосманд дар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаёти ҷомеа;
- ҷамоҳангсозии амалҳои иштирокчиёни сиёсати давлатии кадрҳо;
- таҳияи барномаҳои маҷмӯии бо кадрҳо таъмин намудани минтақаҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии шаҳраку деҳот;
- рушди низоми таҳсилоти баъдаздипломии кадрҳо дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти олии бонуфуз ва донишкадаю курсҳои доимоамалкунандаи тақмили ихтисос;
- таҳия ва истифодаи технологияҳои муосири кадрӣ дар самти интиҳоб, ҷобачогузорӣ, пешбарӣ, баҳодиҳии фаъолият ва ҳавасмандгардонии меҳнатии кадрҳо[5].

Таъминоти иттилоотии сиёсати давлатии кадрҳо таъсиси фазои ягонаи иттилоотиро, ки ба ҳамкориҳои самаранокӣ иштирокчиёни раванди ташаккул ва татбиқи сиёсати кадрҳо мусоидат мекунад, пешбинӣ менамояд.

Таъмини иттилоотӣ чунин самтҳои асосии фаъолиятро ифода менамояд, ки дар натиҷаи он бояд таркиб ва сохтори иттилоот, ки барои қабули қарорҳои самарабахш

дар соҳаи ташаккули захираҳои кадрӣ зарур мебошанд муайян карда шавад; имкони таъсиси низоми ҷумҳуриявӣ иттилоотӣ мониторинги баҳисобгирӣ ва таҳлили захираи кадрҳои роҳбарикунанда, тарбия ва истифодаи кадрҳо, инчунин маҳзани ягонаи маълумот оид ба захираи кадрҳо ба вучуд меояд[5].

Таъминоти моддиву техникӣ ва молиявӣ сиёсати давлатии кадрҳо бояд ташкили дурнамо ва банақшагирии эҳтиётот ба захираҳои моддӣ ва молиявӣ барои таъмини кори самараноки дастгоҳи давлатӣ, тарбия, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кадрҳои мақомоти идораи давлатӣ, соҳаҳои гуногуни иқтисод ва дигари фаъолиятро дарбар гирад. Илова бар ин, бояд рушди заминаи моддиву техникӣ муассисаҳои таҳсилоти баъдаздиломӣ назорат карда шавад[5].

Дар чараёни татбиқи сиёсати давлатии кадрҳо бояд ҷанбаҳои зерин муайян карда шаванд:

- татбиқи усулҳои асосии сиёсати кадрҳо;
- сиёсати ташкилию бастӣ – банақшагирии эҳтиётот ба захираҳои меҳнатӣ, ташаккули сохтор ва бастҳои корӣ, таъсиси захираи кадрҳо;
- сиёсати иттилоотӣ – таъсис ва татбиқи низоми иттилооти кадрӣ;
- сиёсати молиявӣ – муайян намудани усулҳои тақсимои маблағҳо, таъмини низоми самарабахши ҳавасмандгардонии меҳнат;
- сиёсати рушди ҳайати кормандон – таҳия ва татбиқи нақшаҳои рушд, тамоюли касбӣ ва мутобиқсозии кормандон, банақшагирии пешрафти инфиродӣ, ташаккули ҳайат, тарбияи касбӣ ва такмили ихтисос;
- дастгирии занон ва ҷавонон – таъмини ҳуқуқи афзалиятноки дастрасии занони қобилиятнок ва ҷавонони лаёқатманд ба меҳнат;
- баҳодиҳии натиҷаҳои фаъолият – таҳлили мутобиқати сиёсати кадрҳо ва стратегияи ташкил, ошкорсозии масъалаҳои баҳсталаби кор бо кадрҳо, арзёбии захираи кадрҳо ва натиҷаҳои фаъолияти корманд;
- ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва идорӣ оид ба масъалаҳои таъминоти кадрӣ[5].

Афзалиятҳои сиёсати давлатии кадрҳо барои ноил гардидан ба мақсадҳои стратегӣ мутобиқи барномаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии бояд дар паст кардани шиддати бозори меҳнат, боз ҳам кам кардани бекорӣ ғайрирасмӣ ва пӯшида; баланд бардоштани эътибори кор дар соҳаи идоракунии давлатӣ, тандурустӣ, илм, маориф, фарҳанг, кишоварзӣ, ки ба рушди иқтисоди кишвар, таҳкими асосҳои ахлоқии ҳаёти ҷомеа, саломатии ҷисмонӣ шаҳрвандон ва амнияти озуқаворӣ давлат мусоидат менамояд, ифода ёбад. Бояд низоми муосири идоракунии ҳайати кормандон дар тамоми сатҳҳо ва татбиқи сиёсати ягонаи давлатии кадрҳо ташаккул дода шавад. Ҷорӣ намудани технологияҳои муосири раванди тарбия, интихоб ва ҷобачогузори хизматчиёни давлатӣ ва кадрҳои баҳши иқтисод, ба баланд бардоштани сатҳи кордонӣ, таҳассус ва таҳсилоти шаҳрвандон мусоидат мекунад[16].

Дар вазъияти мушаххаси ҷамъиятию сиёсӣ вазифаҳои сиёсати давлатии кадрҳо бояд инкишоф ёбанд. Ба онҳо шакли сохти давлатӣ, сатҳи рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеа, мақоми сиёсати давлатии кадрҳо, омилҳои миллӣ, минтақавӣ ва дигар шароити объективӣ фаъолияти сиёсӣ таъсир мерасонанд.

Иҷрои вазифаҳои сиёсии ҳоси сиёсати давлатии кадрҳо муҳимтарин ҷанбаи фаъолияти давлат мебошад. Ба сифати амалӣ намудани вазифаҳои сиёсии сиёсати давлатии кадрҳо дар Тоҷикистон манфиатҳои сиёсии гурӯҳҳои калони иҷтимоӣ, фаъолшавӣ ва ҳамгирии гурӯҳҳои сиёсӣ, идеологияи сиёсӣ ва доктрини сиёсӣ,

ташаққули равандҳои афзалиятҳои нави сиёсӣ дар Тоҷикистон дар солҳои 1990, мубориза барои азнавтақсимкунии ҳокимият байни элитаи сиёсии марказӣ ва маҳаллӣ, тағйироти шуури сиёсии омма ва дигар омилҳо таъсир расониданд.

Дар айни замон, амалӣ намудани вазифаҳои сиёсати давлатии кадрҳо қобилияти иштирокчиёни сиёсиро дар мавриди таъсиррасонӣ ба равандҳои кадрӣ ва мусоидат ба рушди онҳо мутобиқи ҳадафи таъйиншударо дар назар дорад.

Ҳамгироии давлати Тоҷикистон, эътирофи қонунӣ будани низоми сиёсии пасошӯравӣ, рушди демократии ҷомеа, ҷалби шахрвандони дорои малакаи баланди касбӣ ва шахсӣ ба идоракунии давлат, пешгирии ихтилофот ва зиддият байни элитаҳои сиёсӣ – чунинанд феҳристи ноқомии ҳадафҳои сиёсӣ, ки дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд. Хислат ва самарабахшии татбиқи вазифаҳои сиёсии сиёсати давлатии кадрҳо мустақиман аз натиҷаи созиши инъикоскунандаи тақсими қудрат байни элитаҳои гуногуни сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар мубориза барои ҳокимият вобаста аст. Ҳар як вазифа дар сохторҳои давлатӣ аз нуқтаи назари мавқеи муайян баррасӣ карда мешавад, бинобар ин, объекти чунин мубориза феҳристи мансабҳо мегардад.

Паст будани муассирияти ҳокимияти давлатӣ дар афкори ҷамъиятии аксари шахрвандон ихтилофоти «ҳадаф–натиҷа»-ро ба вуҷуд меорад. Дар солҳои 90-уми асри ХХ фарқияти ошкоро байни ҳадафи замонасозии низоми сиёсӣ ва сатҳи пасти созмондихии сиёсати давлатии кадрҳои Тоҷикистон вуҷуд дошт.

Сиёсати давлатии кадрҳо – низоми дар ҳоли таҳаввул қарор дошта буда, дар ваҳдати наздик бо низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ қарор дорад. Он ниҳоди махсуси ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ сиёсӣ мебошад, ки «бе он на танҳо фаъолияти одии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, балки ҳуди мавҷудияти давлат номумкин аст. Хизмати давлатии муассир – омили калидии устувории ҳокимият ва эътибори он мебошад»[13, с. 89].

Сиёсати давлатии кадрҳо дар иртиботи ногунастани бо ҳадафҳо, самтҳои фаъолият ва сохтори мақомоти идоракунии давлат рушд ёфта ва мутобиқи тасдиқи олимон, «он яке аз ниҳодҳои асосии давлат буд, ҳаст ва дар оянда низ чунин боқӣ хоҳад монд»[1, с. 9].

Фаҳмиши ҷанбаҳои гуногун ва хусусиятҳои фаъолияти сиёсати давлатии кадрҳо дар тасаввуроти назариявӣ дар бораи таърихи пайдоиш ва рушди он ифода меёбад. Дуруст муайян кардани ҷойгоҳи сиёсати давлатии кадрҳо дар воситаи идоракунии давлатӣ ба фаъолияти муваффақонаи тамоми дастгоҳи идоракунӣ таъсири қавӣ мерасонад.

Муҳимии дарки илмию методии шаклгирии сиёсати давлатии кадрҳои муассир бо як силсила омилҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва ҳуқуқӣ вобаста аст:

— натиҷабархшии фаъолияти давлат ва беҳбудии ҷомеа аз иҷрои босифати вазифаҳои идора дар тамоми сатҳҳои ҳокимияти давлатӣ, вазъи дастгоҳи идоракунӣ ва захираи кадрӣ он мустақиман вобаста аст;

— ниҳоди мураккаби иҷтимоӣ сиёсӣ ва ташкилию ҳуқуқии сиёсати давлатии кадрҳо бо шабакаи сершохии унсурҳо, муносибатҳо, қонунмандӣ ва хусусиятҳо тавсиф карда мешавад;

— дар робита ба ташкилӣ ва фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ хислати маҷмӯии муносибатҳои давлатию хизматӣ ва ҷамъиятӣ ба миён меояд[2, с. 11].

Ин ҷанбаҳо роҳандозии сиёсати кадрӣ оқилонаи ба заминаи ҳуқуқӣ ва ташаққулдихандаи кори босифати мансабдорони касбӣ асосёфта ро талаб мекунанд.

Аз тарафи дигар, «бо вучуди мавҷудияти асарҳои гуногуни бахшида ба муассирии ҷаҳолияти мақомоти ҳокимият, масъалаи вобаста ба тарҳрезии асосҳои бунёдии ислоҳоти сиёсати давлатии кадрҳо ва хизмати давлатӣ чун падидаи иҷтимоию сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, ҳанӯз ба таври кофӣ мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор нагирифтааст»[14].

Имрӯз дар илмҳои ҳуқуқшиносӣ, сиёсатшиносӣ ва идоракунии дар бораи фаҳмиши сиёсати давлатии кадрҳо ва хизмати давлатӣ назари яқсон вучуд надорад.

Дар ин иртибот Г. В. Атаманчук қайд мекунад, ки то ҳанӯз дар тафсири моҳияти хизмати давлатӣ ва дар баррасии он ба сифати падидаи давлатӣ ва ҳуқуқӣ аниқӣ вучуд надорад. Ҳар як муҳаққиқ ва таҳлилгари хизмати давлатӣ дар мавриди фаҳмиши он ақидаи худро дорад. Зимнан, муҳаққиқон мулоҳизоти худро изҳор дошта, ба нуқтаи назари дигарон кам аҳаммият медиҳанд.

Набудани фаҳмиши ягонаи хизмати давлатӣ то андозае ба ин чиз таъсир расонид, ки дар амалияи ҷаҳонӣ қолаби ягона ва намунаи ҳамаҷонибаи хизмати давлатӣ вучуд надорад. Тавре ки Е. А. Литвинцева қайд менамояд «ҳар як ҷомеа вобаста аз тавсифҳои иҷтимоӣ, фалсафаи миллӣ, менталитет, идеология, эътиқод ва анъана дар бораи вазифаҳои давлат фаҳмиши худро дорад»[8, с.6].

Дастгоҳи давлатӣ бояд низоми воҳид, бутун, демократӣ, рақобатиро бо ҳастаи рушдҷӯи зеҳнӣ пешниҳод намояд. Он бояд ба таври маҷмӯӣ, ҷаҳол ва доимӣ ҷаҳолият карда, истисноан аз мудирони касбӣ иборат бошад, ки фазои эҷодиро ба мақсади ошкор намудани қобилияту малакаи ҳар як хизматчиӣ давлатӣ дастгирӣ намояд.

Тамоми таърихи ташаккули давлат ва идораи давлатӣ далели эътимоднокро меоварад, ки соҳти идораи давлатӣ ва кори босуботи он ба мавҷудияти худӣ давлат ва шаҳрвандони он таъсир мерасонад.

Воситаҳои идоракунии давлатӣ, ки дар созмондиҳии хизмати давлатӣ амалӣ мешаванд, дар рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ нақши назаррас бозӣ мекунанд, онҳо ба ҳалли вазифаҳои идоракунии давлатӣ ва амалӣ намудани ваколатҳои ҳокимиятии ба мансабдорон додашуда равона шудаанд.

Банақшагирӣ, созмондиҳӣ, далелнокӣ, назорат, қабул ва татбиқи санадҳо (*қарорҳои идоракунии*) – ҳамаи ин амалҳои хизматчиӣ давлатӣ тартиботи худро доранд, ки сиёсати давлатии кадрҳо ба он машғул мешавад.

Ислоҳоти хизмати давлатӣ самаранокии онро ба мақсади таҳаввулоти шуури ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таҳкими давлат хеле афзун менамояд. Ташаккули низоми ягонаи хизмати давлатӣ бе дастрасӣ ба ин ҳадафҳо имконнопазир аст.

Самти асосии ислоҳоти сиёсати давлатии кадрҳои Тоҷикистонро метавон таҳлили моҳияти иҷтимоию сиёсии он, таъсиси дастгоҳи идоракунии дар сатҳҳои мухталиф, ҳамкориҳои муназзам байни мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷараёни қабули қарорҳо оид ба масъалаҳои ҷамъиятию сиёсӣ бо дарназардошти хусусиятҳои таърихии миллӣ номид.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти хизмати давлатӣ дар роҳи рушди давлати соҳибхитӣ омилҳои афзалиятнок гардидааст. Кӯшиши ҳалли масъалаҳои ҷорӣ давлат ҳадафҳои асосии ислоҳоти онро муайян менамояд. Оғози мавҷи охирони ислоҳоти сиёсати давлатии кадрҳо ба солҳои 1990 рост меояд. Тоҷикистон зимни таҳлили таҷрибаи хизмати шаҳрвандии кишварҳои рушдҷӯи талош мекунад, ки унсурҳои алоҳидаи онро бо хусусиятҳои миллии худ мутобиқ намояд.

Ба ақидаи мо, чунин равиш пурра дуруст буда наметавонад. Омӯзиши таҷрибаи хоричӣ набояд ба нухабардории кӯр-кӯронаи он оварда расонад. Равиши танқидии эҷодӣ нисбат ба истифодаи таҷрибаи хоричӣ зарур аст.

Ба таври мисол, сиёсатшиноси франсиявӣ Б. Бади масъалаи таъмини намунаи сиёсии Ғарб ба кишварҳои ғайриғарбиро таҳлил намуда, истифодаи кӯр-кӯронаи намунаи ғарбии сохтори сиёсиро дар Шарқ нодуруст ҳисоб мекунад. Ба ақидаи ӯ, маҳз ин омил сарчашмаи асосии беназмӣ дар муносибатҳои муносири байналхалқӣ ва равандҳои зиддиятноку мураккаби бозсозии ҷаҳон, ки дар Шарқи Наздик сурат гирифтааст, мебошад [11, с.30].

Чунонки профессор Р. Ш. Нуриддинов қайд менамояд, ба он андозае, ки давлати воридшаванда бо анъанаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеаи воридкунанда мутобиқат надошта бошад, ба ҳамон андоза аъзои ҷомеаи воридшаванда худро бо намунаи сиёсии давлати воридкунанда мутобиқ карда наметавонанд. Азбаски равандҳои иҷтимоӣ холигиро наметавонанд, акторҳои иҷтимоӣ шаклҳои дигари сиёсиро ҷустуҷӯ менамоянд. Мисоли равшани ин ҳолатро дар таҷрибаи сохтмони сотсиализми шӯравӣ ва капитализми америкоӣ дар Афғонистон мушоҳида кардан мумкин аст [11, с.30].

Аз нуқтаи назари баъзе таҳлилгарон, ислоҳоти хизмати давлатӣ тақрибан дар тамоми кишварҳо ҳадафҳои зеринро пайгирӣ менамояд:

— таъмини тавозуни нақши таъйиноти сиёсӣ дар дастгоҳи хизмати шаҳрвандӣ ва маъмурияти касбии ғайриҳизбӣ;

— таъмини тавозун байни фасеҳӣ ва устувории хизмати давлатӣ;

— таъмини шаффофияти хизмати шаҳрвандӣ, мутобиқ намудани он бо талабот ва манфиатҳои шаҳрвандон ва ҷомеа;

— дар дастгоҳи хизмати давлатии шаҳрвандӣ ҷорӣ намудани усулҳои бозорӣ (дар мисоли чунин кишварҳо, монанди Британияи Кабир, Италия, Нидерландия, Зеландияи Нав ва ғайра);

— таъсис додани сохторҳои ғайриҳукуматӣ, ки ба асоси озмун бо ҳукумат барои иҷрои ин ё он мансаби давлатӣ ё хизматрасонӣ шартнома мебандад;

— тавсеа додани санҷиши аттестатсионӣ ва озмунҳо ҳангоми қабул ба хизмат ва пешрафт аз рӯи зинаҳои хизмат;

— коҳиш додани воҳиди хизматчиёни шаҳрвандӣ ва имтиёнҳои онҳо, дар айни замон, баланд бардоштани музди меҳнати онҳо ва ҷорӣ намудани чадвали рушди афзоиши он бо дарназардошти натиҷаи кори онҳо [18, с. 88].

Ислоҳоти миқёсноки хизмати давлатӣ дар давлатҳои дар марҳалаи гузариш қарордошта бо муваффақияти комил анҷом наёфтааст (ҳатто дар чунин кишварҳои рушдёфта, монанди Бразилия ва Кореяи Ҷанубӣ). Ва натиҷаи ислоҳоти хизмати давлатӣ дар дигар кишварҳоро коршиносон ҳатто манфӣ арзёбӣ кардаанд. Дар Британияи Кабир дар натиҷаи ислоҳот низоми воҳиди хизмати давлатӣ вайрон шуд ва эътибори он аз даст рафт.

Баъзе коршиносон чунин вазъиятро бо пеш гузаштани вазъи воқеии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва рушди ҷомеа аз рушди хизмати давлатӣ исбот мекунанд, ки аз он кадрҳо мегирад ва бояд ба он роҳбарӣ кунад [3, с. 88]. Ҳоло дар кишварҳои гуногун бо дарназардошти асосҳои сохти конститутсионии онҳо ва омилҳои миллии асоси давлат, ҳамчунин низоми мавҷудаи ҳуқуқӣ, ҷустуҷӯи намунаи самарабахши созмондиҳии сиёсати давлатии кадрҳо ва хизмати давлатӣ идома дорад.

Дар доираҳои илмӣ ва дар байни ҳуқуқшиносон барои кишварҳои пасошӯравӣ дар мавриди намунаи хизмати давлатӣ ду нуқтаи назар ҷой дорад. Баъзеҳо намунаи

«кушода»–и англосаксонии хизмати давлатии шаҳрвандӣ (менечменти нави давлатӣ)–ро беҳтар мешуморанд, дигарон ба намунаи «пӯшида», ки бештар дар кишварҳои Европа ривоч ёфтааст, афзалият медиҳанд[18, с. 89].

Чор намуни сиёсати давлатии кадрҳо ва хизмати давлатии шаҳрвандӣ чудо карда мешаванд:

- мутамарказ «пӯшида» (давлати ягона);
- нисбатан ғайримутамарказ «пӯшида» (давлати федеративӣ);
- нисбатан ғайримутамарказ «кушода» (давлати ягона);
- ғайримутамарказ «кушода» (давлати федеративӣ).

Намунаи «пӯшида»–и хизмати давлатии шаҳрвандиро мо дар аксарият кишварҳои Европа мебинем. Он бо аломатҳои зерин тавсиф мешавад:

- созмондиҳии мартаботии дастгоҳи хизмати давлатӣ, тартиботи ҷиддии меъёрии салоҳияти ҳар як сатҳи хизмати давлатӣ;
- низоми пӯшидаи интихоби кадрҳо;
- мақоми баланди ҳуқуқӣ ва иҷтимоии хизматчиҳои давлатӣ, ки пешрафт дар мансаб, музди меҳнат ва имтиёзҳои ӯ аз собиқаи кор ва мансаб вобаста аст;
- тартиботи мураккаби озод кардан аз вазифа.

Намунаи «кушодаи» сиёсати давлатии кадрҳо дар кишварҳои англосаксонӣ инъикос ёфта чунин тавсиф мешавад:

- набудани танзими дақиқи меъёрии ҳуқуқии муносибатҳои хизматӣ;
- низоми кушодаи озмунии интихоби кадрҳо ба хизмати давлатии шаҳрвандӣ;
- вобастагии музди меҳнат ва пешрафт дар вазифа аз натиҷаи кор;
- тартиботи содаи озод кардан аз кор.

Ҳангоми тарҳрезии усулҳои асосии сиёсати давлатии кадрҳо барои Тоҷикистон истифодаи на танҳо унсурҳои намунаи европой – яъне мақоми баланди иҷтимоии хизматчиҳои давлатӣ, суботи хизмати давлатӣ, балки унсурҳои алоҳидаи намунаи англосаксонӣ – яъне таъсири натиҷаи кор ба музди меҳнат, қорӣ намудани низоми озмунии интихоб ва пешрафти кадрҳо ба мақсад мувофиқ хоҳад буд.

Шаклгирӣ ва фаъолияти сиёсати давлатии кадрҳо, тарҳрезии асосҳои назариявӣ, бунёди ва методологии он доимо дар маркази тавачҷуҳи олимони қарор доштааст, ки «кӯшиш мекарданд таъйиноти иҷтимоии хизмати давлатӣ дар сохтори давлатро муайян намоянд»[9, с. 48].

Барои ҳалли муваффақонаи вазифаи ташаккули сиёсати давлатии кадрҳо ва хизмати давлатӣ истифодаи самараноки таҷрибаи андӯхтаи фалсафӣ, ҷомеашиносӣ, равоншиносӣ, таърих, сиёсатшиносӣ, иқтисоди сиёсӣ, назарияи давлат ва ҳуқуқ, назарияи идоракунии давлат зарур аст. Ба андешаи В. П. Мелников «хулоса, «сохтмончиёни» хизмати давлатӣ бояд ҳуқуқшиносон, файласуфон, ҷомеашиносон, таърихшиносон гарданд, то ин ки дар бораи хизмати давлатӣ тасаввуроти том пайдо шавад ва дар ҷараёни шаклгирии он тадбирҳои саривақтӣ ва бамавқеъ амалӣ шаванд»[9, с. 344].

Адабиёт:

1. Государственная служба : учеб [текст] / под. ред. А. В. Оболонского. — М. : Дело, 1999. – С. 9.
2. Государственная служба : учеб [текст] / под. ред. В. Г. Игнатова. — М. : Март; Ростов н/Д. : Март, 2004. – С. 11.

3. Грекова Ж. В. Реформирование государственной службы как политико-административный процесс (опыт Великобритании и США в контексте российских реалий) : автореф. дис. ... канд. полит. наук [текст] / Ж. В. Грекова. — М., 2001.

4. Зокиров Г. Н. Хусусиятҳои инкишофи сиёсат ва идораи давлатӣ [матн] / Г. Н. Зокиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. — 2017. — №2-5. — С. 142-151.

5. Концепсияи сиёсати давлатии кадрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008 № 582 тасдиқ шудааст [манбаи электронӣ] URL: http://portali-huquqi.tj/publicadliya/view_qonunhoview.php?showdetail=&asosi_id=15507 (санаи муро-қиат: 13.10.2019).

6. Курбонов А. Ш. Амнияти зеҳнӣ ва Истиқлолияти давлатӣ (таҳлили иҷтимоӣ-сиёсӣ) [матн] / А. Ш. Курбонов. — Душанбе : «Ирфон», 2016. — 108 с.

7. Курбонов А. Ш. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи омода намудани кадрҳои илмӣ дар раванди дигаргуншавии ҷомеа [матн] / А. Ш. Курбонов // Ахбори Институди фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. — Душанбе, 2015. — №4. — С. 26-30

8. Литвинцева Е. А. Государственная служба в зарубежных странах. учеб [текст] / Е. А. Литвинцева. — М. : РАГС, 2004. — С. 6.

9. Мельников В. П. Государственная служба в России: отечественный опыт организации и современность : учеб. пособие [текст] / В. П. Мельников, В. С. Нечипоренко. — М. : РАГС, 2004. — С. 48.

10. Нуриддинов Х. Одоби касбӣ ва муоширати хизматчиҳои давлатӣ [матн] / Х. Нуриддинов, Б. П. Ализода. — Душанбе : ДТИХД, 2005. — 61 с.

11. Нуриддинов Р. Ш. Хадамоти дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ. Китоби дарсӣ [матн] / Р. Ш. Нуриддинов, П. Р. Нуриддинов. — Душанбе: «ЭР-граф», 2018. — 388 с.

12. Нуриддинов Р. Ш., Нуриддин П. Р. Назарияи муносибатҳои байналхалқӣ. Китоби дарсӣ. Нашри дуюми иловадор [Матн] / Р. Ш. Нуриддинов, П. Р. Нуриддин. — Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. — С. 30.

13. Охотский Е. В. Государственная служба в парламенте : Отечественный и зарубежный опыт [текст] / Е. В. Охотский. — М. : МГИМО (Университет); РОССПЭН, 2002. — С. 89.

14. Пирназаров И. А. Становление государственной службы как политико-социального института : дис. ... канд. полит. наук [текст] / И. А. Пирназаров. — Душанбе, 2006.

15. Сайидзода З. Ш. Сиёсати давлатии Президент Эмомалӣ Раҳмон ва рушди устувори Тоҷикистон. Нашри дуюми такмилёфта [матн] / З. Ш. Сайидзода. — Душанбе : ҶДММ «Контраст», 2012. — 164 с.

16. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии хизмати давлатӣ. Концепсияи сиёсати давлатии кадрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. — Душанбе : ҶДММ «Контраст», 2012. — С. 175.

17. Сотиволдиев Р. Ш. Назарияи идоракунӣ [матн] / Р. Ш. Сотиволдиев. — Душанбе : «Шарқи озод», 2005. — 222 с.

18. Старовойтов А. В. Реформирование российской государственной гражданской службы и опыт зарубежных стран. Фонд «Развитие парламентаризма в России» [текст] / А. В. Старовойтов. — М. : «Фонд РПФ», 2003. — С. 88, 89.

19. Фаттохзода С. С. Ташаккул ва инкишофи элитаи сиёсии тоҷик [матн] / С. С. Фаттохзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. – №5. – Қисми I. – С. 279–283.

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ**

НУРИДДИН ПАРВИН РАЙМАЛИХОН,

кандидат политических наук, доцент
кафедры международных отношений

Таджикский национальный университет,

734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17.

E-mail: panurama@mail.ru

Основным направлением реформы государственной кадровой политики Таджикистана можно назвать анализ ее социально-политической сущности, создание аппарата управления на различных уровнях, постоянное сотрудничество между государственными органами и гражданским обществом в процессе принятия решений по общественно-политическим вопросам с учетом исторических национальных особенностей.

Для Республики Таджикистан реформа государственной службы стала приоритетным фактором на пути развития суверенного государства. Усилия по решению текущих проблем государства определяют основные цели его реформирования. Начальная волна реформы государственной кадровой политики приходится на 90-е годы. В ходе анализа практики гражданской службы развитых стран, Таджикистан стремится привести отдельные ее элементы, в соответствие со своими национальными особенностями.

На наш взгляд, такой подход не может быть полным. Изучение зарубежного опыта не должно приводить к его слепому копированию. Необходим творческий критический подход к использованию зарубежного опыта.

Ключевые слова: государственная кадровая политика, Республика Таджикистан, государственная служба, государственные органы и др.

**STATE PERSONNEL POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
IN THE CONTEXT OF STATE INDEPENDENCE**

NURIDDIN PARVIN RAIMALIKHON,

Candidate of Political Science, Associate professor of
International Relations Department

Tajik National University,

Tajikistan, 734025, Dushanbe, 17, Rudaki Avenue,

E-mail: panurama@mail.ru

The main direction of the reform of the state personnel policy of Tajikistan can be called the analysis of its socio-political nature, creation of a management apparatus at various levels, constant cooperation between state bodies and civil society in the decision-making process on socio-political issues, taking into account historical national specifics.

For the Republic of Tajikistan, the reform of the civil service has become a priority factor in the development of a sovereign State. Efforts to solve the current problems of the state determine the main goals of its reform. The initial wave of state personnel policy reform occurred in the 1990s. In

the course of analyzing the practice of the civil service in developed countries, Tajikistan seeks to bring its individual elements in line with its national features.

In our opinion, this approach cannot be complete. The study of foreign experience should not lead to its blind copying. It is necessary creative and critical approach to the use of foreign experience.

Key words: *state personnel policy, Republic of Tajikistan, civil service, state bodies, etc.*

УДК:327.8

**РАССМОТРЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ
ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

СОДИКИ НАСИБА НУРУЛЛОЗОДА,

доктор философских наук, профессор,
Национальная Академия наук Таджикистана,
734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33.

Тел. : (+992) 883-88-35-91. E-mail: bedil68@mail.ru

УМАРАЛИЗОДА ШОХПИСАНД,

магистр факультета государственного управления
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,

734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе ул. Саид Носир, 33,
Тел.: (+992) 933-34-55-55

Рассмотрение формирования современных методов дипломатической службы в контексте теории международных отношений. В связи с тем, что вопросы практики и методов ведения дипломатической службы в деле ведения внешней политики государства всегда являются актуальными, авторами статьи рассматриваются некоторые современные методы дипломатической службы в Республике Таджикистан. В статье делается попытка анализа соотношения целей, возможностей, ресурсов и средств в международной политике в процессе построения внешнеполитического курса страны. Указывается, что в связи с тем, что всё больше стран выходят на международную арену и у каждой есть свои традиции и обычаи, которым необходимо следовать, больше всего изменений претерпевает лишь протокол.

Ключевые слова: дипломатия, протокол, консульская служба, Венская конвенция, посольства, представительство страны. Международные отношения.

Таджикистан является одним из молодых суверенных государств, который за годы независимости достиг больших успехов в сфере международных отношений благодаря правильному подходу в дипломатической службе государства. В связи с ситуацией, складывающейся в современном миропорядке, изменились международные коммуникации на всех уровнях, от культурно - бытового до политического.

Вопросы практики и методов ведения дипломатической службы, для реализации внешнеполитического курса государства, всегда находились в центре внимания политологов, теоретиков международных отношений и историков.

Таким образом, сугубо практическая дисциплина оказалась объектом исторического и методологического анализа. Соотношение целей, возможностей, ресурсов и средств в международной политике – ключевой вопрос в процесс построения внешнеполитического курса страны. И дипломатия – это наиболее оптимальный механизм реализации внешнеполитических интересов мирными путями на всех уровнях международного взаимодействия.

Исследование дипломатической службы требует междисциплинарного подхода, поскольку затрагивает сложные вопросы методологической базы, многоступенчатый анализ политических, экономических и культурных отношений государств и народов.

Особенностью изучения международных отношений и дипломатической службы является стремление к представлению результатов деятельности дипломатов в

исторической ретроспективе. Вместе с тем дипломатия – это живой и постоянно эволюционирующий конструкт идей, способов и методов, которые применимы к данной конкретной исторической эпохе или, говоря языком К. Маркса, социально-экономической формации. Вопросы международных отношений и внешней политики всегда находились в центре широкого общественного внимания аналитиков, политиков, журналистов. А вопросы о том, как реализовались внешнеполитические решения, т.е. вопросы дипломатии, представляли интерес скорее для более узкого круга специалистов. Причины такого отношения понятны и отчасти оправданы: прежде всего, необходимо осознать происходящее, наметить основные внешнеполитические приоритеты и подходы. Однако в практическом плане не менее важным является определение путей реализации намеченного курса. В противном случае внешняя политика оказывается парализованной.

Беря во внимание научную сторону данной проблемы, хочется отметить тот факт, что в работах по международным отношениям долгое время господствовали представления, согласно которым они рассматривались в значительной степени как некая совокупность событий. Это означает, что основное внимание уделялось результатам внешнеполитической деятельности, меньшее – внешней политике и совсем мало внимания – конкретной деятельности, направленной на достижение поставленных целей, т.е. дипломатии и дипломатической службе как таковой.

Для начала нужно дать определение тому, что же такое международные отношения. Итак, международные отношения – это род общественных отношений в сфере межнационального и межгосударственного общения.

Международные отношения характеризуются также совокупностью связей и взаимосвязей между народами, государствами и системой государств. Так, в международной энциклопедии социальных наук международные отношения рассматриваются как «человеческая деятельность, в процессе которой взаимодействуют индивиды из более чем одного государства, индивидуально или в группах»[9]. Западные политологи считают, что международные отношения – это «взаимодействие между двумя или более государствами», а внешняя политика, как внешнее действие одной нации [6].

Теория международных отношений – дисциплина, в рамках которой международные отношения рассматриваются с теоретической точки зрения. Данная дисциплина прослеживает и анализирует общие закономерности международных отношений в виде концепций [10].

Сейчас по всему миру происходит обмен опытом между людьми в экономической сфере, в культурной среде, в сфере СМИ и, конечно же, дипломатическая служба также не осталась в стороне. Современная дипломатия, действующая в условиях глобализации, охватывает всю внешнеполитическую деятельность глав государств и правительств, ведомств иностранных дел и дипломатических представительств за рубежом. И главными средствами и методами современной дипломатии являются переговоры, а также поиск компромиссов в решении различных проблем, позволяющих при уступке в частном добиваться успеха в целом.

Понятие «дипломатия» часто употребляется в самых различных значениях, порой очень отдаленных от действительного смысла этого слова. Известный английский дипломат и публицист Г. Никольсон указывает, что в разговорном языке слово «дипломатия» употребляется для обозначения ряда совершенно различных

вещей. Иногда оно употребляется как синоним внешней политики. В других случаях оно обозначает переговоры. Это слово также служит для названия процедуры и аппарата, при помощи которых ведутся переговоры. Оно также употребляется для обозначения заграничной части ведомства иностранных дел. Наконец, это слово обозначает особую способность, проявляющуюся в ловкости в хорошем смысле при ведении международных переговоров, а в плохом смысле — в коварстве в подобных делах»[5].

Между тем при всей близости указанных понятий и внутренней связи их друг с другом каждое из них имеет свой особый смысл, определяемый реальным содержанием каждого понятия, отражающим его действительные роль и значение в жизни общества [2].

Но при всем этом очень часто слова «дипломат» и «дипломатия» употребляются для совершенно различных понятий. Рассмотрим их значения.

К примеру, С.И. Ожегов в своем словаре указывает, что дипломат - это должностное лицо, специалист, занимающийся дипломатической деятельностью, работой в области внешних сношений. Дипломатия же - это деятельность правительства и его специальных органов по осуществлению внешней политики государства и по защите интересов государства и его граждан за границей. В то же время автор дает нам и переносное значение этого слова, а именно дипломатия - это ухищрения, уклончивость в действиях, направленных к достижению какой-нибудь цели [11].

Т. Ф. Ефремова говорит о том, что дипломат - это должностное лицо ведомства иностранных дел, уполномоченное осуществлять официальные отношения с иностранными государствами. Можно видеть некое сходство с предыдущим определением, однако здесь так же существует и переносное значение слова, несколько отличающееся от С.И. Ожегова. Дипломат- это тот, кто добивается своей цели, проявляя искусство и тонкость в отношениях с людьми[7].

У В. Даля говорится, что дипломатия означает науку о взаимных сношениях государей и государств. Понятие «дипломат», по словам В. И. Даля, означает служащего по дипломатической части. Слово «дипломатический» приравнивается в его словаре к понятию «неискренний», а дипломат характеризуется как человек ловкий, тонкий, скрытный, изворотливый [8].

Г. Никольсон, известный английский дипломат и Ж. Камбон, выдающийся французский дипломат в своих трудах «Дипломатия» [12] и «Дипломат» [5] соответственно не дают точного определения слову «дипломат», однако оба автора считают, что главное оружие дипломатов - это переговоры. По их мнению, решение конфликтов должно происходить мирными путями. Что же касается работы дипломата – то это, прежде всего искусство.

В своей основе дипломатия является умением строить и поддерживать отношения между государствами и другими международными субъектами. К сожалению, в прошлом столетии дипломатия весьма часто находилась в подчинении политики и идеологии.

Сегодня дипломатия становится универсальной. Возрастает число государств, которые оказывают свое влияние на политической и экономической аренах исключительно благодаря динамизму и высокому профессионализму дипломатии. Известно, что на международных форумах опытные дипломаты обеспечивали своим

странам значимость, которая выходила далеко за пределы того, чего можно было бы объективно ожидать, исходя из критериев экономической или военной мощи.

Суть дипломатии в условиях развития демократии в обществе заключается в обеспечении преемственности в защите национальных интересов и прежде всего благосостояния народа вне зависимости от партий, находящихся у власти.

Термин «дипломатическая практика» или «дипломатическая служба», означающий работу министерства иностранных дел, консульств, посольств и генконсульств часто употребляется как синоним слова «дипломатия»

Дипломатическая служба не только осуществляет внешнюю политику, но, как правило, и участвует в ее выработке, и, наконец, в ее задачу входит не только защита интересов государства, но его граждан, каждого отдельного человека, проживающего за рубежом своей страны. Она представляет собой иерархическую систему. Работа в области внешних сношений связана с высшими государственными интересами и важными государственными тайнами. Ввиду этого она может быть поручена лишь лицам, внушающим абсолютное доверие, сословная, классовая или партийная принадлежность которых предполагает безусловную преданность данному режиму. Кроме того, помимо разносторонних теоретических знаний она требует большого опыта, специальных навыков, профессиональной квалификации, приобретаемых лишь в результате длительной практики. Поэтому в целях создания надёжных и квалифицированных дипломатических кадров в каждом государстве существуют особые положения и правила, регламентирующие подбор работников для органов внешних сношений и их продвижение от низших постов к высшим.

Консульская служба также относится к дипломатической, однако несколько отличается от нее. Консульство — орган внешних отношений государства, учрежденный на территории другого государства (с согласия последнего) для выполнения определённых функций. Консульский округ и местопребывание консульства определяются соглашением между обоими государствами. Права, привилегии и иммунитет консульства прописаны в Венской конвенции о консульских сношениях 1963 г.[1] и включают: право пользоваться флагом и гербом своего государства; неприкосновенность помещения; освобождение от налогов; неприкосновенность консульских архивов; свободу отношений консульства со своим правительством, дипломатическим представительством, другими консульствами своего государства, где бы они ни находились, с использованием средств связи, шифров, дипломатических и консульских курьеров. Сюда же можно и отнести работу посольства. Посольство — дипломатическое представительство (орган аккредитующего государства, учрежденный на территории государства пребывания для поддержания дипломатических отношений между ними) высшего уровня, возглавляемое чрезвычайным и полномочным послом. К посольствам приравниваются представительства Ватикана — нунциатуры, а также представительства, которыми обмениваются государства Британского Содружества.

Характеризуя исторические формы дипломатических отношений Европы в Новое время, мы постарались выделить предпосылки формирования современной дипломатии.

Таким образом, несмотря на то, что общество развивается в условиях постоянного технологического прогресса, дипломатия, как деятельность довольно консервативная, не изменяет своим традициям и правилам. Изменений претерпевает

лишь протокол. Это связано с тем, что все больше стран выходит на международную арену и у каждой есть свои традиции и обычаи, которым необходимо следовать.

Происходящие в мире значительные перемены свидетельствуют о растущей роли дипломатии как науки и искусства, в мировых делах и само собой разумеющемся значении дипломатических кадров нового поколения. Если внимательно посмотреть на структуры ведомств занимающихся внешними делами, попытаться оценить весь обширный комплекс вопросов, которыми министерство занимается повседневно и ежедневно, то нетрудно будет понять, что волнует человечество в наши дни и что следует свершить общими усилиями во имя его прогрессивного развития и процветания в условиях устойчивого мира и надежной безопасности.

Литература:

1. Венская конвенция о консульских сношениях 1963 г. [Электронный ресурс] // URL:<http://simfero.html>
2. Зорин В.А. Основы дипломатической службы. М., 1977. С.14. [Электронный ресурс] // URL:<http://mirknig.com/2012/10/08/osnovy-diplomaticheskoy-sluzhby.html>
3. Камбон Ж. Дипломат. С. 13. [Электронный ресурс] // URL:http://www.takelink.ru/knigi_uchebniki/nauka_obrazovanie/102619-kambon-zhyul-diplomat.html
4. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.С. 10. [Электронный ресурс] // URL:<http://www.twirpx.com/file/10323/>
5. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.С. 7. [Электронный ресурс] // URL:<http://www.twirpx.com/file/10323/>
6. Политология. Словарь [Электронный ресурс] // URL:<http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/104.html>
7. Словарь В.И. Даля [Электронный ресурс] // URL:<http://slovari.yandex.ru.html>
8. Словарь Т.Ф. Ефремовой [Электронный ресурс] // URL:<http://www.efremova.info.html>
9. Торкунов А.В. Современные международные отношения. М., 1999. С. 10. [Электронный ресурс] // URL:http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/tork.html
10. Цыганков П.А. Международные отношения. М., 1996. С. 4. [Электронный ресурс] // URL: <http://ru.scribd.com/doc/>
11. Энциклопедия [Электронный ресурс] // URL:<http://alcala.ru.html>
12. Камбон Ж. Дипломат. С. 13. [Электронный ресурс] // URL:http://www.takelink.ru/knigi_uchebniki/nauka_obrazovanie/102619-kambon-zhyul-diplomat.html

БАРРАСИИ ТАШАККУЛИ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ХИДМАТИ ДИПЛОМАТИ ДАР ЗАМИНАИ НАЗАРИЯИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

СОДИҚӢ НАСИБА НУРУЛЛОЗОДА,

доктори илмҳои фалсафа, профессор,
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
734025, Душанбе, х. Рӯдакӣ, 33.

Тел.: (+992) 883-88-35-91. E-mail: bedil68@mail.ru

УМАРАЛИЗОДА ШОҲПИСАНД,

магистранти. Факултети идоракунии давлатии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч Саид Носир, 33,

Баррасии ташаккули усулҳои муосири хидмати дипломатӣ дар заминаи назарияи муносибатҳои байналмилалӣ. Аз сабаби он, ки масъалаҳои амалия ва усулҳои пешбурди хизмати дипломатӣ дар пешбурди сиёсати хориҷии давлат ҳамеша актуалӣ мебошанд, муаллифи мақола баъзе усулҳои муосири хизмати дипломатиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор додааст. Дар мақола кӯшиши таҳлили таносуби ҳадафҳо, имконот, захираҳо ва воситаҳо дар сиёсати байналмилалӣ дар раванди ташаккули сиёсати хориҷии кишвар сурат гирифтааст. Нишон дода шудааст, ки аз сабаби он, ки шумораи ҳарчи бештари кишварҳо ба арсаи байналмилалӣ ворид мешаванд ва ҳар кадоме аз онҳо урфу одатҳои хоси худро доранд, ки бояд риоя карда шаванд, танҳо протокол аксарияти тағиротҳоро ба амал меорад.

Калидвожаҳо: дипломатия, протокол, хадамоти консулӣ, Конвенсияи Вена, сафоратхонаҳо, намоёндагӣ, кишварҳо, муносибатҳои байналмилалӣ.

CONSIDERATION OF THE FORMATION OF MODERN METHODS OF THE DIPLOMATIC SERVICE IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

SODIKI NASIBA NURULLOZODA,

Doctor of Philosophy, Professor,
National Academy of Sciences of Tajikistan,
734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33.

Tel.: (+992) 883-88-35-91. E-mail: bedil68@mail.ru

UMARALIZODA SHOHPISAND,

Master of the Faculty of Public Administration of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,

734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe st. Said Nosir, 33,
Tel.: (+992) 933-34-55-55;

Consideration of the formation of modern methods of diplomatic service in the context of the theory of international relations. Due to the fact that the issues of practice and methods of conducting the diplomatic service in the conduct of foreign policy of the state are always relevant, the author of the article examines some modern methods of the diplomatic service in the Republic of Tajikistan. The article attempts to analyze the correlation of goals, opportunities, resources and means in international politics in the process of building the country's foreign policy. It is indicated that due to the fact that more and more countries enter the international arena and each has its own traditions and customs that must be followed, only the protocol undergoes most of the changes.

Key words: diplomacy, protocol, consular service, Vienna Convention, embassies, representation, countries. International relationships.

УДК: 351

РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ

ЭРГАШЕВА ФАРИЗА МАМАДИЕВНА,

кандидат политических наук,

доцент кафедры управления человеческими ресурсами

Академии государственного управления при

Президенте Республики Таджикистан,

734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носир 33

Тел: (+992) 918-62-78-7. E-mail: farizaerg@gmail.com

МУХАМЕДОВА ДИЛНОЗА ХАЙРИДИНОВНА,

соискатель ученой степени кандидата политических наук,

Академии государственного управления

при Президенте Республики Таджикистан

734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носир, 33.

Тел.: (+992) 906-66-11-00. Email: d_muhamedova@inbox.ru

Правительство Республики Таджикистан и государственная служба страны делают все для гендерного равенства мужчин и женщин в процессах государственного управления. Женщина-государственный служащий наравне с мужчиной-государственным служащим выполняет задачи по эффективному предоставлению населению государственных услуг. В статье делается попытка проанализировать законодательную базу Таджикистана по вопросам поддержки женщин, привлечения на государственную службу молодых, талантливых женщин на государственную службу. Также делается попытка определить роль и место женщины в миростроительстве, в разработке политики и принятии решений. Основным выводом статьи является мысль о повышении роли женщин в процессах развития общества посредством оказания помощи членам сообщества в развитии общества.

Ключевые слова: женщины и девушки, государственная служба, государственное управление, компетентность, управление человеческими ресурсами, вовлечение и удержание женщин на государственной службе.

«Наши женщины и матери еще на заре государственной независимости прилагали усилия для защиты своих прав и свобод, нормализации ситуации в стране и сыграли большую роль для достижения мира, стабильности и национального единства». [1]

Гендерное равенство в восточных странах имеет свое, региональное, значение и понимается здесь, на востоке, по-своему. Говоря о государственной службе Таджикистана и гендерном равенстве, необходимо отметить, что, прежде всего, в этом контексте, имеется в виду принцип предоставления равных возможностей мужчинам и женщинам при участии в процессах государственного управления страной.

Казалось бы, всё очень просто: женщина - государственный служащий наравне с мужчиной - государственным служащим выполняет задачи по эффективному предоставлению населению государственных услуг.

При этом, для государственной службы Таджикистана гендерный баланс служит одним из показателей насколько эффективно она привлекает и удерживает в своих рядах талантливых и способных женщин. Привлечение женщин на государственную службу и выдвижение их на руководящие государственные должности является показателем использования кадрового резерва в полной мере.

Общеизвестно, что если все слои общества в равных долях участвуют в сфере управления государственным управлением и предоставлении государственных услуг населению, то это управление и эти услуги более качественные.

Правительство Таджикистана исходит из позиции, что соблюдение гендерного баланса является не только вопросом справедливости, но и содействует Правительству в более эффективном выполнении своих задач.

В результате поддержки Правительства страны вклад и роль женщин в общественно-политической, экономической и культурной жизни страны становятся все более и более активными, а их роль в содействии социальным и политическим процессам, возрастает.

Конституция страны гарантирует равенство мужчин и женщин, и для эффективного осуществления этого конституционного принципа был принят ряд правовых актов, и процесс их осуществления будет способствовать социальному прогрессу женщин, укреплению их статуса и статуса в обществе.

Как показывает анализ, в настоящее время в стране создана нормативная правовая база, направленная на обеспечение равенства прав граждан независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям или каким-либо социальным группам.

Основными элементами правовой системы страны являются Конституция Республики Таджикистан, международно-правовые нормы в области прав человека, конституционные законы, отраслевые законы, кодексы, а также подзаконные акты Республики Таджикистан.

Согласно статье 27 Конституции Республики Таджикистан граждане имеют равное право на государственную службу. Данная норма также предусматривается в статье 2 Закона Республики Таджикистан «О государственной службе» [2].

Так, в целях обеспечения широкого участия женщин в общественной жизни и управлении государством, повышения социального статуса женщин и оздоровления национального генофонда, активизации роли женщин в укреплении нравственных основ, мира и единства 3 декабря 1999, №5 был принят подписан Указ Президента Республики Таджикистан «О повышении роли женщин в обществе» [3].

Данный документ играет важную роль в улучшении положения таджикской женщины. С целью реализации данного Указа Постановлением Правительства

Республики Таджикистан от 6 августа 2001, №391 принята и реализована Государственная программа «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Республике Таджикистан на 2001-2010 годы» [4].

В результате исследования видно, что в рамках исполнения данной программы был принят Закон Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностях их реализации» от 1.03. марта 2005 г. ода, №89 [5], который урегулировал отношения по обеспечению конституционных гарантий равноправия мужчин и женщин в социальной, политической, культурной, а также в любой другой сфере и установил государственные гарантии равных возможностей лицам равного пола, независимо от национальности. Статья 20 данного Закона определяет участие в профессиональных союзах и иных общественных объединениях, в том числе, общественных объединениях, создаваемых в целях реализации конституционного принципа равноправия и равных возможностей мужчин и женщин.

7 марта 2006 года была разработана Государственная программа «Воспитание, подбор и расстановка руководящих кадров Республики Таджикистан из числа способных женщин и девушек на 2007-2016 годы» [6], которая была утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 ноября 2006 года, №496. Основными целями программы являются определение долгосрочной государственной политики по обеспечению прав и возможностей по воспитанию, подбору и расстановке руководящих кадров страны из числа способных, компетентных женщин и девушек; обеспечение равных прав женщин и мужчин при выдвижении и назначении на руководящие должности; обеспечение всесторонних условий для учёбы.

В результате реализации программы был отработан механизм воспитания, подбора и расстановки руководящих кадров из числа компетентных, способных женщин и девушек.

Помимо этого, 1 апреля 2017 года Правительством Республики Таджикистан была принята Государственная программа воспитания, подбора и расстановки руководящих кадров Республики Таджикистан из числа одарённых женщин и девушек на 2017-2022 годы [7].

Целью настоящей Программы является осуществление государственной политики в сфере обеспечения прав и возможностей по воспитанию, подбору и расстановке руководящих кадров страны из числа одарённых женщин и девушек, обеспечение доступа женщин и девушек к государственной службе, обеспечение равных прав мужчин и женщин при выдвижении и назначении на руководящие должности, подготовка молодых кадров из числа способных, одаренных и талантливых девушек.

В Национальной Стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года [8] в области совершенствования политики по обеспечению фактического гендерного равноправия предусматриваются следующие меры:

- совершенствование законодательства в целях реализации государственных гарантий по созданию равных возможностей для женщин и мужчин;
- разработка институциональных механизмов по внедрению в отраслевые политики национальных и международных обязательств по обеспечению гендерного равенства и расширения возможностей женщин;
- активизация механизмов обеспечения правовой грамотности и социальной вовлеченности женщин, включая женщин из сельских местностей;
- повышение гендерного потенциала и гендерной чувствительности сотрудников органов всех ветвей власти;
- внедрение гендерного бюджетирования в бюджетный процесс.

Также в области предотвращения всех форм насилия в отношении женщин и девочек предусматриваются такие меры, как:

- развитие законодательной и нормативной базы по профилактике насилия в отношении женщин и оказания помощи жертвам насилия;
- создание институтов по координации и расширению деятельности государственных структур в сфере профилактики насилия и помощи жертвам насилия;
- расширение спектра действий по обеспечению доступа и качества услуг для женщин и девочек, подвергшихся насилию;
- совершенствование гендерной статистики и создание сводной базы данных по всем видам насилия;
- разработка и реализация программ по изменению восприятия и форм поведения, оправдывающих насилие в отношении женщин и девочек.

Для привлечения женщин на государственную службу Агентством государственной службы был разработан проект указа Президента Республики Таджикистан «О внесении изменений и дополнений в указ Президента Республики Таджикистан от 10 марта 2016 года №647» [9], который был подписан 19 апреля 2017 года, за №869. В соответствии с данным указом в Положении о порядке проведения конкурса на замещение вакантных административных должностей государственной службы для женщин предусмотрены льготы и, при первом их назначении на государственную службу им прибавляется три дополнительных балла.

«По состоянию на 01 января 2021 года из общего числа, то есть почти 19210 государственных служащих, 4485, или 23,3% составляют женщины, из них 1098, или 19,2% работают на руководящих должностях» [10].

Что касается участия женщин в различных сферах социально-экономического развития страны то, как отметил Лидер нации, Президент Республики Таджикистан,

уважаемый Эмомали Рахмон в своем ежегодном послании к Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2021 года: «В социальной политике государства и Правительства Таджикистана придается серьезное значение вопросу повышения статуса и укрепления роли женщин в жизни общества. В соответствии с результатами выборов 2020 года, в Маджлиси милли Маджлиси Оли 8 человек или 25,8%, а в Маджлиси намояндагон 15 человек или 23,8% были избраны за счет женщин, что почти на 4% больше по сравнению с предыдущими выборами. Число женщин в маджлисах народных депутатов города Душанбе достигло 41,5%, в Хатлонской области около 35%, в Согдийской области более 33%, в Горно-Бадахшанской автономной области более 34%, городов и районов республиканского подчинения около 30%» [11].

Таким образом, анализ показывает, что, с одной стороны, в стране предприняты все меры по гендерному равноправию, законодательная база полностью охватывает все стороны этого вопроса. Но, как показывает опыт, на практике все обстоит не так уж и радужно, и говорить о полном равноправии женщин еще очень рано.

Несомненно, что восточный менталитет играет в этом вопросе большое значение. И ключевым моментом здесь выступают стереотипы. Даже имея совершенные законы, мы не имеем порой равных возможностей.

Основной проблемой видится не равный доступ девушек к образованию. При этом, разумеется, что образование девочек и женщин является приоритетным вопросом. Положительным моментом здесь стало введение квот для поступления девушек в высшие учебные заведения страны. Анализ показывает, что их еще немало в отдаленных населенных пунктах, где девочки учатся только до 9 класса. И причиной этому являются те самые стереотипы, низкий уровень жизни семьи, материальные проблемы, ранние браки.

В целом, трудовая занятость и экономическая независимость таджикской женщины очень важны для развития Таджикистана, и все законодательные акты, перечисленные выше, направлены именно на укрепление статуса женщин в обществе.

Доступ женщин к государственному управлению является гарантом миротворения, борьбы с терроризмом и конфликтами, мирному диалогу, и, в целом, развитию общества.

Женщина-таджичка, как и женщины всего мира, участвует в процессах миростроительства, обеспечения безопасности на уровне местных сообществ, решения возникающих конфликтов с учетом потребностей детей и женщин, которые живут в местных сообществах, участвует в процессах принятия решений.

Главное принять факт, что роль женщины не ограничивается домом и семьей, а ей необходимо дать возможность использовать весь свой потенциал.

Интегрируя сильную гендерную перспективу в процессы развития общества, Таджикистан сможет повысить понимание общественности конкретных проблем, с

которыми сталкиваются женщины. Поддерживая участие женщин в общественных дискуссиях, в разработке политики, принятии решений, в процессах миростроительства, высказывая свою точку зрения по вопросам возникающих конфликтов и их предупреждения, повышая роль женщин в процессах развития общества, помогая членам сообщества развиваться с пониманием добрососедства и тем самым жить в условиях спокойствия и мира, можно добиться значительных достижений в развитии общества.

Понимая это, Правительство Республики Таджикистана стремится к прогрессу в достижении сбалансированной государственной службы, которая последовательно идет к достижению своих целей в области разнообразия и обеспечения справедливой и эффективной государственной службы.

Литература:

1. Речь Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, Эмомали Рахмона по случаю Дня матери, 07.03.2020 г. Душанбе, Таджикистан, www.president.tj;
2. Конституция Республики Таджикистан, www.adlia.tj;
3. Указ Президента Республики Таджикистан «О повышении роли женщин в обществе» от 3 декабря 1999 года, №5, www.adlia.tj;
4. Государственная Программа «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Республике Таджикистан на 2001-2010 годы» от 6 августа 2001 года № 391, www.adlia.tj;
5. Закон Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации», от 1 марта 2005 года, № 89, www.adlia.tj;
6. Государственная Программа «Воспитание подбор и расстановка руководящих кадров Республики Таджикистан из числа способных женщин и девушек на 2007-2016 годы» от 1 ноября 2006 года №, 496;
7. Государственная программа воспитания, подбора и расстановки руководящих кадров Республики Таджикистан из числа одарённых женщин и девушек на 2017-2022 годы от 1 апреля 2017 года, №158;
8. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, от 1 декабря 2016 года, №636, Глава 4, Раздел 4.6, Стр:58-59;
9. Указ Президента Республики Таджикистан от 19 апреля 2017 года, №869 «О внесении изменения и дополнений в указ Президента Республики Таджикистан от 10 марта 2016 года, №647», www.ahd.tj;
10. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 26.01.2021 г. Душанбе, Таджикистан, www.president.tj;

НАҚШИ ЗАНОН ДАР ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТ

ЭРГАШЕВА ФАРИЗА МАМАДИЕВНА,

номзади илмҳои сиёсӣ,

дотсенти кафедраи идоракунии захираҳои инсонии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33

Тел.: (+992) 918 62 78 7. E-mail: farizaerg@gmail.com

МУХАМЕДОВА ДИЛНОЗА ХАЙРИДИНОВА,

унвонҷӯи дараҷаи илмии илмҳои сиёсии

Академияи идоракунии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.

Тел.: (+992) 906-66-11-00. Email: d_muhamedova@inbox.ru

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хадамоти давлатии кишвар барои баробарии гендерии мардон ва занон дар идоракунии давлатӣ тамоми чораҳои лозимиро муҳайё намудааст. Занони хизматчи давлатӣ дар баробари мардон вазифаҳои калидиро дар хизмати давлатӣ бар уҳда доранд. Дар мақола кӯшиши таҳлили заминаи қонунгузори Тоҷикистон оид ба масъалаҳои дастгирии занон, ҷалби занони ҷавон ва боистеъдод ба хизмати давлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Инчунин, муайян кардани нақш ва ҷойгоҳи занон дар бунёди сулҳ, таҳияи сиёсат ва қабули қарорҳо мавриди таҳқиқ фаро гирифта шудааст. Хулосаи асосии мақола идеяи баланд бардоштани нақши занон дар рушди ҷомеа ва дастгирии онҳо мебошад.

Калидвожаҳо: занон ва духтарон, хизмати давлатӣ, идоракунии давлатӣ, салоҳият, идоракунии захираҳои инсонӣ, ҷалб ва нигоҳ доштани занон дар хизмати давлатӣ.

THE ROLE OF WOMEN IN GOVERNING THE STATE

ERGASHEVA FARIZA MAMADIEVNA,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the

Department of Human Resources Management of the

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan.

734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

Phone: (+992) 918-62-78-77/ Email: farizaerg@gmail.com

MUKHAMEDOVA DILNOZA KHAYRIDINOVNA,

Degree Candidate in Political Sciences of the

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan.

734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

The Government of the Republic of Tajikistan and the civil service of the country are doing everything for gender equality of men and women in the processes of public administration. A female - civil servant, on an equal basis with a male - civil servant, performs tasks for the effective provision of public services to the population. The article attempts to analyze the legislative framework of Tajikistan on the issues of supporting women, attracting young, talented women to the civil service. There are also tries to determine the role and place of women in world-building, in policy development and decision-making. The main conclusion of the article is the idea of increasing the role of women in the development of society by helping community members in the development of society.

Key words: *women and girls, Civil Service, Public Administration, Competence, Human Resources Management, Involvement and Retention of women in Civil Service.*

УДК:323/324+327

ТАЪСИРИ СИЁСИИ НИЗОМИ НАВИ ЧАҲОНӢ БА МАНФИАТҲОИ
МИЛЛИИ ДАВЛАТ

МУЗАФАРЗОДА ФАЗЛИДДИН,

муаллими калони кафедраи идоракунии давлатӣ ва худидоракунии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,

Тел: (+992) 987-93-71-71. E-mail: muzafarzoda95@mail.ru

Дар олами муосир масъалаи таъсири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии давлат басо муҳим буда, таъсири сиёсии он бештар ба давлатҳои миллии ба назар мерасад. Ҷаҳони муосир тарзе намудор гардида истодааст, ки касро водор менамояд, то дар бораи равандҳои муосири сиёсӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ андеша намояд. Равандҳои муосири сиёсӣ, ки имрӯз авҷ гирифта истодааст, таъсири зиёди манфии сиёсии худро ба манфиатҳои миллии мерасонад.

Имрӯз масъалаҳои амалияи ҷамъиятӣ далели он аст, ки муҳандисони низоми нави ҷаҳонӣ, равандҳои муосири сиёсиро ба хотири арзишҳои миллии худро умумиҷаҳонӣ намудан ва аз он ҳифозат кардан омодаи ҳама намуди қурбониҳо буда, аз байн бурдани патриотизми миллии, фарҳангу маданият ва дигар арзишоти давлатҳои миллиро мақсади ҳеш қарор медиҳанд.

***Калидвожаҳо:** низоми нави ҷаҳонӣ, манфиатҳои миллии, равандҳои сиёсӣ, равандҳои глобаликунонӣ, либерализм, модернизатсияи сиёсӣ, реализми сиёсӣ, давлатҳои миллии, худшиносӣ, умумиятҳо, ҳаёти сиёсӣ, институтҳои сиёсӣ, акторҳои ҷаҳонӣ, соҳибхитиёрӣ, муҳандисони низоми нави ҷаҳонӣ, либераликунонӣ ва демократикунонӣ.*

Бояд тазаққур дод, ки дар шароити имрӯза як қатор равандҳои муосири сиёсӣ мавҷуданд, ки барои қомат афрохтани низоми нави ҷаҳонӣ ва таъсири сиёсии он ба манфиатҳои миллии давлатҳо дар ҳолати вусъатёбӣ қарор гирифтаанд. Равандҳои мазкур таъсири сиёсии низоми нави ҷаҳониро дар манфиатҳои давлатҳои миллии ба вучуд оварда, таъсири манфии худро дучанд мегардонад. Ҳолати мазкур аз ҷониби субъектони сиёсӣ ва акторҳои байналхалқӣ баҳри татбиқи манфиатҳои ягонаи худ ба миён омада, вусъатёбии низоми нави ҷаҳониро метезонад, ки онро дар шакли чунин равандҳои муосири сиёсӣ таҳлил намудан мумкин аст:

- равандҳои глобаликунонӣ ва таъсири сиёсии он ба манфиатҳои миллии давлатҳо.

Дар шароити ҷаҳонинашавӣ мо бо ҷалби аҳли ҷомеа, баҳусус падару модар бояд наслеро тарбия карда, ба воя расонем, ки аз нигоҳи одобу ахлоқ, донишу заковат, худшиносиву ҷаҳонбинӣ ба ниёзмандҳои ҷаҳони муосир мувофиқ бошад, зеро авзои сиёсии сайёра ҳоло бисёр ноорому бесубот ва боиси ташвишу нигаронии ҷиддии ҷомеаи ҷаҳон гардидааст. Ҷунонки кӯшишҳои азнавтасимкунии ҷаҳон, мусаллаҳшавии бошитоб, қудратталабӣ, бархӯрди манфиатҳои иқтисодиву тичоратӣ ва ҷиноятҳои киберӣ торафт шиддат гирифта, ҷаҳонро ба марҳалаи нави ҷанги сард

кашонидаанд ва имрӯз баъзе сиёсатмадорону коршиносон ҳатто доир ба хатари чанги сеюми ҷаҳон ҳарф мезананд [1].

Инкишофи олами муосир, умумиятҳо ва хусусиятҳои он касро ба андеша водор намуда, таҳлилу таркиби амиқи ҳодисаҳои гуногуну зиёдеро талаб менамояд. Раванди глобаликунонӣ ҳамчун раванди муҳиму объективии умумичаҳонӣ, яке аз муҳимтарин хусусиятҳои таърихи муосири башариро ташкил менамояд. Зери ин мафҳуми мураккаб ва баҳснок протсеси бо ҳам пайваст гаштан ва умумият ёфтани равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷаҳони муосир фаҳмида шуда, ба таври кулӣ, дар оянда моҳияти глобалӣ ва умумисайёравӣ гирифтани ҳамаи ҷанбаҳои зиндагии башарӣ дар назар гирифта мешавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вазъи ҷаҳони муосирро ба назар гирифта, дар аксарияти баромадҳояшон мардумро дар баробари вазъияти ноороми ҷаҳон боз аз хавфу хатар ва таҳдидҳои нави замонавӣ ҳушдор менамояд. Аз ин рӯ, бояд тазаккур дод, ки дар шароити тағйирпазирии ҷомеа таҳлилу таҳқиқи вусъат ёфтани муборизаҳои идеологӣ дар арсаи байналмилалӣ, масъалаи ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ муҳимияти хосса пайдо намудааст. Мақсади асосии олимону пажӯҳишгарон дар ин вазъ аз он иборат аст, ки пеш аз ҳама кӯшиши доимии аз худ намудани донишҳои сиёсӣ заминагузори баланд бардоштани фаъолнокии иҷтимоӣ ва дарки фаҳмиши шаҳрвандонро бояд боло бардорад [10,9]. Бояд гуфт, ки дарки баланди фаҳмишҳои сиёсӣ дар ҷомеа, дар байни гурӯҳҳои иҷтимоӣ аҳамияти бузург дошта шаҳрвандонро аз ҳама ҳодисаҳои номатлуби аср, ки бештар дар равандҳои глобаликунони саёра ба вучуд меояд, бохабар ва пурмасъул мегардонд.

Зеро падидаи ҷаҳонишавӣ фаъолияти одамон, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, институтҳои иҷтимоию сиёсӣ ва муносибати мутақобилаи миёни онҳоро тағйир дода, ба тамоми ҷанбаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири худро мерасонад. Бештари мутахассисони ғарбӣ ин равандро ба таври мусбат баҳогузорӣ намуда, чунин андеша доранд, ки ин раванд боиси муттаҳид гардидани сокинони сайёра гардида, барои бештар гардидани сатҳи зиндагии мардум заминаи хуб фароҳам оварда метавонад. Вале таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки раванди ҷаҳонишавӣ натиҷаҳои баръаксро низ ба вучуд меоварад. Таъсири ҷаҳонишавӣ ба алоқаҳои иқтисодию сиёсӣ, манфиатҳои миллӣ ва дигар самтҳои ҳаёти инсонҳо ҳамеша эҳсос мегардад ва дар зери таъсири ин раванд марзҳои давлатҳои миллӣ ва соҳаҳои мухталифи онҳо шаффофтар мегарданд.

Бо дарназардошти ин дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чунин омадааст: “Раванди ҷаҳонишавӣ, ки имрӯз тамоюли ҳоким бар равобити байналмилалӣ, аз ҳамаи мо ҷустуҷӯи эҷодгарона ва дарёфти дақиқи василаву воситаҳои татбиқи ин манфиатҳои миллиро тақозо дорад” [2]. Ҳамчунин раванди сиёсии мазкур таъсири сиёсии худро ба давлатҳои миллӣ бештар расонида, барои хатарҳои гуногун ба манфиатҳои миллӣ шароит муҳайё месозад.

Глобализатсия – раванди объективии ташаккул, амал намудан ва инкишофи системаи умумичаҳонии умумисайёравӣ дар асоси амиқ гардидани баҳампайвастӣ ва баҳамтаъсиррасонӣ дар тамоми соҳаҳои иттиҳоди байналмилалӣ мебошад [4,251].

Олами муосир ба марҳалаи сифатан нави инкишофи хеш ворид гардидааст, ки онро замони глобаликунонии ҳаёт меноманд. Мафҳуми «глобалӣ» аз мафҳуми латинӣ «globus» гирифта шуда, маънои кураро ифода менамояд. Мафҳуми мазкур, ки тавассути он тамоюли асосии инкишофи олами муосир ифода карда мешавад, ҳамчун раванди умумичаҳонӣ фаҳмида мешавад. Он ҳодисаҳоеро ифода менамояд, ки ба

тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ, тамаддуни инсонӣ, мавҷудият ва инкишофи ҳаёт дар рӯи Замин тааллуқ доранд. Бинобар ин, дар сурати пеш омадани зарурат онро метавон бо мафҳуми «умумисайёравӣ» иваз намуд. Онро ҳамчун «ҷаҳонишавӣ» маънидод намудан чандон зарур нест. Зеро «ҷаҳонишавӣ» фаҳми маҳдудтари равандҳои глобаликунонӣ буда, муносибатҳои байниҳамдигарии ҷомеа ва табиатро фарогир нест [5,119].

Рушди олами глобалӣ таърихи басо қадима дошта, аз ибтидо то ба имрӯз ва аз имрӯз то ба замони ҳастии инсоният идома хоҳад кард. Метавон гуфт, ки ба пажӯҳиши меъёрҳои раванди мазкур бештар илми глобалистика машғул аст.

Меъёри асосии глобалистика ин ҷаҳони инсон ва ояндаи инсоният, ҳадди тараққиёт ва баъд аз ҳадди тараққиёт мебошад. Глобалистика ин таълимот дар бораи глобализатсия ва равандҳои инкишофи олам мебошад, ки ду меъёри муҳимро доро мебошад:

- ба табиат ҳамчун ибодатгоҳ муносибат намуд, на устохона;
- ба наслҳои оянда тарзе муносибат намуд, ки онро худ қабул дошта бошем.

Бояд зикр намуд, ки он ҳама масъалаҳо ва мушкилотҳои ба миёномадае, ки ду ва зиёда давлатҳоро дар бар мегирад, дар худ характери глобалиро гирифтааст. Ба ин масъалаҳои зерин мисол шуда метавонад: коррупсия, терроризм ва экстремизм, зиёдшавии аҳоли, тағйирёбии иқлим, оби ошомиданӣ, бемориҳои сироятии гуногун ва монанди инҳо.

Бо таваҷҷуҳ ба ин воқеият метавон гуфт, ки масъалаи глобализатсия ва шинохти хусусиятҳои асосии он барои ҷомеаи Тоҷикистон низ як масъалаи дорои аҳамияти натавон илмию назарӣ, балки аҳамияти бисёр ҷиддии амалӣ ва сиёсӣ мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил ва узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар раванди фарогири глобализатсия ба як силсила масъалаҳои рӯ ба рӯ мегардад, ки ояндаи ҳифзи ҳувияти миллии давлатдорӣ тоҷикон ба чигунагии ҳалли онҳо саҳт вобаста мебошад [14,43]. Хусусан, ба сабаби имкониятҳои маҳдуди сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии худ Тоҷикистон дар раванди глобализатсионӣ асосан нақши кишвари таъсирпазирро дошта, муқобилият ва истодагарии он дар баробари арзишҳо ва қонунмандии глобализатсионӣ то ҳадде душвор мебошад. Зеро давлатҳои манфиатдор бо сӯйистифода аз ин раванд имконият пайдо менамоянд, ки ҳадафҳои мақсаднок ва тарҳрезикардаи худро дар низоми нави муносибатҳо амалӣ намоянд.

Метавон гуфт, ки равандҳои глобалӣ ҷаҳони муосир метавонад ба низоми идоракунии, манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фарҳангу тамаддуни он таъсири худро расонад. Воқеаҳои ба миён омадаи ҷаҳони муосир аз он шаҳодат медиҳад, ки равандҳои мазкур бештар инъикоскунандаи манфиатҳои акторҳои ҷаҳонӣ мебошанд. Чунин ҳолатҳо барои татбиқ намудани ҳадафҳои бамиёнгузошта мебошад. Аз ин хотир зарурат пеш меояд, ки дар раванди муқовимат бо чунин чараён, ҳимояи манфиатҳои миллиро дар мадди назари хеш қарор диҳем.

Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ ягона узви ҷомеаи ҷаҳонӣ буда, дар чараёни таҳаввулоти босуръати ҷаҳонишавии муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёт қарор дорад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат ҳифзи асолати миллий, забон, фарҳанг, аз ҷумла ёдгориҳои таърихӣ дар маҷмуъ манфиатҳои миллий мебошад.

Ҳамзамон бо ин, ҳамеша дар хотир бояд дошт, ки дар шароити қувват гирифтани равандҳои ҷаҳонишавӣ ва мураккаб гардидани авзои сиёсии ҷаҳон танҳо миллатҳое пайдор менамоянд ва ҳувияти худро маҳфуз медоранд, ки дар баробари аз худ қардани

дастовардҳои навини илму технология, ҳамчунин парчами истиқлолияти давлатӣ ва худшиносии миллиашон ҳамеша побарҷо ва сарафроз бошад[2].

Рушду инкишофи равандҳои глобализатсионӣ дар байни муҳаққиқон боиси баҳсу мунозираҳои зиёд гардидааст. Дар равандҳои глобализатсионии ҷаҳони муосир хосиятҳои гуногунро дида, онро тавсиф менамоянд. Гурӯҳе аз олимон бар он ақидаанд, ки глобализатсия оқибати сиёсати мақсадноки давлатҳои абарқудрат аст, ки кӯшиши ҳукмронии тамоми соҳаҳои ҳаёти инсониятро дорад. Хусусиятҳои асосии равандҳои глобализатсиониро ҷиҳатҳои зерин ташкил медиҳад:

- равандҳои глобализатсионӣ дар илова бо экспансияи географии ба қарри иқтисодиёт ва муносибатҳои ҷомеа ворид мегардад;

- равандҳои глобализатсионӣ ба инкишофи номутаносиби давлатҳо ва минтақаҳо оварда мерасонад;

- амиқгардии оқибатҳои манфии иҷтимоӣ равандҳои глобализатсионӣ барои қисми бештари инсоният;

- афзудани нақши технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳамчун воситаи тезонидани суръати глобализатсия дар иқтисодиёт ва воситаи таъсиррасонӣ ба сиёсат, шуури оммавӣ ва маданият.

Муҳаққиқи бритонӣ С. Стрендж қайд менамояд, ки ҳамаи давлатҳо новобаста аз ҳудуд ва мавқеи ҷойгиршавиашон дар сиёсати ҷаҳонӣ дар назди инкишофи босуръати технология, дигаргуниҳои иқтисодӣ, интегратсионӣ ва ташкили бозори ҷаҳонӣ нотавон мегарданд [15,123].

Муҳаққиқ ва сотсиологӣ амриқоӣ М. Уотерс қайд менамояд, дар раванди глобализатсионӣ манфиатҳои миллии фишурда шуда, дигар барои ҳимояи он дар фазои сиёсӣ ҷойе наместонад ва он қурбони манфиатҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ мегардад[9,19]. Муҳимияти ин манфиатҳоро бартарӣ ба ҳуқуқи инсон дода ва барои поймол нагардидани он мубориза мебарад. Дар заминаи ин давлат қобилияти таъсиррасониро ба субъектҳои дохилӣ аз даст медиҳад.

Муҳаққиқони дигар ба мисли В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова чунин мешуморанд, ки глобализатсия ин раванди тағйиротҳои иҷтимоӣ дар ду даҳсолаи охир мебошад, ки дар шаклгирии бозори ягонаи ҷаҳонӣ ҷамъбаст мешавад. Ғалабаи либерализм дар миқёси умумиҷаҳонӣ фазои умумиҷаҳонии иттилоотӣ, бавучудоии технологияи нави иттилоотӣ, ҳамчунин тақвиятёбии алоқаҳои фарҳангии глобалӣ миёни одамон ва халқҳо падидаҳои глобализатсионӣ мебошанд [11,177].

Равандҳои глобализатсионӣ инчунин таъсири худро ба фазои иттилоотии кишвар расонда, шакли ҳокимиятро тағйир медиҳад. Ҳукумат мавқеи худро дар фаҳмондани ҳодисаҳо гум мекунад ва пеш аз ҳама проблемаи бехатарии иттилоотиро пеш мегузорад. Давлатҳои миллиро зарур аст, ки дар ин самт чораҳои муфид андешида, фазои холии иттилоотии худро пурра созанд.

Дар равандҳои глобализатсионӣ аз байни иқтисодиёти миллии марзҳо бардошта мешавад. Муносибатҳои иқтисодӣ сиёсӣ ва фарҳангӣ умумӣ гардида, барои таъсиси ҳукумати ягонаи умумиҷаҳонӣ ва ба миён овардани низоми нави ҷаҳонӣ мусоидаткунанда мегардад.

Ҳамин тариқ, метавон мавқеи муҳаққиқонро нисбати равандҳои глобализатсионӣ, ояндаи давлатҳои миллии ва низоми идоракунии ба гурӯҳҳои алоҳида ҷудо намуд:

- яқум, глобализатсия ин раванд ва вазъиятест, ки бо мавҷудияти миллат ва давлати миллии номувофиқ аст. Он ба бартараф намудани умумиятҳои миллии равона карда шудааст. Дар ин радиф муҳаққиқон пешниҳод менамоянд, ки глобализатсия

заминаҳои нобаробарии субъектҳои ҳаёти сиёсӣ ва мочароҳои этниқиро ба миён меорад;

- дуюм, давлатҳои миллӣ барҳам меҳӯранд ва аз сахнаи таърихӣ берун мегарданд. Зеро қудрати ширкатҳои транснатионалӣ аз қобилияти як қатор давлатҳои миллӣ зиёд гардидааст. Глобализатсия суверенитети воҳидҳои давлатиро, ки дар фазои амали он қарор доранд, вайрон месозад. Моҳияти раванди глобализатсия ба вайрон намудани суверенитети ҳар як давлат равона карда шудааст.

Доир ба маъалаи мазкур сиёсатшиносӣ маъруфи тоҷик Муаммад А.Н. чунин андеша менамояд, ки ташаккули раванди глобализатсия аз як қатор омилҳои асосӣ вобаста мебошад. Пеш аз ҳама, аз омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, истеҳсолию техникӣ, иттилоотӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ ва ғайраҳо мебошад. Дар баробари ин, глобализатсия раванди мураккаб ва пуртазодест, ки он ҳамчун раванди босуръат ва бемайлон ҳимоятгари манфиатҳои гурӯҳии давлатҳои сарватманди дунё буда, тартиботи устувори ҷаҳони муосирро аз байн бурда метавонад. Имрӯз дар дунё муҳолифони глобализатсия усулҳои муборизаи сиёсиро мавриди истифода қарор дода, бештар барои ба ҳадаф расидан ВАО - ро ҳамчун василаи фишор истифода мебаранд.

Дар баробари ин, раванди мазкур боз хавфу хатар ва таҳдидҳои нави ҷаҳониро ба миён оварда, мутахассисону коршиносонро водор менамояд, ки дар таҳлили таҳқиқотҳои худ таъсири ҷаҳонишавӣ ва вазъи имрӯзаи ҷомеаро дар самти амалишавии ҳадафҳои миллӣ ва стратегияҳои давлатӣ дида бароянд. Дар ин маврид, пеш аз ҳама, таъсири манфии таҳдидҳои мавриди омӯзиш қарор мегиранд, ки ба манбаъ ва воситаҳои асосӣ таъсир расонида, онҳоро корношоям ва аз мадди назар дур месозанд [10,10].

Бояд тазаккур дод, ки таҳдидҳо ба раванди қабули қарорҳои сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ таъсири манфӣ расонида, хавфи пурра дар амал татбиқ нагардидани ҳадафҳои миллиро ба миён меоранд.

Давлатҳое, ки аз назари иқтисодӣ, сиёсӣ, технологӣ, иттилоотӣ ва фарҳангӣ қафомонда ё заиф ҳастанд, дар зери таъсири кишварҳое мемонанд, ки дорои ҳамаи ин қудратҳоянд.

Равандҳои глобализатсионӣ масъалаҳои муҳимми баҳсталабро ба миён меорад. Барои давлатҳои абарқудрат проблемаҳоро осон намуда, барои кишварҳои миллии рӯ ба инкишоф онро васеъ ва душворталаб менамояд.

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низомии сиёсии олам яке аз кишварҳое маҳсуб мешавад, ки дар фазои сиёсиаш тамоюлҳои равандҳои муосири сиёсии низомии нави ҷаҳонӣ мушоҳида мегардад. Тоҷикистон ҳамчун давлати миллии соҳибистиклол бояд, ки барои бақояш дар муқобили равандҳои низомии нави ҷаҳонӣ қарор гирад. Вагарна амалишавии низомии нави ҷаҳонӣ таҳдиди бузургест барои манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Василаи муҳими барқанорӣ аз таъсири равандҳои глобализатсионӣ пеш аз ҳама, аз зиракии сиёсии мардуми кишвар вобаста аст;

- **либерализм** – (аз калимаи латинии «liberalis» гирифта шуда, маънояш озодӣ, озодфикрӣ, одами озод) – 1) тарзи тафаккур ва фаъолияте, ки дар муносибат бо анъанаҳо, одатҳо, доғмаҳо мустақил буда, қобилияти худмуайянкунии фаъолиятро соҳиб аст. Либерализм аз лиҳози таърихӣ яке аз аввалин равияи мустақили ҳаёти маънавӣ аст, ки худро ҳамчун идеология шинохтааст; 2) маҷмӯи таълимоти ғоявӣ сиёсӣ, барномаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки сабук гардонидан ва нобуд сохтани шаклҳои гуногуни маҷбуриятҳои давлатӣ ва ҷамъиятиро ҳадафи худ қарор додаанд [7,110].

Чон Локк (1632 - 1704) - мутафаккири Англия, поягузори назарияи либералии нахустбуржуазӣ, муаллифи асари «Ду рисола дар хусуси идораи давлат» мебошад. *Давлат*, ба назари Локк, дар натиҷаи гузариши одамон аз ҳолати табиӣ ба шаҳрвандӣ таъсис мегардад. Таъкид мешавад, ки қонун агарчанде умумӣ бошад ҳам, дар ҳар ҳолат бояд *манфиатҳои шахси алоҳидаро* ба инобат гирад. Баҳри расидан ба ин ҳадаф дар қонун амалҳои пешбинӣ мешаванд, ки аз як тараф, мутобиқ ба манфиати умум буда, аз тарафи дигар, ҷавобгуи манфиатҳои шахӣ мебошанд.

Дар таҳлили маъноӣ ва нишонаҳои қонун Ч. Локк чун ҳомии *ғояҳои либералӣ* аз манфиатҳои фард пуштибонӣ мекунад. У зарурати робитаи тарафайни *манфиати умумӣ ва манфиати фардиро* зарур мешуморад. Мавсуф ҳатто таъкид мекунад, ки қонун дар ҳолати надоштани чунин нишона ба маънои асли қонун нест, яъне манфиатҳои умум тобеи манфиатҳои фард гардонида мешаванд [13,266]. Раванди мазкур ҷиҳатҳои фаъолияти озодии фардро дар сатҳи муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ мусоидат менамояд.

Меҳвар ва ҷавҳари либерализм – мафҳуми озодиҳои фардӣ мебошад. Ин маҳаки асли барои арзёбии либеролҳо аз сохторҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ аст. Озодии фардӣ бояд аз ҳар гуна ҳамлаҳо ва таҳдиду фишороварӣ аз тарафи одамони дигар ва ҳамчунин даҳлати давлатӣ муҳофизат шавад. Ба ақидаи тарафдорони ин идеология фаъолияти ҳокимияти давлатӣ бояд дар заминаи қонунҳои бунёд шаванд, ки озодии фардии одамонро ҳамчун арзиши волотарин дарк ва пуштибонӣ кунанд. Мақомоти давлатӣ бояд ҳамчунин моликияти хусусӣ ва ҳуқуқи мардумро шинохта, одамон тавонанд озодона бо ҳамдигар қарордод баста, якдигарро эҳтиром кунанд. Принсипи асосии либерализм, ки аз шинохти озодии фардӣ бармеояд, чунин аст, ки инсон бояд мустақилона роҳи зиндагии худро интихоб намояд ва сипас масъулияти худро ҳис кунанд ва барои роҳи интихобкардааш худаш ҷавоб диҳад. Ба ибораи дигар ҳар кас бояд танҳо ба худаш умед бандад. Либералҳо мӯътақиди онанд, ки одамоне ки аз интихоб метарсанд, зиндагиашон хаста ва беранг мегардад. Корбурди амалии дуюме, ки либерализм ҷорӣ мекунад, сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Мувофиқи он иқтисодиёт аз даҳлати давлат озод буда, дар шароити иқтисоди бозаргонӣ рақобатнокии озодона ба роҳ монда шавад. Давлат бояд чун назоратчи баромад кунанд. Либералҳо зидди низоми демократии ҳокимияти давлатӣ низ баромад карданд. Онҳо мӯътақиди онанд, ки агар демократия – низомест, ки дар асоси иродаи халқ гузариш меёбад, ин бешубҳа, ба фаъолияти озодони афрод фишор оварда, озодии фардиро маҳдуд месозад. Демократияро онҳо зулми аксарият меноманд. Умуман либерализм аз як тараф озодии фардиро эълон дошта, ба одамон озодии интихоб дода бошад ҳам, аксарияти мардум ба сабаби иҷтимоӣ иқтисодиашон номуваҷиб мондаанд. Ҳақиқати таърихӣ гувоҳи он аст, ки на ҳамаи одамон ба шароитҳои озодии фардӣ тайёранд, омилҳои тасодуфӣ низ мавҷуданд, ки ба рушди озодона ва мустақили одамон садди пешравӣ шудаанд. Истифодаи амалии тарзу усулҳои либерализм ҷӣ дар иқтисодиёт ва ҷӣ дар иҷтимоӣ дар кишварҳои бузурги Аврупо натиҷаҳои хуб набахшидаанд. Мисоли равшани натиҷагирӣ ин сиёсатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ либерализм дар солҳои 20-30-юми асри гузаштаи Англия маҷбур сохт, ки либералҳо аз бисёр принсипҳои асосии худ гузашт кунанд ва нақши давлатро дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ муҳим шуморанд.

Албатта, мақсад аз идеологияи ҷаҳонӣ ин ҳамон либерализм маҳсуб мешавад, ки дар ҳама соҳаҳои ҳаётӣ ҳукмрон аст. Ба тариқи дигар башарият дар шароити ҳозира

дар дунёи либерализм ҳаёт ба сар мебарад. Табиист, ки дар қонунҳо расман аз либерализм ном намебаранд, вале аз режими сиёсӣ то иқтисоду фарҳанг ҳамагӣ ҷанбаи қавии либералӣ доранд. Либераликунонии муносибатҳо ин шароит фароҳам овардан барои шаклгирии низоми навини ҷаҳонӣ мебошад, ки яке аз ҳадафҳои асосии глобалистҳо ва муҳандисони низоми нави олам маҳсуб мешавад.

Либераликунонӣ ва демократикунонӣ ба таври шиддатнок дар кишварҳо амалӣ карда мешуд, ки ин тақозои дастандаркорони низоми нави ҷаҳонӣ буд. Падидаҳои муосир гуфта, онро бидуни баррасӣ қабул кардаанд, то аз раванди сайёравӣ қафо намонанд. Шукӯҳу шаҳомати дунёи муосир ҳисси нотавониро дар кишварҳои миллӣ тақвият медиҳад. Ҳолати онҳоро дида баромада, аз дастовардҳои миллӣ ва истиклол фаромуш менамоянд ва табиист, ки дар чунин ҳолат мавқеи миллиро аз даст медиҳанд. Аз ҷониби дигарон ба худ ва арзишҳои ватанӣ баҳо медиҳанд, чунки худро гум кардаанд.

Масалан, сиёсатшиноси тоҷик Назриев К. чунин мешуморад, ки шинохти дуруст ва амиқи равандҳои глобаликунонӣ ва муайян намудани анатомияи низоми навини ҷаҳонӣ равзанаҳои шинохти худиро ба бор меорад. Зарур аст, равандҳои ҷаҳонӣ бо контексти миллӣ шинохта ва омӯзиш карда шаванд. Эҳсос намудани ҷойгоҳи миллат ва давлати худ низоми навини ҷаҳонӣ дар худшиносии миллӣ тақон мебахшад. Дарёфти роҳҳои ҳифзи арзишҳои худӣ дар раванди глобалишавии муносибатҳо дастоварди бузург аст, зеро алтерглобализм дар шароити муосир хеле заиф ба ҷашм мерасад. Ренессанси миллӣ падидаи муҳим дар ин бахш ба шумор меравад. Фазову вақт воқеият будани онро нишон медиҳад [11,183].

Маълум аст, ки мақсад аз вусъатёбии раванди мазкур ин инкишофи васеи манфиатҳои абарқудратон ва тавассути ин раванд умумисайёравӣ гардонидани манфиату талабот ва фарҳангу тамаддуни худ мебошад;

- **модернизатсияи сиёсӣ** (фаронс. modern - муосир) – кӯшиши давлат дар системаи сиёсии ҷомеае, ки чандон инкишоф наёфтааст ва ба ҷомеаи мутамаддин расидани онҳо.

Мафҳуми «модернизатсияи сиёсӣ» ҳамчун таҷассуми ҷараёни ҳаёти сиёсӣ, равандҳо, тағйироти онҳо ва сатҳи инкишофи сиёсии ҷомеа фаҳмида мешавад. Масъалаи андозанамоии инкишофи ҳаёти сиёсӣ мураккаб аст. Онҳоро зиддият ва монеаҳои мураккабтарин интизор аст. То ҳоло принципҳо ва меъёрҳои вучуд надоранд, ки амали мазкурро андозанамоӣ кунанд. Модернизатсияи сиёсӣ дар маънои гузариш аз ҷомеаи оддӣ ва ҳаёти содаи сиёсӣ ба шакли мураккабтару мукамалтари ташкили ҳаёти сиёсӣ фаҳмида мешавад [7,262]. Ҳаёти сиёсӣ ҳамеша дар тағйироту дигаргунист. Дар ҳолатҳои алоҳида инкишофи сиёсӣ ва модернизатсияи сиёсиро аз ҳам ҷудо наменамоянд, танҳо қайд менамоянд, ки ин ду мафҳум як падидаи ҳаёти сиёсиро ифода менамоянд.

Дар назарияи сиёсӣ зери мафҳуми «модернизатсия» маҷмӯи равандҳои саноатикунонӣ, бюрократикунонӣ, секуляризатсия, урбанизатсия, бунёди системаи умумии маълумот, ҳокимияти сиёсии намояндагӣ, пурқувват намудани сафарбарнамоии фазои иҷтимоӣ фаҳмида мешавад, ки ба ташаккули ҷомеаи муосири кушода оварда мерасонад. Дар чунин ҳолат ин навъи ҷомеа ба ҷомеаи пӯшидаи анъанавӣ муқобил гузошта мешавад [3,35]. Модернизатсияи сиёсиро метавон ҳамчун ташаккулёбӣ, инкишоф ва паҳнкунии институтҳои сиёсӣ ва амалияи муосир, ҳамчунин сохтори сиёсии муосир муайян намуд. Дар чунин ҳолат институтҳои сиёсӣ ва амалияи муосирро на ҳамчун қолаби институтҳои сиёсии кишварҳои демократии инкишофёфта,

балки институтҳо ва амалияе, ки қобилияти таъминнамоии ҷавоби адеквативӣ ва мутобиқгардии системаи сиёсиро ба шароити тағйирёбанда ва таҳдидҳои муосирро доранд, фаҳмидан зарур аст [12,231]. Дар чунин ҳолат ба тариқи объективӣ зарур аст, ки аз як тараф устувории сиёсӣ ҳамчун шартҳои муҳимми инкишофи ҷомеа нигоҳ дошта шавад, аз тарафи дигар имкониятҳо ва шаклҳои иштироки сиёсӣ, захираи оммавии ислоҳот васеъ гардонида шавад.

Масъалаи модернизатсия ва тарзи амалинамоии он дар замонҳои муосир ба яке аз проблемаҳои муҳим ва актуалӣ табдил ёфтааст. Муҳаққиқон мувофиқи манфиатҳои худ оид ба модернизатсия ақидаҳои худро пешниҳод намудаанд. Модернизатсияи сиёсӣ ба инкишофи олами муосир аҳамияти калон дорад. Дар асоси иқтисоди арзиш ва институтҳои алоҳида кишварҳои алоҳида инкишофи худро ҳаматарафа таъмин менамояд. Қайд намудан зарур аст, ки модернизатсияи сиёсӣ аз ҳар ҷиҳат ба инкишофи ҷомеа таъсири амиқ мерасонад. Тариқи модернизатсияи сиёсӣ иштироки мардум дар ҳаёти сиёсӣ ҷаҳл мегардад, зеро яке аз нишондодҳои асосии модернизатсияи сиёсӣ сатҳи ҷалбнамоии аҳоли ба низомии демократӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки хусусият ва инкишофи модернизатсия аз рақобати қушодаи элитаҳои озод ва сатҳи ҷалбнамоии шахрвандон вобаста аст. Яъне, агар аз як тараф иштироки ҷаҳли одамон дар ҳаёти сиёсӣ тариқи модернизатсияи сиёсӣ таъмин гардад, аз тарафи дигар ҷалбнамоии мардум ба ҳаёти сиёсӣ боиси самаранок гардидани равандҳои модернизатсионӣ мегарданд;

- **реализми сиёсӣ** – амалест дар сиёсат, ки ба таҳлили объективии вазъият, таносуби қувваҳо, тамоюли инкишоф асос ёфтааст ва он ба муваффақшавии мақсад оварда мерасонад. Реализми сиёсӣ амалия ва идеологияи сиёсӣ мебошад, ки дар заминаи воқеии ҷамъияти сиёсӣ бунёд мегардад. Асосноккунии реализмро ваҳдати самараноки иқтисодӣ ва сиёсат ташкил менамояд. Реализми сиёсӣ дар маънои умум «санъати имкониятҳо» мебошад [8,19]. Унсурҳои раванди татбиқи сиёсат дар сатҳи реализм асосноккунии асосҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ; коркарди идеологияе, ки аксарияти мардум онро эътироф менамоянд; сатҳи зарури қонунӣ будани ҳокимият; системаи сиёсӣ, ки бо мақсадҳои сиёсӣ мувофиқ аст, ба шумор меравад. Аз ин хотир, дар ҷомеаи демократӣ чунин институтҳои таъсис дода мешаванд, ки хосияти ғайререалистии равандҳои ҷаҳониро то ҳадди имкон маҳдид мегардонад.

Унсурҳои меҳварии таълимоти реализми сиёсиро манфиатҳои миллӣ ташкил менамояд. Масъалаи манфиатҳои миллӣ, амнияти миллӣ, манфиатҳои иқтисодӣ миллӣ манфиатҳои нигоҳдории низомии ҷаҳонӣ ва ғайра ба масъалаи асосии ҷомеаи манфиатҳои миллӣ дохил гардидаанд [6,244].

Реализм (мактаби илмӣ) – низомии муайяни илмҳои сиёсӣ, ки ба омӯзиши муносибатҳои байналхалқӣ машғул буда, дорони дастгоҳи махсуси концептуалӣ, категорияҳо, мафҳумҳои махсус ва муносибатҳои танқидӣ ба масъалаҳои ҷаҳонӣ мебошад. Ба мактаби мазкур Г. Маргентау (солҳои 1904 - 1980) асос гузоштааст. Мактаби илмӣ мазкур дар сиёсати хориҷии ИМА нақши калон гузоштааст. Ҷонибдори мактаби мазкур Ч. Кенан, К. Томп Хюпе, Ч. Йост, Ч. Болл, С. Браун, З. Бжезинский, У. Ростон, С. Хантингтон ва дигарон мебошанд. Нуқтаи оғози таълимоти реалистҳо тезиси «муносибатҳои байналхалқӣ умуман ҳамчун сиёсат мубориза барои ҳокимият аст» ташкил медиҳад.

Концепсияи манфиатҳои миллӣ унсурҳои марказии реализми сиёсӣ мебошад. Дар заминаи чунин фаҳми аҳамияти манфиатҳои миллӣ дар муносибатҳои байналхалқӣ таснифоти пурраи манфиатҳои миллӣ пешниҳод мешавад ва махсусан, ба манфиатҳои

тақдирсоз ва хосияти доимидошта диққати хоса дода мешавад. Масъалаҳои амнияти миллӣ, манфиатҳои иқтисодии миллӣ, манфиатҳои ниғадории низоми ҷаҳонӣ ва ғайраҳо ба ҷумлаи масъалаҳои асосии Ҳимояи манфиатҳои миллӣ дохил гардидаанд. Инчунин манфиатҳои мобайнӣ низ ба таври зайл нишон дода мешаванд: манфиатҳои мавҷуд буданд, ки бештар дар масъалаи таҳдиди мавҷудияти ҳуди давлат зоҳир мегардад; манфиатҳои ҳаёӣ; манфиатҳои хурд ва ғайраҳо [8,21].

Масъалаи асосии фаъолияти дипломатиро Г. Моргентау дар баҳои дуруст додани имкониятҳои танзимнамоӣ, таҷҳисии манфиатҳои ҳаётии давлатҳои ба ҳам рақиб ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо меид. Дар заминаи ҷунин муносибатҳои назарияи «алянсҳо», ки шакли дарёфт ва таҷҳими умумияти манфиатҳои ду ва зиёда давлатҳои доништа мешавад, таҷҳул ва инкишоф ёфтааст.

Категорияи дигари асосии реализми сиёсӣ «тавоноии давлатӣ» мебошад. Он хусусиятҳои махсусро соҳиб буда, унсурҳои асосии зеринро фаро мегирад: география, захираҳои миллӣ, вазъияти саноат, миқдори аҳоли, иқтисодии харбӣ, ҳислати миллӣ, руҳияи ахлоқии ҷомеа, сифати муносибатҳои дипломатӣ ва ҳукумат.

Ҳамин тариқ, масъалаи маҷмур қасро ба андеша водор намуда, ҷунин ҳулоса намудан мумкин аст, ки таъсири сиёсӣ низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии давлат тавассути фишангҳои сиёсӣ ба амал омада, онро метавон таъсири сиёсӣ равандҳои муносири сиёсӣ, ки дар боло ишора намудем таҷҳил намуд. Масъалаҳои ишорашуда баҳри таҷҳии низоми нави ҷаҳонӣ ва Ҳимояи манфиатҳои субъектони муносибатҳои сиёсӣ равона гардида, таъсири манфии сиёсӣ худро ба манфиатҳои давлатҳои миллӣ мерасонад.

Мусаллам аст, ки равандҳои сиёсӣ дар боло ишорашуда аз ҷониби актӯрҳои муносибатҳои сиёсӣ давлатҳои қудратманд ба хотири доман афрӯхтани низоми нави ҷаҳонӣ дар сайёра ниғаронида шудааст.

Аз ин хотир метавон гуфт, ки низоми нави ҷаҳонӣ ҳамчун таҷҳид ба манфиатҳои давлатҳои миллӣ баромад намуда он ба хотири аз байн бурдани сарҳадҳо, истиқлолияти давлатӣ ва умумӣ гардонидани манфиатҳои миллии давлатҳои миллӣ мебошад. Таҷҳулҳои асосии бавуҷудории низоми навин, ки давлатҳои қудратманд маҷсуб мешавад, созмон ёфтани низоми нави ҷаҳониро дар доираи манфиатҳои миллии хеш дидан меҳоянд, ки он боиси аз байн рафтани манфиатҳои миллии давлатҳои қафомонда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф мегардад. Аз байн рафтани манфиатҳои миллии ин зумра давлатҳои барои онҳо арзиш надорад.

Аз ин хотир, пешниҳод менамоем, ки давлатҳои миллӣ барои ҳарчи бештар созмон наёфтани равандҳои сиёсӣ низоми нави ҷаҳонӣ муқобилият нишон дода ба муқобили равандҳои низоми нави ҷаҳонӣ ҳамчун таҷҳид ба давлатҳои миллӣ истодагарӣ намоянд.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.12.2018 12:21, шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/node/19088>
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 20.04.2012 13:00, шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/node/1084#darvoz>
3. Володин А. Г. Гражданское общество и модернизация в России. Истоки и современная проблематика // Полис. 2000.
4. Зокиров Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷилди I. Душанбе, 2015.

5. Зокиров Г. Н., Геополитика. - Душанбе, 2009.
6. Зокиров Г.Н. Давлат. Қисми I. – Душанбе, 2012.
7. Зокиров Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷилди II. Душанбе, 2015. Зокиров Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷилди III. Душанбе, 2015.
8. Маслов О. Ю. Глобализация: этапы глобализации, кризис глобализация, процесс глобализация.- М., 2009.
9. Муҳаммад А.Н. Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ. / Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маҷмаи мазҳабҳои ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маҷмаи мазҳабҳои ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маҷмаи мазҳабҳои ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир (ш.Душанбе, 05 декабри соли 2019). -Душанбе: ДМТ, 2019.
10. Назриев К. Глобализация и ренессанс миллӣ. / Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маҷмаи мазҳабҳои ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маҷмаи мазҳабҳои ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир (ш.Душанбе, 05 декабри соли 2019). -Душанбе: ДМТ, 2019.
11. Пантин В. И. Циклы и волны модернизации как феномен социального развития. М., 1997.
12. Сотиволдиев Р.Ш. Таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ.- Душанбе: ЭР-граф, 2011.
13. Холиқов А.Г. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлати миллӣ.-Душанбе: Ирфон, 2009.
14. Шумилов М. М. Глобализация: политическое измерение.- М., 2002.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА НА НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ ГОСУДАРСТВА

МУЗАФАРЗОДА ФАЗЛИДИН,

старший преподаватель кафедры
государственного управления и самоуправления
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
734003, г.Душанбе, ул. Саида Носира 33,
Тел.: (+992) 987-93-71-71. E-mail: muzafarzoda95@mail.ru

В современном мире вопрос политического влияния нового мирового порядка на национальные интересы государства очень важен, и его политическое влияние более заметно на национальных государствах. Современный мир складывается таким образом, что заставляет задуматься о современных политических процессах и защите национальных интересов в контексте нового мирового порядка. Современные политические процессы, которые сегодня набирают обороты, оказывают существенное негативное политическое влияние на национальные интересы.

Сегодняшние проблемы общественной практики доказывают, что инженеры нового миропорядка готовы пойти на всевозможные жертвы ради глобализации и защиты современных политических процессов с целью глобализации своих национальных ценностей и уничтожения национального патриотизма, культуры и другие ценности своих наций.

Ключевые слова: *новый мировой порядок, национальные интересы, политические процессы, процессы глобализации, либерализм, политическая модернизация, политический реализм, национальные государства, самопознание, общность, политическая жизнь, политические институты, глобальные акторы, автономные демократы, инженеры и новые инженеры.*

POLITICAL INFLUENCE OF THE NEW WORLD ORDER ON THE NATIONAL INTERESTS OF THE STATE

MUZAFARZODA FAZLIDDIN,

Senior Lecturer of Department of State
Administration and Self-Government of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.

Phone: (+992) 987-93-71-71. E-mail: muzafarzoda95@mail.ru

In the modern world, the issue of the political influence of the new world order on the national interests of the state is very important, and its political influence is more noticeable on the nation states. The modern world is developing in such a way that it makes you think about modern political processes and the protection of national interests in the context of a new world order. Modern political processes, which are gaining momentum today, have a significant negative political impact on national interests.

Today's problems of social practice prove that the engineers of the new world order are ready to make all kinds of sacrifices for the sake of globalization and protection of modern political processes in order to globalize their national values and destroy national patriotism, culture and other values of their nations.

Key words: *new world order, national interests, political processes, globalization processes, liberalism, political modernization, political realism, nation states, self-knowledge, communities, political life, political institutions, global actors, autonomous democrats, engineers and new engineers.*

УДК: 323/324+327

ҚУДРАТИ МИЛЛӢ ДАР СИЁСАТИ БАЙНАЛХАЛҚӢ: ТАРҲИ
МИЛЛӢ БАРОИ ФАРДО

УМАРОВ МУҚИМ АБДУКАРИМОВИЧ,

унвонҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

734025, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир-33,

Тел: (+992) 907-88-44-66. E-mail: mukim.umarzoda@mail.ru

Дар мақола қудрати миллӣ ва истифодаи он дар сиёсати байналхалқӣ, мавриди таҳқиқ ва тафсир қарор дода шудааст. Бо дар назар гирифтани шаклгирии равандҳои сиёсии низоми нави олам, ҷойгоҳи Тоҷикистонро ҳамчун иштирокчии муносибатҳои байналхалқӣ, дар сиёсати ҷаҳонӣ мавриди таҳқиқ қарор додем. Ҳамчунин, ҷойгоҳи кишварҳои абарқудрати ҷаҳони муосир дар низоми сиёсии олам мавриди пажӯҳиши қарор гирифтааст. Масъалаи меҳварие, ки дар мақола мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст, ба даст овардани қудрати миллӣ, таҳкими истиқлолияти сиёсӣ ва раҳо шудани Тоҷикистон аз вобаста будан аз қудратҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мебошад. Масъаларо аз диди ихтисосӣ ба риштаи тафсир кашида, як тарҳи миллиро барои дурнамои рушди Тоҷикистони навин пешкаш намудем. Тарҳи миллӣ барои ояндаи Тоҷикистон буда, меҳвари онро ҳифзи арзишоти миллӣ-динӣ ташиқ медиҳад. Рӯ овардан ба худии худ, ҳифзи арзишоти муштараки миллат, таҳкими истиқлолияти сиёсӣ ва бедории миллӣ ҷойгоҳи Тоҷикистонро дар сиёсати байналхалқӣ ҳамчун кишвари мустақил муайян хоҳад намуд. Давлати Тоҷикистонро имрӯз лозим меояд, ки ҳифзи арзишоти миллиро дар раванди глобаликунонӣ меҳвари бақои худ доништа, дар низоми сиёсии олам мавқеъ пайдо намуда ва аз манфиатҳои геополитикии хеш ҳимоят созад. Пайдо намудани нуфуз ва мавқеъ дар сиёсати байналхалқӣ, бе доштани қудрати миллӣ муяссар нахоҳад шуд.

Ҳамчунин, дар мақола роҳи расидан ба қудрати миллӣ ва раҳо шудан аз вобастагӣ нишон дода шудааст. Роҳҳои мухталиф вуҷуд дорад, аммо роҳи муфиде, ки Тоҷикистони қудратмандро шакл дода дурнамои рушди онро муайян месозад, ин ташиқи “Конфедератсияи кишварҳои форсизабон” мебошад. Яъне, замоне метавонем ба қудрати миллӣ бирасем, ки бо ташиқи “Конфедератсияи кишварҳои форсизабон”, Хуросони Бузургро муттаҳид созем. Фарҳанг ва арзишоти муштараки миллию динӣ дар ташиқи ин конфедератсия мусоидат хоҳад намуд. Муҳимияти ташиқи ин конфедератсия ин аст, ки моро ҳамчун як алтернатива дар баробари кишварҳои муқтадири олам ва низоми нави ҷаҳонӣ қарор хоҳад дод. Ташиқи “Конфедератсияи кишварҳои форсизабон” ягона василаи ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ, расидан ба қудрати миллӣ ва барқарории Ватани аҷдодӣ – Хуросони Бузург мебошад.

Калидвожаҳо: қудрати миллӣ, манфиатҳои геополитикӣ, экспансияи сиёсӣ, истиқлолияти сиёсӣ, арзишоти миллӣ-динӣ, СССР, идораи ҷаҳон, вобастагӣ, оғози истифода аз қудрати миллӣ, фарҳанги худӣ, ҳувияти миллӣ, гурури миллӣ, геополитикаи хитой, конфедератсияи кишварҳои форсизабон, Хуросони Бузург, эҳёи Давлати Сомониён, Тоҷикистони Бузург.

Равандҳои сиёсии асри нав дар сиёсати ҷаҳонӣ ҳолатеро ба миён оварда, ки ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ ва ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ масъалаи аввалиндараҷаи акторҳои сиёсати байналхалқӣ гаштааст. Давлатҳои қудратманди ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва ҳатто давлатҳои хурд новобаста аз имконият ва тавоноиашон баҳри ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва геополитикиашон дар талошанд. Барои аксари давлатҳо тариқи ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ муҳим нест. Равандҳои сиёсии асри

чадид инро тақозо мекунад. Давлатҳои бузург бо истифода аз қудрати сиёсии дошташон манфиатҳои миллӣ-геополитикии хешро дар минтақаи таҳти нуфуз ҳимоя менамоянд. Вале барои давлатҳое, ки аз қудрати сиёсӣ бархурдор нестанд, ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ мушкил хоҳад буд. Ё таҳти экспансияи сиёсии кадом як актори сиёсӣ қарор мегиранд ва ё ба кадом як қудрати дигар вобастагии доимӣ пайдо менамоянд. Ин гуна кишварҳо дар ҳарду ҳолат, мустақилияти комили сиёсиро аз даст хоҳанд дод. Кишваре, ки таҳти нуфузи кадом як актори сиёсӣ қарор дорад ва ё вобастаи кадом як қудрати ҷаҳоние бошад, наметавонад даъвои истиқлолияти сиёсӣ намуда бошад. Истиқлолияти сиёсиро танҳо бо “қудрати миллӣ” метавон ҳифз намуд. Баҳри ҳимояи истиқлолияти сиёсӣ дар ҷаҳони муосир доштани қудрати миллӣ шартӣ муҳимми давлатдорист.

Ҳар асре давлати қудратмандеро тавлид сохтааст. Таърихи сиёсӣ қудратҳои ҷаҳонии зиёдеро, ки таърихи башариятро шакл додаанд дар сафҳаҳои сабт намуда ва то ба наслҳои имрӯз интиқол додааст. Давлатҳои муқтадири Ҳахоманишиён, Сосониён, Сомониён, Чингизиён, Усмониён, Темуриён ва монанди инҳо, ки ҳар кадом бо қудрати дошташон ҳиссае аз оламо зери султаи худ қарор дода буданд. Асрҳои XVIII-XIX қудратҳои ғосибе чун Португалия, Англия, Фаронса, Испания ва баъзе аз кишварҳои дигареро дар сахнаи сиёсат паدید овард. Кишварҳои номбурда бо истифода аз қудрат, экспансияи сиёсиро меҳвари ҳасташон шумурда, қисми зиёди кишварҳоро ба мустамликаҳои худ табдил доданд... Асри XX бошад, қудратҳои нав - СССР ва ИМА-ро тавлид сохт. Системаи дуқутбӣ шакл гирифт. СССР-и муқтадир дар ҳалли масоили байналмилалӣ ҳарфи аввалро мезад. Бар ҷаҳон фармонравой мекард. Аммо ин абарқудрати ҷаҳонӣ натавонист зиёда аз 70-сол давом ёбад. Сабабҳо гуногунанд. Аммо мушкили асли дар шаклгирии қудрати миллӣ бо фарогирии арзишоти миллатҳои тобеъ буд. Яъне, арзишоти умумӣ, ки қулли миллатҳои тобеъро фарогир бошад вучуд надошт. Ин буд, ки абарқудрати саддаи XX ба осонӣ аз байн рафт.

Асри XXI абарқудрати чадидро тавлид сохт. Бо аз байн рафтани СССР зимоми қудрат ва идораи ҷаҳон ба дасти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико гузашт. Шаклгирии низомии ҷаҳони якқутба оғоз ёфт. Иёлоти Муттаҳида дар саддаи XX, дар баробари СССР абарқудрати ҷаҳонӣ ба ҳисоб рафта, рақиби сиёсии СССР доништа мешуд. Пас чаро дар саддаи XX як қутб (СССР) шикаст ва қутби дигар (ИМА) бошад қудрати бештареро касб кард?! Ҷавоб рушан аст. Чунки Амрико арзишоти амрикоиро дар меҳвари сиёсат қарор додааст. Вучуди Толибон дар Афғонистон, сохтани силоҳҳои ҳастаӣ аз ҷониби Эрон, молик будани Ироқ ба бомбаи атомӣ, поймол гардидани арзишоти “демократӣ” аз ҷониби Сурия ва монанди инҳо, ҳамчун таҳдид ва хатар бар арзишоти амрикоӣ доништа мешавад. Яъне, Амрико барои ҳифзи қудрати миллиаш арзишоти амрикоиро дар меҳвари сиёсати хеш қарор додааст. Дар ояндаи наздик Ғарб арзишоти хешро (либерализм, демократия, ҳуқуқи башар ва ғ.) бар қулли ҷаҳон таҳмил намуда, бисёре аз кишварҳоро бо баҳонаи ҷавобгу набудан ба низомии либералӣ-демократӣ (арзиши ғарбӣ) ҳамчун “омили таҳдид” аз байн хоҳад бурд. Ливия, Сурия, Миср ва Тунис мисоли равшани ин гуфтаҳост.

Низомии нави ҷаҳонӣ фазоеро ба вучуд овардааст, ки қулли масоили ҷаҳони муосир аз ҷониби Амрико ва Ғарб ҳалу фасл мегардад. Акнун ҷаҳони муосир набояд ҷаҳони якқутбӣ, балки ҷаҳони бисёрқутбӣ ва бисёрқудратӣ унвон шавад. Дар баробари Амрико абарқудратҳое чун Русия, Чин ва Эрон ворида сахнаи сиёсат шудаанд, ки дар нуфуз ва қудрат аз Амрико камие надоранд... Пас суоле матраҳ мегардад, ки Тоҷикистони муосир дар низомии нави ҷаҳонӣ чи ҷойгоҳеро ба худ ихтисос хоҳад дод?!

Тоҷикистони тозаистиклол ҳамчун иштирокчи муносибатҳои байналхалқӣ ва ҳамчун як давлати мустақили дорои истиқлолияти сиёсӣ манфиатҳои худро дорад. Тоҷикистон дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва геополитикиаш, ки ояндаи сиёсии миллат ва давлат аз он бастагӣ дорад, набояд ба ҳеч давлате гузаштнамой кунад. Барои мо, дар сиёсати ҷаҳонӣ ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ кафолати бақои Давлати Тоҷикистон хоҳад буд. Бо “гузаштнамоиҳо” наметавонем аз Ватан, истиқлолият ва тамомияти арзии ин кишвар дифоъ намуда бошем. Барои ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ ва тавоноии ҳимоя аз манфиатҳои геополитикӣ мо ба “қудрати миллӣ” ниёз дорем. Қудрате, ки ҳам қудрати миллат ва ҳам қудрати давлат буда бошад. Замоне ба ин қудрат даст хоҳем ёфт, ки арзишоти миллӣ-динӣ миллат меъёри кулли муносибатҳо қарор дода шавад. Иттиҳоди миллат заминаи бавучудоии қудрати миллиро фароҳам хоҳад овард. Дар ин замина ташхиси масоили буёдине, ки миллатро муттаҳид созад амри зарурист. Арзишоте, ки иттиҳоди миллати тоҷикро бунёгузор буда ва фароҳамоварандаи қудрати миллӣ буда бошад дар поён шарҳи муфассал хоҳем дод.

Абарқудратӣ ва ҳифзи ҷойгоҳ дар низоми сиёсии байналмилалӣ бо дар назардошти ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ асос ёфтааст. Давлатҳои муқтадир бо ҳар роҳу восита аз манфиатҳои хеш дифоъ хоҳанд намуд. Вале давлатҳои заифу нотавон баҳри ҳимояи манфиатҳояшон, мудом така ба қудрати ҷоҳталабе намуда, дар симои он давлати муқтадир ба сифати “шарикони стратегӣ” муҳофиз ё пушту паноҳи худро мебинанд. Тоҷикистони навин низ дар минтақа, шарикони стратегӣ худро дорад. Давлатҳои чун Русия, Чин, Эрон, Ҳиндустон, Туркия, Покистон ва кишварҳои дигар. Ҳамчунин, ҳамсоядавлатҳои (Ӯзбекистон, Қазоқистон, Афғонистон, Туркменистон ва ғ.) низ ба сифати шарикони стратегӣ қабул дорем. Бояд гуфт, ки тамоми ҳамкорӣ ва шарикони стратегӣ бе дар назар гирифтани манфиатҳои геополитикӣ шакл нахоҳад гирифт. Аз ин рӯ Тоҷикистони муосирро лозим меояд, ки кулли ҳамкориҳои байналмилалӣ бо шарикони стратегӣ бар пояи ҳифзи манфиатҳои геополитикиаш ба роҳ монанд. Замоне мо, манфиатҳои геополитикии хешро дарк намудем, дар ташхиси “шарикони стратегӣ” ва “шарикони манфиатҷӯӣ” мушкилӣ нахоҳем дошт. Шарикони стратегӣ Тоҷикистон, ки дар боло зикрашон рафт, кулли онҳоро наметавон шарикони боэътимод донист. Зеро замони ҳадаф аз муносибати кишварҳои мазкурро бо Тоҷикистон аллақай муайян намудааст. Қисме аз шарикони баҳри ҳимояи манфиатҳояшон, қисми дигар баҳри ҳифзи нуфузашон дар минтақа ва қисми дигарашон бошад таҳти экспансияи сиёсӣ-иқтисодии худ қарор додани Тоҷикистон ҳамкорӣ ба роҳ мондаанд. Давлати Тоҷикистонро зарур меояд, шарикони стратегиро ташхис дода, ҳамкориро бо онҳо танҳо бар асоси ҳифзи манфиатҳои миллӣ-геополитикии кишвар ба роҳ монанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол бо давлатҳои минтақа ва ҷаҳон дар робита ва ҳамкорӣ қарор дорад. Истиқлоли сиёсӣ имкониятеро ба Тоҷикистон дода, ки бо кулли кишварҳои сайёра ҳамкорӣ судмандро ба роҳ монда, ба ин васила аз манфиатҳои геополитикӣ дар арсаи байналхалқӣ ҳимоят намояд. Воқеан ҳам, дар ҷаҳони муосир истиқлолияти сиёсӣ василаи асосии ҳифзи манови геополитикӣ ва дурнамои рушди кишварҳо маҳсуб мешавад. Бояд гуфт, ки баҳри ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ нақши меҳварӣ ба “қудрати миллӣ” дода мешавад. “Қудрати миллӣ” ягонаи воситаи раҳо шудан аз вобастагӣ. Замоне мо, “қудрати миллӣ” ва қудрати “истифода аз қудрати миллӣ”-ро дошта бошем, дар он сурат истиқлоли сиёсӣ комил ва қудрати ҳимоя аз онро хоҳем дошт. Аз ин рӯ, Давлати Тоҷикистонро лозим аст, ки бо ҳар як шарикони стратегӣ, бо дар назар гирифтани ҳифзи

манфиатҳои геополитикӣ ва арзишоти миллӣ дар ҳамбастагӣ қарор гирад. Ҳамбастагии кунунии Тоҷикистон бо Русия, Чин, ИМА, Ҳиндустон, Туркия, Покистон ва дигар кишварҳои минтақа дар рушд ва дурнамои кишвар нақши амалӣ хоҳад дошт. Вале дар ҳамбастагӣ қарор гирифтани кишварҳои мазкур дар даст ёфтани ба қудрати миллӣ, мусоидат нахоҳад кард. Чунки бо ин кишварҳо арзишоти муштарак (қавмӣ, динӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва забонӣ) надорем.

Тоҷикистон аз оғози ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ бо Русия ҳамкориро дар самти сиёсат, иқтисод, ҳарбӣ-низомӣ ва ғайраҳо ба роҳ монд. Тоҷикистон бо Русия то андозае манфиатҳои муштарак геополитикӣ доранд. Нақши Русияро дар рушди Тоҷикистони тозаистіқлол мусбат арёбӣ намудан мумкин аст. Вале, Русия дар асоси ҳифзи мановфеи геополитикиаш бо Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ қарор гирифтааст. Талошҳои чандинсолаи Русия барои ба даст овардани Осиёи Марказӣ имрӯз онро намегузорад, ки минтақаро ба қадом як қудрати дигар вогузор намояд. Аз ин ҷост, ки то ҳол нуфузашро дар минтақа нигоҳ доштааст. Гарчанде, Русия ҳамчун шарикӣ стратегӣ барои Тоҷикистон ба ҳисоб равад ҳам, аммо миллат набояд дар симои Русия шарикеро бинад, ки кишвари моро самимона ҳимоят мекунад. Агар замоне, манфиатҳои Русия дар Тоҷикистон ҳимоят нагардад ва ё суде набинад, робитаро бо Тоҷикистон сард хоҳад кард ва ҳатто хилофи манфиатҳои мо амал хоҳад намуд. Раванди ҷанги ҳамватанӣ дар Тоҷикистон инро собит ва ҳатто дар таърихи сиёсӣ сабт намудааст. Русия ҳамчун абарқудрати минтақа, наметавонад бо Тоҷикистон қатъӣ робита намояд, зеро Тоҷикистон ҳамчун минтақаи буферӣ, барои Русия ягона василаи таъмини амният ба ҳисоб меравад. Ҳамкориҳо бо Русия дар ҳама самтҳо вучуд дорад, вале аз он ҷо, ки масъалаи меҳварӣ “қудрати миллист” намехоҳем ба паҳлуҳои дигар дахл намоём.

Яке аз шарикони фаъоли стратегӣ Тоҷикистон Ҷумҳурии Халқии Чин ба ҳисоб меравад. Чин ҳамчун кишвари бузурги минтақа, дар самтҳои гуногун бо Тоҷикистон ҳамкориҳоро ба роҳ монда, мавқеи худро рӯз аз рӯз қавитар месозад. Нақши Чин ҳамчун шарикӣ фаъоли стратегӣ бештар дар соҳаи иқтисод, фарҳанг ва таъмини амният ба назар мерасад. Ҳамбастагӣ бо Чин дар рушди иқтисоди Тоҷикистон тақони ҷиддӣ дод: иқтисоди бозорӣ шакл гирифт, чандин корхонаҳои хурду бузург сохта шуд, содироти молу кола ба хориҷи кишвар бештар шуд, ки ин дар рушд ва дурнамои Тоҷикистони навин нақши амалӣ бозид. Тоҷикистони муосирро лозим аст, ки бо ин кишвари бузурги иқтисодӣ, дар ин самт ҳамкориро бештар ба роҳ монад. Вале ҳамкориҳо дар самти фарҳанг ба бознигарӣ ниёз доранд. Зеро дар фазои кишвар густариши фарҳанги ҷиной эҳсос мегардад. Метавон гуфт, ки экспансияи фарҳанги ҷинӣ ҷомеаи ватаниро ба коми худ фуру бурда истодааст. Дуруст аст, ки Чин ҳамчун як шарикӣ стратегӣ барои Тоҷикистон муҳим аст, вале набояд ба хоҷири шарикӣ арзишот ва фарҳанги миллиро қурбон намоём. Нуфузи фарҳанги бегона дар ҷомеаи ватанӣ ба ин маъност, ки фарҳанги худӣ (миллӣ) дорад аз миён меравад. Аз байн рафтани фарҳанги миллӣ шаҳодати он аст, ки миллат худшиносӣ, ғурур ва хувияти миллии носолим дорад.

Чин дар баробари он ки ҳамчун шарикӣ стратегӣ, дар рушди иқтисодии мамлакат заминаи мусоидро фароҳам овардааст, ҳамчунин дорад манфиатҳои геополитикиашро дар ин марзу бум думболагирӣ мекунад. Даъво сари сарҳад, ки миёни бисёре аз кишварҳои Осиёи Марказӣ вучуд дорад, баҳси миёни Чин ва Тоҷикистонро низ ба миён овардааст. Чанд сол қабл, қисмате аз заминҳои Бадахшони Тоҷикистон ба ихтиёри Чин гузошта шуд. Яъне, Чин даъвои онро қарда буд, ки ин

минтақа заминҳои таърихии Чин буда, мо ҳақ дорем, ки соҳибият ба онро дошта бошем. “Сарҳади давлатӣ дахлнопазир аст. Риояи ҳифзи сарҳади давлатӣ, таъмини тамомияти арзӣ вазифаи муқаддаси тамоми бошандагони кишвар ва аз ҷумла, ходимони сиёсӣ давлатӣ мебошад”[2]. Ва бо гузашти як даҳсолаи дигар, Чин, имрӯз баҳси нави сарҳади ба миён гузошта, даъвои ба тобеияти худ даровардани нисфи Тоҷикистонро дорад. “Чиникунонӣ Тоҷикистонро ба музофоти худ табдил дода, ба экспансияи молиявӣ ва тичоратӣ сарзамини Тоҷикистонро ба коми худ фурӯ мебарад. Дар геополитикаи хитой Тоҷикистон ҳамчун мулки алоҳида вучуд надорад. Иқдоми Чин дар даҳсола ва бистсолаи навбатӣ ба таври барҷаста равшан мегардад. Баҳсҳои сарҳадӣ бо Тоҷикистон ин оғози иқдоми мазкур мебошад. Ба ин хотир, бояд ба андешаи ҳифзи ин сарзамин (Тоҷикистон-У.М.) зи дурии замонаҳо расида бошем” [11]. Ин ҳолатро ба назар гирифта, муносибати сифатан навро бо Чин бояд ба роҳ монем. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Чин таҷдид меҷӯяд. Муносибатеро бояд пеша кард, ки Чин моро на ҳамчун як музофоти худ, балки моро ҳамчун як қудрат эътироф намояд. Агар мо як маротиба гузашт намуда, “заминҳои таърихӣ”-и Чинро ба ӯ баргардонидем, нагузорем, ки ин ҳолат дубора такрор ёбад. Агар Чин ҳуқуқи ихтиёрдорӣ аз заминҳои таърихии худро дорад, пас мо ҳам ҳуқуқи ба даст овардани заминҳои таърихии худ – Самарқанд, Бухоро, Андиҷон, Фарғона ва Қизилқорғонро дорем. Ба ин тариқ, адолати таърихӣ иҷро хоҳад шуд. Агар ин ҳуқуқи ҳар давлат бошад, пас Тоҷикистон низ истисно нахоҳад буд.

Ҳадафҳои экспансионии баъзе аз “шарикони стратегӣ” моро водор менамояд, ки баҳри рушд ва дурнамои Тоҷикистон шарикони навро пайдо намоем. Ба хоҳири дурнамои рушди Тоҷикистон масире вучуд дорад, ки ба мо ҳам қудрати миллӣ мебахшад ва ҳам кафолати дубораи молик шудан ба Ватани аҷдодии хеш – Хуросони Бузургро фароҳам меорад. Ватани таърихӣ ва хоки ниёғони бузурги миллати тоҷик ин ҳамон Хуросони Бузург аст, ки барқарор сохтани он ормони бузурги миллии ҳар тоҷик бояд буда бошад. “Ватани таърихӣ тоҷикон мувофиқи санадҳо ва осори таърихӣ ва манбаъҳои мухталиф Хуросон ҳисоб мешавад. Субминтақаи мазкур дарбаргирандаи ҳудуди зиёде буд, ки мувофиқи сарчашмаҳои шаҳрҳои Устурушана, Фарғона, Самарқанд, Бухоро, Балх, Ҳирот, Омул, Марвруд, Сарахс, Тус ва Нишопурро фаро мегирифт. Ҷуноне маълум гардид, ҳудудҳои Тоҷикистони кунунӣ, Эрон, Афғонистон шомили ин минтақа мегардиданд. Ин ҳудудҳо дар замони давлатдорӣ Сосониён таҳти як ҳуқумат қарор дошта, баъзе аз он шомили давлати Ҳайтолиён гардида буд”[7].

Аз ин хотир, василаи ягонаи ба қудрати миллӣ ва сиёсӣ даст ёфтани Тоҷикистон ва муайян кардани ҷойгоҳи хеш дар низоми сиёсии олам, эҳёи дубораи Хуросони Бузург мебошад. Яъне, ташкил кардани як конфедератсия миёни Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон заминаи барқарорӣи Хуросони Бузургро фароҳам хоҳад овард. Ҳамин тариқ, Тоҷикистони муосирро лозим аст, ки ҳамбастагиро бо ҷаҳони форс (Эрон ва Афғонистон) қавитар созад. Фарҳанги муштарак, забони муштарак, ҳудуд ва дини муштарак дар робитаи ин кишварҳо ҳолатеро ба миён хоҳад овард, ки дар як даҳсола қудрати миллӣ шакл хоҳад гирифт. Гарчанде робитаи Тоҷикистон бо кишварҳои форсизабон, барои баъзе “шарикони стратегӣ” хуш наояд ҳам, вале эҳёи Хуросон қарзи миллии бошандагони ҳар сеи ин кишварҳост. Аз Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон бояд як кишвари бузургу муқтадир сохт. Агар баҳри барқарорӣи Хуросони Бузург ва ё эҳёи дубораи Давлати Сомониён, кулли шарикони стратегӣ бо мо қатъи робита намоянд ҳам, муҳим нест. Муҳим он аст, ки мо аз вобастагӣ раҳо шуда ба қудрати миллӣ хоҳем расид. Ташкили “Конфедератсияи кишварҳои форсизабон” аз бисёр ҷиҳат

барои мо муфид хоҳад буд. Чи аз ҷиҳати сиёсӣ ва чи аз ҷиҳати иқтисодиву иҷтимоӣ. Ба ояндаи ин конфедератсия (Конфедератсияи кишварҳои форсизабон) хушбин бояд буд.

Таҷзияи ин се кишвар ҳам дар таърих ва ҳам дар шароити муосир аз ҷониби баъзе давлатҳои сурут гирифтааст, ки аз якҷо шудани Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон дар ҳарос буданд. Яъне, баҳамии мо на моро, балки дигаронро вобастаи мо мегардонид. Аз ин рӯ, давлатҳои манфиатдор то ҳол фаъолиятеро пеш бурда истодаанд то нагузоранд, ки мо як конфедератсияро ташкил намоем. Ҳисси бадбинию душманиро миёни тоҷику форс ба миён овардаанд, вале мо то ҳол натавонистем ки душманони аслии хешро ташхис диҳем. Дар симои худӣ душмани худро мебинем. Дар масъалаи таҷзияи ин се кишвар донишманди тоҷик Муҳаммадҷон Шакурӣ чунин андешае баён намудаанд: “Аз охири сеяки қарни 19 (асри XIX-У.М.), аз он гоҳ, ки Осиёи Миёна ба тобеъияти Русия даромад, қувваҳои ба майдони таърих қадам гузошанд, ки аз пайдо шудани фарқе дар миёни форсият ва тоҷикият суд мебарданд. Мустамликадорони рус ва панславистҳо бар зидди ислом ва Эрон мубориза мекарданд ва мехостанд тоҷиконро аз Эрон Афғонистон дур доранд ва агар имкон шавад, бар зидди Эрон Афғонистон истифода намоянд. Онҳо аз ҷумла чунон вонамуд мекарданд, ки миёни мардумони Осиёи Миёна ва Эрон тафовут зиёд аст. Чунончи тафовутҳои мазҳабӣ – зиддияти сунниву шиа, фарқҳои ночизи форсии Мовароуннаҳр ва форсии Эронро таъкидан ғушрас меоварданд, гоҳ кӯшиш менамуданд, ки нисбат ба эронинаҷодони Осиёи Миёна истилоҳи “забони тоҷикӣ” ҷои истилоҳи “забони форсӣ”-ро бигирад” [12,191].

Дар шароити рушди давлатдорӣ муосир ва тақвият бахшидани истиқлолияти сиёсӣ, мо ба ҷуз баҳамӣ бо кишварҳои форсизабон тариқи рушди дигаре надорем. Мо тоҷикон, гумшудаи худро наметавонем ба ҷуз хоки Хуросони Бузург дар ҷои дигаре пайдо намоем. Набзи қудрати миллии мо дар Хуросони Бузург метапад. Рӯй овардани Тоҷикистон ба кишварҳои форсизабон ва дар ҳамбастагӣ қарор гирифтани ин се кишвар (Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон) Хуросони парокандаро ба ҳам хоҳад овард. Барқарорӣи Хуросони Бузург, яъне барқарорӣи қудрати аздастрафта, барқарорӣи Ватани аҷдодӣ ва соҳибӣ аз марзу буми он ва баҳаморӣи кулли мардуми эронӣ мебошад. Ташкили конфедератсия миёни Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон ба маънои то маш барқарор кардани давлати бузурги Сомониён, барқарорӣи Сомониён ин эҳёи дубораи Хуросони Бузургро фароҳам хоҳад овард. Барқарорӣи дубораи Сомониён кафолати аслии соҳиб шудан ба Ватани аҷдодӣи аздастрафта мебошад. Ҳамчунин, қудрати миллии ва геополитикии мо дар эҳёи Сомониён асос ёфтааст. Дар ин маврид сиёсатшиноси тоҷик Назриев Карим чунин андеша менамоянд: “Бо ташаккулёбии давлатҳои сулолаи тоҷикӣ – Бармакиён, Саффорӣён, Тоҳириён ва Сомониён иқдоми бузурге ба миён омад, ки тавонист худуди пешинаи аздастрафтaro то андозае баргардонанд. Дар ин иқдом саҳми давлати Сомониён дар ҳамроҳнамоӣ ва баргардонидани сарзамини қаблӣ – Хуросони Бузург барҷаста аст. Ҳамроҳнамоӣи Хуросони Бузург ба Бухоро ва ташкилнамоӣи давлати тоҷикӣ дар хотираи геополитикии тоҷикон саҳифаи махсус ба ҳисоб меравад. Ташаккулёбии халқи тоҷик ва анҷом ёфтани он заминаи бузургро дар сохтани давлати этникии тоҷикон гузошт. Саҳми Сомониён дар шаклгирии худуди географии Тоҷикистони муосир кам нест. Аз он чи ки дар ҳаёти Тоҷикистони кунунӣ худудҳои гузаштаи Сомониҳо нест, ҷои таассуф аст, вале бархе аз онҳоро дар ҳаёти давлати кунунӣ дорем. Иқдоми Сомониён ташаббуси охирин дар шаклгирии худуди географии Тоҷикистони кунунӣ – халқи тоҷик буд. Нуқтаи иртифоъ – баландтарин нуқтаи инкишофи худуди ҷуғрофии халқи тоҷик замони сулолаи Сомониён буд, ки анҷом ёфт” [7].

Таърих гувоҳи он аст, ки Давлати Сомониён худудҳои Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистонро дар бар гирифта, ҳамчун давлати миллии мардуми Хуросон ба ҳисоб мерафт. Дар замони давлатдорӣ ин сулола, арзишот ва фарҳанги мардуми эронӣ ҳамчун арзишоти муштарак унвон мешуд. Фарҳанг, арзишоти миллӣ, арзишоти динӣ (исломӣ), арзишоти ахлоқӣ дар муттаҳидии миллати форс-тоҷик нақши меҳварӣ дошт. Маҳз ин арзишоти муттаҳидкунанда буд, ки ин давлат ба қудрати миллӣ ва истиқлоли сиёсӣ даст ёфта, аз итоати хилофати онвақта берун баромада, ҳамчун давлати мустақил инкишоф намуд. Қудрати миллӣ ягона воситаи вобастаи Хилофати исломӣ набудани Давлати Сомониён буд. Қудрат доштан вобаста набуданро дар пай дорад, вобаста набудан рушд ва инкишофро дар пай дорад. Ин аст қонуни абарқудратӣ ва бузургдавлатӣ, ки меҳварашро ҳифзи арзишоти миллӣ ташкил медиҳад. Пас моро лозим аст, ки дар замони муосир аз арзишоти миллӣ-динӣ ҳифз намоем, зеро бақои мо ҳамчун миллат аз ҳифзи арзишотамон вобаста аст.

Шаклгирии равандҳои сиёсии ҷаҳони муосир шаҳодати онанд, ки дигар доштани силоҳҳои ҳастаӣ, силоҳҳои химиявӣ, бактериологӣ, танку мушакҳо нишонаи доштани қудрати миллӣ буда наметавонад. Имрӯз Ҳиндустон, Покистон, Исроил ва баъзе аз кишварҳои дигар дорандагони бомбаҳои атомӣ ҳастанд, вале ин кишварҳоро касе абарқудрати олам намешуморад. Корея бо навтарин таҷҳизотҳои ҷангӣ рӯз аз рӯз артишашро мучаҳҳаз менамояд, вале абарқудрати олам ба шумор намеравад. Ҷопон бошад, бо рушди технологияи коммуникатсионӣ кишвари мутараққии сайёра маҳсуб меёбад, вале ҳамчун абарқудрати олам эътироф нашудааст. Чаро? Зеро кишварҳои мазкур аз қудрати миллӣ бархурдор нестанд. Ингуна кишварҳо вобастаи кадом як актори сиёсӣ буда, наметавонанд, ки ба таври қофӣ аз арзишоти миллиашон ҳимоят намоянд. Аз ин ҷост, ки дар кишварҳои вобастаю тобеъ қудрати миллӣ шакл намегирад. Дар ин маврид, сиёсатшиноси ватанӣ Маҳмадов А. чунин баён доштаанд: "... кишваре, ки ҳамеша мӯҳтоҷи дигарон ҳаст ва шаҳрвандонаш ҳисси миллӣ надоранд, ҳамеша асири дигаре хоҳад гашт"[5,112]. Пас, барои вобастаи дигаре нагаштан доштани ҳувияти миллӣ, ҳисси миллӣ ва бедорӣ миллӣ шартӣ зарурият.

Пас аз фурӯпошии давлати Сомониён ҳамчун давлати миллии мардуми эронӣ, (Эрон, Тоҷикистон ва Афғонистон) миллат зери тобеияти сиёсии туркҳо, муғулҳо, манғитҳо ва дар ниҳоят СССР қарор гирифт. Тӯли чандин садсола дур будани мо аз фармонфармоӣ ва роҳбарӣ қудрати миллиро аз вучуди мо дур сохт. Зеро қарор гирифтани зери султаи аҷнабӣ ва надоштани давлати муқтадири миллӣ ғурури миллӣ, ҳувияти миллӣ, андешаи миллӣ ва бедорӣ миллии тоҷикро аз ӯ гирифт. Дар тӯли садсолаҳои беҳокимиятӣ мо дигар на ҳамчун миллати фармонраво, балки миллати фармонбардору итоатгар бор омада, ин сифати бадро ба наслҳои оянда интиқол додем. Аз ин ҷост, ки ин сифат характери умумимиллиро касб карда, то имрӯз моро ҳамроҳӣ мекунад. Ин як иштибоҳи бузурги таърихист. Ин иштибоҳи гузаштагонанро мо, насли имрӯз бояд ислоҳ намоем. Миллати тоҷик аз таърихи гузаштаи хеш бояд сабақ гирад. Вале мутаассифона, аз ин иштибоҳи таърихӣ, ки ҳувияти миллӣ, бедорӣ миллӣ ва умуман арзишоти миллӣ-тоҷикиро бо ӯ бегона кардааст, сабақ наомӯхтаем.

Миллати тоҷик бояд рӯчӯ ба таърихи гузаштаи худ кунад. Ин қарзи миллии ҳар фарди миллат аст. Насли имрӯз бояд ба худ суол диҳад, ки ман кистам? Чигуна ташаккул ёфтам ва роҳи ояндаи ман кадом хоҳад буд? Тоҷик ба ин суолот посух хоҳад дод, ки таърихи гузаштаи миллатро омӯхтаву дар замиран ҳувият ва бедорӣ миллӣ нухуфта бошад. Рӯчӯ ба таърихи гузашта ба хотири зинда кардани арзишоти миллие, ки дар ҳоли нобудианд, рӯчӯ ба таърихи гузашта ба хотири ҳувиятсозӣ ва

пайдо кардани ғурури миллӣ, ручӯъ ба таърихи гузашта ба хотири эҳёи миллӣ ва таҳкими истиқлолияти сиёсӣ, ки заминаи бунёдии қудратмехварии миллати тоҷикро ташкил медиҳад, амри зарурист.

Имрӯз миллати тоҷик ниёз ба эҳёи миллӣ дорад. Эҳёи намудани дубораи давлати Сомониён, ин эҳёи миллии тоҷикон хоҳад буд. Эҳёи давлати Сомониён, бояд ба сифати идеяи миллии миллати тоҷик баромад намояд, зеро худшиносии миллии мо аз шинохти Сомониён маншаъ мегирад. Ин далелро андешаи Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон комил месозад: “Мо ҳар қадар бештар таърихи давлати Сомониёнро бишносем, худро хубтару возеҳтар хоҳем шинохт”[9]. Омӯхтани таърихи давлати Сомониён ҳамчун давлати муқтадири форсҳо (тоҷикон) дар бедории рӯҳияи миллати тоҷик нақши амалӣ дорад. Дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон, Сомониён ягона давлати абарқудрате буд, ки ҳудуди Ватани аҷдодии мардуми эронинаҷод-Хуросони Бузургро дар даст дошт. Соҳибият ба Хуросони Бузург ва эҳёи дубораи Сомониён ормони миллиест, ки ҳар як тоҷик бояд онро дар замиран дошта бошад ва ба наслҳои оянда онро интиқол диҳад. Агар имрӯз мо натавонем Хуросони Бузургро барқарор намоем ва ё дубора давлати Сомониёнро эҳё намоем, бигзор насли ояндаи миллат дар рӯҳияи патриотизм -тарбият ёфта, ин ормони бузурги миллиро амалӣ намоянд. Вале вазифаи имрӯзиён аст, ки насли ояндаи миллатро дар қадом рӯҳия тарбия месозанд: дар рӯҳияи муҳаббат ба Ватан ва дубора фармонфармои ватани аҷдодӣ шудан ё дар рӯҳияи ғуломию фармонбардор будан. Ин аз мо бастагӣ дорад. Гарчанде, ки имрӯз мо истиқлолияти сиёсӣ дорем, вале омилҳои зиёде вучуд дорад, ки моро вобастаи дигарон намудааст. Барои комилан берун шудан аз вобастагӣ ва доштани истиқлолияти сиёсии комил, бояд така ба худии худ кард. Така ба таърихи гузашта, ҳифзи фарҳанг ва арзишоти миллию динӣ қудрати миллии қаблӣро ба мо хоҳад дод. Ин ҳамон арзишотест, ки давлати Сомониёнро қудрати фармонфармоӣ бахшида буд. Исмоили Сомонӣ кулли мардуми Хуросонро зерӣ парчами ислом муттаҳид сохт ва ба қудрати миллӣ даст ёфт. Қудрате, ки ба мо давлати миллӣ (Сомониён) бахшид, қудрате, ки дар асри X ба мо истиқлолияти сиёсӣ дод, қудрате, ки ба мо қудрати истифода аз қудрат ва фармонфармоӣ ба Ватани аҷдодӣ худро дод. Имрӯз мо ба ҳамон қудрати миллии даврони Сомониён ниёз дорем. Дар ин маврид донишманди тоҷик Муҳаммадҷон Шақурии Бухороӣ чунин андеша намудаанд:

“... давраҳои оғозини шаклгирии халқи тоҷик гувоҳӣ аз он медиҳад, ки нахуст истиқлоли сиёсӣ барои эҳёи миллии мардуми эронӣ имкон пеш овард. Истиқлоли сиёсӣ бо таъсиси давлати бузурги Сомониён муяссар шуд. Миллат пеш аз ин, пеш аз таъсиси давлати Сомониён ду қарни хомӯширо аз сар гузаронд, ки хомӯшии маънавӣ, хомӯшӣ дар соҳаи фарҳанг буд. Ин хомӯшӣ чунин маънӣ надошт, ки равандҳои фарҳангӣ қатъ шудаанд. На, равандҳои муҳимми фарҳангӣ идома доштанд, вале чунин як омилҳои пурзӯри созмондиҳӣ дар миён набуд, ки он равандҳоро ба як нерӯи сарнавиштсоз, ба як нерӯи раҳиббахш аз нобудӣ, ба як омиле, ки омодагиро заминаи умри дубораи миллат бошад, табдил бидиҳад. Ба ҳар ҳол, ҷомиа чунин заминаи солими фарҳангиро доро буд, ки як нерӯи бузурги сиёсӣ ба майдон омад ва истиқлоли сиёсии миллатро таъмин кард. Истиқлоли сиёсӣ истиқлоли фарҳангии миллатро устувор кард, омилҳои хувиятсозро фаъолият бахшид ва умри дубораи миллат фаро расид. Як натиҷаи эҳёи миллии Эрон ҳамин аст, ки дар шарқи он халқи тоҷик ташаккул ёфт. Халқи тоҷик зодаи эҳёи маънавии Эрон аст... Ба тақрор ёдрас мешавем, ки эҳёи миллӣ бо тараққиӣ беназири фарҳанг, илму ҳунар, иқтисоду истеҳсол даст дод ва ин ҳамаро давлати миллӣ, давлати Сомонӣ бунёд ниҳод”[12,322].

Имрӯз Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун давлати мустақили миллӣ шинохта ва эътироф шудааст. Мо тоҷикон, пас аз ҳазор сол тавонистем дубора давлати миллии худро дар асоси давлатдорӣ миллии тоҷикӣ барқарор созем ва ба истиқлолияти сиёсӣ даст ёбем. Ин ду арзиши муҳимми (давлати миллӣ, истиқлоли сиёсӣ) давлатдорӣ Сомониёнро тавонистем дар давлатдорӣ муосири худ ба даст орем. Вале мутаассифона, то ҳол натавонистаем “қудрати миллӣ”-и даврони давлатдорӣ Сомониёнро барқарор ва дар давлатдорӣ навини хеш аз он истифода намоем. Аммо ин поёни хат нахоҳад буд. Гардиши таърих дубора тақрор хоҳад шуд ва миллати тоҷик бо эҳёи дубораи давлати Сомониён соҳибият аз Ватани аҷдодии худ – Хуросони Бузург ва истифода аз “қудрати миллӣ”-ро дар амал нишон хоҳад дод. Миллати тоҷик, бояд дар рӯҳияи муҳаббат ба Ватан ва бедорӣ миллӣ тарбият ёбад. Муҳаббат ба Хуросони Бузург ва андешаи эҳёи дубораи Сомониён Тоҷикистони Бузургро падида хоҳад овард. Мо дар сохтани Тоҷикистони қудратманд қодирем.

Адабиёт:

1. Ғафуров Б. Тоҷикон: таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. Душанбе., 1998. 704 с.
2. Зокиров Г. Н. Геополитика. Душанбе., 2009. 321 с.
3. Зокиров Г.Н. Минтақаи қуҳистон (таҳқиқоти геополитикӣ). Душанбе. 2016. 152 с.
4. Зоҳидов О. Таърихи сиёсии тоҷикон: таҳлили назарияҳо. Душанбе., 2011. 180 с.
5. Маҳмадов А.Н. Муқаддимаи идеяи миллӣ. Душанбе., 2013. 180 с.
6. Муҳаммадризо Ночӣ. Фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар қаламрави Сомониён. Душанбе., 2011. 1295 с.
7. Назриев К.Қ. Минтақаи қуҳистон. // Насими Терай. 2017.
8. Неъматов Н. Давлати Сомониён. Душанбе., 1989. 304 с.
9. Суханҳои ҳикमतомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. Душанбе., 2019. 464 с.
10. Турсунов А. Эҳёи Ачам. Душанбе., 1984. 208 с.
11. Хитой нисфи замини Тоҷикистонро мехоҳад./ <https://youtu.be/seFRsUKf09Z4>
12. Шакурӣ М. Хуросон аст ин ҷо. Душанбе., 2006. 362 с.

НАЦИОНАЛЬНАЯ МОЩЬ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЛАН НА ЗАВТРА

УМАРОВ МУКИМ АБДУКАРИМОВИЧ,
соискатель Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
734025, г. Душанбе, улица Саида Носира-33,
Тел: (+992) 907-88-44-66. E-mail: mukim.umarzoda@mail.ru

В статье исследуется и интерпретируется национальная мощь и ее применение в международной политике. Учитывая формирование политических процессов в новом мировом порядке, мы исследовали место Таджикистана как участника международных

отношений в мировой политике. Также было изучено место самых могущественных стран современного мира в мировой политической системе. Основное внимание в статье уделяется обретению национальной власти, укреплению политической независимости и освобождению Таджикистана от зависимости от региональных и глобальных держав. Мы обсудили этот вопрос с профессиональной точки зрения и представили национальный проект перспектив развития нового Таджикистана. Национальный дизайн - это будущее Таджикистана, и его акцент делается на защите национальных и религиозных ценностей. Самостоятельность, защита общих ценностей нации, укрепление политической независимости и национальное пробуждение определяют место Таджикистана в международной политике как независимого государства. Государство Таджикистан как независимое государство должно поставить перед собой задачу закрепиться в мировой политической системе и защитить свои геополитические интересы. Без национальной мощи невозможно завоевать влияние и положение в международной политике.

В статье также показано, как добиться национальной мощи и избавиться от зависимости. Существуют разные способы, но самый полезный способ сформировать сильный Таджикистан и определить перспективы его развития - это создание конфедерации персоязычных стран. То есть мы можем достичь национальной мощи, когда объединим Большой Хорасан с образованием «Конфедерации персоязычных стран». Общая национальная и религиозная культура и ценности будут способствовать созданию этой конфедерации. Важность создания этой конфедерации состоит в том, что она поставит нас в качестве альтернативы могущественным странам мира и новому мировому порядку. Образование «Конфедерации персоязычных стран» - единственный путь к достижению национального могущества и восстановлению исконной родины - Великого Хорасана.

Ключевые слова: национальная мощь, геополитические интересы, политическая экспансия, политическая независимость, национально-религиозные ценности, СССР, мировое управление, зависимость, начало использования национальной мощи, собственная культура, национальная идентичность, национальная гордость, китайская геополитика, конфедерация персоязычных стран, Большой Хорасан, возрождение государства Саманидов, Большой Таджикистан.

NATIONAL POWER IN INTERNATIONAL POLITICS: NATIONAL MODEL FOR TOMORROW

UMAROV MUKIM ABDUKARIMOVICH,

Aspirant of the Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan,
734025, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,

Phone: (+992) 907-88-44-66. E-mail: mukim.umarzoda@mail.ru

The article examines and interprets national power and its application in international politics. Taking into account the formation of political processes in the new world order, we examined the place of Tajikistan as a participant of international relations in world politics. It was also studied the place of the most powerful countries of the modern world in the world political system. The article focuses on the acquisition of national power, the strengthening of political independence and the liberation of Tajikistan from dependence on regional and global powers. We discussed this issue from a professional point of view and presented a national draft of the prospects for the development of a new Tajikistan.

National model is the future of Tajikistan, and its emphasis is on protecting national and religious values. Independence, protection of the common values of the nation, strengthening of political independence and national awakening will determine the place of Tajikistan in international politics as an independent state. The state of Tajikistan, as an independent state, must set a goal to take root

in the world political system and protect its geopolitical interests. It is impossible to gain influence and position in international politics without national power.

The article also shows how to achieve national power and get rid of addiction. There are different ways, but the most useful way to form a strong Tajikistan and determine the prospects for its development and it is to create a confederation of Persian-speaking countries. That is, we can achieve national power when we unite Greater Khorasan with the formation of the "Confederation of Persian-speaking countries". Common national and religious culture and values will contribute to the creation of this confederation. The importance of creating this confederation is that it will place us as an alternative to the powerful countries of the world and the new world order. The formation of the "Confederation of Persian-Speaking Countries" is the only way to achieve national power and restore the ancestral homeland - Great Khorasan.

Key words: *national power, geopolitical interests, political expansion, political independence, national-religious values, USSR, world governance, dependence, beginning of use of national power, own culture, national identity, national pride, Chinese geopolitics, confederation of Persian-speaking countries, Greater Khorasan, revival Samanid state, Greater Tajikistan..*

УДК:32.019.5.659.4

ЭТИМОЛОГИЯ И ФАРҲАНГИ СИЁСӢ ВА САҲМИ
ОН ДАР ҲАМГИРОӢ БО ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ

ҚУРБОНОВ АБДУДҶАБОР ПИРАКОВИЧ,

ассистенти кафедраи «Сиёсатшиносӣ» - и

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни.

Тел.: (+992) 937-10-27-28. E-mail: jabbor-1988@mail.ru

Мақолаи мазкур масъалаҳои ташаккули фарҳанги сиёсӣ ва саҳми онро дар бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ маънидод менамояд. Муаллиф тавассути саҳифаҳои таърих зулми доимии ҳокимонро таҳлил намуда, ошкор месозад, ки он дар якҷоягӣ ба ҳамгироии ҷомеа ҳалал мерасонад. Дар баробари ин, бояд қайд намоем, ки таърихи халқи тоҷик дар тӯли асрҳо боқӣ мондааст ва ба таври қонунӣ мардуми номбурда пояи муҳими таърихи муосир доништа мешаванд. Зимни тадқиқот муаллиф муайян намудааст, ки фарҳанги сиёсии муосир ҳамеша аз низоми сиёсӣ ва иҷтимоӣ вобастагӣ дорад. Истилоҳҳои калидӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки мавзӯи таҳқиқшаванда мубрам буда, вале бо мурури замон ҳамеша тафсир шуда, тағйир меёбанд.

Калидвожаҳо: фарҳанги сиёсӣ, ҳувияти миллӣ, асрҳои миёна, таъсири нерӯҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Фарҳанги сиёсӣ яке аз мавзӯҳои мубрами илми сиёсӣ маҳсуб ёфта, бо назардошти шидатёбии равандҳо ва мураккабшавии муносибатҳои сиёсӣ аҳамияти он беш аз пеш меафзояд. Набояд фаромӯш намуд, ки халқи тоҷик дорои фарҳанги қадимтарин дар минтақа ба шумор рафта, муддати тӯлонӣ соҳибистиклолии хурдо аз даст дода буд, яъне аз аввали асрҳои миёна, то рӯйдодҳои зикргардида, мардуми он дар тӯли якуним ҳазор сол зери зулми ҳокимони юнону мақдунӣ, араб, муғул ва дар ниҳоят қабоили туркзабонҳо қарор гирифта буданд.

Ҳ.Бейли хусусияти фарҳанги сиёсии халқҳои форсизабонро тавсиф карда, чунин менигард: «... хусусияти муҳими ҳувияти форсӣ-тоҷикӣ ва фарҳанги сиёсии он ақидаест, ки онҳоро тақдирӣ зарба ва зулми душманони берунии худ доништа, бар асари ҳасад ва тарсу ҳарос пайваста алайҳи ҳокимон ва мардуми форсизабон як мекунад» [8. С.155]. Эҳтимол шояд ӯ дар он ҳақ бошад, вале душманони сиёсӣ онҳоро, хоҳ ҷанговарони хирадманди Ғарб ва мардуми нотарси Шарқ, ба нерӯҳои шарии Аҳриман баробар мекунад. Ихтилофи Эронӣ Турон, забткорӣҳои Искандари Мақдунӣ (бо маслиҳати Арастуи хирадманд), ҳучуми фарҳанги исломӣ бо фарорасии Хилофати Араб, шикасти ниҳой ва парокандагии фарҳанги форсӣ ва сохторҳои давлатӣ аз ҷониби барбарҳои турку-муғул ва ин танҳо як ҷузъи зулм ва деспотизм дар робита бо сиёсати фарҳанги бузурги сиёсии форсӣ-тоҷикон ба ҳисоб меравад. Агар Искандари Мақдунӣ низоми сиёсии форсӣро ба умеди эмин мондан аз таҳдиди форсӣ алайҳи Ғарб (ҷаҳони юнонӣ ва римӣ) шикаст дода бошад ҳам, аз номаи Арасту ба Искандар бармеояд, ки ӯ ганҷҳои фарҳангии форсиро ғорат мекунад [12. С.26]. Шоҳкорҳои беназири санъат ва меъморӣ Тахти Ҷамшед (маркази сиёсӣ ва фарҳангӣ дар наздикии Шерози муосир) то истилои араб барқарор карда шуда, аммо дар ниҳоят аз ҷониби истилогарони араб ба замин яксон карда мешаванд. Онҳо на танҳо навиштаҷотҳои дар "Гунди Шопур" чамъшударо нобуд карданд, балки сарчашма ва пайдоиши дониш, фалсафа, илм ва технологияи қадимаро, аз ҷумла назарияи сиёсии ҳукуматро (ки баъзеи онҳо тарҷума шудаанд), ки дар марказҳои илмӣ давлати Сосониён навишта шуда буданд, низ сӯзонданд [10. С.35].

Илова бар ин, асрҳои миёна ба дунёи Форс танҳо ҳукмронии ҷаҳони арабро овард. Дехқонон ва ҳунармандони форс дар як қатор шӯришҳо бар зидди ҳукмронии арабҳо дар ибтидои давраи Умавиҳо, дар ҳаракатҳои гуногуни мазҳабӣ бар зидди сиёсати истилогарон, тавассути иштирок дар ошӯбҳои Харичиён ё чунбишҳои шиаҳо дар даврони Аббосиён, ширкат варзиданд. Аммо, баъзе номуайяни вучуд дорад, ки то кадом дараҷа эҳсосоти "миллӣ" ё аниқтараш "қавмӣ" ба ин ошӯбҳо ҷалб шуда буд ва бо кадом иртибот онҳо бо фарҳанги сиёсӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ алоқаманданд. Ба ақидаи баъзе таърихшиносон ва сиёсатмадорон, эҳсоси қавии "миллӣ" ё ҳатто эҳё (растахез) дар маркази ин ҳаракатҳои исёнӣ вучуд дошт. [2. С.226]

Ҳамзамон, сулолаи минтақавии Форс ба он мусоидат кард, ки Хилофати Аббосиён дар миёнаи асри VIII бо дастгирии қавии онҳо ва кӯчонидани маркази империяи исломӣ аз Сурия наздик ба Бағдод, ба музофоти марказии империяи Сосониён, ки мероси бойи фарҳангӣ форсиро оромӣ дошт, дар эҳёи минбаъдаи хувият ва фарҳанги сиёсии эронӣ мусоидат кард. Илова бар ин, афзоиши нуфуз ва мухторияти сулолаҳои форсии асрҳои IX ва X - дар Хуросон (Таҳориён, 820-872 ва Саффориён, 868-903), Мувароуннаҳр (Сомониён, 914-999), инчунин дар минтақаи Каспий, дар қисматҳои марказӣ, ҷанубӣ ва ғарбии Эрон (Зиёриён ва Бубайхиён, 932-1056) - дар эҳёи мероси фарҳангӣ ва сиёсии форсӣ саҳми назаррас гузошанд [11, с. 198]. Ин сулолаҳо ба адибони форс имкони эҳёи ғояи Эронро фароҳам оварданд.

Аммо, дар интиҳо фарҳанги сиёсии тоҷиконро (форсҳоро) истилогарони муғул ва пайравони онҳо - ҳокимони турк, зеро по карданд. Сулолаҳои турк асосан давлатҳои низомӣ ба ҳисоб мерафтанд, ки асосан ба ҷанг ва истило майл дошта, бар тобеони эронии худ ҳукмронии экзогениро ҷорӣ мекарданд. Гарчанде сиёсатмадорон ва нерӯҳои зеҳнии форсӣ назорати бисёр мақомотҳои давлатиро ба даст гирифтанд ва аз чунин мавқеаҳои нуфуз мероси фарҳангии форсии худро дубора муаррифӣ мекарданд, аммо ҳангоми ба қудрат расидани туркҳо "шамшер" ва "қалам", ки дар даврони сулолаҳои минтақавии Эрон бар дасти форсҳо муттаҳид шуда буданд, дубора, аз сари нав тақсим шуданд. Шамшер ва қалам ба таври рамзӣ ду рукни соҳибхитиёрии синфҳои ҳукмронро муаррифӣ мекард: «синфи ҷарбӣ» ва «табақаи маъмурӣ» (бояд қайд кард, ки иқтидорҳои ҷарбии пайдоиши форсӣ фаъолиятро идома медоданд, аммо ҳамчун як қувваи дуҷумдараҷа).

Муддати тӯлонии ҳокимияти туркон дар аморати Бухоро ва хонигарии сершумор, сарфи назар аз хувияти расмӣ фарҳангӣ ва иҷтимоии тоҷикон, риштаи ҳокимиятро ба дасти онҳо наметод. Суханони аҷиби А.Н.Шишов, ки ханӯз соли 1910 навишта шуда буд, аз он шаҳодат медиҳанд, ки халқи тоҷик дар тӯли муддати дароз зеро юғи бераҳмонаи ҳокимони туркзобон қарор дошт: «Муддати ҳазор сол онҳо бозичае дар дасти истилогарони бераҳм қарор доштанд, ки вобаста ба ин, дар кишвар сохтори шарқӣ-барбарӣ ва бераҳмии ҳокимон ҳукмронӣ дошт ва ин ҳолат тамоми аҳолиро ба даҳшат оварда буд. Тоҷикон, муддати дароз дар зеро юғи ҳокимони чашмгурӯснаву бераҳм қарор доштанд, ба «фардо» итминон надошта, сифатҳои ахлоқии поки худро нигоҳ дошта натавонистанд. Тоҷикони бумӣ ба он мутеъ шуданд, ки ҳар сол таҳти назорати ҳокимони туркӣ ба хазинаи давлат хироч пардохт мекарданд [6. С. 224].

Аммо фарҳанги сиёсии тоҷикон, ки хеле пеш аз истилои арабҳо ташаккул ёфта буд, эҳтимолан аввалин аз онҳо буд, ки дар мушкилоти ташаккули низоми сиёсӣ ва фарҳанги сиёсии Тоҷикистони муосир, пас аз ба даст овардани истиқлоли кишвар дар заминаи ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ аҳамияти хосаеро пайдо кунад ва дар ин

замина, чанбаҳои сиёсӣ ва ҳукукиро дар ташаккули чомаи шаҳрвандӣ оқилона пайдо кунад. Азбаски чомаи Тоҷикистон хеле пештар ба таври расмӣ тамоми сохторҳои низоми фарҳангӣ ва зиёда аз он, тоталитариро дар ихтиёр дошт, аммо барои қабули қарорҳои нав мухторияти заруриро надошт, табиист, ки ҳангоми ба роҳи истиқлолият шурӯъ карданиш, ба муқовимати хеле ҷиддии сиёсӣ дучор омад, ки ба зудӣ ба ҷанги шаҳрвандӣ оварда расонид.

Фарзияи ибтидоии назариявии фарҳанг аз он иборат аст, ки дар доираи мафҳуми ҳастии инсон, дар чома ҳамчун система бояд параллелизми назаррас вучуд дошта бошад. Маҳз дар сохтори назариявии байни нақшаҳои концептуалӣ, ки барои таҳлили чанбаҳои иқтисодӣ ва сиёсии ҳаёти инсон ва тамоми чома мувофиқанд, бояд принципҳои вучуд дошта бошанд, ки дар онҳо мо кӯшиш намоем, ки ин параллелро коркард ва рушд диҳем ва ҳамзамон фарқиятҳои куллии назаррасро байни соҳаҳои нишон диҳем.

Имрӯз, аксарияти аҳолии қурраи замин дар доираи тақсимои маъмурӣ ҷойгиранд, ки аксарияти сокинон дар доираи қонунҳои назарияи сиёсӣ бо сохторҳои гуногуни сиёсӣ зиндагӣ мекунанд, ки муносибатҳои байни давлатҳои миллӣ ва минтақаҳои онҳо ва дар маҷмӯъ ҷаҳонро танзим мекунанд. Ин фарқияти назаррас дар намудҳои механизми ҳукумат фарқиятҳои демографӣ, ҷуғрофӣ ва сиёсиро инъикос мекунад. Аммо мавзӯи умумӣ ин ҳамгирии афзоюндаи фаъолияти сокинони маҳаллӣ ба ҷараёни идоракунии маҳаллӣ, миллӣ ва минтақавӣ ба ҳисоб меравад. Сарфи назар аз тафовути низомҳои сиёсӣ, хусусияти умумии сиёсат ин васеъшавии иштироки мардуми бумӣ дар равандҳои сиёсӣ мебошад. Ҳамин тариқ, диққати асосӣ ба рушди нуфузи мардуми бумӣ равона карда шудааст, ки «ғояи миллиро дар низомҳои сиёсӣ ташкил медиҳанд» [1. С.17].

Сохторҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон қисман натиҷаи ташаккули таърихии давлатҳо ва эҳёи тоҷикон ба ҳайси миллат мебошанд. Ҳудуд ҳамчун марз ҳисобида мешавад ва ҳамгирӣ ва ассимилятсия, стратегияи давлатҳои ҳаммарз бо Тоҷикистон дар равандҳои бунёди миллиашон мегардад. Дар ин ҷо концепсияи бунёди миллӣ тавсиф шуда, заминаи таърихии эҳёи миллӣ дар Тоҷикистон фароҳам оварда шудааст. Концепсияи эҳёи миллӣ равандеро дар назар дорад, ки дар он талаботҳои марказӣ аз номи давлат оид ба стандартикунонии иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар қаламрави он, ба талаботҳои мавҷудбудаи иштироки сиёсии шаҳрвандони кишвар ва тақсимои одилонаи иқтисодии захираҳои он бояд ҷавобгӯ бошанд. Рушди умумии Тоҷикистон дар ҳаёти Давлати Шӯравӣ марҳилаҳои бунёди давлатиро, ки муаррихон ва фарҳангшиносон тавсиф кардаанд, бо ташаккули давлат ва таҳкими ҳудудӣ, ки бо стандартикунонӣ ва ҳамгирии фарҳангӣ ҳамроҳӣ мешуд, паси сар кардааст. [3. С.5-6] Суханҳои Ҳ.Идиев: «... пеш аз ҳама, нигоҳ доштани баъзе унсурҳои анъанавӣ шакли қаблии идоракунии, сармояи иҷтимоии анъанаҳои фарҳанги миллӣ, манфиатҳои бартаридоштаи қудрати мавҷуда дар соҳаи сиёсӣ», аз он шаҳодат медиҳад, ки тақвияти арзишҳои фарҳангӣ ба демократикунонии умум мусоидат карда, сохторҳои қудратиро ба андешидани чораҳои водор мекунад, ки нақши муқаррароти воқеии институтсионалиро бозанд [5. С.6].

Сохтмони сиёсии давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон раванде буд, ки тавассути он ҷамоаҳои пароканда дар қаламрави муайяни маъмурӣ ба воҳидҳои нави сиёсии мухтор муттаҳид карда мешуданд. Ҳамин гунна, баъзе хусусиятҳои мушаххасе, ки дар охири солҳои 20-уми асри гузашта дар давлати Шӯравӣ арзи ҳастӣ доштанд, ки барои ташкили ҷумҳурии соҳибхитӣ дар ҳаёти иттиҳоди умумии кишварҳои

сотсиалистӣ хидмат кардаанд, дубора боиси таъсиси давлати нави соҳибхитӣ гардиданд. Дар баробари ин, сабабҳои дигари кӯшишҳои мардуми таҷҷоии тоҷик, ба худидоракунии фарҳанги таърихӣ низ вучуд доштан.

Равандҳои бунёди давлати миллӣ ба ҳамгирии наздиктари давлат ва аҳолии он оварда мерасонанд. Дигар набояд имконоти қабули қарорҳои, ки ҳаёти аҳолии кишварро дар бар мегиранд, бидуни роҳҳои муоширати мунтазам байни шахси тасмигиранда ва онҳое, ки ба онҳо ин қарорҳо таъсир мерасонанд, ғайриимкон бошад. Намунаҳо аз муҳоҳисаҳои муосир дар бораи Тоҷикистон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар он, муҳоҳимаҳо дар бораи қонунияти демократӣ ва таҷҷими шаҳрвандии сиёсиро дар заминаи арзишҳои фарҳангӣ дар афзоиши неқӯаҳолии миллӣ ва ҷамъиятӣ дар бар мегиранд [5.С.336]. Ба гуфтаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, «Ин ҳадафи стратегии миллати мост». Бо ин гуфтаҳо ӯ чунин ақидаро дастгирӣ мекунад ва дар замони истиқлолияти давлатӣ мероси қадимаи ниёномадон, ки ба мо боқӣ мондаанд, дар ҳувияти фарҳангии миллии мо ҷойгоҳи сазоворро ишғол мекунад [5.С. 336].

Ҷаҳонишавӣ, инқилоби иттилоотӣ, тамоюлҳои ҳамгироӣ дар ҷаҳони муосир, инчунин равандҳои муҳоҷират ва ғайра нишон медиҳанд, ки тақрибан ҳар як давлати соҳибхитӣ метавонад нишондодҳои ҳаёти умумии сиёсии худро тағйир диҳад. Яъне, вақте ки кишваре ба тағйирот дучор меояд, табодул меёбад, ба шароити нави динамикаи глобалӣ мутобиқ мешавад, ки ин ҳам ба табиати ҳамкорӣ бо дигар кишварҳо ва ҳам ба муносибатҳои субъектҳои ҳамкориҳои сиёсии дохили кишвар дар сатҳи институтҳои сиёсӣ, ҷомеаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ таъсир мерасонад, он гоҳ зарурият ба нерӯе пайдо мешавад, ки ин ҷомеаро муттаҳид кунад. Охирин, пайдоиши намуди фарҳанги сиёсӣ, меёр ва технологияҳои навро тақозо мекунад, ки инкишофи онҳо вазифаи баробар, барои ҳама кишварҳо ба ҳисоб меравад, ки ба муносибатҳои он ворид мешаванд. Ҷадафи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ чунин аст, аммо ин маънои мутлақият дар низоми сиёсӣ ва фарҳангиро надорад.

Мафҳуми мутлақият низоми сиёсии давраи аввали муосирро муайян мекунад, ки он аз нуқтаи назари анъанавӣ ҳамчун ҳукумати мутлақ таъриф мешуд, ки дар он ҳокимият ба як роҳбари ягона воғузур карда мешуд ва ӯ давлат ё тақсимои муайяни маъмуриро бидуни иштироки ягон муассисаи давлатӣ идора мекард. Истилоҳи "абсолютизм - мутлақият" инчунин дар давраи таърихи Аврупо байни ҷангҳои динӣ ва дигар, давраи Ренессанс ё модернизм истифода мешавад, ки дар он ҷо мо унсурҳои ин режими сиёсиро пайдо карда метавонем. Соҳибхитӣ ба панҷ рӯкни ҳокимият таҷҷа мекунад: артиши доимии он, ҳокимияти судӣ, маъмурият бо роҳбарии монарх, ашрофон дар дарбори шох, ҳокимияти давлатӣ, рӯҳониён ва меркантилизм, назарияи сиёсӣ ва иқтисодии марбут ба мутлақият, ки ҳадафи он солимии бучаи давлат аст. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо аз тамоми воситаҳо истифода бурдан мумкин аст.

Тоҷикистони муосир ҷумҳурии ҷавонест, ки соли 1991 истиқлолиятро ба даст овард, аммо танҳо дар соли 1994, дар авҷи муноқишаҳои сиёсӣ Конституцияи нави худро қабул кард, ва худро «давлати демократӣ дар асоси принципҳои ҳуқуқӣ, дунявӣ ва унитарӣ» эълон кард. Ин Конституция самт ва рушди ҷомеаи Тоҷикистонро муайян карда, заминаи ҳуқуқии низоми сиёсии онро муқаррар кард. Бо қабули ин қонуни асосӣ, ҷомеаи Тоҷикистон дар раҷпурсии умумӣ дар назди худ чунин вазифа гузошт: низоми идоракунии ҷомеаро ба тариқи демократӣ ба роҳ монда, фарҳанги сиёсии ғояи коммунистии шӯравиро, ки аз низоми тоталитарӣ мерос мондааст, иваз намуд. [5. с. 336] Аммо ташаккул додани фарҳанги боз ҳам оқилонаро дар заминаи плюрализми сиёсӣ, душвор ба назар мерасид, чунки тоҷикон аксаран исломи суннии суннатиро

этироф мекарданд. Танҳо аз 2 то 5 дарсади мусалмонони Тоҷикистон ба равияи шиъа пайравӣ мекунанд.

Имрӯз, демократия асосан барои ишорат ба низомҳои сиёсӣ истифода мешавад, ки асоси ҳокимият ба фаҳмиши васеъ ва плюралистии мардум асос ёфта, ҳуқуқи иштироки ҳамаи шаҳрвандонро дар он, дар бар мегирад. Ба ғайр аз принсипи аксарият, бояд дигар меъёрҳо низ иҷро карда шаванд, то ки қарорҳои ба стандартҳои демократӣ мувофиқаткунанда, қабул карда шаванд. Татбиқи воқеии ин меъёрҳои мушаххас аз низомии сиёсии дахлдор вобаста аст. Ҳалли воқеиро танҳо бо якчанд алтернативи ба даст овардан мумкин аст. Аммо, интиҳобот бо алтернативии ягона инчунин дар сурати рӯя шудани меъёрҳои дигари демократӣ, шафоф ҳисобида мешавад. Демократия кафолати ҳуқуқи инсонро пешбинӣ мекунад. Аз ҷумла, ин ба: озодии афкор ва озодии матбуот дахл дорад; мубодилаи озодии афкор ва нуқтаи назар бояд қабл аз тасмими сиёсӣ ва озодии ташкилоти иттиҳодияҳо бошад; озодӣ барои таъсиси ҳизбҳо ва созмонҳои сиёсии озод, аммо чунин озодӣ аз ҳад зиёд, эҳтимолан ба литсензияҳо низ ниёз дорад.

Дар ниҳоят, бо истинод ба якчанд консепсияҳо ва муқоисаҳо аз заминаи назариявии фарҳанги сиёсӣ, мо маротибае дар бораи эътиқод ва фарҳанги динӣ хотиррасон накарда бошем ҳам, бояд қайд намоем, ки маҳз дин унсури асосии фарҳанги тоҷикон ба ҳисоб меравад. Таъсири динро ба фарҳанги сиёсӣ баррасӣ намуда, пеш аз ҳама, бояд моделҳои онро тавсиф кард.

Моделҳои ҳамкориҳои давлат ва дин даҳолати фаъол ва таъсири давлатро ба фаъолияти ташкилоту муассисаҳои рӯҳонӣ пешбинӣ мекунад, ки дар ниҳоят ба вобастагии комили дин аз давлат ва идеологияи он оварда мерасонад. Ин модели муносибатҳо сиёсисозии пайвастаи фаъолияти диниро пешбинӣ мекунад. Дар чунин низом, рӯҳониён худмухтор ва мустақил нестанд, балки онҳо пурра ҳисоботдиҳанда ва таҳти назорати давлат мебошанд.

Моделҳои авторитарӣ назорати давлатӣ ва эҳтимолан, маблағгузориҳои рӯҳониён ва тобеияти онҳоро ба манфиатҳои идеологияи давлат пешбинӣ мекунад. Инчунин, модели антагонистӣ дар асоси муқовимати ошкоро ё пинҳонии ҳокимият ва рӯҳониён сохта шудааст, ки ба бартариҳои пурраи ҳокимияти дунявӣ бар рӯҳонӣ равона карда шудааст.

Моделҳои ифлосшавӣ (контаминатсионӣ), ки дар он дин тибқи қонун аз давлат ҷудо аст, аммо дар асл давлатӣ ҳисобида мешавад. Мо татбиқи ин моделро дар мисоли Туркияи муосир мушоҳида карда метавонем. Чунин ҷойивазкунии фарҳангӣ ва институтсионалӣ, ивазшавии ҳавасмандии иҷтимоӣ фарҳангӣ ва дастурҳои рушди ҷомеаро дар назар дорад, ки боиси тағйирёбии ҳувиятҳои фарҳангии маънавӣ ва идеология тасдиқи онҳо мегардад.

Албатта, бояд ба таври возеҳ исломи сиёсиро аз дини ислом ва рӯҳониёни анъанавиро аз рӯҳониёни сиёсӣ фарқ кард [1. С.3]. Ҳанӯз соли 2009 доктори илмҳои фалсафа И.Асадуллоев дар ин бора навишта буд, ки: "Ёддоштҳо ва мушоҳидаҳо дар бораи исломи сиёсӣ дар Тоҷикистон ба манзараи мукамал ва амиқи падидаи номбаршуда дар кишвари мо вонамуд намекунанд", аммо ба назари мо, ин китобча он асарест, ки маҳз он масъалаҳо ва ҷанбаҳои ҳаёти диниро ва падидаеро, ки ҳамчун "оташи шавқмандӣ ё номуайянии самти тафаккури аҳоли ва авлодро, ҳамчун лаънати бебозгашти асри гузашта" тавсиф мешавад, дар бар мегирад [1. С.3].

Ғайр аз он, сарфи назар аз тамоюли демократии меъёрҳои конституционии фарҳанги сиёсии муосири ҷомеа, дар ҷомеаи мо мавқеи баланди анъанаҳои динӣ нигоҳ дошта мешавад, ки онро тамоми кишрҳои аҳоли устуворона дастгирӣ мекунанд

ва байни худ «робитаҳои мустаҳкам доранд, ки бештар ба одат ва самтноки ба исломи сиёсӣ асос меёбанд»[3].

Ва дар ниҳоят, таҳдидҳои исломи муосири радикалӣ, терроризм ва экстремизми байналмилалӣ дар ҷумҳурӣ боқӣ мемонанд, ки ҳукумати кишвар ба муқобили ин тамоюлҳо бо роҳи "муайян кардани қонунҳо ва механизмҳои умумии иҷтимоӣ-психологӣ, тамаддунӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ дар роҳи таснифоти ин зухуротҳо" мубориза мебарад. Барои сиёсатшиносии муосири тоҷик ҳуввияти миллӣ муҳим арзёбӣ мешавад, ки бо риояи ҳуқуқи инсон барои ҳифз ва ҳимояи тарзи ҳаёт, анъана, арзишҳои ахлоқӣ ва инчунин ҷанбаҳои манфии тавсеаи тағйиротҳои бузурги ҷаҳонӣ асос ёфтааст, ва илова бар ин, зухуроти асосҳои бунёдӣ, террористӣ ва экстремистиро дар соҳаи дохилӣ, ки ба низоми сиёсӣ, фарҳанг ва ҳаёти тоҷикистониён таъсир мерасонад, ошкор месозад.

Ҳамин тариқ, набояд он саҳме, ки фарҳанги исломӣ дар ҳаёти сиёсӣ, зеҳнӣ ва иқтисодии мардуми тоҷик гузоштааст, ба назар нагирифт ва баръакс "... дар айни замон раванди ташаккули заминаи нави исломи зеҳнӣ ба амал омада истодааст. Исломи зеҳнӣ ҳамчун роҳи таҳкими давлати дунявӣ тоҷикон ..." - ин пеш аз ҳама ҳадафи асосии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ҳисоб меравад.

Адабиёт:

1. Асадуллаев И.К. Политический ислам в Таджикистане. –LAP LAMBERT Academic Publishing (July 23, 2015). 2015, С.64
2. Зарринкуб Абдул Хусайн. Токарнисукут, Тегеран, 1957. –С. 207-266.
3. Идиев Х.У. Традиции и новации в контексте изменения общественной жизни контекста современного Таджикистана. –Душанбе: Ирфон, 2006, -36с.
4. Идиев Х.У. Традиции и новации в контексте изменения общественной жизни контекста современного Таджикистана. –Душанбе: Ирфон, 2006, с. 5-6.
5. Раҳмон Э. Достижение национального единства и возрождения Таджикистана. -Душанбе, 1997.
6. Шишов А.Н. Таджики, этнографическое и антропологическое исследование. Ч.1. - этнография. Ташкент, 1910. -с. 223-224.
7. Эмомалӣ Раҳмонов. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ОРИЁӢ. –Душанбе, «Ирфон», 2006. –с 336.
8. H.Baily, W.Zoroastrian. *Problems in the Ninth-Century Books*, Oxford, 1943. –с.155
9. *Iran and Islam: In Memory of the Late Vladimir Minorsky*, Edinburgh, 1971, - с. 25-34
10. Moḥammad b. ‘AlīŠabānkāra’i, *Majma‘ al-ansāb*, ed. M. H. Moḥaddet, Tehran, 1984.
11. Richard Frye, *The Golden Age of Persia*, London, 1975. –с. 186-212
12. Stern S. M., Ya’qub the Coppersmith and Persian National Sentiment, in C. E. Bosworth, 535-56
13. *The Myth of Absolutism: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. -Алетейя, (на англ.) 2003. (-272 с).

ЭТИМОЛОГИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ЕЁ ВКЛАД В ИНТЕГРАЦИЮ С ГРАЖДАНСКИМ ОБЩЕСТВОМ

КУРБОНОВ АБДУДЖАБОР ПИРАКОВИЧ,

ассистент кафедры «Политология» Таджикского государственного педагогического
университета имени Садриддина Айни,
Тел.: (+992) 937-10-27-28. E-mail: jabbor-1988@mail.ru

Статья объясняет проблемы развития политической культуры и её вклад в создание гражданского общества. Автор при помощи исторических страниц, анализируя постоянное угнетение правителей, раскрывает, что оно в целом мешает интеграции общества. На ряду с этим, нужно отметить, что история таджикского народа в течении веков оставалось неизменной и по закону таджикский народ считается важным основанием современной истории. В ходе исследований автор определяет, что современная политическая культура всегда зависит от политического и общественного порядка.

Ключевые слова: свидетельствуют о том, что исследуемая тема является актуальной, но со временем, всегда объясняясь, меняется.

ETHYMOLOGY OF POLITICAL CULTURE AND ITS CONTRIBUTION TO INTEGRATION WITH CIVIL SOCIETY

QURBONOV ABDUJABOR PIRAKOVICH,

assistant of Department of Political Sciences of
Tajik State Pedagogical University named after S. Aini,
Phone: (+992) – 937-10-27-28. E-mail: jabbor-1988@mail.ru

The article explains the problems of the development of political culture and its contribution to the establishment of civil society. Analyzing the constant oppression of the governors with the help of historical pages, the author reveals that it in general hinders the integration of society. Along with this, it should be noted that the history of Tajik people remained unchanged for centuries and, according to the law, Tajik people are considered an important foundation of modern history. During the research, the author determines that modern political culture always depends on the political and social order. Key words indicate that the studied topic is important, but over time, always being explained, it changes.

Key words: political culture, national mentality, Middle Ages, influence of social and political forces, civil society.

УДК: 626.81 (1-925.3)

ТАӢИРИ СИЁСАТИ КИШВАРӢОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ
ДАР САМТИ ОБ

ЗАКУРЛОЕВ АЮБ ӢАСАНОВИЧ,

докторант (Ph.D)-и соли дуҷоми кафедраи минтақашиносии хоричии

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Тел.: (+992) 934-58-38-38; E-mail: ayubdoctorant@mail.ru

Тақсими ноодилонаи захираҳои обӣ, яқсон набуднаи боришот, масрафи аз ҳад зиёд, ихтилофҳои марзӣ, рақобатҳо ва ихтилофҳои сиёсӣ миёни кишварҳои Осиеи Марказӣ сабаб шудааст замина барои шаклирии бӯҳрони об ва ба омили ноамнӣ табдил ёфтани захираҳои обӣ ва муҳитизистӣ дар ин минтақа фароҳам шавад. Минтақаи Осиеи Марказӣ азҷумлаи минтақаҳои аст, ки дар он ҷо бӯҳрони об, муноқишаи обӣ ва ҷанги об аз ҷумлаи вожаҳои роҷ дар адабиёти сиёсӣ ва низ илмӣ мебошад.

Бо вучуд ин, дар натиҷаи таҳаввулоти солҳои охир дар ОМ азҷумла тағйири насли роҳбарон ва нухбагони ҳоким, махсусан дар Ҷумҳурии Узбекистон пас аз даргузашти Ислоҳ Каримов дар моҳи сентябри соли 2016 ва ба сари қудрат омадани Шавкат Мирзиёев аз ҳаҷми шиддат ва низоҳои обӣ ва муҳитизистӣ байни кишварҳои болооб (Тоҷикистон ва Қирғизистон) ва кишварҳои поёноб (Туркменистон, Узбекистон ва Қазоқистон) коста шудааст. Ин таҳаввулот беиштар дар натиҷаи тағйири сиёсатгузориҳои обии кишварҳои Осиеи Марказӣ аст, ки ба таври мушаххас дар се самт қобили тавачҷӯҳ аст: яқум, дасткашӣ аз низоҳои обӣ, дуҷум, бозсозии ифрасохтори таъмини об, сеюм, дипломатияи обҳои фаромарзӣ бо таъкид бар ҳаллу фасли мусолимотомези ихтилофҳои обӣ ва муҳитизистӣ.

Дар ин мақола мавзӯи тағйири сиёсати кишварҳои Осиеи Марказӣ дар соҳаи об мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта, дидгоҳи нави нухбагони минтақа дар соҳаи об баён гардидааст. Аз назари онҳо низоҳои обӣ метавонад ба зарари ҳамаи кишварҳои минтақа анҷом ёбад ва идораи муштараки захираҳои обӣ беҳтраин роҳи ҳалли бӯҳрони об дар минтақа мебошад.

Калидвожаҳо: *Осиеи Марказӣ, об, тағйири сиёсатҳои обӣ, дипломатияи об, ислоҳот, талафёбии об, обҳои фаромарзӣ, лоиҳаҳо, нерӯгоҳҳо.*

Бо фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ марзҳои дохилии ҷумҳуриҳои Осиеи Марказӣ табдил ба марзҳои байналмилалӣ шуда, идораи мутамаркази Москва ба захираҳои обии минтақа аз байн рафт ва дар баробари ихтилофҳои сиёсӣ, амниятӣ ва иқтисодии кишварҳои минтақа, мавзӯи захираҳои обӣ ба манбаи кашмакаш ва ихтилоф дар Осиеи Марказӣ табдил шуд ва заминаи ба омили ноамнӣ табдил ёфтани захираҳои обӣ ва муҳитизистиро дар минтақа фароҳам оварад. Бо дарназардошти ин, пажӯҳишгари машҳур доктор Марк Смит, муовини Директори Генералии тақҳқиқот оид ба рушди Институти байналмилалӣи идоракунии об (IWMI) дар ибтидои даҳаи 1990 пешгӯӣ кардааст, ки дар ҳеҷ ҷои ҳақон зарфияти даргирӣ бар сари захираҳои об ба андозаи Осиеи Марказӣ вучуд надорад [2, с.351].

Ихтилоф бар сари захираҳои обӣ байни кишварҳои болооб (Тоҷикистон ва Қирғизистон) бо кишварҳои поёноб (Қазоқистон, Туркменистон ва Узбекистон) махсусан дар робита бо иқдоми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сохти садди НБО Роғун ва тарҳи давлати Қирғизистон дар сохти НБО Қамбарота, ки намунаи равшане аз зарфияти табдили масъалаи бӯҳрони об ба як муноқишаи сиёсӣ ва рӯёруии низоми

байни кишварҳои минтақаро ба намоиш гузошт, низоъҳои муҳитизистӣ байни кишварҳои минтақа дар робита ба хушк шудани Баҳри Арал, садсозӣ, сохти канал ва талафёбии об, ки хушк шудани заминҳои кишоварзӣ, аз байн рафтани чарогоҳҳо ва ба биёбон табдил ёфтани минтақаҳо махсусан минтақаи Қарақумро дар пай дошт, нақши бисёр муҳимро дар шаклгирии фазои низоъангези тавҷам бо бадгумонӣ ва табдили мавзӯи муҳити зист ба як мавзӯи амниятӣ иҷро кунад [1].

Бо вучуди ин, дар пайи таҳаввулоти солҳои охир дар Осиёи Марказӣ азҷумла тағйири насли роҳбарон ва нухбагони ҳоким махсусан дар Узбекистон пас аз даргузашти Ислоҳ Каримов (сентябри 2016) ва ба қадрат расидани Шавкат Мирзиёев аз ҳаҷму шиддати танишҳои обӣ ва муҳитизистӣ байни кишварҳои болооб (Тоҷикистон ва Қирғизистон) ва кишварҳои поёноб (Туркменистон, Узбекистон ва Қазоқистон) коста шудааст.

Созишномаи Ҷумҳуриҳои Тоҷикистон ва Узбекистон барои сохти муштараки ду нерӯгоҳи барқи обӣ дар қаламрави Тоҷикистон дар маҷрои дарёи Зарафшон бо иқтидори тавлиди 300 мегаватт барқ, иштироки вазири энергетикаи Узбекистон дар маросими ифтитоҳи турбинаи якуми НБО Роғун дар санаи 16 ноябри соли 2018, ҳимояти Абдулазиз Комилов, вазири корҳои хориҷии Узбекистон аз тарҳи интиқоли барқи CASA 1000, ки НБО Роғуни Тоҷикистон ва НБО Қамбаротай Қирғизистон таъминкунандаи аслии барқи он ҳастанд аз муҳимтарин тағйироти сиёсатҳои обии кишварҳои минтақа ба ҳисоб мераванд, дар ҳоле ки пеш аз ин ҳар се тарҳ мавриди интиқоди шадиди Ислоҳ Каримов буд. Иштироки роҳбарони панҷ кишвари ОМ дар нишастии кишварҳои муассиси Фонди байналмилалӣи наҷоти Баҳри Арал дар минтақаи сайёҳии Овоза дар шаҳри Туркманбошӣ дар санаи 24 августи соли 2018, панҷ идеяи Мирзиёев дар робита бо тақсими захираҳои обӣ ва мушкilotи Баҳри Арал, ки дар ҳафтадо сеюмин Ассамблеяи Генералии СММ дар моҳи октябри 2017 матраҳ шуд ва низ пешниҳоди Тоҷикистон барои номгузориҳои солҳои 2018-2028 ҳамчун “Даҳсолаи байналмилалӣи амал – об барои рушди устувор” азҷумлаи муҳимтарин тағйироте аст, ки дар муносибати кишварҳои минтақаи ОМ дар заминаи ҳалли масоили обӣ ва тағйироти муҳитизистӣ дар ОМ руҳ додааст. Тағйири сиёсатгузориҳои обии кишварҳои Осиёи Марказӣ нақши меҳвариро дар ин раванд иҷро кардааст, ки муҳимтарини онҳо ба шарҳи зер аст:

А) Даст кашидан аз низоъҳои обӣ

Ба воситаи таҷрибаҳои се даҳаи гузашта бе натиҷа будани кашмакашҳо ва ихтилофҳои бардавом дар баҳши захираҳои обӣ маълум гардида, дар натиҷаи фишорҳо ва тавсияҳои ниҳодҳои байналмилалӣ, тағйири насли роҳбарон ва тасмимгирони сиёсӣ махсусан дар баҳши об ва муҳити зист, шохиди тағйири сиёсатгузориҳои обии кишварҳои минтақа ва дар пайи он тағйири лафзӣ дар сатҳи роҳбарон ва нухбагони ҳоким дар ин соҳа ҳастем, ки дар маркази он гузариш аз идоракунии якҷониба ба идоракунии муштараку одилона дар истифодаи захираҳои об мебошад, ки ин таҳаввулот нақши муҳимме дар тағйири фазои каломӣ дар ҳавзаҳои об ва муҳити зист дар солҳои охир дар сатҳи минтақаи Осиёи Марказӣ иҷро кардааст. Ин таҳаввулот бештар дар натиҷаи тавачҷӯҳи кишварҳои минтақа ба мафҳуми “рушди устувор” ва фосила гирифтани аз дидгоҳҳои якҷониба ба рушди захираҳои обӣ ва муҳитизистӣ сурат гирифтааст. “Рушди устувор” мафҳуме аст, ки дар маркази он тавсияи инсонӣ қарор дорад ва ҳамчун дидгоҳи рушдбанда таъриф мешавад, ки ниёзҳои насли ҳозирро амалӣ мекунад ва манфиатҳои наслҳои ояндаро барои бароварда шудани ниёзҳои оянда ба ҳаҷм ба ҳаҷм ба ҳаҷм намесозад [5, с.36].

Дар ҳадафҳои ҳабдаҳгонаи рушди устувори СММ, ки дар соли 2016 қабул гардида, дурнамои тағйири дунёи моро то соли 2030 пешбинӣ намудааст, беш аз ҳабдаҳ маротиба ба масоили обӣ ва муҳитизистӣ дахл намудааст, ки баёнғари аҳаммияти ин бахшҳо дар дидгоҳи рушди устувор аст. Зиёда аз ин, эълон гардидани даҳсолаи 2018 -2028 ҳамчун “Даҳсолаи байналмилалӣ амал – об барои рушди устувор 2018-2028” аз тарафи Тоҷикистон ва эътироф гардидани он аз ҷониби СММ, нишони дигаре аз тавачҷӯҳ ба масоили обӣ ва муҳитизистӣ дар чаҳорҷуби мафҳуми рушди устувор аст. Бинобар ин, об дар маркази рушди устувор қарор дорад ва барпо кардани ҳамкориҳои фаромарзӣ байни кишварҳои соҳилии рудхонаҳо ва дарёчаҳо чанбаи аслии барномаи 2030 СММ ва ҳадафҳои рушди устувор аст [3, с.1329].

Бар ҳамин асос дар стратегияи навини кишварҳои ОМ мавзуи рушди устувор мавриди тавачҷӯҳи ҷиддӣ қарор гирифтааст, ки дар маркази он масъалаи муҳитизистӣ ва захираҳои обӣ қарор дорад.

Дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки моҳи январӣ соли 2015 қабул шуд омадааст, ки “Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои байнидавлатӣ бо кишварҳои ҳаммарз ва минтақа сиёсати дӯстӣ, некӯҳамсоғӣ ва мудохила накардан ба қорҳои дохилии якдигар буда, ҳадафи эҷоди навори эътимоду амниятро дар тӯли марзи кишвар пайгирӣ мекунад. Ин сиёсат дар ҳалли масъалаҳои баҳснок, аз ҷумла масоили сарҳадӣ ва обу энергетика ба ҳалли осоиштаи онҳо ба воситаи музокироту гуфтушунидҳо, ҳусни тафохуми ҷонибҳои дахлдор ва эътирофи усули баробарӣ ва тақсимопазирии амният дар минтақа таъя мекунад” [6].

Ин сиёсатҳо ҷиддан мавриди ғимояи СММ, ниҳодҳои байналмилали ва Иттиҳоди Аврупо аст. Бо назардошти ин, азбаски кишварҳои Осиёи Марказӣ таҷрибаи бисёр талхи рушди нобаробар ва якҷонибаи даврони Шӯравӣ дар бахши кишоварзиро доранд, ки ба бӯҳрони обӣ ва муҳитизистии Баҳри Арал табдил шудааст, мавриди тавачҷӯҳи хоси ниҳодҳои байналмилалӣ мебошанд. Дарвоқеъ, хушк шудани ин Баҳр рамзи бетаваҷҷӯҳӣ ба рушди устувор дар минтақаи ОМ аст, ки имкони зиндагии босифатро аз мардуми минтақа гирифта, оқибат ва натиҷаҳои мусибатбори инсонӣ ва муҳитизистии бисёре доштааст. Бо хушқтар шудани Баҳр моҳигирӣ ва ҷомеаҳо, ки ба он вобаста буданд аз байн рафтаанд (15, с.172).

Бинобар ин рушди мутаваззин (баробар) ва устувор дар ҳамаи бахшҳо аз ҷумла захираҳои инсонӣ ва муҳитизистӣ дар солҳои охир мавриди тавачҷӯҳи кишварҳои минтақаи ОМ қарор гирифтааст. Ба таври мисол, Қазоқистон дар стратегияи то соли 2050-и худ, ки бештар бо таъя ба ҷанбаҳои иқтисодӣ аст, тавачҷӯҳи хосе ба мавзуи таъмини об ҳамчун яке аз ҷанбаҳои аслии рушди устувор доштааст ва дар ин росто таъмини захираҳои обии зарурӣ барои кишоварзӣ, истеъмолӣ хонагӣ ва саноатӣ дар саросари кишвар аз ҷумлаи аҳдофи қазоқҳо таъйин шудааст. Мавзуи рушди устувор дар қонфронсҳои зиёди илмӣ ва сиёсӣ дар заминаи масъалаҳои обӣ ва муҳитизистӣ дар ОМ низ мавриди тавачҷӯҳ қарор гирифтааст, ки мавриди ғимояи ҷиддии ниҳодҳои байналмилалӣ аст. Масалан, ба баргузории ғамоиши байналмилалӣ “Об барои рушди устувор” дар Душанбе, пойтахти Тоҷикистон метавон ишора кард, ки бо иштироки 65 ҳайъати расмӣ аз 118 кишвари ҷаҳон дар рузҳои 20 то 23 июни соли 2018 баргузор шуд [8]. Ҷамчунин ғамоиши байналмилалӣ “Нақши дипломатияи об дар рушди устувори Осиёи Марказӣ” [12], ки дар рӯзи ҷаҳонии муҳити зист дар санаи панҷуми июни соли 2019 дар шаҳри Ишқобод баргузор шуд низ намунаи дигаре аз тавачҷӯҳи кишварҳои ОМ ба масоили обӣ ва муҳитизистӣ дар чаҳорҷуби мафҳуми “рушди устувор” аст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ дар конфронси байналмилалӣ баррасии масоили об дар Душанбе бар ин нукта таъкид кард, ки гуфтугӯ дар мавриди масоили об, роҳандозии ҳамкориҳои муассир ва оқилона дар баҳши истифода аз захираҳои обӣ заминаро барои рушди устувори кишварҳои минтақа фароҳам хоҳад кард ва натиҷаҳои мусбате низ дар масъалаи коҳиши фақр, эҷоди тавозуни муҳитистӣ ва дар маҷмӯъ таъмини сулҳу амният хоҳад дошт [8]. Ин гуфтаҳо нишон медиҳанд, ки истилоҳи “рушди устувор” ва парҳез аз дидгоҳҳои яқинба ба рушд мавриди таваҷҷӯҳи роҳбарони ОМ низ қарор гирифтааст.

Б) Бозсозии ифрасохтори таъмини об ва пешгирӣ аз талафҳои он

Дуввумин тағйири муҳим таъкиди роҳбарон ва нухбагони Осиёи Марказӣ ба идораи об, таваҷҷӯҳ ба беҳбуд бахшидани шакли истеъмол ва идоракунии талаботи об дар дохили кишвар аст, ки дар қолаби идоракунии муштараки захираҳои обӣ аз сӯи кишварҳои минтақа мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифтааст ва муносибати фарқкунандаеро нисбат ба гузашта ба намоиш мегузорад, ки қаблан ба муттаҳамкунии кишварҳои ҳамсоя ва идоракунии нодурусти захираҳои обӣ таъкид дошт. Дар ин росто мавзӯе монанди талаф ёфтани захираҳои обӣ, фарсудагии шабакаҳои тақсим об, баҳра набурдан аз имкониятҳои обӣ, омӯзиш ва маҳорати номуносиб дар истифода аз захираҳои обӣ, махсусан дар баҳши кишоварзӣ ва дохил гардидани пасоби канализатсияҳо ба дарёҳо дар сатҳи гуфтушунидҳова расонаӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба сурати густардатаре мавриди таваҷҷӯҳ қарор гирифтааст. Ин бовар дар сатҳи минтақа дар ҳоли шаклгирӣ аст, ки дар ҳолати беҳбуд бахшидани равиши истеъмол аз захираҳои обӣ, баҳши муҳимми ниёзи обии кишвар аз кишварҳои ҳамсоя коҳиш хоҳад ёфт. Масалан, муҳимтарин далели норасоии об корношоямии системаи обёрии кишварҳои минтақа аст, ки қадимӣ ва ниёзманди навсозӣ аст. Бо назардошти ин, солҳои охир ба назар мерасад дар сатҳи кишварҳои минтақа барои рафъи ин проблема иқдомҳои сурат мегирад. Иқдоми муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Узбекистон чӣ қадар тоза кардани гили канали Ҳисор дар моҳи март соли 2020, ки соли 1942 бунёд шудааст ва ба гуфтаи сокинони маҳаллӣ тули 30 соли охир боре ҳам поккорӣ нашудааст намунаи равшани ин гуфтаҳо аст. Ин канал бо ҳадафи обёрии 25 ҳазор гектар замин дарводии Ҳисор, яъне 15 ҳазор гектар дар ноҳияҳои Рӯдакӣ ва Ҳисор ва Шаҳринавва 10 ҳазор гектар замин дар ноҳияҳои вилояти Сурхандарёи Узбекистон сохта шуда буд. Дар фасли тобистон канали Ҳисор то ба якҷоягии дарёи Қаратоғу Тупаланг ва Ширкент обро интиқол дода, сипас тавассути ин рӯдхона обро то ба вилояти Сурхандарё мебарад [9].

Системаи обёрии Узбекистон ҳамчун кишвари поёноб ҷиддан ниёзманди навсозӣ аст. Муҳаққиқон муътақиданд 50 то 80 дар сади оби истифодашаванда дар баҳши кишоварзии ин кишвар талаф меёбад ва танҳо 25 то 35 дар сади он ба таври самарабахш истифода мешавад [7].

Омору ададҳо низ баёнгари сарфи зиёд ва бесобиқаи захираҳои обӣ дар кишварҳои ОМ аст. Истифодаи об сари ҳар як нафар дар як сол дар Туркменистон баробар ба 5500 метри мукааб аст, ки болотарин нишондиҳанда дар ҷаҳон аст. Ин миқдор ҷаҳор баробари масрафи як нафар дар Амрико ва 13 баробар бештар аз Чин аст. Дар Узбекистон ва Қирғизистон солона ҳар сари аҳоли ҳудуди ду ҳазор метри мукааб об сарф мекунанд, рутбае, ки ҷаҳорумин ва панҷумин истифодаи аз ҳад зиёди об дар ҷаҳон мебошад. Тоҷикистон ва Қазоқистон ба тартиб дар рутбаи ҳафтум ва ёздаҳум ҳастанд [2, с.351]. Дар баҳши кишоварзӣ низ Тоҷикистон барои як гектар пахта 11

ҳазору 600 метри мукааб об масраф мекунад. Узбекистон 17 ҳазору 500 метри мукааб ва Туркменистон ду баробар бештар аз Тоҷикистон масраф дорад. Аз 51 миллиард метри мукааб оби чорӣ дар Қирғизистон танҳо 15 дар сади он мавриди истифодаи мардуми ин кишвар қарор мегирад. Ҳамин масъала сабаби интиқодҳои зиёде дар Қирғизистон шудааст. Дар ин масъала, суханони Ғанибек Имоналиев, яке аз сиёсатмадорони қирғиз ва аз намоёндагони парлумони ин кишварро қайд кардан ба маврид аст, ки бо интиқод аз истифодаи номуносиби кишвараш аз захираҳои обии худ ба зарурати баҳрагирии мантиқӣ аз захираҳои обӣ таъкид кард ва муътақид аст 80 дар сад аз захираҳои обии ин кишварро ҳамсоғон азҷумла Тоҷикистон масраф мекунад. Ба ақидаи ӯ, Қирғизистон бо идораи оқилона ва дурусти захираҳои обии худ метавонад оби зиёдатӣ аз ниёзи худро ба кишварҳои Афғонистон ва Покистон, ки бо камобӣ мувоҷеҳ ҳастанд, бифурушад. Аксари дарёҳо низ ниёз ба лойрубӣ доранд ва 80 дар сади шабакаи обрасонии кишвар фарсуда аст [13].

Суханони президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳамоиши байналмилалӣ масоили об дар шаҳри Душанбе низ ба равшанӣ баёнгари тавачҷӯх ба ислоҳи равиши истифода ва идораи талаботи захираҳои обӣ дорад, ки қаблан ёдовар шудем.

Дар сад соли пеш вусъати заминҳои обии мавриди истифодаи кишоварзон танҳо 2,2 миллион гектар буд, аммо имруз ин вусъат ба 9 миллион гектар расида аст, ки масрафи обро чандин баробар афзоиш додааст. Ҷамъияти минтақаи Осиёи Марказӣ низ аз 22 миллион нафар ба 63 миллион нафар расидааст. Дар чунин шароите Тоҷикистон бо вучуди ин, ки худуди 60 дар сади захираҳои оби рудхонаҳои минтақа аз қуҳҳои он чорӣ мешавад, танҳо 10 дар сади онро истифода мекунад [10].

Мақомҳои Қазоқистон низ бо дарки аҳамияти мушкили камобӣ дар ин кишвар барномаҳо ва тадбирҳои махсусро дар солҳои охир таҳия ва иҷро кардаанд, ки аз инҳо иборатанд:

- Барномаи истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ;
- Барномаи давлатии идораи захираҳои обӣ;
- Баргараф сохтани камбудии қонунӣ дар низомномаи обӣ ва экологии Қазоқистон;
- Бозсозии бахши шимолии Баҳри Арал;
- Обёрии қатраӣ дар минтақаҳои мухталифи кишвар;
- Бунёд ва сохти иншооти дистилатсионии оби тоза;
- Бунёди обанборҳо [2., с. 352].

Сиёсати обии Қазоқистон шомили бозсозии захираҳои обӣ аст, ки аз сиёсатҳои дигар кишварҳои минтақа ҷудо аст. Аҳолии нимҷазираи Мангишлоқ аз оби тозаи Баҳри Каспий истифода мекунад, ки як корхонаи бисёрсоҳа онро тавлид мекунад. Ҳамчунин дар поёни соли 2018 Русия ва Қазоқистон бо ҳадафи сохти иншооти обширинкунанда дар заминаи эҷоди бунгоҳи муштараки Қазоқистон-Русия ба тавофуқ расиданд. Кор бар руи як лоиҳаи сохти иншооти нави софкунандаи об бо иқтидори тавлиди 300 метри мукааб дар соат низ марҳилаҳои нахустӣ худро сипарӣ мекунад. Муҳимтар он ки ба дастури президенти собиқи Қазоқистон Нурсултон Назарбоев пажӯҳишҳои густардае дар иртибот бо таъмини амнияти обии ин ҷумҳурӣ сурат пазируфт, ки дар таърихи ин ҷумҳурӣ бесобиқа буда ва барои нахустин бор анҷом гирифт [4].

В) Дипломатияи обҳои фаромарзӣ: ҳаллу фасли мусолимотеми ихтилофҳои обӣ ва муҳитизистӣ

Сеюм тағйири муҳимро бояд таваччӯҳи кишварҳои минтақа ба дипломатияи обҳои фаромарзӣ ва таъкид бар ҳаллу фасли мусолимотомези ихтилофҳои обӣ ва муҳитизистӣ донист, ки ҷойгузини танишҳои лафзӣ ва каломии гузаштаи роҳбарон ва мақомоти гузаштаи ин минтақа шудааст. Таҳаввулоти чанд соли охир дар минтақаи Осиёи Марказӣ маҳсусан пас аз ба сари қудрат расидани Шавкат Мирзиёев дар Ўзбекистон дар декабри соли 2016 гувоҳ бар он аст, ки кишварҳои минтақа қадамҳои муҳимро дар заминаи коҳиши танишҳои обӣ ва ҳаракат ба самти дипломатияи обҳои фаромарзӣ ва ҳаллу фасли мусолимотомези ихтилофҳои обӣ ва муҳитизистӣ бардоштаанд, ки метавонад дар чорчуби амнияти инсонӣ, шароити нав ва мутафовитеро дар ин минтақа ба вучуд орад. Ҳаракати кишварҳои минтақаи ОМ ба самти амнияти инсонӣ аст, ки дар чаҳорчуби он, дипломатияи обҳои фаромарзӣ байни кишварҳои минтақа маъно ва мафҳум пайдо мекунад ва об натавонад ҳамчун омилҳои ихтилоф ва таниш байни кишварҳои болооб ва поёноб шинохта намешавад, балки ҳамчун як омилҳои ҳамкорӣ ва таъомули минтақавӣ дар дастури қори роҳбарони сиёсӣ қарор мегирад. Дидори президенти панҷ кишвар дар ҳошияи нишастии мақомҳои кишварҳои муассиси Фонди байналмилалӣ наҷоти Баҳри Арал дар минтақаи сайёҳии Овоза дар шаҳри Туркманбошӣ дар санаи 24 Августии соли 2018, ки пас аз ду даҳа сурат гирифт ба равшанӣ нишон медиҳад, ки дидгоҳи роҳбарони ҷадиди ОМ дар ҳавзаи масъалаҳои обӣ ва муҳитизистӣ дар ҳоли тағйир аст. Президенти Ҷумҳурии Туркменистон дар ин нишаст аз ҳамкориҳои кишвари худ бо Ўзбекистон ҳамчун намунаи муваффақ аз идораи муштараки захираҳои об дар ОМ ном бурда буд [14, с.1-31] (*ёдовар мешавем, ки Ҷумҳурии Туркменистон ва Ўзбекистон созишномаи алоҳидаи дуҷонибаеро дар масъалаи тақсими баробари оби рудхонаи Амударё ба имзо расонидаанд*).

Ҷ ҳамчунин дар дувумин нишастии машваратии роҳбарони кишварҳои ОМ, ки ноябри соли 2019 дар Тошканд баргузор шуд пойбандӣ ба принципҳои адолат ва эҳтиром ба манфиатҳои тарафҳои дигарро барои кафолати муваффақиятомези ҳамкориҳои обии байнидавлатӣ ва идораи муштараки захираҳои об дар ОМ зарур донист [14, с.1-31].

Таҳлили муҳтавои суханони роҳбарон ва мақомҳои аршади Осиёи Марказӣ дар ҳафтаи чорумин нишастии Ассамблеяи Генералии СММ дар сентябри 2017 низ исботи ин воқеият аст. Дар ин нишаст, Алмосбек Отамбоев президенти собиқи Қирғизистон ишора кард, ки кишвараш пайваста аз таҳия ва иҷрои механизмҳои иқтисодии истифода аз об дар минтақа ҳимоят мекунад. Маҳдудияти захираҳои об дер ё зуд чунин даркero фароҳам мекунад, ки об як манбаи иқтисодӣ буда ва ниёз ба истифодаи мантиқӣ дорад. Шавкат Мирзиёев президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон низ дар ин нишаст изҳор дошт: “меҳроҳам бори дигар таваччӯҳи Шуморо ба яке аз муҳимтарин мушкилотҳои муҳитизистии муосир, яъне фочеъаи Баҳри арал ҷалб кунам, ки бартаарафсозии паёмдҳои хушк шудани ин Баҳр ниёз ба талошҳои байналмилалӣ дорад. Мо ба таври қомил аз мавзеи Дабири қулли СММ дар ин хусус, ки мушкилотҳои об, сулҳ ва амният ба таври ҷудоинопазир ба ҳам вобаста ҳастанд, ҳимоят мекунем ва мутмаин ҳастам, ки роҳе барои ҳалли мушкилоти марбут ба об, ки ба таври баробар мановеъи тамоми кишварҳо ва мардуми минтақаро дар назар бигирад, вучуд дорад” [6]. Агарин суханон бо иқдомҳо ва суханони намоёнҳои Ўзбекистон дар СММ дар давраи роҳбарии Ислон Каримов муқоиса шавад, ба равшанӣ тағйири мавқеи роҳбарони ҷадиди ОМ дар ҳавзаи масоили обӣ ва муҳитизистӣ қобили дарк хоҳад буд.

Адабиёт:

1. Alisher Ilkhamov, High and Dry, Central Asia's Failure to Avert the Impending, Water Crisis, [манбаъи электронӣ]. URL: https://www.academia.edu/30928848/High_and_Dry_Central_Asias_Failure_to_Avert_the_Impending_Water_Crisis (санаи мурочиат: 17.01.2017)
2. D. R. Smith, Environmental Security and Shared Water Resources in Post-Soviet Central Asia. Post-Soviet Geography, 36 (6), 1995, p. 351.
3. Jiaoyou Zhang, Yaning Chen and ZhiLi, Assessment of Efficiency and Potentiality of Agricultural Resources in Central Asia, Journal of Geographical Sciences, Vol. 28, No. 9, 2018, p. 1329.
4. Kazakhstan focusses on water efficiency to ease water tensions with China [манбаъи электронӣ]. URL: <https://www.thethirdpole.net/2018/02/07/kazakhstan-focusses-on-water-efficiency-to-ease-water-sharing-with-china/> (санаи мурочиат: 02.07.2018).
5. ShafiqulHuque, Ahmed and Habib Zafarullah, International Development Governance. Publisher: CRC Press/Taylor & Francis, 2006, p. 36.
6. The Five Main initiatives of the President Shavkat Mirziyoyev [манбаъи электронӣ]. URL: <https://tma.uz/the-five-main-initiatives-of-the-president-shavkat-mirziyoyev/> (санаи мурочиат: 03.04.2020).
7. Water Pressures in Central Asia, International Crisis Group, Europe and Central Asia, Report N233, Brussels, International Crisis Group Headquarters, [манбаъи электронӣ]. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/5412a6444.pdf> (санаи мурочиат: 11.09.2014.).
8. Иштироки Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар Конференсияи байналмилалии сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” [манбаъи электронӣ]. URL: <https://khovar.tj/2018/06/ishtiroki-peshvoi-millat-emomal-ra-mon-dar-konferensiyai-bajnal-milalii-sat-i-baland-oid-ba-da-solai-bajnal-milalii-amal-ob-baroi-rushdi-ustuvor-sol-oi-2018-2028/> (санаи мурочиат: 19.07.2018).
9. Канали Ҳисорро пок мекунад, то Сурхондарё ҳам оби кофӣ бигирад [манбаъи электронӣ]. URL: <https://www.ozodi.org/a/30485657.html> (санаи мурочиат: 13.03.2020).
10. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаъи электронӣ]. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (санаи мурочиат: 25.01.2015).
11. انيس خسروانى محمد توحيدفام، سياست منابع اب تركمنستان در فضاى هيدروبوليتيك اسياى مركزى، فصلنامه اسياى مركزى و قفقاز، شماره 109 ص 1-31
12. «مركزى اسياى پايدار توسعه به رسيدن براى آب ديپلماسى نقش» کنفرانس برگزارى [манбаъи электронӣ]. URL: <https://www.tdh.gov.tm/news/en/articles.aspx&article18359&cat26> (санаи мурочиат: 5.07.2019)
13. درصد منابع آبی قرقیزستان توسط همسایگانش استفاده مي شود، خبرگزاری جمهوری اسلام ايران (ايرنا)، هشتاد [манбаъи электронӣ] URL: <https://www.irna.ir/news/30815847/80> (санаи мурочиат: 24.02.2010)
14. مركزى اسياى كشورهای آبی های سياستگذاري [манбаъи электронӣ] URL: <http://www.iess.ir/fa/note/2314/> (санаи мурочиат: 01.07.2020).
15. مسلم كرم زادى، آب و توسعه پايدار در اسياى مركزى، اسياى مركزى و قفقاز، شماره 102، 1397، ص 172

ИЗМЕНЕНИЯ ВОДНОЙ ПОЛИТИКИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ЗАКУРЛОЕВ АЮБ ХАСАНОВИЧ,

докторант (PhD) 2 курса кафедры зарубежного регионоведения

Таджикского национального университета

734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17.

Тел.: (+992) 934-58-38-38. E-mail: ayubdoctorant@mail.ru

Несправедливое распределение водных ресурсов, неравномерное количество осадков, чрезмерное потребление, пограничные споры, конкуренция и политические разногласия между странами Центральной Азии привели к формированию водного кризиса и небезопасности водных ресурсов и окружающей среды в регионе. Центральноазиатский регион - один из регионов, где штормы, водные конфликты и водные войны широко используются в политической и научной литературе.

Однако недавние события в Центральной Азии, включая смену поколений руководства и элиты, особенно в Узбекистане после смерти Ислама Каримова в сентябре 2016 года и прихода к власти Шавката Мирзиёева, обострили напряженность и водные и экологические конфликты между двумя странами. Такое развитие во многом связано с изменениями в водной политике стран Центральной Азии, которые особенно заметны в трех областях: во-первых, отказ от водных конфликтов, во-вторых, реконструкция инфраструктуры водоснабжения, в-третьих, транснациональная водная дипломатия с акцентом на мирное разрешение споров.

В статье анализируется проблема изменения водной политики в Центральной Азии и представлено новое видение элиты региона в области водных ресурсов. По их мнению, водные конфликты могут нанести ущерб всем странам региона, и совместное управление водными ресурсами - лучший способ разрешить водный кризис в регионе.

***Ключевые слова:** Центральная Азия, вода, изменение политики воды, водная дипломатия, реформа, потеря воды, трансграничные воды, проекты, гидроэнергетика.*

CHANGES IN WATER POLICY IN CENTRAL ASIA

ZAKURLOEV AYUB HASANOVICH,

second year PhD doctoral student of the Department of

Foreign Regional Studies of the

Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushanbe, 17, Rudaki ave.

Phone: (+992) 934-58-38-38; E-mail: ayubdoctorant@mail.ru

Unfair distribution of water resources, uneven rainfall, excessive consumption, border disputes, competition and political differences between the countries of Central Asia have led to the formation of a water crisis and the insecurity of water resources and environment in the region. The Central Asian region is one of the regions where storms, water conflicts and water wars are widely used in political and scientific literature.

However, recent events in Central Asia, including a generational change of leadership and elite, especially in Uzbekistan since the death of Islam Karimov in September 2016 and the rise to power of Shavkat Mirziyoyev, have raised tensions and water and environmental conflicts between the upstream countries (Tajikistan and Kyrgyzstan) and downstream countries (Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan). This development is largely up to changes in the water policies of Central Asian countries, which are particularly noticeable in three areas: first, the abandonment of water conflicts, second, the reconstruction of water supply infrastructure, third, transnational water diplomacy with a focus on peaceful resolution of water and environmental disputes.

The article analyzes the issue of changing water policy in Central Asia and presents a new vision of the region's elite in the field of water resources. In their view, water conflicts could damage all countries in the region, and joint management of water resources is the best way to resolve the water crisis in the region.

Key words: Central Asia, water, water policy change, water diplomacy, reform, water loss, transboundary waters, projects, hydropower.

УДК: 32.019.5

**РОҲЗОИ ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ҲАРБӢ – ВАТАНДӢСТӢ ДАР ДАР СОҲАИ
ТАҲСИЛОТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ГУЛЯМОВ ЧАМШЕД ФАЙЗУЛЛОЕВИЧ,

унвонҷӯи кафедраи сиёсатшиносии

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121,

Тел.: (+992) 938-80-76-75; E-mail: sqz_0085@mail.ru

Тағйиротҳои ҷиддитарини даҳсолаи охири асри XX ва аввали қарни ҷорӣ дар низоми сиёсии ҷаҳонӣ давлати ҷавону акнун соҳибхитиёри моро низ фаро гирифта, талаботҳои нави худро пеши ҷомеаи кишвар гузошт. Дар ин марҳилаи ҳасос сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ шаклу мазмуни навро ба бар намуда, аҳамияти боз ҳам арзишмандтарро дар низоми давлатсозӣ касб менамояд. Сиёсати ҳарбии давлат, ки ба таъмини амнияти он нигаронида шудааст, ба тағйиротҳои назаррас дучор мешавад. Дар ҷаҳони муосир, бо дарназардошти равандҳои идомаёбандаи ҷаҳонишавӣ, мушкилоти таъмини амнияти миллӣ ва давлатӣ, ки ба таври умуми вобастагии афзояндаи кишварҳо ва халқҳоро дар бар мегирад, тамоюли муқаррар кардани стандартҳои ягонаи фаъолият ва рафторро дар соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иттилоотӣ ва фарҳангӣ тақозо менамояд.

Сиёсати ҳарбӣ ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати умумии давлат мебошад, ки бевосита бо таъсиси ташиклоти ҳарбӣ, омодагӣ ва истифодаи воситаҳои зӯрварии мусаллаҳ барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ алоқаманд аст. Сиёсати ҳарбӣ ба таври муфассал имкон, зарурият ва ҳудуди истифодаи қувваҳои ҳарбиро барои ноил шудан ба мақсадҳои муайяни сиёсӣ инъикос мекунад.

Калидвожаҳо: Сиёсат, ҳарбӣ, ватандӯстӣ, терроризм, экстремизм, силоҳ, давлат, қувва, ҳудуд, халқ, тарбия, ғоя, амнияти миллӣ, манфиатҳои миллӣ, ҷавонон

Сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ дар ҳама давраҳои таърихӣ, сарфи назар аз низоми сиёсии давлат асоси ҳифзи соҳибхитиёрии миллии давлат буд ва мебошад. Имрӯз ҳар як кишвари дунё, махсусан давлатҳои рӯ ба тараққӣ ба қувваҳои мусалаҳ ва иқтидори ҳарбие ниёз доранд, ки тақиягоҳи боэътимод дар системаи таъмини амнияти миллӣ бошанд. Аз ин рӯ, тарбияи ҷавонон дар руҳияи ватандӯстӣ ва омодагии онҳо ба ҳимояи Ватан вазифаи муҳими ҳам сохторҳои ҷамъиятӣ ва ҳам ҷомеа дар маҷмуъ мебошад. Тағйирот дар муносибатҳои идеологӣ ва сиёсии ҷомеа, самаранокӣ ва пасти низоми мавҷудаи омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҷавонон дар марҳилаи кунунӣ тадбирҳои муассирро талаб мекунад. Ва ин бидуни омӯхтани таҷрибаи солҳои гузашта ва таҳлили ҷиддии заминаҳои ташаккули сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ ва таҳқиқи асосҳои хизмати ҳарбӣ ғайриимкон аст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи босамари сиёсати ҳарбӣ-ватандӯстӣ заминаҳои устувори ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда, онҳо ба таври мунтазам такмил ва таҳким бахшида мешаванд. Айни ҳол ин самти сиёсати давлатӣ дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» (4 ноябри соли 1995, №208) [9]; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон" (13 октябри соли 1996, № 316) [8]; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» (29 ноябри соли 2000, №30) [10]; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии хизматчиёни ҳарбӣ» (1 март 2005, №90) [7] танзим карда мешавад.

Заминаи асосии меъёрию ҳукукии сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ дар Тоҷикистон Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб ёфта, моддаи 43-юми боби дууми он ҳифзи Ватан, манфиатҳои давлат, таҳкими истиқлоли он, амният ва иқтисодии муҳофизатии кишварро ҳамчун вазифаи муқаддаси шаҳрванд муайян мекунад [5].

20 феввали соли 2015, бо фармони №369 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон Концепсияи корҳои сиёсӣ ва тарбиявӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд [6], ки дар он шомилшавӣ ё аъзошавии хизматчиёни ҳарбӣ ба ҳама гуна хизматҳои сиёсӣ ва гурӯҳҳои дигаре, ки ҳадафҳои сиёсӣ доранд манъ гардидааст.

Дар он маҷмӯи ғояҳо ва андешаҳои муосир дар самти корҳои ҳадафноки сиёсӣ ва тарбиявӣ миёни ҳайати шахсӣ муайян гардида, қисми таркибии раванди тақмили Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад [4, с. 109]. Илова бар ин, Дастур оид ба ташкил, интихоб, қабул ва таъини шахсонӣ нав ба қор қабулшуда ва татбиқи корҳои инфиродии тарбиявӣ бо онҳо қабул карда шуд, ки дар он хусусиятҳои тайёрии ҳарбӣ-сиёсӣ ва ҳарбӣ-ватандӯстии онҳо муайян ва муқаррар карда шудааст [4, 145].

Сиёсати ҳарбӣ-ватандӯстӣ ва тарбияи ҷавонон дар ин руҳия бояд аз оила ва ҳанӯз аз оғози кӯдакӣ шуруъ гардида дар мактабу донишгоҳ ва дар маҷмӯъ ҷомеа ба таври муназзам идома ёбад. Тайёрии ибтидоии ҳарбӣ-сиёсӣ, корҳои ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар мактабҳои миёна, литсейҳо, дар раванди тайёр кардани мутахассисон дар ДОСААФ дар Тоҷикистон гузаронида мешаванд. Омӯзиши ҳарбӣ-сиёсӣ ва тарбияи ҷавонон на танҳо дар асоси барномаҳои таълими ҳарбӣ ва гуманистӣ, ки талаботи қонунгузориро дар шаклҳои гуногун нишон медиҳанд, асос ёфтааст, онҳо инчунин дар Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳуввияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022 муайян карда шудаанд [3].

Дар он ҳадафҳо, афзалиятҳо ва тадбирҳо дар робита бо тарбияи маънавӣ ва ҷисмонии ҷавонон, ташаккули ҳисси ватандӯстӣ ва муҳаббати онҳо ба Ватан, эмин доштани ҷавонон аз таҳдидҳои замони муосир, пешгирии таблиғи ғояҳои экстремистӣ-террористӣ нишон дода шудааст.

Хусусиятҳои хоси сиёсати ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар шароити Тоҷикистон пеш аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки он тавонад аз ҷиҳати маънавӣ ва равонӣ ҷавонро ба ҳифзи дастовардҳои ниёгон, қаҳрамоноҳои фарзандони фарзонаи миллат, муносибати ватандӯстона дар иҷрои вазифаи ба зиммашон гузошташуда, омодагӣ ба иҷрои вазифаҳои душвор дар шароити вазнини сиёсӣ ва низомӣ ҳидоят созад.

Чунин омодагӣ ҳеҷ амали махсусро тақозо намекунад. Он низ бо равандҳои дигари таълим ва тарбия алоқамандии ноғусастанӣ дошта, ташаккули барномаи ягонаи умумиҷумҳуриявиро оид ба тарбияи муҳофизатӣ оянда бо назардошти ба ҳам пайвастанӣ оғоз ва анҷоми як раванд, яъне ҷавонон ва артиши миллиро ба ҳам воҳид сохта, наслҳои шӯҷоъ, далеру ғаюр, аз ҷиҳати ҷисмонӣ ташаккулёта ва аз ҷиҳати сиёсӣ зиракро ба воя расонад.

Имрӯз, дар заминаи пайдоиши таҳдидҳо ва хатарҳои нав ва муосир, аз ҷумла хатарҳои дорони хусусияти ҳарбӣ, аҳамияти мавзӯҳои марбут ба масъалаҳои амният беш аз пеш афзудааст. Имрӯз сабаб дар он нест, ки амният зери хатар қарор дорад. Балки худӣ ҷомеаҳои иттилоот, саноатӣ ва фазои сиёсӣ иҷтимоии ҷаҳони муосир аз ҷиҳати амнияти осебпазир мебошад. Вақте ки сиёсати амниятӣ ба як қисми стратегияи сиёсати давлатӣ табдил меёбад, он ҳамчун нақши пешбарандаи тадбирҳои махсус

амалӣ хоҳад шуд, ки маҷмуи қарорҳои ҳамоҳангшудаи ташкилӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, иттилоотӣ ва ҳарбиро дар бар мегиранд [1].

Тайёрии ҳарбӣ-сиёсии ҷавонон давом ва шакли васеътари тамоми шаклҳои фаъолияти сохторҳои давлатӣ ва ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ дар асоси анъана мебошад, ки ҳадафи асосии он аз таъмини фаъолияти тадриҷии тарбияи ҷавонон ва ҷавобгӯӣ ба талаботи манфиатҳои миллӣ, рушди малака ва ташаббускорӣ дар байни насли наврас, баланд бардоштани қобилиятҳои худидоракунии насли ҷавон иборат мебошад [2, с. 50].

Омодагӣ бояд бо назардошти талаботи муосир ва рӯзмарра фаъолона ва тадриҷан сурат гирад ва иштироки ҳар як ҷавон дар ин раванд самаранок бо назардошти хошиш, талабот ва қобилиятҳои ӯ ба назар гирифта шавад.

Инчунин тарзи ташкил ва амалӣ намудани шаклҳои идоракунӣ, аз қабилӣ корҳои фарҳангӣ маърифатӣ ва корҳои тарбиявӣ, омӯзиши сиёсӣ муҳим аст [1, с. 18].

Таҳавулотҳои ногаҳонӣ ва печидаи ҷаҳони муосир ҳифзу нигоҳдошти амният ва суботро дар ҳар гӯшаи дунё, аз ҷумла Тоҷикистон, махсусан дар сарҳадоти он мураккабтару душвортар гардондааст. Тамоюли таҳкими амнияти низомӣ ҳамчун асоси муносибатҳои муосири байнидавлатии кишварҳои ҷомеаи муосир то ҳол боқӣ мондааст. Амнияти ҳарбӣ ҷузъи ҷудонашаванда ва муҳимтарини амнияти миллии кишвар маҳсуб ёфта, ҳифзи манфиатҳои миллӣ аз иқтидор ва тавонмандии он вобаста аст.

Омодагии ҳамаҷонибаи ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ, ки ҷузъи муҳими амнияти миллии мебошад, аз раванди татбиқи босамари сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ, таълим ва тарбияи шаҳрвандон, ташаккули эътиқод, дониш, малака ва қобилиятҳо барои иҷрои вазифаҳои хизматӣ ва махсуси хизмати ҳарбӣ иборат аст. Барои ҳифзи амнияти низомии Тоҷикистон, дар сурати ба вучуд омадани вазъияти хавфнок дар наздикии сарҳади давлатӣ, зарур аст, ки нерӯи низомӣ дар сатҳи кофӣ барои дифоъ нигоҳ дошта шавад. Ин ҳолат муносибати навро ба роҳандозии омодабошии доимии ҷомеа ба хатарҳои ҷаҳони муосир тақозо мекунад, ки ташаккули ҷанбаҳои омӯзишии малакаҳои хизмати ҳарбӣ, моҳияту мундариҷаи он, принсипҳои ташкили он зарур буда, фарохсозии фазои фарогирии ҷомеа ва махсусан ҷавонро дар заминаи сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ талаб менамояд.

Сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ раванди мақсадноки ташаккули сифатҳои маънавии муҳофизони мусаллаҳи Ватан мебошад, ки дар мундариҷаи худ хусусиятҳои хоси ташкилоти ҳарбӣ, рисолат ва вазифаҳои онро инъикос мекунад.

Яке аз қисмҳои таркибии сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ омодагии ибтидоии ҳарбӣ мебошад. Омодагии ибтидоии ҳарбӣ ҳамчун барнома барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, мактабҳои таҳсилоти миёнаи махсус ва омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникии кишвар пешбинӣ гардидааст.

Омезиши унсурҳои назариявӣ ва амалӣ ба татбиқи пурраи барномаҳои тайёрии ибтидоии ҳарбӣ ва ба даст овардани натиҷаҳои баланд, ташаккули сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ дар кишвар мусоидат намуд.

Дар системаи таҳсилоти зинаҳои гуногун омодагии ибтидоии ҳарбӣ асосан ба омӯзиши назариявӣ ва сохторбандии донишҳои мавҷуда асос ёфтааст. Дар заминаи он, ҷавонон дар бораи вазифаҳо ва ҳадафҳои умумие, ки дар сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстии давлат пешбинӣ шудаанд, маълумот пайдо карда, унсурҳои таркиб ва сохтори қувваҳои мусаллаҳ, инчунин тартиби иҷрои хизмати ҳарбиро меомӯзанд. Дар ҳолати

машқҳои амалӣ пас аз шиносӣ бо қисми назариявӣ, онҳо дар шакли бозиҳои ҷаҳони таълимӣ ва мусобиқаҳои варзишӣ гузаронида мешаванд.

Имрӯз, дар баъзе кишварҳои собиқ шӯравӣ омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз барномаи таълимӣ хориҷ карда шудааст, дар як қатор давлатҳо он вучуд дорад ва фанни ҳатмӣ ба ҳисоб меравад. Масалан, дар Қазоқистон ва Беларус ибораи «омодагии пеш аз даъват ба хизмати ҳарбӣ» истифода шудааст. Дар Украина ва Қирғизистон таълими ибтидоии ҳарбӣ солҳои 2012 ва 2014 шурӯъ шудааст. Дар Узбекистон, Арманистон ва Озарбойҷон низ барномаи ибтидоии омӯзишӣ ҷорӣ карда шудааст. Дар Русия таълими ибтидоии ҳарбӣ дар мактабҳои миёна аз нав ба роҳ монда шудааст.

Омодагии ибтидоии ҳарбӣ вазифаи муҳимтарин - ҷавонон синни даъватиро ба хизмати ҳарбӣ омода намуда, онҳоро аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва равони ба ин раванд мутобиқ месозад.

Сиёсати ҳарбӣ-ватандӯстии натавонҳо тарбиятирандагону хонандагон ва донишҷӯёнро дар боғчаю мактабҳои миёна ва донишгоҳу донишқадаҳо фаро гирад, балки он бояд аз муҳити оила оғоз гардад. Дар синфҳои ибтидоӣ дар кӯдакон ташаккул додани фаҳмиши ибтидоии умумии ҳарбӣ-сиёсӣ мувофиқи мақсад аст. Пас аз кӯдакӣ пеш аз таълими фанни "Омодашавӣ ба мудофия" (синфҳои 10-11), дарк намудани вазифаи муҳофизати модар - ватан, ба камолот расидан дар ин рӯҳияи мардонагӣ ва ҷасорат ва дар оянда бо сари баланд барои иҷрои вазифаи фарзандии ӯ дар назди халқ ва ватанаш муҳим аст.

Тарбияи ҳарбӣ - ватандӯстӣ ҷузъи муҳими тарбияи ватандӯстӣ ва интернационалӣ мебошад. Мазмуни тарбияи ибтидоии ҳарбӣ - ватандӯстӣ, пеш аз ҳама, шарҳи Қонуни асосии давлатро дар бораи муқаддасияти хидмат ба халқ ва Ватан, ҳифзи сарватҳои миллӣ, марзу буми Ватан, ошноӣ бо тарзи ҳаёти низомӣ дар бар мегирад. Ҷанбаи муҳими ин навъи таълим ҳавасмандкунӣ ба сафи артиш дохил шудан ба мактабҳои ҳарбӣ, коллеҷҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон мебошад.

Ҷанбаи дигари тайёрии ибтидоии ҳарбии донишҷӯён омӯхтани машқҳои гуногуни обутобдихӣ бадан, донишҳои аввалия доир ба истифодаи силоҳи оташфишон, воситаҳои муҳофизат аз силоҳи қатли ом, силоҳи кимиёвӣ, ошноӣ бо машқҳои тактикӣ мебошад.

Барои татбиқи босамари сиёсати ҳарбӣ – ватандӯстӣ ва ташаккул додани малака ва қобилиятҳои хизмати сарбоз, пайвастагии мактаби таҳсилоти миёнаи умумӣ бо қисмҳои ҳарбӣ, сарҳадбонон, собиқадорони ҷанг ва кӯмаки онҳо дар ташкили маҳфилҳои омӯзиши техникаи муосири ҳарбӣ, баргузорию воҳӯриҳо бо сарбозон, варзишҳои ҳарбӣ мусобиқаҳо ва гайра ахамияти калон доранд.

Тағйироти кулӣ дар шароити иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ дар аввали солҳои 90-ум боиси барҳам хӯрдани таълими ибтидоии ҳарбӣ дар системаи таҳсилоти умумӣ ва ибтидоии касбӣ гардид. Дар натиҷа, таҷрибаи андӯхтаи омӯзгорӣ дар тайёрии ибтидоии ҳарбӣ аз даст дода шуд ва насли ҷавон суфт ё қомилан омода набуданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ (28.12.2012, №920) [11] муносибатҳои ҷамъиятии марбут ба иҷрои вазифаҳои ҳарбии умумӣ ва хизмати ҳарбии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро танзим мекунад.

Он асосҳои ташкилию ҳуқуқии бақайдгирии ҳарбӣ, омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, даъват, вурӯд, тартиби гузариш ва ба руҳсатии эҳтиётӣ баромадан аз хизмати ҳарбӣ, бақайдгирии захираҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, салоҳиятҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти

ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳракҳо ва деҳотро дар ин самт муқаррар мекунад.

Дар моддаи 10-и боби 3-юми Қонуни мазкур «Тайёр кардани шаҳрванд ба хизмати ҳарбӣ» омадааст, ки омода кардани шаҳрванд ба хизмати ҳарбӣ ба таври ҳатмӣ пешбинӣ мекунад, ки аз нишондодҳои зерин иборат мебошад:

- ба даст овардани дониши зарурӣ дар соҳаи муҳофизат;
- таълим ва муоинаи тиббӣ ва дар ҳолати зарурӣ бо розигии шаҳрванд;
- тадбирҳои тиббӣ ва солимӣ;
- таълими ҳарбӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ва дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти ибтидоии умумӣ ва миёнаи махсус;
- тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ;
- таълими сарбозон, сержантҳо ва сардорон мутобиқи самтҳои дахлдори комиссариатҳои ҳарбӣ [11].

Омода намудани шаҳрвандон метавонад ба тариқи ҳатмӣ ҳангоми тайёрии ҳарбӣ анҷом дода шавад.

Дар моддаи зикргардида ҳамзамон таъкид гардидааст, ки омодагии ихтиёрии шаҳрванд ба хизмати ҳарбӣ инҳоро пешбинӣ мекунад: машғул шудан бо намудҳои варзиши амалии ҳарбӣ; азхудкунии ихтисоси бақайдгирии ҳарбӣ; таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ бо барномаи иловагии таълимӣ, ки ҳадафи он тайёр кардани шаҳрвандони ноболиғ; омӯзиши донишҷӯён аз рӯи барномаи афсарони эҳтиётӣ дар кафедраҳои ҳарбии назди муассисаҳои таълимии давлатии таҳсилоти олии касбӣ мебошад.

Таълими ҳарбӣ ва ихтиёрии шаҳрванд барои хизмати ҳарбӣ тибқи Қонуни мазкур тибқи тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад [11].

Инчунин, дар моддаи 11 Қонуни мазкур гирифтани донишҳои зарурӣ дар соҳаи муҳофизат қайд карда шудааст, ки «стандартҳои (меъёрҳои) давлатии маълумоти умумӣ ва миёнаи махсус барои ҳимояи давлат вазифаи умумии ҳарбии шаҳрвандон ва шаҳрвандиро пешбинӣ мекунад муҳофизат дониш ва малакаҳои зарурии донишҷӯёнро (муҳасилин) пешбинӣ мекунад [11].

Адабиёт:

1. Абдурахмонзода Р.А. Хусусиятҳои омодагии ҳарбию сиёсии ҷавонон дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ихтисос: 23.00.02 - ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ. Автореферати диссертатсия барои дарёфти унвони илмии номзоди илмҳои сиёсӣ. - Душанбе – 2019. – 28 с.
2. Аронов А.А. Научно-педагогические основы управления системой военно-патриотического воспитания школьников: дис.... д-ра. пед. наук. –М., 1990.
3. Барнома давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва ташаккули ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои давраи солҳои 2018-2022. – Душанбе, 2017.
4. Китоби рӯймизии афсарон оид ба корҳои сиёсӣ-тарбиявии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон.. - Душанбе, 2016.
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. – Душанбе, 1994.
6. Консепсияи корҳои сиёсӣ – тарбияви дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 феввали соли 2015, № 369 . – Душанбе, 2015.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи вазъи ҳукукии хизматчиёни ҳарбӣ” аз 1 марти соли 2005, № 90. – Душанбе, 2005.

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 октябри соли 1996, № 316. – Душанбе, 1996.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мудофия” аз 4 ноябри соли 1995, № 208– Душанбе, 1995.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 29 ноябри соли 2000, № 30. – Душанбе, 2000.
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 28 декабри 2012, № 920. – Душанбе, 2012.

СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

ГУЛЯМОВ ДЖАМШЕД ФАЙЗУЛЛОЕВИЧ,

соискатель кафедры политологии

Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни

734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 121,

Тел.: (+992) 938-80-76-75. E-mail: sqz_0085@mail.ru

В статье рассматривается военно – патриотическая политика Таджикистана в контексте глобализации. Подчеркивается, что наиболее серьезные изменения последнего десятилетия XX века и начало нынешнего века в мировой политической системе, затронули наше молодое, а ныне суверенное государство и предъявили новые требования к обществу страны. На этом переломном этапе военно-патриотическая политика приобретает новую форму и содержание, приобретает еще более важное значение в системе государственного строительства. Военная политика государства, направленная на обеспечение его безопасности, претерпевает существенные изменения. В современном мире, учитывая продолжающиеся процессы глобализации, проблема национальной и государственной безопасности, которая обычно включает растущую взаимозависимость стран и народов, требует тенденции к установлению общих стандартов действий и поведения в экономической, политической, информационной и культурной сферах.

Одна из составляющих элементов военно - патриотической политики - это способность противостоять бесчеловечным явлениям современного мира - терроризму, экстремизму, сепаратизму и организованной преступности, которые представляют собой угрозу национальной безопасности.

Ключевые слова: политика, военный, патриотизм, терроризм, экстремизм, оружие, государство, сила, территория, народ, воспитание, идеология, национальная безопасность, национальные интересы, молодежь.

WAYS FOR IMPLEMENTING THE MILITARY-PATRIOTIC POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

GULYAMOV JAMSHED FAIZULLOEVIICH,

aspirant of Department of Political sciences of

Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni,

734025, Tajikistan, Dushanbe, 121, Rudaki ave.

Phone: (+992) 938-80-76-75. E-mail: sqz_0085@mail.ru

The article examines the military-patriotic policy of Tajikistan in the context of globalization. It is emphasized that the most serious changes in the last decade of the XX century and the beginning

of this century in the world affected our young and now sovereign state and presented new requirements to the country's society. At this critical stage, military-patriotic policy acquires a new form and content, acquires even more important significance in the system of state building. The state's military policy aimed at ensuring its security is undergoing significant changes. In the modern world, considering the ongoing processes of globalization, the problem of the national and state security, which usually includes the growing interdependence of countries and peoples, requires a trend towards the establishment of common action and behavior standards in the economic, political, informational and cultural spheres.

One of the constituent elements of the military patriotic policy is the ability to confront the inhuman phenomena of the modern world - terrorism, extremism, separatism and organized crime, which constitute a threat to the national security.

Key words: policy, military, patriotism, terrorism, extremism, weapon, state, power, territory, peoples, education, ideology, national security, national interests, youth

УДК: 327.3

ҲАМКОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНИ АМНИЯТ ВА
ҲАМКОРӢ ДАР АВРУПО ДАР ЗАМОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ

ХИДИРОВ НОЗИМҶОН НОИМҶОНОВИЧ,

ассистенти кафедраи идоракунии давлатии

Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Тел.: (+992) 985-04-39-00; E-mail: khidirowww@gmail.com

Дар мақолаи мазкур ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо баррасӣ карда шудааст. Мавриди тазаккур аст, ки ҷорӣ намудани муносибатҳои қавӣ дар инкишофи ҳамкорӣ бо ташкилотҳои гуногуни байналмилалӣ, аз он ҷумла Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо ба мақсад ва принципҳои сиёсати берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд. Он ба таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва амнияти миллӣ дар самти Аврупо мусоидат менамояд. Муаллифон самтҳои гуногуни ҳамкориҳои дуҷонибаро ба Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо таҳлилу таҳқиқ намуда, андешаҳои мухталифро баррасӣ намудаанд, ки барои коршиносон ва мутахассисони соҳавӣ муҳим мебошад.

Калидвожаҳо: Ҳамкорӣ, созмон, мавқеъ, сиёсат, ҷомеа, муносибат, намояндагӣ, минтақа.

Дар замони соҳибистиқлолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои зиёди хориҷӣ ва созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ равоҷи мутақобилан судмандро ба роҳ мондааст, ки яке аз онҳо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо мебошад. Аммо то ба имрӯз омӯзиши масъалаи мазкур аз ҷониби олимони соҳаи ҷамъиятшиносӣ мавриди таҳлилу баррасии амиқ қарор нагирифтааст. Зеро барқарор намудани алоқаҳои мустақам ва рушди ҳамкорӣ бо сохторҳои мухталифи амнияти байналхалқӣ, аз ҷумла бо САҲА яке аз принципҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон ба шумор меравад ва аз ин рӯ омӯзиши мавзӯи мазкур дорои аҳамияти калони илмист [1, с.14]. Қобили зикр аст, ки созмони мазкур на танҳо дар таҳкими амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, балки дар кишварҳои Осиёи Марказӣ низ яке аз сохторҳои калидӣ ба шумор меравад. Ин созмон фаъолияти худро ханӯз дар замони «чанги сард» дар аввали солҳои 70-уми асри гузашта, бо мақсади ба роҳ мондани муколама миёни блокҳои ба ҳам муҳолиф оғоз намуда буд. Бояд хотирнишон сохт, ки пас аз ба расмият шинохтани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби кишварҳои Аврупо, моҳи феввали соли 1992 он ба узвияти САҲА пазируфта шуд. Ин ҳол ба ҷумҳурии мо имкон дод, ки истифодаи таҷрибаи кишварҳои узви онро барои гузаштан ба ҷомеаи демократӣ дар сатҳи зарурӣ истифода намояд. Аз ҷониби дигар ҷумҳурии мо барои таъмини амният дар сатҳи миллию минтақавӣ ва бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ ба пуштибонии ин созмони бонуфузи байналмилалӣ низ ниёз дошт. Бо ин мақсад дар аввали соли 1993 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз САҲА даъват ба амал овард, ки намояндагии худро бо мақсади дастгирӣ ва мусоидат ба раванди демократикунории ҳаёти ҷомеа ва инчунин мутобиқсозии ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон дар қонунгузории кишвар ба меъёрҳои ин созмон, дар кишвари мо боз намояд. Ин пешниҳод аз ҷониби САҲА пазируфта шуда ва дар чаласаи чоруми Шӯрои он дар Рим 1-уми декабри соли 1993 оид ба кушодани Намояндагии САҲА дар Тоҷикистон қарор қабул намуд ва он 19 феввали соли

1994 дар шаҳри Душанбе ба кори худ шуруъ кард. Дертар панҷ дафтари кории саҳроии САҲА дар шаҳрҳои Хучанд, Кӯлоб, Қурғонтеппа, шаҳраки Фарм ва ноҳияи Шахритус ба кор оғоз намуданд, ки вазифаи онҳо мусоидат ба иҷрои қарордоди сулҳи байни тоҷикон ва ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандии гурезагон буд. Минбаъд фаъолияти ин ниҳодҳо дар доираи мандати нави Бюрои САҲА мавриди танзим қарор гирифтанд. [2, с.150-151]. Бояд ёдовар шуд, ки пас аз имзои «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» миёни ҳукумати мамлакат ва Иттиҳоди муҳолифини тоҷик дар моҳи июни соли 1997 САҲА ба сифати яке аз кафилони татбиқи он нақши калидӣ бозид. Дар ин самт САҲА ба татбиқи протоколҳои, ки ба масъалаҳои сиёсӣ ҳаҷмӣ ва инчунин ҳуқуқи гурезагон дахл доштанд, мусоидат намуд. Ҳамасола намояндагони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кори Форуми иқтисодии САҲА иштирок мекунанд. Дар ҳаҷми ташкилот аз соли 1991 13 воҳиди вазирони корҳои хориҷии САҲА баргузор гардид. Ба ғайр аз се воҳид аз соли 1994 сар карда, намояндагии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми воҳидҳои минбаъдаи вазирони корҳои хориҷӣ иштирок намуданд. Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми маротиба (солҳои 1994, 1997, 1999, 2001) бо маърузаҳои худ дар Шӯрои доимии САҲА дар Вена баромад кард. Вазири корҳои хориҷӣ дар баромади навбатии худ дар кори Шӯрои доимӣ оид ба вазъи сиёсӣ кишвар, амнияти минтақа ва ҳамкорӣ бо кишвари Афғонистон баромад намуд.

Бояд гуфт, ки дар таҳкими ҳамкориҳои минбаъдаи Тоҷикистон бо САҲА саммити он дар Истанбул, ки моҳи ноябри соли 1999 баргузор гардида буд тақдирӣ бахшид. Дар кори ин саммит Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон иштирок ва роҷеъ ба масоили марбут ба стратегияи САҲА дар Осиёи Марказӣ дар соҳаи ҳамкориҳои амнияти минтақавӣ суҳбатҳои намуд. Мавсуф ба принсипи таъмини амнияти умумӣ дар асоси ҳамкориҳои кишварҳои аъзои САҲА, аз ҷумла давлатҳои Осиёи Марказӣ дахл намуда, иброз дошт, ки ин ҳамкориҳои мутақобила бояд ҷанбаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, амниятӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва таъмини ҳуқуқи инсонро фароғир бошанд. [3, с.131]. Лозим ба ёдоварист, ки аз оғози соли 2000 аз сабаби ноустувории вазъият дар Ҷумҳурии Афғонистон, ки бо ҷумҳурии мо ҳамсарҳад аст, таваҷҷӯҳи САҲА ба Осиёи Марказӣ, ба хусус ба Тоҷикистон зиёд гардид. Зеро амалиётҳои бардавоми низомии ИМА ва кишварҳои ҳампаймонаш бар зидди режими толибон дар Афғонистон на танҳо хатари терроризм ва бунёдгароии исломиро дар минтақа кам нанамуданд, балки ба доман паҳн кардани он низ сабаб гардиданд. Аз ҷониби дигар дар ҳамин давра таваҷҷӯҳи кишварҳои аврупоӣ ба манобеъи энергетикӣ Осиёи Марказӣ афзуда буд. Аз ин рӯ ҳанӯз соли 2002 САҲА изҳор намуда буд, ки фаъолияти ин созмон ба таъмини бехатарии сиёсӣ ва рушди иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ равона карда шудааст [4, с.178]. Қобили зикр аст, ки дар соли 2002 ҳамчун рамзи эътирофи дастовардҳои Тоҷикистон дар давраи баъди ҷанги шаҳрвандӣ давлатҳои узви САҲА мандати фаъолияти САҲА-ро дар Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода, ба мисли дигар кишварҳои минтақа Шӯрои доимии САҲА аз 31-уми октябри соли 2002 «Оид ба таҷдиди ташкили Намояндагии САҲА ба Маркази САҲА дар Тоҷикистон» қарор қабул намуд. Дар ин ҳуҷҷат тағйиротҳои пешбинӣ шуда буданд, ки онҳо барои муайян намудани диди нави стратегӣ ба фаъолияти Марказ, ки ҳаҷми воқеияти имрӯза бошад, имкон медоданд [5, с.339]. Ҳамин тавр Маркази САҲА дар соли 2008 ба яке аз созмонҳои калонтарин

дар чумхурӣ табдил ёфт, ки дар он 87 кормандони штатӣ, аз ҷумла 70 нафар шахрвандони Тоҷикистон фаъолият менамуданд. Бояд хотирнишон сохт, ки як қатор роҳбарони ин созмон, ба хусус Муншии Кулли он Ян Кубиш ҳукумати мамлакат муносибатҳои хуби ҳамкориро ба роҳ монда буд. Охири аз шахсиятҳои буд, ки дар кори истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар кишвари мо саҳми беандоза дошт [6, с.124]. Мавсуф пас аз анҷоми маъмурияташ дар Тоҷикистон Дабири Кулли САҲА таъин гардида, дар ин мақоми олий низ ба рушди ҳамкориҳои миёни давлатҳои узви САҲА бо Тоҷикистон корҳои зиёдеро ба сомон расонид. Дар ин давра муколамаи созанда миёни Тоҷикистон ва Бюрои САҲА оид ба ниҳодҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон ба роҳ монда шуда ва ҳангоми таҳияи як қатор қонунҳо, аз қабيلي Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳобот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» тавсияҳои ин созмони бонуфуз ба назар гирифта шуданд. Ин созмон инчунин интиҳоботи порлумонии соли 1999-ро пурра зерин назорат қарор дода буд. Бояд гуфт, ки масоили марбут ба чунин падидаҳои номатлуб ҷаҳони муосир, яъне терроризму экстремизм борҳо дар ҷаласаҳои сатҳи мухталифи САҲА мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар яке аз чунин ҷаласаҳои он, ки дар моҳҳои октябр ва декабри соли 2001 доир гардида буд вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т. Назаров роҷеъ ба ин масъала суханронӣ намуда, аз иштирокдорон хост, ки барои мубориза бар зидди ин зуҳуроти номатлуб дастҷамъона фаъолият намоянд. [7, с. 90-97]. Лозим ба таъкид аст, ки таҷрибаи таърихӣ муносибатҳои мутақобилан судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо САҲА дар кишвар аз диди таҳқиқоти то ба имрӯз мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Дуруст аст, ки оид ба баъзе паҳлӯҳои ин масъала як қатор муҳаққиқони тоҷик, ба мисли С.И. Шарипов [8, с. 9-14], А.Н. Маҳмадов [9], И.К. Асадуллоев [10], Ҳ.М. Умаров [11], Т.Н. Назаров [12] ва Р.Р. Алиева [13, с. 101-126] ва ғайра изҳори ақида намудаанд. Аз ҷумла дар мақолаҳои худ Р.Р.Алиева пеш аз ҳама ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо САҲА аз диди амниятию, ҳуқуқӣ ва гуманитарӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. [14, с.135-138]. Вай дар навиштаҳои худ хусусиятҳои асосии муносибатҳои мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупоро ба риштаи таҳқиқ қашида, бештар ба нақши ин созмон дар ҳалли масъалаҳои Осиеи Марказӣ ва аз ҷумла Тоҷикистон тавачҷӯх зоҳир намудааст. Бояд хотирнишон сохт, ки оид ба мавзӯи мавриди таҳқиқ дар асару мақолаҳои собиқ вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳамроҳон Зарифӣ диққати махсус додааст. Вай, аз ҷумла дар асари худ «Тоҷикистон – САҲА: муколама ва ҳамкорӣ», ки ба понздаҳумин солгарди ҳамкориҳо бо ин созмон бахшида шуда буд, марҳилаҳои асосии рушди муносибатҳои Тоҷикистонро дар тӯли ин солҳо ба риштаи таҳлилу таҳқиқ қашида, бурду боҳти онро дар асоси санадҳои мушаххас хеле хуб нишон додааст [15, с.352]. Масъалаҳои марбут ба муносибати мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва САҲА-ро Ҳамроҳон Зарифӣ дар рисолаи илмӣ худ «Масъалаҳо ва дурнамои муносибати мутақобилаи САҲА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи таъмини амнияти минтақавӣ» мавриди пажӯҳиш қарор додааст. Ӯ дар рисола муносибатҳои мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва САҲА-ро дар ҷаҳорҷубаи масоили умумии марбут ба бехатарии минтақавӣ ба тариқи муфассал таҳлил намудааст. Ба ақидаи муаллифи рисола масъалаи таҳкими марз ба Афғонистон ҳанӯз ҳам як масъалаи доғи рӯз боқӣ мемонад. Масоили марбут ба соҳаи амнияти минтақавӣ дар рисолаи дигари Ҳ. Зарифӣ «Тоҷикистон дар низоми таъмини амнияти минтақавии САҲА» мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор дода шудаанд.

Дар ин асар муаллиф пеш аз ҳама ба равобити мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо дар низоми таъмини амнияти минтақавӣ бештар диққат додааст. Самти дигари фаъолияти Маркази САҲА дар Тоҷикистон беш аз 10 сол расонидани ёрии башардӯстона, кӯмак ба кишоварзон, дастрас намудани доруворӣ, омӯзиши маърифати тиббӣ, тоза намудан ва сохтани иншоотҳои обрасонӣ, фароҳам намудани шароитҳои мусоиди санитарӣ ва ғайра иборат буд. Қобили зикр аст, ки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи амнияти минтақавӣ дар рисолаи илмӣ Д. Насриддинов «Сиёсати хориҷӣ дар қаринаи масъалаҳои амнияти минтақавии Осиёи Марказӣ» мавриди таҳлилу баррасии амиқ қарор дода шудааст [19]. Дар ин рисола вижаҳои иштироқи Тоҷикистон дар равандҳои интегратсионии фазои пасошӯравӣ ва байналхалқӣ дар доираи ҳамкорӣ бо САҲА нишон дода шудааст, ки он аз лиҳози хронологӣ солҳои 1991-2011, яъне давраи ташаккули сиёсати хориҷии кишварро дар бар мегирад. Ба ин нукта бояд ишора кард, ки самти дигари ҳаётан муҳими САҲА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳарбӣ мебошад. Бо ин мақсад дар соли 2003 дар доираи Форуми ҳамкорӣ дар соҳаи амният механизми махсуси ба давлатҳои аъзо расонидани кӯмак барои нобуд намудани аслиҳаҳои сабуки тирандоз ва муҳиммоти ҷанги роҳандозӣ намуд. Дар ин замина аз рӯи маълумоти овардаи А.Н. Сатторов қариб 25 млн. метри мураббаъ замини Тоҷикистон, ба хусус дар манотиқи марзӣ бо Афғонистон аз минаҳои зидди қушунҳои пиёдаанизом поксозӣ карда шуданд [20, с. 99]. Муаллиф дар мақолаи худ инчунин ҷадвал ва диаграммаҳои майдонҳои миназорро дар Тоҷикистон нишон дода, қитъаҳои хатарнокро муайян ва талафоти инсониро низ зикр карда, навиштааст, ки дар 15 соли охир дар натиҷаи тарқиши минаҳо 277 нафар шаҳрвандони Тоҷикистон кушта ва 300 нафари дигар захмӣ шудаанд, ки зиёда аз 20%-и онҳоро кӯдакон ташкил медиҳанд. Мушкилоти марбут ба амалисозии конвенсия оид ба манъи минаҳои зидди қушунҳои пиёдаанизом дар Тоҷикистон ва ҷанбаҳои иҷтимоӣ сиёсии он мавриди таҳлилу таҳқиқи амиқ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, муаллифи рисола зикр менамояд, Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замоне ба Конвенсияи Оттава оид ба манъ, истифода, захиракунии, истехсол ва интиқоли минаҳои зидди қушунҳои пиёдаанизом ва нобудсозии онҳо дар соли 2003 ҳамроҳ гардид, ба безарар гардонидани минаҳо оғоз карда шуд. Аз рӯи маълумоти муаллиф бо ибтикори Маркази САҲА ва шарикони он Фонди Шветсария оид ба безарар гардонидани минаҳо дар ҷумҳурӣ аз соли 2005 ба баъд ҳудуди 100 миназор ошкор ва масоҳати 635 000 метри мураббаъ аз мина тоза карда шуда, 34 тонна маводи тарканда, 26 ҳазор силоҳи оташфишон, аз қабилҳои АК47, АК-74 ва таппонча нобуд карда шудаанд. Бояд ёдовар гардид, ки масоили марбут ба мушкилоти гендерӣ дар ҷумҳурӣ дар мақолаи М. Давлатова инъикоси ҳудро ёфтааст. Ба навиштаи муаллиф Маркази САҲА аз соли 2004 ба баъд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи гендериро роҳандозӣ намуда, ба Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ин самт тавсияҳо пешниҳод менамояд ва ба лоиҳаи «Дастгирии Марказҳои захиравии занон» ёрии молиявӣ мерасонад. Дар доираи барномаи мазкур дар якҷанд ноҳияҳои ҷумҳурӣ дар заминаи ташкилотҳои ҷамъиятии маҳаллӣ созмонҳои ғайридавлатии «Маърифат» (Хуросон), Маркази рушди «Ғарм» (Ғарм), «Бонувони Хатлон», «Занон зидди зӯроварӣ», «Меҳрубону» ташкил карда шуда ва САҲА ҳамасола барои таҳкими иқтисодии онҳо кӯмаки молиявӣ менамояд [21, с.49]. Ба масоили марбут ба амнияти минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ мақолаи В.М. Пряхин бахшида шудааст. Тибқи маълумотҳои ин мақола

Тоҷикистон ба САҲА ташаббуси таъмини амнияти марзҳо ва низоми марзиро пешниҳод намуд, ки он пурра ба Консепсияи САҲА дар соҳаи амнияти марзҳо ва низоми марзӣ, ки дар рафти ШВКХ (СМИД) соли 2005 дар ш. Любляна (Ҷумҳурии Словения) қабул гардида буд, мувофиқат менамуд. Барои амалӣ намудани ташаббуси мазкур 27 майи соли 2009 дар ш. Душанбе Коллеҷи марзбонии САҲА созмон дода шуд, ки вазифаи асосии он баланд бардоштани савияи дониши кормандони хадмоти сарҳадӣ буд.[22, с. 7-25]. Ҳамин тавр бояд қайд намуд, ки омӯзиши масъалаи мазкур нишон медиҳанд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ равобитаи созандаро ба роҳ мондааст, ки онҳо фарогири масоили иҷтимоиву экологӣ, амниятӣ ва таъмини ҳуқуқи инсон мебошанд. Ҳамзамон олимону пажӯҳишгори тоҷик пайвасти фаъолияти ин Созмони бонуфузи байналмилалиро аз мадди назари таҳлилӣ дур нашуда, дар бораи бурду бохт ва ҳамкориҳои судманди дӯҷонибаи он корҳои илмӣ-таҳқиқоти мебаранд.

Адабиёт:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. - Душанбе, 2009. -92 с.
2. Таджикистан-ОБСЕ// Дипломатия Таджикистана. - Душанбе: МИД РТ,2007.-№18, -324 с. 3. Зарифи, Хамрохон. Многовекторная дипломатия Таджикистана (Статьи, интервью, выступления, хроника визитов и встреч) - Душанбе: Издательство ООО «Офсет», 2009. - 352 с.
4. Саидзода З. Основные тенденции внешней политики на рубеже столетий (1992- 2004 г.г.) – Душанбе: Авасто,2009. -417 с.
5. Саидов З., Сабуров А. Таджикистан на рубеже тысячелетий: реализация национальных интересов на международной арене / -Душанбе:Деваштич, 2005. - 430 с.
- 6.Саидов З.Внешняя политика Таджикистана в условиях глобализации. – Душанбе: Авасто,2004.С.-124, -590 с.
7. Рахмонов Э. Тысяча лет в одну жизнь./ Сборник выступлений, речей, интервью и статей. – Душанбе: Ирфон, 2003. -520 с.
8. Шарипов С.И. Новая система международных отношений и внешняя политика Таджикистана// Таджикистан и современный мир. - Душанбе,2011.-№2.- С.9-14;
9. Махмадов А.Н. Тоҷикистон дар масири истиклолият.- Душанбе, 2000. - 110 с.
- 10.Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана.- Душанбе,2009. - 92 с.
- 11.Умаров Х.У. Глобализация и внешнеэкономические связи Таджикистана.- Душанбе,2005.-210 с.
12. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономическое сотрудничество и безопасность. - Минск, 2003.-315 с.
13. Алиева Р.Р. Сотрудничество с ОБСЕ как фактор стабильности и безопасности Центральной Азии//Ученые записки ХГУ. Серия общественных наук.- Худжанд, 2009.- №2 (18). -С.101-126. 14. Сотрудничество РТ с ОБСЕ:/ Сборник статей профессорско-преподавательского состава.- Худжанд: Хуросон, 2006.- №8.-С.135-138.
15. Зарифи, Х. Таджикистан - ОБСЕ: диалог сотрудничества. - Душанбе: Ирфон,2009. – 352 с. 16.Зарифи Х. Таджикистан в системе обеспечения региональной безопасностиОБСЕ.- Душанбе:Ирфон,2011. – 456 с.

17. Назаров Т. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество. -Душанбе: УИ МИД РТ,2004; -283 с. Каюмов Н.К., Умаров Х.У. Глобализация экономики и внешнеэкономические связи Таджикистана. -Душанбе: Деваштич,2005. -192 с.

18. Назаров Т. Таджикистан: экономическое сотрудничество и безопасность: /Сб.статей и выступл. -Душанбе, 2011. – С.28-31.

19.Насретдинов Д. Внешняя политика в контексте проблем региональной безопасности Центральной Азии: дис... канд.ист.наук: 07.00.15/Насретдинов Далер Искандарович -М., 2013. -163 с.

20.Сатторов А.Н. Сотрудничество Министерства обороны Республики Таджикистан и ОБСЕ по гуманитарному разминированию в Республике Таджикистан. -Душанбе, 2010. - С.99.

21. Давлатова М. Выход из ситуации или ресурсные центры// Окно в мир. - Душанбе - 2007.-№7,8.-492 с.

22. Пряхин В.М. Сотрудничество РТ с ОБСЕ в области региональной безопасности: Формирование системы коллективной безопасности государств Центральной Азии в формате региональных союзов: Мат. респ. научн. теорет.конф. – Душанбе, 17 октября 2008. – Душанбе: РТСУ, 2009.- С.7-25.

О СОТРУДНИЧЕСТВЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С ОРГАНИЗАЦИЕЙ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ

ХИДИРОВ НОЗИМЖОН НОИМЖОНОВИЧ,
ассистент кафедры государственного управления
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан
Тел.: (+992) 985-04-39-00; E-mail: khidirowww@gmail.com

В данной статье рассматривается сотрудничество Республики Таджикистан с Организацией по Безопасности и Сотрудничеству в Европе. Следует отметить, что внедрение прочных отношений в развитии сотрудничества с различными международными структурами безопасности, в том числе с Организацией по Безопасности и Сотрудничеству в Европе, способствует достижению целей и принципов внешней политики Республики Таджикистан. Это способствует укреплению государственной независимости и национальной безопасности на европейском направлении. Авторы анализируют различные области двустороннего сотрудничества с Организацией по Безопасности и Сотрудничеству в Европе и обсуждают различные взгляды, которые важны для экспертов и специалистов в этой области.

Ключевые слова: сотрудничество, организация, позиция, политика, общество, отношения, представительство, регион.

ON COOPERATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE ORGANIZATION FOR SECURITY AND COOPERATION IN EUROPE

KHIDIROV NOZIMJON NOIMJONOVICH,
Assistant of the Department of Public Administration of the
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan
Тел.: (+992) 985-04-39-00; E-mail: khidirowww@gmail.com

This article discusses the cooperation of the Republic of Tajikistan with the Organization for Security and Cooperation in Europe. It should be noted that the introduction of strong relations in the development of cooperation with various international security structures, including the Organization for Security and Cooperation in Europe, contributes to the goals and principles of foreign policy of the Republic of Tajikistan. It promotes the strengthening of the state independence and national security in the European direction. The authors analyse various areas of bilateral cooperation with the Organization for Security and Cooperation in Europe and discuss various views that are important for experts and specialists in this field.

Key words: *Cooperation, organization, position, policy, society, relationship, representation, region.*

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей: Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмӣ

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад; б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад; в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмии маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гунна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– номи мақола;

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Шарипов Д.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ
Научно-политический журнал
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан

Над номером работали:
Ответственный редактор: Р. Каримов
Редактор текста на таджикском языке: Х. Мавлонов
Редактор текста на русском языке: С. Таиров
Редактор текста на английском языке: С. Зухурова

Издательский отдел
Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан
734003, Республика Таджикистан,
г. Душанбе, улица Саида Носира, 33.
Тел.: +992 (37) 224-17-86, 881-88-80-41
Факс: +992 (37) 224-17-86
E-mail: journal.apa.tj@gmail.com
Сайт издания: <https://journal.apa.tj>

Формат 70x108/16. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 200 экз. Уч. изд. л. 42,37, усл. п.л. 8.
Подписано в печать 10.12.2020 г. Заказ №2020/07-08
Отпечатано в типографии АГУППРТ
734003, г. Душанбе, ул. Саид Носир, 33.